

Матеріалы по яфетическому языкознанію. II.

Н. Марръ.

ГРАММАТИКА

ЧАНСКАГО (ЛАЗСКАГО) ЯЗЫКА

СЪ ХРЕСТОМАТІЕЮ И СЛОВАРЕМЪ.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

Вас. Остр., 9 лн., № 12

1910.

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.
Октябрь 1910 года.

Непремѣнный Секретарь, Академикъ С. Ольденбургъ.

Содержаніе.

Содержаніе	стр. I
Списокъ таблицъ	VIII
Предисловіе. О чанскомъ языкѣ	IX
Литература предмета	XXIV
I. Цитуемые источники, устные и письменные	XXVII
II. Сомнительныя слова и формы, приводимыя въ трудѣ г. А. Чаряна	XXIX
Грамматика чанскаго языка	1—80

Письмо и чтеніе. .

§ 1. Чанскій языкъ; о гласныхъ и согласныхъ въ немъ	1
---	---

О звуковыхъ законахъ.

§ 2. Мѣсто чанскаго среди другихъ языковъ и его фонетика	4
--	---

Удареніе.

§ 3. Мѣсто ударенія и связанныя съ удареніемъ явленія, особенно услѣженіе собстненныхъ именъ	4
---	---

Семасіологія звуковъ.

(Трехсогласіе корней и огласовка ихъ).

§ 4. Двойная знаменательность звуковъ	6
а) Трехсогласіе корней	7
б) Морфологическая огласовка	7

О родѣ

§ 5. Пережитки окончанія женскаго рода	8
§ 6. Приемы для обозначенія лицъ женскаго пола	8

Склоненіе именъ.

§ 7. Семь падежей, два числа	9
§ 8. Три основныхъ падежа	9
§ 9. О звательномъ падежѣ	9
§ 10. Именительный падежъ	9
§ 11. Объ окончаніи именительнаго падежа при согласныхъ и гласныхъ основахъ	10

	СТР.
§ 12. Сращаемость окончанія именительнаго падежа съ основою и пере- мѣщеніе согласнаго элемента падежныхъ окончаній на послѣд- нее мѣсто	10
§ 13. Всегдашнее наличіе гласнаго характера именительнаго нъ косвен- ныхъ падежахъ	10
§ 14. Родительный падежь. Окончаніе полное и усѣченное. Обезформлен- ный Род. падежь	11
§ 15. Напранный падежь, онъ же Дат. на ѣ и ѣо, герс. ∞	11
§ 16. Четыре падежныхъ новообразованіи: дательный мѣстоименный, отложительный, творительный и дательный картскій. Обезформ- ленный Дат. падежь	11
§ 17. Послѣложные падежи: отложительный съ послѣлогомъ и сопут- ственный	12
§ 18. Показатель множественности	13
§ 19. Падежные окончанія во мн. числѣ	14
§ 20. Возстановленіе первоначальнаго вида основъ во мн. числѣ нѣкото- рыхъ словъ	14
§ 21. Три падежа основнаго склоненія: Им., Род. и Дат.	14
§ 22. Основы—гласныя и согласныя; склоняемыя темы—всѣ гласныя .	15
§ 23. Склоненіе исключительно гласное	15
§ 24. Распознаваніе гласныхъ и согласныхъ основъ по анализу . . .	15
§ 25. Пять видовъ гласнаго склоненія: е-склоненіе, і-склоненіе, а-ско- неніе, о-склоненіе, п-склоненіе	15

Прилагательныя.

Склоненіе.

§ 26. О склоненіи прилагательныхъ	17
§ 27. Условія склоняемости прилагательныхъ	17
§ 28. Условія несклоняемости прилагательныхъ	17

Степени сравненія.

§ 29. Случай самостоятельнаго образованія сравнительной степени . .	17
§ 30. Синтаксическое или описательное выраженіе степеней сравненія.	17

Отрицательныя прилагательныя.

§ 31. Префиксы отрицанія	19
§ 32. Префиксы отрицанія ѣ, герс. ѣ-б	19
§ 33. Префиксы отрицанія ѣ-вѣч	19

Числительныя.

§ 34. Количественныя числительныя	19
§ 35. Порядковыя числительныя: а) префиксальныя, б) суффиксальныя.	21
§ 36. Порядковыя числительныя при помощи мѣстоименія ѣ-ѣо, герс. ѣ-ѣ	23

Мѣстоименія.

§ 37. Личныя мѣстоименія: самостоятельныя	24
§ 38. Личныя мѣстоименія: мѣстоименныя частицы	24

	СТР.
§ 39. Корень (ъ) и основа (ъъ) личнаго мѣстоименія 3-го лица	25
§ 40. Составъ указательныхъ мѣстоименій	25
§ 41. Три основы указательныхъ мѣстоименій: а) простые указательныя мѣстоименія, б) сложные указательныя мѣстоименія	25
§ 42. Притяжательныя мѣстоименія	27
§ 43. Способъ для выраженія извратнаго мѣстоименія	27
§ 44. Взаимныя мѣстоименія	28
§ 45. Вопросительныя мѣстоименія	28
§ 46. Относительныя мѣстоименія	28
§ 47. О склоненіи мѣстоименій	28
§ 48. Особенности и непоследовательности склоненія мѣстоименій въ образованіи падежей и мн. числа	33
§ 49. Условія склоняемости притяжательныхъ мѣстоименій	35

Послѣлоги и предлоги.

§ 50. Предлоги въ глаголахъ, послѣлоги въ именахъ	36
---	----

Послѣлоги.

§ 51. Самостоятельные послѣлоги	36
---	----

Предлоги.

§ 52. Мѣсто предлоговъ изъ глаголахъ	37
§ 53. Предлоги а) простые, б) сложные	37
§ 54. Предложныя нарѣчія	37
§ 55. Взаимное мѣстоименіе изъ качествъ предлога	38

Нарѣчія.

§ 56. Нарѣчія, служащіе и послѣлогами	38
---	----

Предлоги въ глаголахъ.

§ 57. Фонетическія явленія при стеченіи гласныхъ префиксовъ въ глагольныхъ формахъ съ гласными исходами предлоговъ: а) ѣ и б) ѓ	39
§ 58. Запѣщеніе предложнаго нарѣчія ѓ звукомъ ѣ въ 1-мъ и во 2-мъ лицахъ обоихъ чиселъ	39
§ 59. Перерожденіе ѣ въ ѓ въ предлогѣ ѣ	39
§ 60. Утвердительная частица ѣ, гср. ѣ въ роли предлога для усиленія времемъ	40

Спряжение.

§ 61. Характеристика чанскаго спряженія	40
§ 62. Глагольныя и именныя основы въ спряженіи	40
§ 63. Твердая, плавная или слабая основа	40
§ 64. О различныхъ видахъ слабыхъ коренныхъ	40
§ 65. Коренные глаголы со слабымъ з, гср. з, диухсогласные и односогласные	41
§ 66. Вышнее совпаденіе спряженія слабыхъ коренныхъ глаголовъ со спряженіемъ отыменныхъ глаголовъ	41

	СТР.
§ 67. Основы отыменныхъ глаголовъ и спряженіе съ помощью нара- щаемого вспомогательнаго глагола	42
§ 68. Нарастаемые вспомогательные глаголы: а) λ/δ <i>дѣлать</i> , б) ζ <i>суще- ствовать</i> и с) ι <i>существовать</i>	42
§ 69. Формы отъ λ/δ	43
§ 70. Формы а) отъ ζ и б) отъ ι	43
§ 71. Субъективный и объективный строй спряженія	44

Спряженіе глаголовъ субъективнаго строя.

§ 72. Абсолютныя и относительныя формы спряженій субъектив- наго строя. Спряженіе абсолютныхъ формъ	44
§ 73. Субъективныя мѣстоименія 1-го и 3-го лицъ, префиксы и суф- фиксы, и ихъ особенности	44

Дѣйствительный залогъ.

§ 74. Полное развитіе дѣйствительнаго залога	45
--	----

Породы и времена.

§ 75. Четыре породы	45
§ 76. Характеры породъ	45
§ 77. Двѣ группы основныхъ временъ, каждая изъ главнаго (на- стоящаго или аориста) и производныхъ	46
§ 78. О третьей группѣ временъ	46
§ 79. Источникъ дѣленія основныхъ временъ на двѣ группы	46

Спряженіе и классы.

§ 80. Одно спряженіе: характеръ	47
§ 81. Два основныхъ класса: а-классъ и и-классъ	47
§ 82. Побочные классы: а) безъ гласнаго характера, б) съ характеромъ „, с) съ характеромъ δ , d) съ характеромъ ϵ	47
§ 83. Способъ образованія абсолютныхъ формъ спряженія субъектив- наго строя	48

Главныя времена.

§ 84. Спряженіе главныхъ времечъ, вѣдущаго и аориста, по всѣмъ классамъ и породамъ, кромѣ IV-й, дѣйствительнаго залога	49
---	----

Производныя времена.

§ 85. Образованіе прошедшаго несовершеннаго, производнаго отъ настоящаго времени, и спряженіе его по тѣмъ же классамъ и породамъ	50
§ 86. Гласный характеръ (s) сослагательнаго и его спряженіе	51
§ 87. Производно прошедшаго сослагательнаго, будущаго по двумъ нарѣчіямъ, будущаго параллельнаго и условнаго	51

Повелительное наклоненіе.

§ 88. Формы для повелительнаго наклоненія, положительнаго и отрица- тельнаго	54
---	----

§ 89. Отрицательныя формы съ <i>ḡ</i> , <i>gep.</i> <i>ḡ</i> или <i>ḡḡḡḡ</i> , <i>gep.</i> <i>ḡḡḡḡ</i> , равно <i>ḡḡḡḡ</i>	55
--	----

Страдательный залогъ.

§ 90. Двѣ породы: I-я и II-я. Образованія по III-й породѣ съ характеромъ <i>ḡ</i>	57
§ 91. Образованіе главныхъ временъ: настоящаго и аориста	57
§ 92. Одно спряженіе и два класса: e-классъ (<i>ḡḡ</i>) и u-классъ (<i>ḡḡ</i>)	57
§ 93. Способъ спряженія. Настоящее время	57
§ 94. Прошедшее несовершенное	58
§ 95. Спряженіе временъ второй группы по дѣйствительному залогу	59
§ 96. Объ особенностяхъ въ образованіи временъ страдательнаго залога	59

Относительныя формы спряженія.

§ 97. Отличіе относительныхъ формъ	59
§ 98. Спряженіе IV-й породы всегда съ относительными формами	59

Спряженіе глаголовъ объективнаго строя.

§ 99. Способъ образованія формъ объективнаго строя. Три спряженія. Различныя формальныя или семасіологическія особенности	60
---	----

Описательное спряженіе.

§ 100. Спряженіе дѣйствительнаго залога съ помощью <i>ḡḡḡḡ</i> <i>имѣю</i> и страдательнаго съ помощью <i>ḡḡḡḡ</i> <i>я есмь</i>	61
§ 101. Сочетаніе <i>имѣю</i> съ глаголами <i>ḡḡḡḡḡḡ</i> <i>дѣлать</i> , <i>ḡḡḡḡḡḡ</i> <i>давать</i> , <i>ḡḡḡḡḡḡ</i> <i>дѣлать</i> и т. п.	61
§ 102. Образованіе отыменныхъ глаголовъ отъ любого существительнаго или прилагательнаго	61

Отглагольныя имена.

(Имена дѣйствія и причастія).

§ 103. Различныя виды отглагольныхъ именъ	62
§ 104. Причастіе дѣйствительнаго залога — 3-е лицо настоящаго; причастіе страдательнаго на <i>ḡḡ</i>	62
§ 105. Герундивная форма на <i>ḡḡ</i>	63

Сводные иорни.

§ 106. Перечень сводныхъ корней, восполняющихъ другъ друга ить спряженіи	63
§ 107. <i>ḡḡ</i> <i>ḡḡ</i> > <i>ḡḡ</i> <i>дѣлать</i>	63
§ 108. <i>ḡḡ</i> > <i>ḡ</i> <i>дѣлать</i>	64
§ 109. <i>ḡ</i> <i>существовать</i>	67
§ 110. <i>ḡ</i> <i>ходить</i> , <i>ḡḡḡḡ</i> <i>ходить</i> и <i>ḡḡ</i> , <i>gep.</i> <i>ḡḡ</i> <i>ходить</i>	67

Союзы.

§ 111. <i>ḡḡ</i> , <i>ḡḡ</i> , <i>ḡḡ</i>	71
--	----

	СТР.
Словообразование.	
§ 112. Способы образования словъ	71
§ 113. Основные формы словъ или зиждательныя основы, образуемыя внутреннею огласовкою	71
§ 114. Слова съ удвоеніемъ всего корня или перваго коренного	71
§ 115. Ласкательныя формы собственныхъ именъ	72
§ 116. Наиболѣе распространенныя суффиксы, коренныя и заимствован- ныя изъ турецкаго	72
§ 117. Падежныя окончанія въ качествѣ суффиксовъ	74
§ 118. Глагольныя формы, служащія существительными и прилагатель- ными	74
§ 119. Наиболѣе характерныя префиксы	74
§ 120. Сложныя слова	76
Синтаксическія особенності.	
§ 121. Фонетическія и синтаксическія явленія въ связи съ сочетаніемъ словъ въ предложеніи	76
§ 122. Аномаліи въ употребленіи падежей	77
§ 123. Частица <i>ἰ</i> для усиленія мысли	78
§ 124. Числительныя не управляютъ падежомъ	79
§ 125. Отрицаніе <i>οὐ</i> съ сослагательнымъ наклоненіемъ	79
§ 126. Самостоятельныя обороты: а) съ причастіемъ, б) съ па- дежными временами	79
§ 127. Род. падежъ отъ аориста 3-го лица	80
§ 128. Гласное <i>ο</i> , какъ наростъ	80
Хрестоматія чанскаго языка	81—123

А. ЗАПАДНОЕ НАРЪЧІЕ.

I. Атинскій говоръ.

αβζδζη

Бесѣды.

1. <i>ἑσθημι-κατα</i> Съ учителемъ	81
2. <i>κατα-ἰσθημι</i> Съ лодочникомъ	83
3. <i>ὄχημα</i> О лошади	84
4. <i>εἰς</i> Въ ресторанѣ	85
5. <i>κατα-ἰσθημι</i> О сапожникѣ	85
6. <i>κατα-ἰσθημι</i> О пароходѣ	85
7. <i>ἀποδεδωκεν</i> Объ уплатѣ долга	86
8. <i>κατα-ἰσθημι</i> О перенелахъ	86
9. <i>εἰς</i> <i>κατα-ἰσθημι</i> <i>κατα-ἰσθημι</i> Изнозь ва лодкѣ орѣха и рыбы	87
10. <i>ἄλλο</i> Другія занятія	87
11. <i>κατα-ἰσθημι</i> Съ охотникомъ: а) <i>κατα-ἰσθημι</i> Съ ястребомъ	89
б) <i>κατα-ἰσθημι</i> О рыбѣ	89
12. <i>κατα-ἰσθημι-κατα-ἰσθημι</i> Рыбакъ съ рыбакомъ	90
13. <i>κατα-ἰσθημι</i> О праздникѣ <i>αἰτιολοῦ</i>	92
14. <i>κατα-ἰσθημι</i> <i>κατα-ἰσθημι</i> О дождѣ и кукурузѣ	92

15.	ჯული	О путешествіи:		
	ა)	ბონსკლიშა ია Пархалъ	93	
	ბ)	ათინაჲ სკოლაშა ია ატინა ვა Хопэ	93	
16.	ქათბისენი	О книгѣ	94	
17.	ბერეკეშ-კალა	სა დებთი (a, b, c)	96	
18.	ლახევეშ სულევეჲ	Лазскіе вопросы	97	
19.	ბამევეშ	ახანარეჲ ია ჩუჯიხა разговоровъ (a, b, c)	99	

ჯვთერევე

Отрывки.

20.	ჩევიზი-ბეჲში ჩიქირეველი	Мысли Февзи-бей (a — f)	99
21.	თურქის	Стихъ. Сообщилъ Февзи-бей	100
22.	თურქის	Стихъ. Сообщилъ Февзи-бей	100
23.	ლახევიზი ქეკელევე	Чанскія пословицы (a—e). Сообщилъ Февзи-бей	100

II. Вицкїи говорь.

Беседа.

1.	ახანარეჲ	იაა разговора	101
		Стихи.	
2.	უნახე კახი	Глупецъ. Сообщилъ Фахри-эфенди	101
3.	ვუნტუგა	Г уитурა. Сообщилъ Фахри-эфенди	101
4.	აბანარე	Пѣсня. Сообщилъ Шевки	101
5.	ვახსია	Рыба «понцо». Сочинилъ Шевки	102
6.	ინი	Холодъ. Сообщилъ Фахри-эфенди	102
7.	ხან	აღალი Сар-оглы. Сообщилъ Фахри-эфенди	102
8.	ბღაი	Вицъ. Бесѣда между двумя группами виццевъ, нагорныхъ и нижнихъ. Сообщилъ Фахри-эфенди	102
9.	ათუანენი სენი	Первая ночь. Сообщилъ Месхудъ Пешлеван-оглы. Сочинение его отца	102
10.	ქანურტაშ	Когда пишешь. Сообщилъ Фахри-эфенди	102
11.	სეკალი	Хелилъ. Бесѣда между дѣвучкою и парнемъ. Сообщилъ Фахри-эфенди	103
12.	ბანჯუნს	ღო პუტუ Бонджуна и Шуту. Бесѣда между подругою и Бонджуною. Сообщилъ Фахри-эфенди	103
13.	აბანარე	Плачь. Сообщилъ Юсуф-эфенди	103
14.	ან ზევაქ	ქანო ანჭიხას Сочинение архавской женщины. Сообщилъ Шевки.	103
15.	ბუტყევა.	ბოსოქ თქე Пчела. Сочинение дѣвучки. Сообщилъ Шевки	103
16.	ქე-განახანი	ვა ბѣлой рубашкѣ. Сообщилъ Юсуфъ	104
17.	ვსქევა	ბოსო Красавица. Сообщилъ Хаки Темурал-оглы	104
18.	კა პილი	О, мїръ! Сообщилъ Хаки Темурал-оглы	105
19.	ბოსოში	ღესტანი Поэма о женщинѣ. Сообщилъ Хаки Темурал-оглы	105
20.	თურქის	Стихотворение	108
21.	თურქის	მარბიშა Ода Марру. Сочинение Решид-хилма Пешлеван-оглы	108
22.	ლახესტანიში	ღესტანი Поэма о Лазистанѣ. Сочинение Решид-хилма Пешлеван-оглы	109

ბონსეშ ბონარე ატინსკია პესნი.

(По записи А Чаряна съ исправлениями).

23.	ქალე ბახია,	მიშა ბე? Чья ты, дѣвучка?	112
24.	კლა,	ქამახთო Ну, поди сюда!	113

25. <i>თავის მისთვის ქანებ</i> Въ комнатѣ сидитъ дѣвушка	113
26. <i>მამულის ქორეკილუ</i> Пѣтухъ запѣлъ	114

В. ВОСТОЧНОЕ НАРѢЧІЕ.

I. Холскій говоръ.

Стихи.

1. <i>საბო</i> Колыбельная пѣсня	115
2. <i>მამულის</i> Пѣтухъ	115

II. На такъ называемомъ «батумскомъ» говорѣ.

(По записи Ачаряна съ исправленіями).

სტაფუ *Бесѣда.*

1. О чанскомъ языкѣ	116
2. Объ отвѣтѣ на вопросъ	116
3. О здоровьѣ	117
4. О письмѣ	117
5. О часѣ	118
6. О времени	118
7. О настроеніи	119
8. Объ имени	119
9. Характеристика лицъ	119
10. О пути куда-либо или откуда	119
11. О дѣлахъ	120
12. О домѣ	120
13. О секретѣ	120
14. О долгѣ	121
15. О погодѣ	121
16. Объ ѣдѣ	122
17. О фруктахъ	122
18. О ресторанахъ	122
19. О снѣ	123
20. О потѣ	123
21. О пути	123
Чанско-русскій словарь	125—240

Таблицы.

Въ Предисловіи:

I. Генеалогическая таблица чанскихъ нарѣчій и говоровъ	XIX
II. Генеалогическая таблица яетическихъ языковъ	XXIII

Въ Грамматикѣ:

I. Чанскій алфавитъ изъ грузинскихъ буквъ военнаго письма	2—3
II. Примѣры склоненія	16
III. Склоненіе личныхъ мѣстоименій первыхъ двухъ лицъ	29
IV. Склоненіе личнаго мѣстоименія 3-го лица и указательныхъ мѣстоименій	30—31
V. Склоненіе вопросительныхъ и относительныхъ мѣстоименій	32

ПРЕДИСЛОВІЕ.

О чанскомъ языкѣ.

Разработка теоріи о родствѣ грузинскаго, собственно картскаго языка, съ семитическими выдвинула на очередь вопросъ объ изученіи живыхъ говоровъ. Нельзя ограничиваться одними письменными источниками, памятниками литературнаго языка, хотя бы и съ древнѣйшихъ поръ. Живые грузинскіе говоры сохраняютъ часто болѣе архаичныя явленія, чѣмъ языкъ древнѣйшихъ памятниковъ грузинской письменности. Подробное изученіе этихъ говоровъ еще впереди, но сильное ознакомленіе съ ихъ реальіями выяснило нынѣ же невозможность довольствоваться діалектическими матеріалами одного грузинскаго.

Сугубый интересъ представляютъ родственные съ грузинскимъ языки, составляющіе съ нимъ одну яфетическую вѣтвь, ту яфетическую, которая и находится въ генетическомъ родствѣ съ другою вѣтвью, семитическою. Сугубый интересъ родственныхъ яфетическихъ языковъ состоитъ въ томъ, что они при сличеніи съ одной стороны съ грузинскимъ, а съ другой — съ семитическими даютъ возможность двойной провѣрки нашихъ фонетическихъ законовъ. Въ этихъ цѣляхъ мною направлены были разысканія въ сторону мингрельскаго и чанскаго (лазскаго), которые до побывки въ Лазистанѣ мнѣ казались двумя нарѣчіями одного языка¹⁾.

Лингвистическій интересъ къ мингрело-чанской группѣ языковъ или, какъ по недостаточной выясненности называлъ я тогда, иверскому языку усиливался у меня отъ того, что въ яфетическомъ составѣ обоихъ языковъ Арменіи, и ѣйскаго и армянскаго, я сталъ замѣчать элементы ближайшаго родства именно съ мингрельскимъ и чан-

1) О равенствѣ терминовъ „чанъ“ и „лазъ“ и исконности перваго см. Н. Маррѣ, *Крещеніе армянъ, грузинъ, абхазовъ и алановъ св. Григоріемъ* (Арабская версія) въ Зап. Вост. Отд. Имп. Русск. Археол. Общ., т. XVI (1905), стр. 155—166, и *Изъ поездки въ Турецкій Лазистанъ* (Впечатлѣнія и наблюденія) въ Изв. Имп. Акад. Наукъ, 1910, стр. 548, 607. Тамъ же въ связи съ этимъ устанавливается неизбѣжность и закономѣрность термина „тубал-каинскій“, ц. с., стр. 548.

скимъ¹⁾. *Һайскій языкъ*, называвшійся всѣми нами до сихъ поръ армянскимъ, какъ и менѣе впрочемъ обслѣдованный дѣйствительный армянскій, лишь по глубокому недоразумѣнію признается учеными не нашей школы чистымъ индоевропейскимъ; арменисты старой школы не усваиваютъ фактическаго сродства *Һайскаго* съ *Грузинскимъ*, такъ какъ не имѣютъ представленія объ исторической грамматикѣ *Грузинскаго языка*, не имѣютъ представленія о сравнительной грамматикѣ *Яфетическихъ языковъ*, въ частности о фонетикѣ ихъ, между тѣмъ выступили новые факты, которые неожиданно для насъ вскрываютъ дальнѣйшую картину сложности самаго *Яфетическаго ядра Һайскаго языка*, внушаютъ мысль о томъ, что въ *Һайскомъ языкѣ* помимо *Арійскаго* отложились нѣсколько *Яфетическихъ языковъ*; въ связи съ этимъ въ *Һайскомъ языкѣ* не только обозначились органическіе *Яфетидизмы*, но получилась возможность ихъ ближе характеризовать, подойти къ вопросу объ установленіи ихъ болѣе тѣснаго родства съ тѣмъ или другимъ опредѣленнымъ *Яфетическимъ языкомъ*. Отъ этого, естественно, чувствовалась лишь сильнѣе потребность въ *Мингрельскихъ и Чанскихъ матеріалахъ*.

1) Приходится повторить, что вѣогда «простонародный», и нынѣ живой, армянскій, легшій въ основу ново-армянскаго литературнаго языка, есть особый языкъ, отличный отъ другого «армянскаго» языка, княжескаго, живого языка древнихъ армянскихъ феодаловъ, легшаго въ основу литературнаго языка древней Арменіи. Армяне до сихъ поръ этотъ княжескій языкъ называютъ „письменнымъ“ (*grabar*), а такъ какъ древне-армянская письменность была исключительно духовной, то, въ противоположность такъ называемому „письменному“, собственно княжескому языку простонародный языкъ у армянъ принято называть „свѣтскимъ“ (*ashqarhabar*). Однако въ лингвистической терминологіи устарѣлыя названія (*grabar письменный*, *ashqarhabar свѣтскій*) не могутъ быть долѣе удержаны; ихъ породила судьба письменности въ древней Арменіи, не зависѣвшая отъ качества того или иного языка, а нынѣ, послѣ постигшихъ армянскую литературу превратностей, названія тѣ не имѣютъ оправданія и съ точки зрѣнія сравнительной характеристики живой рѣчи и литературной. Не приемлемы и болѣе реальныя термины „княжескій“ и „простонародный“: они характеризуютъ не языки, а социальныя отношенія различныхъ классовъ Арменіи, говорившихъ на интересующихъ насъ двухъ языкахъ, притомъ въ извѣстный періодъ, и можно подумать, что рѣчь идетъ лишь о двухъ стіяхъ, высокомъ и низкомъ, одного и того же языка. Потому въ лингвистической терминологіи остается использовать два существующія названія, одно—мѣстное національное, „*Һайскій языкъ*“ (*Հայերէն*), унаслѣдованное отъ княжескаго слоя населенія Арменіи и нынѣшнии ея сынами, другое — общеизвѣстное, „армянскій языкъ“, и примѣнять первое для обозначенія такъ называемаго древне-«армянскаго», который въ извѣстный періодъ былъ княжескимъ и потомъ письменнымъ, другое — для обозначенія такъ называемаго «ново»-армянскаго, который существовалъ и въ древности, тогда былъ простонароднымъ и съ извѣстной поры сталъ свѣтскимъ, вообще единственнымъ живымъ языкомъ. Кстати, древніе армяне самъ „простонародный“ языкъ называли армянскимъ (*garkakan*, см. Н. Марръ въ рецензіи на „Государственный строй древней Грузіи и древней Арменіи“ И. А. Джавахова, Ж. М. Н. Пр., 1908, стр. 213).

То немногое, что было въ нашемъ распоряженіи, вызывало на преимущественныя разысканія въ Лазистанѣ прежде всего потому, что собранные чанскіе матеріалы были не только незначительны, но, что особенно беспокоило, завѣдомо ненадежны¹⁾. Чанскій манилъ еще тѣмъ апріорнымъ соображеніемъ, что въ немъ чище должны были сохраниться своеобразныя явленія, чѣмъ въ мингрельскомъ: мингрельскій сильнѣе подвергся грузинскому вліянію; здѣсь сказались непосредственное сосѣдство грузинъ и долгое ихъ политическое господство.

Лично меня манило къ чанскому еще то, что изъ яфетическихъ языковъ въ немъ я находилъ и продолжаю находить больше всего точекъ соприкосновенія съ языкомъ такъ называемыхъ сузскихъ надписей, между прочимъ въ суффиксѣ мн. числа — ре (> чан. фе оꝛꝛ). Въ немъ же намѣчались грамматическія явленія, дающія опору для методологически - научнаго, а не гадательнаго лингвистическаго анализа до сихъ поръ неопознаннаго языка клинообразныхъ надписей Арменіи.

Были и другіе культурно-историческіе вопросы, возбуждавшіе интересъ къ лазамъ. О нихъ рѣчь въ цитованныхъ уже путевыхъ замѣткахъ: „Изъ поѣздки въ Турецкій Лазистанъ“. Тамъ же данъ перечень сель Турецкаго Лазистана, говорящихъ по-чански²⁾. Тамъ же названы пункты, городки и села, гдѣ я бывалъ и изучалъ языкъ, именованы мои учителя и вообще лазы, принимавшіе ближайшее участіе въ моихъ занятіяхъ ихъ родною рѣчью³⁾.

Въ настоящій моментъ на западѣ крайній пунктъ распространенія чанской рѣчи Кемеръ. Лазы, говорящіе по-лазски или, что тоже, по-чански, занимаютъ прибрежную полосу отъ Кемера, на западѣ, до Сарпа, на востокѣ. Сарпъ находится уже въ Россіи, въ трехъ часахъ ѣзды отъ Чороха на западъ (по воздушной линіи 16¹/₃ версты отъ Батумскаго маяка). На указанной узкой полосѣ размѣщается чанскій языкъ съ двумя діалектами и рядомъ говоровъ и подговоровъ.

1) Въ 1904-мъ году во время путешествія по Шавшетіи я убѣдился фактически, что трудомъ г. Аджарянца, точнѣе Ачаряна (см. ниже *Цитуемые источники, устные и письменные*), посвященнымъ лазскому, надо пользоваться съ крайнею осторожностью и въ фактической части (Н. Марръ, *Дневникъ поѣздки въ Шавшетію и Кларджетію*, стр. 30, прилож. къ *Житію Григорія Хандатійскаго*).

2) ц. с., стр. 615. У г. Ачаряна въ словарь внесены нѣсколько географическихъ названій Лазистана вообще, но опредѣленія ихъ даны черезчуръ общія или несовсѣмъ точныя, именно: „*საქარას*“, „*საქარას*“, „*საქარას*“, „*საქარას*“, „*საქარას*“, „*საქარას*“, — „названія лазскихъ селъ“, „*საქარას*“, „*საქარას*“ — „города лазовъ-христіанъ“, „*საქარას*“ (Ачар.: Уашуга), „*საქარას*“, „*საქარას*“, — „города лазовъ-магометанъ“.

3) см. ниже *Цитуемые источники, устные и письменные*.

Однако, языкъ или нарѣчіе — ѳанская рѣчь? Приходится признать, что языкъ.

Взглядъ на ѳанскій, какъ на дѣтище мингрельскаго, или, наоборотъ, какъ на родителя мингрельскаго, совершенно ненаучный¹⁾. Сами лазы свою родную рѣчь считаютъ испорченнымъ мингрельскимъ языкомъ и себя производятъ отъ мингрельцевъ, но это ни на чемъ не основано, или основано на такихъ же соображеніяхъ, ничего общаго съ лингвистикою не имѣющихъ, въ силу какихъ мингрельскій нѣкогда, да и тогда не въ кругѣ специалистовъ-лингвистовъ, признавался испорченнымъ грузинскимъ.

Болѣе того: приходится отказаться и отъ прежней мысли разсматривать ѳанскую и мингрельскую рѣчь какъ два нарѣчія одного языка, иверскаго. Въ лингвистическомъ отношеніи самъ терминъ „иверскій“ — видовой: онъ эквивалентъ лишь мингрельскаго, какъ „ѳанскій“ — эквивалентъ того, что теперь принято называть лазскимъ.

Спора нѣтъ, что ѳанскій и мингрельскій не только родственны другъ съ другомъ, но и чрезвычайно близки: они стоятъ ближе другъ къ другу, чѣмъ къ грузинскому. Эта сравнительная близость мингрельскаго къ ѳанскому выступала бы еще болѣе ярко, если бы каждый изъ нихъ не былъ дифференцированъ подъ особымъ соедѣскимъ вліяніемъ.

Какъ въ мингрельскомъ сказывается сильное грузинское вліяніе, такъ въ ѳанскомъ велико вліяніе турецкаго. Порою кажется, что турецкій на ѳанскій языкъ повліялъ значительно сильнѣе, чѣмъ грузинскій на мингрельскій. Правда, на ѳанскій языкъ вліяніе турецкаго, какъ неродственнаго, сказывается почти исключительно въ словарѣ; но нѣтъ лаза, не говорящаго по-турецки; почти каждый лазъ лучше говоритъ по-турецки, чѣмъ на родномъ ѳанскомъ языкѣ.

Естественно, я не могъ наблюсти наиболѣе чистую рѣчь. Лучше всего знаютъ ѳанскій языкъ женщины, притомъ не городскія, къ коимъ относятъ себя и жительницы такихъ мѣстечекъ, какъ Аѳина, Хопэ и т. п., а сельскія. Женщины же соблюдаютъ строже древніе обычаи. Въ общемъ сельская рѣчь чище городской. Впрочемъ булепѣцъ Али-реизъ основательно утверждалъ, что Баш-кой, крайнее на верху Аѳинскаго ущелья лазское селеніе, такъ же не можетъ похвастаться чистотою ѳанской рѣчи, какъ и городокъ Аѳина. Въ селахъ по Аѳинскому ущелью болѣе или менѣе одинаково имѣютъ пристрастіе

1) У Erckert'a въ *Die Sprachen des Kaukasischen Stammes* лазскій названъ прямо таки „діалектомъ мингрельскаго главнаго діалекта“: „lazischer Dialect des mingrelischen Hauptdialectes“!

къ турецкимъ словамъ и оборотамъ. Лучшая чанская рѣчь, по его мнѣнію, въ семи, восьми часахъ пути отъ моря по ущелью Фортуны. Здѣсь въ селахъ говорятъ чисто, безъ такой, какъ въ Атинскомъ ущельѣ, примѣси турецкихъ словъ.

Однако, безъ помощи турецкихъ словъ въ данный моментъ и нельзя вести бесѣду съ лазомъ изъ Турціи на родномъ его языкѣ. Говоря точнѣе, нѣтъ лаза, говорящаго вообще на лазскомъ или чанскомъ языкѣ. Современный лазъ способенъ говорить лишь на какомъ-либо чанскомъ говорѣ, въ лучшемъ случаѣ нарѣчій, но никогда на чанскомъ языкѣ, такъ какъ при отсутствіи чанской литературы, при отсутствіи общей родной культурной или политической жизни нѣтъ и языка обще-чанскаго. Когда я старался, пользуясь средствами различныхъ чанскихъ нарѣчій и говоромъ, вести бесѣду на чистомъ чанскомъ языкѣ, безъ примѣси турецкихъ заимствованій, меня не понимали.

Касательно заимствованій изъ турецкаго одно замѣчаніе: они въ громадномъ большинствѣ самимъ турецкимъ восприняты изъ персидскаго или арабскаго, отчасти греческаго. Съ другой стороны, не всегда общія чанскому и турецкому слова представляютъ заимствованія изъ турецкаго въ чанскій. Но этотъ чреватый послѣдствіями вопросъ находится въ дѣйствиномъ состояніи. И это вполне естественно, разъ, при продолжающемся господствѣ навыковъ схоластической филологіи, лоскутокъ пергамента или папируса съ нѣсколькими нечитаемыми по дефектности строками мертваго текста вызываетъ болѣе общепризнанный интересъ среди ученыхъ, чѣмъ богатѣйшая живая старина — пережитки народностей древнѣйшаго культурнаго міра съ ихъ неисчерпаемымъ разнообразіемъ живыхъ лингвистическихъ матеріаловъ.

Кромѣ турецкаго, на чанскій изъ неродственныхъ языковъ вліялъ греческій. Греческихъ словъ и теперь довольно много, ихъ было въ чанской рѣчи, надо думать, еще больше, но они вытѣснены въ качествѣ чанскихъ турецкими.

Я все не теряю надежды, что яфетическіе языки рано или поздно сдѣлаются предметомъ научнаго интереса вообще филологовъ. Специалисты тогда обратятъ вниманіе на чанскій языкъ по вопросу о греческихъ въ немъ заимствованіяхъ¹⁾. Весьма вѣроятно, греческихъ

1) Пока остается поражаться и тому, что до сихъ поръ вопросъ о несомнѣнныхъ тѣсныхъ узлахъ, связывавшихъ древнюю Россію съ Кавказомъ, не привлекаетъ ни одного серьезнаго изслѣдователя русскаго языка. Казалось бы, стоило труда найти опроверженіе или подтвержденіе этого факта въ заимствованіяхъ русскаго изъ яфетическихъ языковъ. Чанскіе матеріалы часто и особенно рѣзко наталкивали насъ на этотъ вопросъ. Дѣло, конечно, не въ единич-

заимствованій окажется нѣсколько болѣе, чѣмъ мнѣ удалось отождествить въ *Словарѣ*. Мимоходомъ лишь замѣчу нѣсколько особенностей чанской передачи греческихъ звуковъ: γ передается чанскимъ Գ ց, υ—ղ и, resp. օ і¹), ξ—կ sk, resp. ւ s²), φ—փ f[анерh = ф], ψ—ժ t³ ms или ւ s. Имена существительныя или прилагательныя на օզ появляются съ окончаніемъ օբ օп, какъ напр. օղջճճօբօ Զեղոս-ի *кисель* (букв. *горячій*, ср. въ *Словарѣ* օղջճ). Любопытно, что слово это встрѣчается и въ сочиненіи католика Арсенія О (*церковномъ*) *раздѣленіи Арменіи и Грузіи* въ значеніи „теплоты“ св. Причастія³).

Вліяніе хайскаго языка незначительное и болѣе позднее, быть можетъ, черезъ армянскую рѣчь хемшиновъ. Особенно сильно могло бы сказаться такое поздне-армянское вліяніе на атинскомъ говорѣ: по Атинскому ущелью и происходитъ постоянное движеніе дѣятельныхъ хемшиновъ для общенія съ внѣшнимъ міромъ черезъ море.

Однако, не всякое сходство между хайскимъ и чанскимъ слѣдуетъ учитывать въ качествѣ армянскаго вліянія. Бываютъ случаи обратнаго явленія, т. е. вліянія чанскаго на хайскій языкъ, какъ было показано мною примѣрно на словѣ *ճախ* tant *муха*⁴). Кроме того, надо помнить, что хайскій языкъ, какъ и армянскій, въ извѣстной мѣрѣ генетически родствененъ съ чанскимъ: онъ самъ доброю своею частью — яфетическій языкъ. Болѣе того: до-арійскіе языки Арменіи, отложившіеся въ хайскомъ и армянскомъ, какъ будто ближе стояли къ сванскому и даже мингрельскому и чанскому, чѣмъ къ грузинскому, хотя бы въ нѣкоторыхъ существенныхъ явленіяхъ.

Такимъ образомъ, если учесть позднѣйшія вліянія на чанскій языкъ армянскаго, греческаго и особенно турецкаго, сходство чанскаго съ мингрельскимъ будетъ еще болѣе значительно, они окажутся еще въ болѣе тѣсной близости, и тѣмъ не менѣе чанскій и мингрельскій не два нарѣчія одного языка, а два языка.

ныхъ созвучныхъ словахъ, быть можетъ, и случайно совпавшихъ, въ родѣ напримѣръ յաբու յաբու *мушка, жаба*, въ которомъ Rosen (ц. с., стр. 29), приведя неизвѣстную мнѣ форму յաբու յաբու, склоненъ былъ признать „славянское“ заимствованіе!

1) Появленіе . і въ восточномъ нарѣчіи въ такихъ случаяхъ объясняется тѣмъ, что этому нарѣчію вообще свойственъ перебой п въ і.

2) Исчезновеніе *k находится въ связи съ сульбою яфетическаго Ե կ на чанской діалектической почвѣ.

3) Թ. Жорданія, յԹուսեանո Ե Երզն, Тифлисъ 1893, стр. 328, 18: «ճախ ճախ յաբու յաբու ճախ ճախ ճախ ճախ ճախ ճախ ճախ».

4) *вопр. у о ближайшемъ сродствѣ армянскаго [слѣдовало бы хайскаго] языка съ иверскимъ [слѣдовало бы: съ тубал-кайнскими языками]*, Зап. Вост. Отд. Имп. Русск. Археол. Общ., т. XIX, стр. 071=отд. отд., стр. 3.

Къ учету подлежитъ не только дифференціалія, исторически возникшая подѣ влияніемъ чуждыхъ языковъ, но также исторически развивавшееся сближеніе или взаимное уподобленіе мингрельскаго и чанскаго языковъ, тысячелѣтіями жившихъ въ непосредственномъ со-сѣдствѣ. Сравнительно недавнее явленіе — нынѣшнее состояніе, когда Мингрелію отъ Лазистана отдѣляетъ полоса съ грузино-христианскимъ и грузино-мусульманскимъ населеніемъ, — т. е. полоса съ гурійцами, кобулетцами, аджарцами, шавшето-имерхевцами и тао-кларджетцами, изъ коихъ мусульманская часть въ значительной степени отуречена и въ языковомъ отношеніи. Грузинское же влияніе связано съ иммиграціею грузинъ, точнѣе — картвовъ, начало которой положено лишь въ концѣ VIII-го вѣка по Р. Хр. Но и по образованіи грузинскаго средостѣнія тѣсное общеніе чановъ съ мингрельцами не прекращалось: оно поддерживалось объединявшимъ ихъ моремъ, на берегахъ коего живутъ какъ мингрельцы, такъ лазы или чаны. Взаимное влияніе мингрельскаго и чанскаго усиливалось еще отъ того, что мингрельцы съ лазами часто образовывали одно политическое цѣлое: то мингрельцы господствовали, и подѣ ихъ властью объединялись съ мингрельцами лазы, Мингрелію тогда называлась страна отъ сѣвернаго предѣла настоящей Мингреліи до Трапезунда, то гегемонія находилась въ рукахъ лазовъ, и страню лазовъ или Лазикою, т. е. Лазистаномъ считалась таже страна отъ западныхъ предѣловъ настоящей Лазики до Абхазіи. И эта географическая номенклатура, отражавшая мѣстныя политическо-племенные отношенія, усваивалась языкомъ такого государства, какъ византійское, въ сферу влиянія, порою даже въ составъ, котораго входили названныя страны цѣликомъ или частично.

Наконецъ, сближеніе чанскаго или лазскаго съ мингрельскимъ вызывалось общимъ грузинскимъ влияніемъ: грузинская рѣчь оказала влияніе не только на мингрельскій, но и на чанскій языкъ. Въ обоихъ языкахъ одинаково усвоены даже чисто-грузинскія или картскія грамматическія явленія, такъ напр. дательный картскій на *v s* (§ 16, d). Точно также замѣчается грузинское влияніе и въ лексикѣ чанскаго языка. Конечно, несравненно больше грузинскихъ заимствованныхъ словъ въ восточномъ или горловомъ нарѣчій чанскаго языка и еще больше въ окраинныхъ говорахъ этого нарѣчія, расположенныхъ на рубежѣ по линіи соприкосновенія съ грузинскою рѣчью, но нѣкоторыми грузинскими словами или формами вытѣснены чанскіе эквиваленты на всемъ протяженіи чанской рѣчи.

напр. картская (грузинская) форма ႆ႗ ႆ႗ небо вытѣснила одинаково и въ Мингрелии, и въ Лазистанѣ мѣстный или родной тубал-кайнскій обликъ того же слова, именно ႆ႗ , сохранившійся однако какъ переживаніе въ названіи *четверга*: ႆ႗-ႆ႗႗ ႆ႗-ႆ႗႗ или ႆ႗-ႆ႗႗ ႆ႗-ႆ႗႗ , буквально *день неба*¹⁾.

Если учтемъ такимъ образомъ и эти наносныя общія черты, придающія чанскому языку еще больше сходства съ мингрельскимъ, передъ нами предстанутъ два давно индивидуализованныхъ языка, хотя и весьма близко стоящихъ другъ къ другу, но все же самостоятельныхъ.

Что, однако, даетъ право чанской рѣчи считаться самостоятельнымъ языкомъ?

Чанскій языкъ отличается отъ мингрельскаго главнымъ образомъ глаголь: въ немъ — образованіе будущаго, совершенно неизвѣстное мингрельскому (§ 87, b, A, 1); въ немъ особое образованіе аориста, именно исключительно на o i (§§ 80, 84), и въ чанскомъ такимъ образомъ одно спряженіе; въ немъ настоящее образуется лишь съ двумя гласными характерами ႆ a и ႆ u (> o i), и въ чанскомъ спряженіи слѣдовательно лишь два класса (§ 81); въ немъ „масдар“ное образованіе отглагольныхъ именъ (§ 103), такъ — отъ корня ႆ႗ ႆ႗ *писать* при мингрельскомъ неопредѣленномъ ႆ႗႗႗ ႆ႗႗႗ чанскій „масдар“ — ႆ႗႗႗႗ ႆ႗႗႗႗ . Сейчасъ нѣтъ надобности останавливаться на иныхъ различіяхъ — въ мѣстоименіяхъ, особенно указательныхъ, въ существительныхъ и прилагательныхъ.

Самостоятельность же чанскому языку придаетъ то, что у него свои нарѣчія и говоры, при всемъ разнообразіи объединяемые единствомъ или общностью лингвистическихъ нормъ.

Нарѣчія самого чанскаго языка иногда настолько разнятся другъ отъ друга, что сами лазы, говорящіе на двухъ различныхъ нарѣчіяхъ одного родного чанскаго, не понимаютъ другъ друга.

Два нарѣчія чанскаго языка географически расположены одно на востокѣ отъ Сарпа до границы Хопской казы съ Вицскою, другое — на западѣ отъ упомянутой границы до посѣлка Кемеръ на западѣ отъ Атины.

Въ районѣ восточнаго нарѣчія теперь лишь одинъ городокъ: Хопэ. Исслѣдователи говорятъ еще о батумской лазской, *gesp.* чан-

1) О самостоятельномъ появленіи ႆ ႆ႗ діалектически см. *Словарь*.

ской рѣчи. Это такое же недоразумѣніе, какъ если бы въ настоящее время признали ризскую чанскую рѣчь. Какъ въ Ризѣ, такъ и въ Батумѣ лазы или чаны живутъ, но это пришлые изъ различныхъ частей Лазистана жители, въ Батумѣ — преимущественно изъ Хопэ и вообще района восточнаго нарѣчія, и говоръ большинства ихъ хопскій или одного изъ пунктовъ съ восточнымъ нарѣчіемъ.

Особый говоръ восточнаго нарѣчія существуетъ у чхальцевъ. Чхала (Нчхала-су пятиверстной карты)—лѣвый притокъ Чороха въ русскомъ отрѣзкѣ современнаго Лазистана, на три, четыре версты ниже р. Мургула, также лѣваго притока Чороха ¹⁾. Чхальцы сейчасъ имѣются и въ Турецкомъ Лазистанѣ въ числѣ ста домовъ: они, переселившись въ Турцію, обосновались за хемшинскими селами ²⁾.

Въ районѣ западнаго нарѣчія три городка, наибольшій—Атина, резиденція каймакама, главы Атинской казы, затѣмъ Вицэ и Архава или, какъ называютъ сами лазы по-чански, Арѣаб-и.

Западное, сравнительно широко раскинувшееся, нарѣчіе распадается на два говора, географически опредѣляемые терминами атинскій (А) или западный и вицэ-архавскій (V) или вицскій, онъ же восточный.

Атинскій или западный говоръ западнаго нарѣчія распространенъ вдоль ущелій рѣкъ Атины и Фортуны съ перечисленными нами въ другомъ мѣстѣ лазскими селами и поселками ³⁾, причемъ къ нимъ примыкаютъ съ востока Арташенъ, а съ запада всѣ селенія до Кемера, включая и его.

Атинскій или западный говоръ крупныхъ дѣленій не имѣетъ, но онъ распадается на подговоры, приурочиваемые къ отдѣльнымъ селамъ. Такъ существуетъ булепскій подговоръ (b) въ селеніи Булепъ на рѣчкѣ того же имени, на востокѣ отъ р. Атины.

Вицскій говоръ или восточный говоръ западнаго нарѣчія распространенъ по ущельямъ рѣкъ Вицэ, Абу-цкари, Сумлы и Архавы съ перечисленными уже, насколько я могъ освѣдомиться, лазскими селами и поселками ⁴⁾.

Вицэ-архавскій говоръ, онъ же восточный говоръ западнаго на-

1) Болѣе точными свѣдѣніями про чхальскихъ чановъ я обязанъ Г. А. Кипшидзе, только что совершившему по нашему порученію лингвистическую экскурсію въ Русскій Лазистанъ.

2) Последнее свѣдѣніе я сообщаю со словъ Али-эфенди.

3) Изъ *повѣдки въ Турецкій Лазистанъ*, стр. 608—612.

4) ц. с., стр. 613—614.

рѣчія, распадается прежде всего на два крупныя подраздѣленія: 1) вицѣскій подговоръ и 2) архавскій подговоръ.

Отъ подробной діалектической карты ѳанскаго языка мы, конечно, стоимъ еще далеко, но всеже намѣчаются уже сойчасъ предѣлы географическаго распространенія двухъ нарѣчій и говороровъ, отчасти также подговороровъ западнаго нарѣчія.

На таблицѣ I (стр. XIX) дана генеалогія ѳанскихъ нарѣчій, говороровъ и подговороровъ въ томъ видѣ, какъ она представляется теперь, послѣ нашей поѣздки въ Турецкій Лазистанъ. Географическое распредѣленіе соотвѣтствуетъ въ точности діалектическому дѣленію ѳанскаго языка на нарѣчія, говоры и подговоры по чисто лингвистическимъ признакамъ.

Основное различіе восточнаго и западнаго нарѣчій состоитъ въ томъ, что, во-первыхъ, восточное нарѣчіе сохранило горловой яфетическій звукъ γ k или въ непочатой сохранности или въ степени отупѣнія— γ k, лишивъ k, тубал-кайнскій эквивалентъ кертскаго k, аспираціи β c, а западное — нѣтъ: оно, наоборотъ, лишило k твердаго элемента, сохранивъ его аспирацію β c, которая затѣмъ исчезла послѣ согласныхъ или исчезаетъ вездѣ, можно сказать, на нашихъ глазахъ, напр. на восточномъ нарѣчій γ c b c k o n a n a m n i a, на западномъ β c b c o n a, герср. c b c o n a, на вост. нарѣчій $\partial \beta \gamma \beta$ m-tko лавровишня, на западномъ — $\beta \gamma$ (A), на вост. нарѣчій $\partial \beta \gamma \beta \gamma \beta$ m-tku-en у меня болитъ, на западномъ — $\partial \beta \beta \gamma \beta \beta$ (A); во-вторыхъ, будущее въ восточномъ нарѣчій образуется съ помощью глагола ∂ o b c b m i n o n я хочу, напр. $\partial \beta \gamma \beta \partial$ o b c b b t a r a m i n o n я напишу, а въ западномъ — съ помощью суффикса $\beta \gamma$ ге, напр. $\partial \beta \gamma \beta \beta \beta \gamma$ b t a r a r e я напишу.

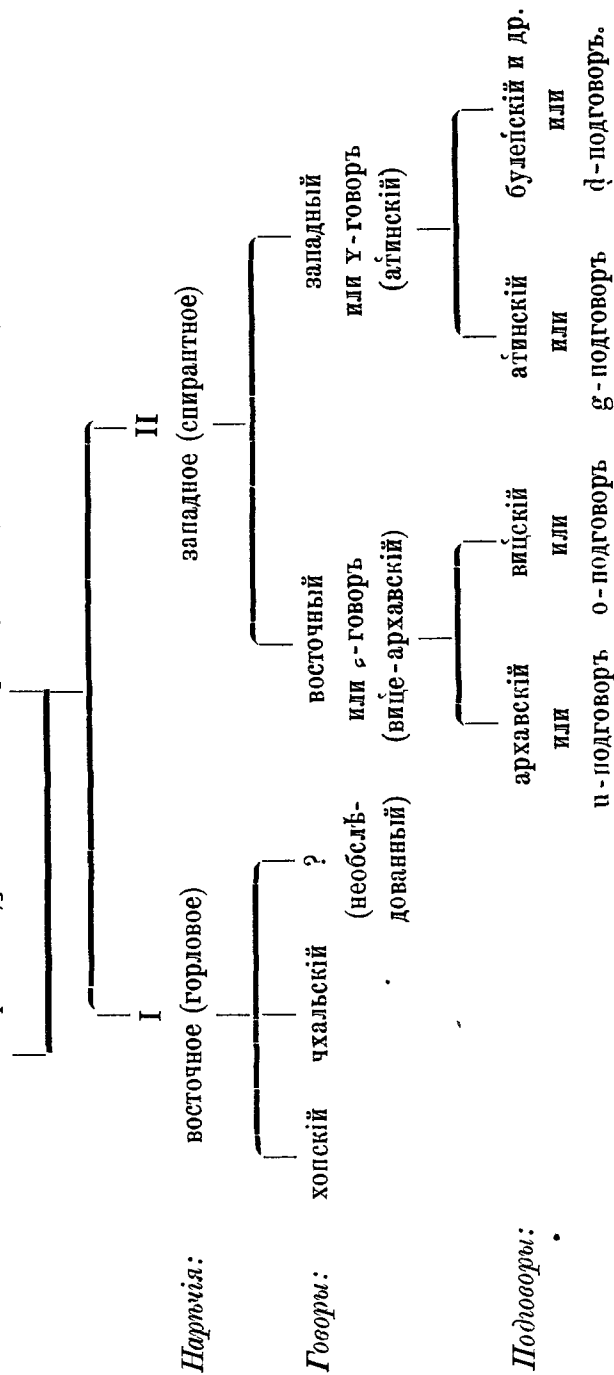
Различіе восточнаго (или вицѣ-архавскаго) и западнаго (или атинскаго) говороровъ западнаго нарѣчія въ томъ же фонетически кардинальномъ вопросѣ сводится къ тому, что въ восточномъ говорѣ, такъ въ Вицѣ, долго сохранялся спирантъ β c, нынѣ вымирающій, въ непочатомъ видѣ, въ западномъ говорѣ — его замѣнялъ ω y, также вымирающій, напр. вост. ∂ o y c b b \gamma \beta у меня есть въ Вицѣ — ∂ o r \beta \beta c b \gamma \beta m i r c e l o n - u n, въ западномъ говорѣ — ∂ o \omega c b b \gamma \beta m i y o n u n, вост. γ c b c — въ Вицѣ β c b c, въ западномъ говорѣ — c b c o n a (< * ω c b c *y o n a).

Надо, конечно, учесть переkreщиваніе діалектическихъ явленій, прежде всего взаимное вліяніе смежныхъ говороровъ, такъ напр. восточное вліяніе изъ Хопэ доходитъ не только до Архавы, но и до Вицѣ, гдѣ теперь почти господствуетъ γ k вм. γ k, герср. k. Весьма возможно,

1. Генеалогическая таблица чанских нарчій и говоровъ.

Языки: [иверскій (< тубал'скій,
онъ же мингрельскій)]

чанскій (< кайнскій,
гесп. қауи'скій, онъ же лазскій)

Подгворы:

и - подговоръ о - подговоръ g - подговоръ q - подговоръ

что въ самомъ восточномъ нарѣчій γ к вм. κ держится подъ вліяніемъ картскаго, а также мингрельскаго, и въ такомъ случаѣ иногда этимъ γ к вытѣсненъ мѣстный κ ($< \kappa$), успѣвшій однако перекочевать въ Вицѣ, гдѣ онъ сохранился, напр. сейчасъ ტუბი tkub-i *близнецы* звучитъ въ восточномъ нарѣчій, ტუბი tkub-i—въ восточномъ говорѣ западнаго нарѣчія и ტუბი tub-i—въ западномъ говорѣ западнаго нарѣчія. Конечно, имѣются и другія фонетическія особенности у нарѣчій и говоровъ, такъ—въ отношеніи гласныхъ восточное нарѣчіе характеризуется перебоемъ γ u, resp. ϵ o, въ \circ i, напр. ბუსა pusa *новобрачная* въ восточномъ нарѣчій ბისა pisa, а въ восточномъ говорѣ западнаго нарѣчія вмѣсто γ u появляется ϵ o, напр. მტკობი m-tk-og-i *дикій* вм. მტკობი m-tk-ur-i, resp. მტკობი m-t-ur-i.

Западный и восточный говоры западнаго нарѣчія другъ отъ друга отличаются прежде всего тѣмъ, что мѣстоименный префиксъ 1-го л. въ одномъ говорѣ, именно вицѣ-архавскомъ звучитъ и передъ гласнымъ ბ b, а въ другомъ говорѣ, атинскомъ, — ვ v, напр. *я есмь* на западномъ говорѣ ვობე v-oge, а на восточномъ — ბობე b-oge.

Въ подговорахъ атинскаго говора, напр. въ булейскомъ, наблюдаемъ такія фонетическія измѣненія, какъ перебой კ k, собств. κ въ ჭ t, ც g [$< \text{g}$] — въ ჯ d или ქ q [$< \text{q}$] — въ ბ b и т. п.

Еще болѣе рѣзкія діалектическія различія замѣчаются нерѣдко въ лексикѣ, напр. *стулъ* на восточномъ нарѣчій — თრბი tron-i, на западномъ въ восточномъ говорѣ — ობი orbi (архавскій подговоръ), resp. ობი orbi (вицскій подговоръ), въ западномъ говорѣ — კული kul-i; *говорю* на восточномъ нарѣчій — ვიგარგალაფი vigaḡḡalaḡ, а на западномъ нарѣчій въ восточномъ говорѣ по архавскому подговору — ბირაგამიფამი biraḡamiḡam, по вицскому подговору — ბისინაფამი bisinaḡam, въ западномъ же говорѣ — ვიგარაფი vigaḡaraḡ.

Сообразно со сказаннымъ вмѣсто географической терминологіи по странамъ свѣта или по названіямъ мѣсть въ діалектологическую номенклатуру чанскаго языка можно бы ввести чисто лингвистическіе термины, такъ—чанскій языкъ раздѣляется на два нарѣчія, горловое и спирантное; изъ нихъ спирантное нарѣчіе подраздѣляется на два говора—говоръ- ც (ჭ) и говоръ- უ (ფ); въ свою очередь говоръ- ც подраздѣляется на подговоръ- უ и подговоръ- ო , а говоръ- უ — на несмягченный подговоръ съ გ и смягченный подговоръ съ ღ и т. п.

Болѣе близкое знакомство съ чанскимъ намъ даетъ возможность яснѣе представить внутреннія соотношенія между яфетическими языками. Прежде представлялось такъ, что яфетическая вѣтвь раздѣ-

ляется прямо на языки грузинскій, сванскій, иверскій (съ лазскимъ и мингрельскимъ нарѣчіями), языки до-арійской Арменіи и т. п. И тогда было видно, что отношенія между родственнымъ языками грузинскимъ, свайскимъ и мингрельскимъ довольно дальнія и во всякомъ случаѣ неодинаковыя.

Теперь для насъ стало ясно, что, сопоставляя грузинскій, сванскій и иверскій, мы сравнивали другъ съ другомъ не просто языки, а группы языковъ или представителей различныхъ группъ. Яфетическую вѣтвь языковъ надо дѣлать не прямо на языки, а на группы, и лишь представителя той или иной группы и усматривать въ томъ или иномъ наличномъ языкѣ. Сейчасъ фактически установлено, что мингрельскій и чанскій, два самостоятельныхъ языка, настолько близки другъ съ другомъ, что составляютъ особую тубал-кайнскую группу. Въ грузинскомъ языкѣ, въ которомъ, какъ извѣстно, слились два языка, картскій и месхскій, столь же близко родственные другъ съ другомъ, имѣемъ представителя кашд-мосохской группы. Въ сванскомъ языкѣ наличие двухъ довольно характерныхъ нарѣчій, княжескаго и свободного, также способно поддержать насъ въ мысли, что и здѣсь имѣемъ дѣло съ группою языковъ уже на пути сліянія, но вопросъ о сванской группѣ осложняется тѣмъ, что нынѣшнее географическое положеніе свановъ отнюдь не можетъ считаться исконнымъ. Въ географической номенклатурѣ на рубежѣ съ Арменією, именно въ области, называвшейся у армянъ Гугарами, вскрываются лингвистическія явленія, находяція свое объясненіе въ сванскомъ языкѣ. Прежде всего это — суффиксъ мн. числа *ag*, наличный между прочимъ въ названіи той же области *Gugar-q*¹⁾. Въ яфетической вѣтви ни одна другая группа не сохранила этого показателя мн. числа: его имѣемъ еще въ армянскомъ, въ которомъ особенно рѣзко бросаются въ глаза яфетическія переживанія, изъ армянскаго же онъ еще въ древности успѣлъ проникнуть въ хайскій, и когда болѣе основательно будутъ изучены сванскій, хайскій и армянскій языки въ ихъ взаимныхъ отношеніяхъ, то, быть можетъ, сванскій языкъ придется соединить въ одну группу

1) *q* (*р*, *ѣ*) въ хайскомъ языкѣ есть показатель множественности; онъ — также яфетическаго происхожденія. Слѣдовательно, въ терминѣ *Gug-ag-q* имѣемъ случай наслоенія двухъ окончаній множественнаго числа, причемъ первое, срощенное съ основою, принято за часть самого корня (ср. Н. Марръ, *Грам. древис-арм. языка*, § 109, 8). Въ яфетическихъ языкахъ, такъ напр. въ качествѣ переживанія въ грузинскомъ, существуетъ *m* *ab en*, какъ показатель множественности, и его находимъ въ греческой формѣ *Γωγ-αρ-ην-η*, представляющей также случай наслоенія двухъ окончаній мн. числа. Къ наслоенію двухъ окончаній мн. числа параллели имѣются и въ чанскомъ языкѣ (*Грам.*, § 48, е, 2, 3).

съ однимъ изъ языковъ до-арійской Арменіи, именно, съ до-арійскимъ армянскимъ.

На таблицѣ II (стр. XXIII) показана генеалогія яфетическихъ языковъ, какъ она представляется намъ теперь, послѣ усильнаго обслѣдованія чанскаго языка.

Само собою разумѣется, что мы здѣсь даемъ лишь общіе выводы, что же касается подробностей, основанныхъ на собранномъ и предлагаемомъ въ настоящей работѣ матеріалѣ, онѣ сохраняются для труда, посвященнаго спеціально сравнительному изученію яфетическихъ языковъ. Мы, естественно, хотѣли бы тѣмъ временемъ лично или черезъ другихъ пополнить и исправить собранныя данныя, особенно — преумножить чанскіе тексты¹⁾.

Въ *Хрестоматіи* у меня праведены сочиненія лучшаго современнаго чанскаго поэта — Решид-һилма Пешлеван-оғлы, но я не имѣлъ случая видѣть „странствующихъ пѣвцовъ Лазистана и Понтійскихъ горъ“, по словамъ Б. Бюха „въ самомъ дѣлѣ имѣющихъ нѣкоторое сходство съ средневѣковыми трубадурами“²⁾.

Наши чанскія разысканія на мѣстѣ были кратковременны и неизбежно поверхностны. Ихъ достаточно развѣ для того, чтобы приготовить почву для серьезнаго исчерпывающаго изслѣдованія въ будущемъ. Такъ смотрю я и на издаваемую здѣсь *Грамматику чанскаго языка съ хрестоматіею и словаремъ*. Но въ итогѣ и сейчасъ наличное изученіе чанскаго языка плодотворно настолько, чтобы съ чувствомъ убѣжденія высказать слѣдующее руководящее положеніе: если ученіе о родствѣ яфетической вѣтви языковъ съ семитической и его широкія обобщенія и способны были лишь вызвать реальный, осмысленный интересъ къ такимъ частностямъ, какъ грузинскіе и сродные діалекты, выработать въ насъ чуткость для систематическаго воспріятія жизненно-разнообразныхъ фонетическо-морфологическихъ фактовъ въ ихъ закономѣрныхъ соотношеніяхъ, то съ другой стороны, только съ преумноженіемъ надежныхъ матеріаловъ по живымъ говорамъ, въ томъ числѣ и чанскимъ, и углубленнымъ ихъ изученіемъ можетъ получить должную разработку и окончательное, безспорное утвержденіе сама общая наша лингвистическая теорія.

1) Результаты лѣтней поѣздки І. А. Кипшидзе, именно лингвистическія наблюденія по чхальскому говору и запись нѣсколькихъ текстовъ появятся въ настоящей серіи.

2) *Reise von Redut-Kaleh nach Trebisond* въ «Die Kaukasischen Länder u Armenien», Leipzig 1855, стр. 103.

II. Генеалогическая таблица яфетических языковъ.

Семья:

ноэтическая

Вѣтви: [семитическая] — [яфетическая] — [хамитическая] ¹⁾

Группы:

тубал-кайнская — сон-сомехская (?) ²⁾ — кашд-мосохская [группа неопознанныхъ языковъ ³⁾]

Языки:

иверскій до-арійскій сванскій до-арійскій каргскій месхскій
(мингрельскій) (лазскій) (гайсскій) (?) ⁴⁾ армянскій (?) ⁴⁾ (грузинскій) (слился съ грузинскимъ).

Примѣчаніе 1. Судя по тому, что пока выяснено по вопросу объ отношеніи хамитическихъ языковъ къ семитическимъ, яфетическая вѣтвь стоитъ ближе къ семитической, чѣмъ хамитическая. Потому позволимъ я себѣ переимѣнить въ настоящей таблицѣ традиціонный порядокъ въ перечнѣ трехъ братьевъ: Сима, Хама и Яфета, гесп. Іафета.

Примѣчаніе 2. Вопросъ ставлю лишь въ отношеніи того, правда-ли дошедшій до насъ сонскій, гесп. сванскій языкъ, составлялъ одну группу съ сомехскимъ, услѣдшимъ исчезнуть въ составѣ каргскаго, а также армянскаго. Такъ-то сванскій — безусловно яфетическій языкъ, а также, по всей видимости, яфетическимъ былъ — сомехскій.

Примѣчаніе 3. Подразумѣваются языки, внѣ предѣловъ древней Грузіи и древней до-арійской Армении, относительно которыхъ пока имѣется лишь болѣе или менѣе основательная предумпція въ пользу родства ихъ съ яфетическими, какъ-то сузскій въ клинообразныхъ письменахъ и др.

Примѣчаніе 4. Подъ вопросомъ находится сейчасъ не родство языковъ до-арійской Армении съ яфетическими, а точное ихъ мѣсто въ кругу языковъ яфетической вѣтви, ближайшее родство до-арійскаго гайскаго и до-арійскаго армянскаго языковъ съ той или иной ея группой.

Литература предмета.

Два слова о предшественниках по собиранію чанскихъ матеріаловъ¹⁾. Перечень ихъ дается ниже — въ спискѣ I: *Цитуемые источники, устные и письменные*. Изъ нихъ наибольшаго довѣрія заслуживаетъ Georg Rosen. Столь же заслуженной въ обратномъ смыслѣ можно признать интересующую насъ здѣсь часть труда Егскерт'а: что ни слово, то или сомнѣніе, или недоразумѣніе²⁾. Работа Реасок'а слишкомъ незначительна, чтобы сказать что либо. Одно его преимущество: онъ былъ въ Лазистанѣ, слышалъ настоящихъ лазовъ³⁾. О Блапротѣ упомяну лишь потому, что онъ первый обратилъ вниманіе на нашъ языкъ (см. въ спискѣ I подъ К и Тг).

Трудъ г. Ачаряна основанъ на матеріалахъ предшественниковъ, частью на собственномъ его собраніи. На компилятивной части сказались всѣ достоинства и недостатки предшественниковъ; на обѣихъ частяхъ, и оригинальной, и заимствованной отразилось самымъ плачевнымъ образомъ то, что г. Ачарянъ не различаетъ реально основныхъ звуковъ яфетическихъ языковъ. Это было извѣстно мнѣ и раньше⁴⁾. Но то, что выяснилось по ознакомленіи на мѣстѣ съ подлинными звуками, превзошло всѣ наши догадки о дефектахъ фонетической передачи

1) По чисто теоретической разработкѣ не можетъ быть забыта работа А. А. Цагарели — *Сравнительный обзоръ морфологии иберійской группы кавказскихъ языковъ*, СПб. 1872, во ей, не нашедшей въ свое время живого отклика въ ученой средѣ, сейчасъ мѣсто въ истории вопроса

2) Между прочимъ у Егскерт'а цѣлый рядъ грузинскихъ словъ, выдаваемыхъ за лазскія (чанскія), какъ напр „saumendo“ [діалектическая — особенно въ устахъ мингрельцевъ — форма изъ saumedo] *надежный*, „sando“ *заслуживающій довѣрія* (у Ег. 457 оба съ значеніемъ „истинный“), šamodgoma *осень*, „šamrugi“ [во всякомъ случаѣ „šamrugi“, въ нашей транскрипціи „шатфур-і“] *вертелъ* (Ачар. вслѣдъ за Ег. спѣшитъ отождествить его съ „арм. šamrhuḡ“: оно имѣется и въ грузинскомъ, и слово одного происхожденія съ арб. seffūd: سَفُود *вертелъ*), „šiši“ *страхъ*. Совсѣмъ сомнительное слово — „šiši“ *страусъ*.

3) Въ Архавѣ я видѣлъ лаза, принимавшаго участіе въ занятіяхъ Реасок'а: по его словамъ, онъ тамъ пробылъ три дня.

4) см. выше, стр. XI, прим. 1.

г. Ачаряна¹). Къ этимъ недочетамъ присоединились недоразумѣнія, возникшія отъ незнанія основныхъ явленій яфетической грамматики, хотя бы по грузинскому языку. Достаточно указать, что „kčiš“ [kčiš] г. Ачарянъ приводитъ въ качествѣ глагольной основы со значеніемъ *достигать*, тогда какъ звукъ č k, замѣститель č g по удвоенію съ глухимъ č t, есть объективный мѣстоименный префиксъ 2-го лица, которому нѣтъ мѣста въ отвлеченной основѣ „čiš“, т. е. č tš, а аор. „mekčiši“ (mekčiši) значить не „я достигъ, настигъ“, а „я тебя, гесп. васъ вастигъ“. Въ отдѣльныхъ случаяхъ отъ такихъ курьезовъ не бываетъ свободенъ и Rosen, напр. у него приводится слово, повторенное безъ поправки и у г. Ачаряна, — „sojapan сапожникъ“, но такого слова не существуетъ, приведенный же комплекс фонемъ есть, быть можетъ, искаженіе фразы so tuman „идти шьютъ?“²). Не могу не отмѣтить одного крупнаго недоразумѣнія, общаго всѣмъ моимъ предшественникамъ, занимавшимся грамматикой чанскаго языка: будущее время они называютъ настоящимъ. Дѣйствительно, разъ булепецъ Али-реизъ въ качествѣ настоящаго привелъ форму сослаг. + č , т. е. наше будущее время; когда же я его спросилъ, а какъ онъ приведетъ будущее время турецкаго языка, онъ отвѣтилъ, что интересующая меня лавская (чанская) форма соотвѣтствуетъ и настоящему, и будущему въ турецкомъ; однако, когда я произвелъ отъ примѣрнаго глагола настоящее по-чански, онъ перевелъ его на турецкій настоящимъ же, и послѣ того самъ безъ всякаго напоминанія настоящее переводилъ настоящимъ, а сослаг. + č — будущимъ. И вообще ни изъ летучихъ бесѣдъ, ни изъ записанныхъ текстовъ я не могъ извлечь какихъ-либо данныхъ, чтобы сомнѣваться въ принятомъ опредѣленіи указанной формы. Все это однако въ свое время не помѣшало работѣ г. Ачаряна и его предшественниковъ сослужить мнѣ хорошую службу³): какъ никакъ,

1) Между прочимъ у г. Ачаряна цѣлый рядъ словъ съ č g вм. č k, такъ «gai», «gaude», «ged—gederi», «gibrig» и т. п.; и ихъ не слышалъ, но эту подробность все же отмѣчаю, допуская пока, что она можетъ оправдаться матеріалами изъ какаго либо, неизвѣстнаго мнѣ, говора восточнаго нарѣчія.

2) Въ курдскомъ имѣется слово „سوجی vōjeji“ со значеніемъ *сапожникъ*, проявляющее нѣкоторое созвучіе съ предполагаемымъ чан. „sojapan“, но и оно не помогаетъ въ истолкованіи формы „sojapan“.

3) Совершенно въ сторонѣ отъ науки стоятъ различныя псевдо-лингвистическія упражненія на тему о чанскомъ языкѣ вродѣ 42—46 страницъ статьи М. Г. Джанашвили: „Историко-археологическій очеркъ Гуріи, Чорохскаго бассейна и Чанети (Лазистана)“. (*Батумъ и его окрестности*. Къ 25-лѣтію присоединенія гор. Батума къ Россійской Имперіи. Изданіе Батумскаго Городскаго Общественаго Управленія, Батумъ 1906).

на основаніи ихъ еще до поѣздки я выработалъ общую схему грамматики чанскаго языка и благодаря имъ пріѣхалъ въ Лазистанъ съ нѣкоторой подготовкой. Специально, сводный трудъ г. Ачаряна, особенно его словарь служилъ мнѣ готовымъ опроснымъ листомъ по лексикографіи, который, понятно, исправлялся и пополнялся на основаніи непосредственныхъ наблюденій. Неудостовѣренные и непровѣренныя матеріалы изъ указанныхъ источниковъ мы приводимъ въ *Словарь* лишь тогда, когда за нихъ стоитъ какое либо теоретическое соображеніе, но въ такихъ случаяхъ они всегда представлены въ кавычкахъ. Цѣлый рядъ словъ или ихъ формъ за крайнюю ихъ сомнительностью мы исключили, но на всякій случай даемъ ихъ списокъ подъ цифрою II.

Тексты г. Ачаряна (ц. с., стр. 439—446 = отд. отд., 101—108) намъ не удалось провѣрить полностью, но мы все же внесли ихъ, какъ матеріалъ для будущихъ опросовъ, въ нашу *Хрестоматию*, понятно съ устраненіемъ наиболѣе грубыхъ, при томъ явныхъ, ошибокъ и неточностей.

Цитруемые источники, устные и письменные.

- А = атинскій говоръ съ его подговорами.
- Али-реизъ = булейецъ, одинъ изъ моихъ источниковъ по атинскому говору, см. *Изъ поѣздки*, стр. 555.
- Али-эфенди = Хаджи-Карал-оглы Али-эфенди, хопецъ, см. *Изъ поѣздки*, стр. 567.
- Аслан-бей = членъ бегскаго дома въ Вицѣ, см. *Изъ поѣздки*, стр. 560.
- At = атино-вицѣ-архавское или западное нарѣчіе въ матеріалахъ изъ труда г. Ачаряна или его источниковъ, особенно Rosen'a.
- Ачар. (Ачарянъ) = М. Н. Adjarian, *Étude sur la langue lazé* (Extrait des Mémoires de la Société de linguistique de Paris, 1899, t. X, стр. 145 — 160, 228 — 240, 364—40⁰/₁, 405—446, 447—448 = отд. отд., стр. 1—108, 109—110).
- b = булейскій подговоръ западнаго (агинскаго) говора западнаго нарѣчія.
- Bt или «Vt» = въ цитатахъ изъ труда г. Ачаряна есть обозначеніе Батума, но такъ какъ теперь коренныхъ лазовъ въ Батумѣ уже нѣтъ, то подъ этою ссылкою приходится подразумѣвать различныя говоры преимущественно восточнаго нарѣчія.
- V = восточный (вицѣ-архавскій) говоръ западнаго нарѣчія; иногда V имѣетъ значеніе лишь спеціально вицскаго говора, но въ такихъ случаяхъ указывается эквивалентъ по архавскому (рх) подговору или отсутствіе въ немъ приводимой съ V формы (— рх).
- Er. = Erekert, *Die Sprachen des Kaukasischen Stammes*, Wien 1895. I Th., стр. 1—204. II Th., стр. 347—353.
- Изъ поѣздки* = Н. Марръ, *Изъ поѣздки въ Турецкій Лазистанъ*. (Впечатлѣнія и наблюденія), Извѣстія Имп. Акад. Наукъ, 1910, стр. 547 — 570 и 607—632.
- К = сел. Кеморъ въ цитатахъ изъ труда г. Ачаряна, восходящихъ черезъ Rosen'a или непосредственно къ книгѣ Клапрота, *Asia polyglotta*, Paris 1823, стр. 122—124.
- Кемалъ = Кемалъ Балта-задэ Ибраим-эфенди, см. *Изъ поѣздки*, стр. 555.
- Кязим-бей = племянникъ Аслан-бея, изъ Вицѣ, см. *Изъ поѣздки*, стр. 561.
- OT = Н. Марръ, *Основныя таблицы къ грамматикѣ грузин-*

скаго языка съ предварительнымъ сообщеніемъ о родствѣ грузинскаго языка съ семитическими, С.-Пб. 1908.

Peacock = *Original Vocabularies of Five West Caucasian Languages*. Compiled on the spot by Mr. Peacock, Vice-Consul of Batum, Trans-Caucasia, South Russia, at the request of, and communicated by, Dr. R. N. Cust, Hon. Sec. R. A. S., with a Note въ *The Journal of the Royal Asiatic Society*, XIX (1887), стр. 145—156.

R = Georg Rosen, *Über die Sprache der Lazen* (Philologische und historische Abhandlungen der Königlichcn Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Aus dem Jahre 1843, Berlin 1845), стр. 1—38.

рх = архавскій подговоръ восточнаго (вицѣ-архавскаго) говора западнаго (аѣино-вицѣ-архавскаго) нарѣчія, см. V.

Серветъ = 10-ти-лѣтній мальчикъ изъ села Ламѣо въ Аѣинскомъ ущельѣ, см. *Изъ поѣздки*, стр. 556—557.

Тг = мнимо-трапезундскій діалектъ по Клапроту. Еще G. Rosen замѣтилъ (ц. с., стр. 1, прим. 1), что „von einem besondern Trebisonischen Dialecte des Lazischen kann nicht die Rede sein“: какъ въ Батумѣ, такъ и Трапезундѣ лазы теперь лишь пришлые.

Фахри-эфенди = Фахри Мамудъ-яичи (<язичи)-оғлы или Мамутіа-оғлы, одинъ изъ моихъ учителей по вицѣскому говору, талантливый отъ природы преподаватель, волею судьбы содержатель кофейни въ Вицѣ.

Февзи-бей = Тилатур-задѣ Февзи-эфенди, главный мой учитель ѣанскаго языка въ Аѣинѣ, см. *Изъ поѣздки*, стр. 551, 554—555.

Шевки = Шевки, онъ же Козьма Кади-оғлы, *Изъ поѣздки*, стр. 542.

Шевки Дж. = Шевки Джарах-оғлы, *Изъ поѣздки*, стр. 555.

Шукри = Шукри-эфенди Балта-задѣ, см. *Изъ поѣздки*, стр. 560.

Хаки Іемурал-оғлы = самъ вицѣцъ. Въ числѣ его сообщеній въ Вицѣ—Поэма о женщинѣ, сочиненіе архавянки, почему въ поэмѣ кѣе-какія архавскія выраженія.

Эристовъ, Сл. = кн. Раф. Дав. Эристовъ, *Краткій грузино-русско-латинскій словарь*, изъ трехъ естественныхъ царствъ природы, Тифлисъ 1884.

Юсуфъ = Юсуфъ изъ Вицѣ, не назвавшій своей фамиліи.

Юсуфъ-эфенди = Курдзали Юсуфъ-эфенди, архавецъ.

Сомнительныя слова и формы, приводимыя въ трудѣ г. Ачаряна¹⁾:

- „ban“ вм. ბან «по R».
- „buri Bt seul de lui même»²⁾.
- „bca“ см. ბყა.
- „borja“ по R см. ბორჩა.
- „borxa“ по Eg. » ბორჩა.
- „bskibu“ по R » მსკიბუ.
- „bskua“ по R » მსკუა.
- „bšora“ по R » ბეორა.
- „butxa“ » ბუტყა.
- „buzi“ по R » ბუძი.
- „ca“ » ცა.
- „sakali“ » წყარი.
- „Seha название лазской деревни“.
- „sekeni“ см. ცხენი.
- „skneni“ » ცხენი.
- „sobul Bt прыгать, скакать, аор. icobuli, icobulamion“.
- „soxule Bt“ см. წობლე.
- „suga“ см. ზუღა.
- „sxon“ » წყენ.
- „šami Bt еще“.
- „šarxu Bt проколоть, сунуть“.
- „šekomī“ по Eg. см. ხედი.
- „šic“ » ფუცხელ.
- „šoxre“ » წობლე.
- „šp“ » ხუ.
- „špid Bt душить, аор. doušpidi, b. vučpedaminon“.
- „čuve Tr“ см. ჯუეძი.
- „dze Tr“ см. ხე.
- get: „taroni gagettasunon“, развѣ „ტარონი გაგეტასუნონ“.
- „gar Bt метать молнии, otro otro или karineri karineri garanu непрерывно свѣтитъ молнія“, см. ჰან.
- „gonci At шумъ, крикъ, суматоха“.
- „gunčxa“ см. ბუნჩხა.
- „ganj Bt усиливать, возбуждать, оживлять“.
- „gosmeti Bt хрипъ“.
- „ivoга тѣнь“, хотя и по R, но его не знаютъ ни въ A, ни въ V, ни въ рх.
- „jantx Bt лизать“.
- „jara“ см. ბეორა.
- „jegu [g'eghu] dick“ по R.
- „jibbeti Bt страшный, ужасный“ см. კალაძი.
- „jumenöc“ см. ჟუმენჯი.
- „jummuš“ см. ჟუმი.
- „jun“ см. ჯუ.
- „ka“ по Eg. см. ცა.
- „kanapuga Bt сорока“.

1) Нѣкоторыя формы восходятъ къ Клапроту, напр sakali, čuve, kiše и др.

2) Изъ примѣровъ видно, что г. Ачарянъ не разобрался въ формѣ съ грузинскимъ суффиксомъ -გე-ბო, такъ въ A ჟუმენჯი (груз. ჯუმენჯი), თქენებური (груз. თქენებური), древне-груз. თქუენებური) и т. п.

- „kiše x“ см. 𐌵𐌹𐌸.
 „mša“ см. 𐌹𐌺𐌶.
 „okonva битва, сраженіе“ по R.
 „par Vt разсѣивать, аор. doúpari,
 б. uparaminon“.
 „porča“ см. 𐌺𐌺𐌶𐌰.
 „porxa“ » 𐌺𐌺𐌶𐌰.
 „rokseyd Vt смущаться, затруд-
 няться“.
 „sabatandi среда“ по R.
 „sguáli At прекрасный“.
 „sisila“ по R см. 𐌺𐌺𐌶𐌰.
 „sipri“ по R см. 𐌺𐌺𐌶𐌰.
 „sotkorč“—„sotkorčnu“ по Eг. пи-
 тать.
 „sxeni“ по R см. 𐌺𐌺𐌶𐌰.
 „sxeni kučxa“ по R см. 𐌺𐌺𐌶𐌰-𐌸𐌺𐌶𐌰.
 „šaveri At грязный“.
 „tca Tr.“ см. 𐌺𐌺𐌶.
 „tcana Tr.“ см. 𐌺𐌺𐌶𐌰.
 „zaa Tr.“ см. 𐌺𐌺.
 „za“¹⁾ по Eг. см. 𐌺𐌺.
 „žana At“ см. 𐌺𐌺𐌶𐌰.
 „žari B“ см. 𐌺𐌺𐌶𐌰.
 „хар Vt запрягать, [III-я пор.] аор.
 voxarini я запрегъ, б. voxari-
 naminon“.
 „xvil: axvilu почитать“ по Eг.

1) Впрочемъ этой разновидности съ „z“ не слѣдовало бы отмѣчать, когда есть форма съ „c“ (см. выше): очень часто этимъ двумя начертаніями у Ачар. передается одяъ и тотъ же звукъ 𐌺̄ t̄.

Грамматика Чанскаго языка.

Письмо и чтение.

§ 1. Чанскій языкъ, называемый и лазскимъ, не сохранился въ какихъ-либо памятникахъ письменности: возможно однако, что лазы имѣли грамоту въ древности. Въ настоящее время у лазовъ нѣтъ родной письменности. Для выраженія наличныхъ въ этомъ языкѣ звуковъ въ совершенствѣ подходитъ алфавитъ родственнаго языка—грузинскаго (табл. I).

а) Сравнительно съ грузинскими звуками въ чанскомъ замѣчается осложненіе гласныхъ; простые гласные передаются начертаніями основныхъ яфетическихъ звуковъ (s, j || o, e || ѳ), а сложные, состоящіе изъ тѣхъ же гласныхъ въ сочетаніи со слабымъ согласнымъ e й,—описательно: es русск. я, ej ѳе, ee йо, ej русск. ю, или съ помощью надписнаго знака " и ^ : e" нѣм. ё. Въ чанскомъ существуетъ и слабый согласный z или ѳ, араб. و. Самостоятельно онъ сохранился въ рѣдкихъ случаяхъ—діалектически, и тогда изображаемъ его древне-грузинскою буквою z, обыкновенно же онъ сочетается съ гласнымъ, и тогда его передаемъ черезъ ѳ съ надписнымъ знакомъ ^ (ѳ) по примѣру грузинскихъ рукописей съ XVIII-го вѣка, напр. ѳs, ѳj.

Начертаніемъ ѳ мы вынуждены пользоваться временно. Было бы достаточно во всѣхъ случаяхъ писать z, но я опасался, что послѣднюю букву будутъ также неправильно произносить, какъ произносятъ ее грузиновѣды, не прошедшіе нашей школы. Съ этимъ колебаніемъ перекрещивается еще то, что слабый z=ѳ въ самомъ чанскомъ вымираетъ: діалектически, да и вообще его вытѣснялъ и сейчасъ легко вытѣсняетъ твердый согласный s.

б) Изъ согласныхъ чанскій имѣетъ подобно мингрельскому въ качествѣ излишка элифъ—f, ослабленіе твердаго согласнаго ѳ (древне-араб. ع), но въ чанскомъ онъ представленъ весьма слабо — лишь діалектически (говоръ V).

Таблица I.

Чанскій алфавитъ изъ грузинскихъ буквъ военнаго письма.

Начертанія.

	Названія.	Круглое (печатное).	Скоросное.	Произношеніе).	Аналитическая транскрипція.	Турецкія соответствія.
1.	აბ	ა	ა, ა	а	a	مثلا بَشَقَه (مثلا)
2.	ბაბ	ბ	ბ	б	b	ب
3.	გაბ	გ	გ	г	g	عجمي) گ
4.	დაბ	დ	დ	д	d	د
5.	ეაბ	ე	ე	э	e	مثلا آفندی (مثلا)
6.	ვაბ	ვ	ვ	в	v	فرسي) و
7.	ზაბ	ზ	ზ	з	z(≠)	ز
8.	თაბ	თ	თ	-[t̄]	θ	ت
9.	ობ	ო	ო	и	i	مثلا مِلت (مثلا)
10.	კაბ	კ	კ	к	k(≠k)	عربي) ق
11.	ლაბ	ლ	ლ	л	l	ل
12.	მაბ	მ	მ	м	m	م
13.	ნაბ	ნ	ნ	н	n	ن
14.	ჟაბ	ე	ე	й	y	ي
15.	ობ	ო	ო	о	o	مثلا اوغلان) او
16.	პაბ	პ	პ	п	p	اسكي) فرسي) پ
17.	ჯაბ	ჯ	ჯ	ж	j(≠)	ژ
18.	რაბ	რ	რ	р	r	ر

1) Разъ въ русскомъ алфавитѣ нѣтъ точной передачи, ввожу условную транскрипцію, но въ прямыхъ скобкахъ.

Начертанія.

	Названія.	Круглое (печатное).	Скороченное.	Произношеніе.	Аналитическая транскрипція.	Турецкія соответствія.
19.	сзб	с	с	с	s(=) س	
20.	тзб	т	т	т	t ط	
21.	зв	з=џ	з	-[v]	w (عربی) و	
22.	уб	у	у	у	u (مثلا اوافق) او	
23.	фзб	ф	ф	-[f]	φ ف	
24.	кзб	к	к	-[k]	q ك	
25.	лзб	л	л	-[l]	g (عربی) غ	
26.	узб	у	у	-[k]	k (عربی) ع	
27.	шзб	ш	ш	ш	ш(=) ش	
28.	хзб	х	х	ч	ç چ	
29.	цзб	ц	ц	ц	ç نس=ث	
30.	дзб	д	д	-[z=дз]	đ ذ	
31.	тзб	т	т	-[t]	t طس=(عربی) ظ	
32.	фзб	ф	ф	-[f]	t طش	
33.	хзб	х	х	х	q ح	
34.	жзб	ж	ж	-[t=дж]	q ج	
35.	зв	з	з	-[h]	h(=) ح	
36.	фзб	ф	ф	ф	f ف	
37.	кзб	к	к	-[']	أ (عربی) ء	

Условныя начертанія для осложненныхъ гласныхъ:

a)	—	э"	э"	—(ö)	ö
b)	—	у"	у"	—(ü)	ü.

О ЗВУКОВЫХЪ ЗАКОНАХЪ.

§ 2. Чанскій принадлежитъ къ яфетической вѣтви поэтической семьи языковъ. Соотвѣтственно въ немъ наблюдается дѣленіе согласныхъ на твердые, постоянные, и слабые, бѣглые или легко исчезающіе: слабыми являются щелипные звуки въ парныхъ антиподныхъ рядахъ сибилантовъ и спيرانтовъ ($\text{ʃ} \| \text{ʒ}$, $\text{ʒ} \| \text{ʃ}$, $\text{ʒ} \| \text{ʃ}$, $\text{ʒ} \| \text{ʃ}$), плавные (ѣ, љ, б), а также сродные съ ними (з, ф). Звуки или фонемы чанскаго языка нормируются законами яфетической системы: чанскому свойственны закономѣрные звуковые ея переходы, какъ то — чередованіе, движеніе, паденіе и подъемъ, оступѣніе (диссимиляція и дезаспирація) и обостреніе (ассимиляція и аспирація), удвоеніе, resp. раздвоеніе, наращеніе и усѣченіе и т. п. Относящіеся сюда факты исторической и діалектической фонетики чанскаго языка будутъ использованы въ сравнительной грамматикѣ языковъ яфетической вѣтви. Неудобно выдѣлять здѣсь и пужныя въ настоящей *Грамматикѣ* звуковыя явленія, какъ, напр., перебой ʒ , resp. ѣ въ ѣ, исчезновеніе з (\hat{z}), resp. з передъ ѣ, нарастаніе б на согласныхъ послѣ гласныхъ, появленіе гласнораздѣловъ — слабыхъ согласныхъ ѣ и з, перваго между ж и любымъ инымъ послѣдующимъ гласнымъ, втораго между ѣ и любымъ инымъ послѣдующимъ гласнымъ: достаточно того, что о нихъ упоминается при объясненіи морфологическихъ явленій, въ которыя они привходятъ.

Удареніе.

§ 3. Удареніе въ чанскомъ ставится обыкновенно на второмъ слогѣ съ конца: $\text{ʒ} \acute{o} \text{ʒ}$, $\text{ʒ} \acute{o} \text{ʒ}$, $\text{ʒ} \acute{o} \text{ʒ}$, $\text{ʒ} \acute{o} \text{ʒ}$, $\text{ʒ} \acute{o} \text{ʒ}$, $\text{ʒ} \acute{o} \text{ʒ}$, $\text{ʒ} \acute{o} \text{ʒ}$, $\text{ʒ} \acute{o} \text{ʒ}$. $\text{ʒ} \acute{o} \text{ʒ}$, $\text{ʒ} \acute{o} \text{ʒ}$, $\text{ʒ} \acute{o} \text{ʒ}$, $\text{ʒ} \acute{o} \text{ʒ}$.

Отступленіе отъ этой нормы наблюдается въ слѣдующихъ случаяхъ:

а) сложные глаголы удареніе ставятъ на огласовку предлога, которая часто бываетъ не во второмъ, а третьемъ съ конца слогѣ, и тогда удареніе переносится на этотъ третій съ конца

слогъ: ბჭ'ნი я писалъ, დ'ბჭ'ნი я написалъ, დ'ნჭ'ნი тими,
resp. напиши, დ'ნჭ'ნი онъ написалъ.

Въ связи съ этимъ

1) отрицательная частица *მე*, воспринимаемая проклитически, какъ приставка слѣдующей за нею глагольной формы, переноситъ на себя удареніе и тогда, когда она въ третьемъ съ конца слогѣ: *მე' ნჭ'ნიმ AV не пиши, V: მე'დ მუჯუთ не приходите, მე'დ ვე'ნიმთ не ищите, მე'ტ ვე'ნიმთ не привязывайте;*

2) въ атинскомъ говорѣ междометіе *ო!* удареніе перетягиваетъ на себя, причемъ отъ словъ обращенія, именъ людей или ихъ прозвищъ, сохраняется лишь первый слогъ:

ქ' ბა!	вм.	ქ' ბაბა!	о, отецъ!
ქ' ნა!	"	ქ' ნანა!	о, мама! ¹⁾
ქ' მუ!	"	ქ' მუსტაფა!	о, Мустафа!
ქ' მე!	"	ქ' მეჭმედ!	о, Мемедъ!
ქ' რე!	"	ქ' რეშით!	о, Решидъ!
ქ' ხა!	"	ქ' ხადиджа!	о, Хадиджа ²⁾ !
ქ' გეუ!	"	ქ' გეულუმ!	о, любовь (букв. роза) моя!

Въ такихъ случаяхъ въ нѣкоторыхъ селахъ Атинскаго ущелья вм. междометія *ქ'* появляется ჭქ' или კქ':

ჭქ' ბა!	или	კქ' ბა!
ჭქ' ნა!	"	ნѢТЬ
ჭქ' მუ!	"	კქ' მუ!

Отъ ბიჭი имѣемъ ქ' ბჭი при კქ' ბიჭი.

б) Заимствованныя изъ турецкаго слова въ чанскомъ получаютъ именное окончаніе *ა*, и послѣдній слогъ, ударный въ турецкомъ, становится предпослѣднимъ, ударнымъ въ чанскомъ:

بالق	=	ბალუკ	— чан. ბალუკი рыба,
بارداق	=	ბარдаკ	— чан. ბარდაკი кувшинъ.

1) НѢТЬ „ქ ნუ“ вм. ქ ნუსა о, невеста, но въ этомъ значеніи есть ქ ბა отъ т. ბელობ (كلیین) невеста.

2) Женское имя

Если турецкое слово оканчивается гласнымъ, и гласный исходъ сохраняется въ чанскомъ, то удареніе можетъ стоять и на послѣднемъ слогѣ: *باشه*—*башэ*, но и это объясняется, пожалуй, тѣмъ, что въ чанскомъ послѣ гласнаго безударный гласный звукъ отпалъ, и *башэ* восходитъ къ *башэ*.

с) Въ атинскомъ говорѣ на различныя мѣста постановки ударенія обратилъ особое мое вниманіе Февзи-бей, но слѣдующія правила въ его изложеніи не всегда находили подтвержденіе при моей провѣркѣ:

«1) различаются по ударенію тождественныя формы отрицательная и 3-ье лицо ед. ч. аор. съ родительнымъ отношеніемъ, именно первая ставитъ удареніе на послѣднемъ слогѣ, напр. *уьэсэ* не написанный, но *уьэсэ* онъ ему написалъ;

«2) точно также различаются по ударенію тождественныя формы отглагольнаго имени III-й породы и 3-го лица ед. ч. аориста, первая съ удареніемъ на послѣднемъ слогѣ».

Семасіологія звуковъ.

(Трехсогласіе корней и огласовка ихъ).

§ 4. Звуки чанскаго языка, какъ cadaго яфетическаго, обладаютъ двоякою семасіологіею: со всѣми ими одинаково связана, въ представленіи говорящихъ, знаменательность, но однимъ звукамъ, именно согласнымъ потенциально присущи значенія предметныхъ или отвлеченныхъ понятій безъ отношенія къ окружающему міру или способность выражать идеи внѣ пространства, не ограниченныя ни временемъ, ни мѣстомъ; другимъ звукамъ, именно гласнымъ, потенциально присуще значеніе пространственности, ограничивающее данную безпредѣльную идею въ отношеніи мѣста или времени, или одновременно и того и другого. Конкретно ни звуки-идееносители, ни звуки-предѣлоносители не имѣютъ отдѣльнаго, самостоятельнаго существованія; если, при стеченіи извѣстныхъ фонетическихъ условій, звуки-идееносители даже отсутствуютъ физически, т. е. на слухъ, и налицо для физиологическаго воспріятія

остаются одни звуки-предѣлоносители, психологически все таки налицо идея, умѣщаемая въ пространствѣ звуками-предѣлоносителями: она подразумѣвается. Отвлеченно можно сказать: согласные, твердые и слабые, въ томъ числѣ и такъ называемые полугласные, какъ звуки-идееносители, служатъ корнями, а гласные, звуки-предѣлоносители, — образовательными элементами.

а) Каждый корень, въ отвлеченіи, — трехсогласный¹⁾, за исключеніемъ удвоенныхъ корней, кои закономѣрно состоятъ изъ двухъ согласныхъ звуковъ. Отступленіе отъ нормы въ сторону меньшаго или большаго числа согласныхъ въ корнѣ зависитъ отъ исчезновенія слабыхъ звуковъ или, наоборотъ, усиленія путемъ удвоенія, resp. раздвоенія согласныхъ или нарастанія на нихъ носового б, resp. ѓ.

б) Морфологія основана на огласовкѣ, на снабженіи коренныхъ согласныхъ гласнымъ или гласными внутри и снаружи. Существа не касается, что наличное состояніе чанскаго сохранило тѣ или другія формы, образованныя внутренней огласовкой, въ окаменѣломъ видѣ. Въ морфологіи согласные также играютъ роль, входя въ составъ префиксовъ и суффиксовъ²⁾, но, во-первыхъ, и здѣсь согласные — самостоятельные идееносители, наличные или бывшіе, а служебную роль они играютъ въ состояніи сращенія; во-вторыхъ, эти служебные согласные морфологически категоризуются въ зависимости отъ ихъ огласовки, напр. служебный согласный звукъ ѓ съ гласнымъ о (ѓо) служитъ суффиксомъ родительнаго падежа, а съ гласнымъ ѓ (ѓѓ) — суффик-

1) Приходится отказаться не только отъ термина „трехбуквенный“, совершенно устарѣвшаго, но и отъ болѣе реальнаго — „трехзвучный“, чтобы не вводить путаницы въ совершенно ясное дѣло.

2) Служебными согласными являются въ составѣ и префиксовъ и суффиксовъ — губные $\frac{2, 2, 3}{3}$, гортанные ѓ, ѓ, зубной ѓ, плавные ѓ, б, въ составѣ только префиксовъ — г, г, только суффиксовъ — ѓ, ѓ, ѓ. Префиксовый ѓ, нынѣ исчезнувшій, есть точный перебой сибилита ѓ; изъ остающихся двухъ излишковъ въ суффиксахъ ѓ — тубал-кайнская замѣна плавнаго ѓ. Префиксомъ является ѓ, но это — ѓ при стеченіи съ глухимъ согласнымъ. Есть еще въ префиксахъ служебный согласный ѓ (<ѓ) и въ суффиксахъ — ѓ, но они оба представляютъ заимствованіе картскаго ѓ (§ 119, с).

сомъ дательнаго, геср. направительнаго падежа; служебный согласный звукъ *ḡ*, въ значеніи мѣстоименнаго префикса 1-го лица, безъ огласовки выражаетъ всяческое отношеніе, въ томъ числѣ логическій прямой объектъ, съ гласнымъ *o* (*ḡo*) — спеціально отношеніе какъ къ родительному падежу, съ гласнымъ *s* (*ḡs*) или *ə* (*ḡə*) — отношеніе какъ къ дательному падежу.

Съ морфологическою огласовкою перекрещивается въ чанскомъ діалектической перегласовка, которая подлежитъ особому учету, какъ напр. перебой *ḡ*, геср. *ə* въ *o* и т. п.

Для нагляднаго представленія корня въ той или иной формѣ берется условный трехслогный корень *kti* и снабжается требуемою яфетическою огласовкою: *ktal*, *ktel*, *ktul*, *ktil*, *kotol*, *kutul*, *kitil* и т. п.

0 родѣ.

§ 5. Подобно прочимъ яфетическимъ языкамъ чанскій языкъ сохранилъ различные виды окончанія грамматическаго женскаго рода, нѣкогда въ немъ существовавшаго. Въ чанскомъ имѣемъ какъ полные виды *ḡl-o*, тубал-кайн. *əl-o* > *ḡl-o*, или *ḡo*, тубал-кайн. *əo* > *ḡo* и т. п.¹⁾, такъ устьченныя — *s*, тубал-кайн. *ə* > *ḡ*. Эти пережитки грамматическаго женскаго рода въ чанскомъ нынѣ обрѣтаются въ качествѣ безразличныхъ, ничего не обозначающихъ суффиксовъ, какъ напр. *ḡḡḡ-ḡl-o* *кольцо*, *ḡḡḡ-ḡl-o* *самка*, *куруца*, *ḡḡḡ-ḡl-o* *самецъ*, *птыухъ*, *əḡ-ḡḡ-o* *двушка*, *ḡḡḡ-s* *спать*, *ḡḡḡ-s* *земля*, *ḡḡḡ-s* *волосъ*, *ḡḡḡ-s* *тысяцъ*, *ḡḡḡ-ə* *двушка*, *ḡḡḡ-ə* *сокъ незрѣлаго винограда*, *ḡḡḡ-ə* *имя* и т. п.

§ 6. Въ настоящемъ видѣ чанскій не различаетъ уже грамматическаго рода.

Для обозначенія женскаго пола животныхъ названію ихъ предпосылаютъ *ḡḡḡ* *самка*, напр. *ḡḡḡo* *собака*, *песъ* — *ḡḡḡ* *ḡḡḡo* *псица* или *псица*, *ḡḡḡḡḡḡo* *олень* — *ḡḡḡ* *ḡḡḡḡḡḡo* *самка оленя*²⁾.

Вм. *ḡḡḡ* въ томъ же значеніи употребляютъ въ нѣкоторыхъ мѣстахъ, такъ *V*, *ḡḡḡḡḡḡo* *самка*³⁾.

1) см. Н. Марръ, *Основные таблицы къ грамматикѣ древне-грузинскаго языка*, С.-Пб. 1908, стр. 8, прим. 1.

2) Февзи-бей слышалъ *ḡḡḡ* только примѣнительно къ собакамъ: *ḡḡḡ* *ḡḡḡo*.

3) По Февзи-бею *ḡḡḡḡḡḡo*, а не *ḡḡḡḡḡḡo*, — тур. слово, да оно и не употребительно въ чанскомъ. Мальчикъ Кемаль утверждалъ, что *ḡḡḡḡḡḡ* [безъ *o*] су-

Склоненіе именъ.

§ 7. Въ склоненіи чанскаго языка семь падежей и два числа, единственное и множественное.

§ 8. Изъ семи падежей три основныхъ: именительный, родительный и дополнительный, въ чанскомъ направительный = дательный.

Гласные характеры основныхъ органическихъ падежей¹⁾:

Им.	o o [изъ o y]	e i [изъ o u]
Род.	o o	e i
Дат.=Направ.	o < s	o < a

§ 9. Въ перечень падежей не принять звательный, представляющій лишь основу или сращенную, или чистую, т. е. безъ именного исхода *y*, *gesp.* *o*, и даже сокращенную въ зависимости отъ перемѣщенія ударенія на восклицательную частицу или междометіе. Все дѣло при образованіи этого падежа въ этомъ восклицаніи (§ 3, а, 2).

§ 10. Именительный падежъ.

а) Картское окончаніе Им. падежа *o* наиболѣе распространено теперь въ чанскомъ языкѣ, напр. *კობ-ო* *человѣкъ*, *შე-ო* *шея*, *მთურბო* *А* или *თვობო* *V* *снѣгъ*, *ხვობო* *сѣдой*: *მთურბო* *ქვე* *об* *А* или *თვობო* *ხვე* *ებ* *снѣгъ*—*ბნღ*, *თვობო* *ღობუღობობო* *я* *сдѣлалъ снѣжный мячъ*, *იწალღ* *въ снѣжки*.

б) Рядомъ съ *o*, представляющимъ перебой первоначальнаго *y*, въ Им. падежѣ чанскій языкъ обнаруживаетъ и *y*, перебой первоначальнаго *o*. Судя по Им. падежу мн. числа (§ 18), гдѣ оно возстанавливается *vm. o* (*y-ოვე* *vm. o-ოვე*), это *y* и представляетъ специальное чанское, я бы сказалъ — тубал-кайнское окончаніе

существуетъ въ чанскомъ, и говорятъ *კანჯუღ კობიქი* *псица*, но въ примѣрѣ этомъ и второе слово—турецкое (*كوبك*). А чарянь, *კანჯუღ* производящій также изъ турецкаго «канѣк» [*kan(d)ək*], приводитъ примѣры: «*კანჯუღი მსლან* *лвыца*», «*კანჯუღი ცხენ* *кобыла*». По А чаряню *კანჯუღი*, какъ и *გობბო* *самецъ*, примѣняется и къ неодушевленнымъ предметамъ, напр. «*გობბო გილა* *clef mâle*», «*კანჯუღი გილა* *clef femelle*». Ничего подобнаго мнѣ не довелось слышать, а касательно *გობბო* опрошенные мною лазы отвѣчали полнымъ незнаніемъ. Изъ грузинскаго мнѣ известна лишь фамилія *კობბა-ქი*, которая напрашивается для сопоставленія съ этимъ словомъ.

1) см. *OT*, табл. V.

Им. падежа: ბებე-ჲ *мальчикъ*, ბოთ-ჲ *лучина*, ვიწ-ჲ *Вий-э*, названіе мѣстечка въ Лазистанѣ.

Въ V наблюдаю я ოსურჲ самостоятельно, но въ связи съ последующимъ словомъ ო *вм.* Ლ: ოსური ჩქობი *моя дѣвушка*.

с) Въ нѣкоторыхъ рѣдкихъ случаяхъ чанскій, повидимому, сохранилъ первоначальное окончаніе Им. падежа, напр. წუფჲ *маленькій*.

Примѣчаніе. Не всякое конечное Ლ однако можно принять за первоначальное окончаніе Им. падежа. Иногда въ концѣ чанскаго имени оказывается Ლ внутренней огласовки за отпаденіемъ того или иного согласнаго, напр. ნუკუ *А подбородокъ* (ср. груз. ნიკაპი), მსქობუ *мельница* (ср. груз. წი-სქვი-ლი), ზღუ *амбаръ для орѣха* (ср. груз. ბელ-კლი, а также ბელ).

§ 11. Окончаніе Им. падежа Ლ, resp. ო подобно грузинскому чанскій языкъ сохраняетъ лишь при основахъ съ согласнымъ исходомъ (§ 22, a, b); при основахъ же съ гласнымъ исходомъ оно отпадаетъ безслѣдно, напр. ომბ *волосъ*, ლეტ *земля*, ნხნ *мать*, ოვრ *восемь*.

Нѣкоторыя слова, особенно числительныя окончаніе ო теряютъ и при согласномъ исходѣ основы, напр. ხუთ *пять*.

§ 12. Окончаніе Им. падежа Ლ или ო [равно Ლ § 10, с], когда оно сохраняется, въ чанскомъ языкѣ, сращаясь съ согласною основою, удерживается и въ Дат. падежѣ, а также въ Род. Сращаемость окончанія Им. падежа съ согласными основами — одна изъ основныхъ особенностей склоненія языковъ тубал-каинской группы въ отличіе отъ картвской. Съ нею находится въ свою очередь въ связи то обстоятельство, что падежныя окончанія съ согласнымъ первоначально въ исходѣ (Род.-*Ლ, Направ. =Дат. -*Ლ и т. п.) въ тубал-каинскихъ языкахъ, встрѣчаясь постоянно съ гласнымъ исходомъ, подверглись перемѣщенію: въ Род.—Ლ, въ Направ. =Дат.—Ლ, напр. не только ბლას *базаръ, рынокъ*, Род. ბლას-Ლ, Направ. =Дат. ბლას-Ლ, но и მდუთ-Ლ *туда*, Род. მდუთი-Ლ, Направ. =Дат. მდუთი-Ლ.

§ 13. Даже тѣ слова съ согласнымъ исходомъ, которыя опускаютъ въ Им. падежѣ характеръ ო, проявляютъ его въ со-

стояніи сращенія въ другихъ падежахъ, напр. კუკუჭ ქოხოლჳ (у пѣтуха, не *ყრებეშოკჳ*), Род. კუკუჭ + ი-ში, Дат. კუკუჭ + ი-შჳ.

§ 14. Родительный падежъ.

а) Полное окончаніе Род. падежа ში, напр. კოხი-ში *человѣкъ*, ჯლი-ში თამჳ *А волосы шеи*, წყური-ში მჳჳ *В молоко овцы*, ბერე-ში კითი *палецъ мальчика*, ჯოღოლი-ში კუხხე *нога собаки*.

б) Усѣченное окончаніе Род. падежа представляетъ одинъ согласный элементъ, напр. ჯლი-შ თამჳ *В волосы шеи*, მყოლი-შ (ყოლიშ по А.ч.) ჯჳ *В туповое дерево*, წყურა-შ შიჯი *берегъ моря*.

Усѣченное окончаніе Род. обычно въ архавскомъ подговорѣ.

с) Какъ и въ грузинскомъ, согласный элементъ Род. падежа можетъ отпасть, и тогда въ ѳанскомъ слово получаетъ видъ обезформленнаго Род. падежа съ сращеннымъ ი или при гласныхъ основахъ и безъ этого ი, напр. ჯლი-თამჳ *волоса шеи*, კუხხე-კითი *палецъ ноги*, წყურა-შიჯი *морской берегъ*¹⁾. Такая форма наблюдается лишь въ сочетаніи съ другимъ слѣвомъ, особенно въ сложныхъ словахъ, но не самостоятельно.

§ 15. Направительный падежъ.

а) Въ Направительномъ падежѣ сохранился чистый Дат. на შჳ, напр. ოხერი-შჳ ვუღუერ *А я иду домой*, ჩაქში-შჳ იღაგინინ? или ბოღა-შჳ იღარეი? *А пойдешь ли на базаръ?*

б) Полнаго Дат. съ тубал-кайнскою перегласовкою ჳ въ ო, т. е. შო, въ ѳанскомъ не имѣется, но безъ согласнаго элемента этотъ тубал-кайнскій характеръ Дат. падежа служитъ для образованія нарѣчій, напр. დიდ-ო *очень*, *весьма* отъ დიდ-ი *большой*, *великій*.

§ 16. Число падежей три, помимо послѣложныхъ, возрастаетъ до семи въ зависимости отъ того, что въ ѳанскомъ —

а) какъ въ грузинскомъ, имѣется мѣстоименный, именно Дат. мѣстоименный падежъ, образуемый по формѣ, отличной отъ гру-

1) Въ согласныхъ основахъ, сохраняющихъ по правилу характеръ ო, гезр. ჳ, служащій и характеромъ Род. падежа, этотъ гласный могъ приниматься за таковой, какъ пережитокъ первоначальной формы Род. падежа *იჳ, гезр. *ეჳ, напр. ჯლი-იჳ¹, კუხხე-ეჳ¹.

зинскаго Дат. мѣстоименнаго (მზნ), именно съ помощью ꙗ, напр. კობი-ꙗ *человѣкъ*, ბაბა-ꙗ *отецъ*, თაბრი-ꙗ *Богъ*, ღაწმობათი-ꙗ *Богъ*: კობი ꙗ ꙗ *человѣкъ* *сказалъ*, ბაბა ꙗ მკობი *отецъ* *разсердился на меня*.

б) Род. падежъ съ тубал-кайнскою огласовкою შე(შეი) использованъ въ качествѣ особаго отложительнаго падежа, напр. კობი-შე *отъ* *человѣка*, ბებე-შე *отъ* *мальчика*, ჯა-შე *съ* *дерева*: ჯაშე მკობილი *А я собралъ съ дерева*, ჯაშე მებწილი *V id*¹⁾.

Это же окончаніе შე выдѣлившагося отложительнаго падежа получаетъ иногда наростъ ბ.

с) Подобно грузинскому Твор. თ, получившемуся дифференціаціею согласнаго изъ род. ის. тупымъ подъемомъ согласнаго შ въ თ родительный падежъ შე дифференцированъ въ თუ и использованъ въ качествѣ Твор. падежа, напр. ბიგა-თუ *палкою*, ცხეული-თუ *грушею*, მცხელი-თუ *А id.*, ცხენი-თუ *лошадью*, *верхомъ*.

д) Цѣликомъ заимствованъ изъ грузинскаго Дат. კარტსკій на ზ безъ измѣненія, напр. კობი-ზ *человѣку*, კუჯი-ზ *коровѣ*, ბებე-ზ *мальчику*: ბებეს ქაძებნი *я далъ мальчику*²⁾.

Судя по синтаксису (§ 123, а), обезформленнымъ является и Дат., причеиъ теряется согласный элементъ კარტ. ზ или, быть можетъ, туб.-кайн. ზ.

Заимствованъ, повидимому, изъ грузинскаго и Направ. падежъ на თ (вм. ჟ), напр. შუ-თ? *зачѣмъ?* ოხმანსოვუ-თ *для* *бестыды*, но примѣненіе этого падежа по сдѣланнымъ пока наблюденіямъ настолько рѣдко, что мы не рѣшились включить его въ таблицы.

§ 17. Послѣложные падежи.

а) Къ послѣложнымъ долженъ быть отнесенъ отложительный, когда въ томъ или иномъ говорѣ онъ получаетъ наростъ ბ (§ 16, б), остатокъ, по всей видимости, послѣлога ბო.

Въ Агѣнскомъ говорѣ Род. съ послѣлогомъ ბო выражаетъ Дат. пользы [или причины], напр. ბებეშე-ბო *для* *мальчика* [resp. *изъ-за* *мальчика*].

1) Реасоскъ суффиксъ შე указываетъ между прочимъ въ Род. падежѣ.

2) По Егскерт'у заимствованнымъ оказывается въ Чанскомъ изъ грузинскаго и Род. усѣченный на -ზ (< ბო), напр. „კუჯი-ზ ჯა [сестра брата]“, „ბაბა-ზ ცხენი *лошадь отца*“, а Твор. звучитъ совершенно по-грузински: „ცხენი-თ“, но все это—или изъ рѣчи огрузинившихся лазовъ, или одно недоразумѣніе.

б) Изъ послѣложныхъ въ таблицу склоненія вносятъ напрасно еще сопутственный падежъ съ послѣлогомъ *კალა სვ*. Сопутственный падежъ представляетъ сочетаніе послѣлога *კალა* съ Род. усѣченнымъ или обезформленнымъ, напр. *ბერე-შე კალა А* или *ბერე-კალა სვ* *малышкѣ*, *ფუჟი-შე კალა А* или *ფუჟი-კალა სვ* *коровѣ*.

§ 18. Им. падежъ мн. числа въ чанскомъ языкѣ оканчивается на *კეჟი*¹⁾. Показатель множественности — *ჟე*, а внутреннее *ჟ* есть вращенный чанскій, *gerp.* тубал-кайнскій гласный характеръ Им. падежа (*ჟ-ჟე*).

Къ склоняемой темѣ присоединяется показатель множественности *ჟე*, при чемъ согласныя основы съ вращеннымъ окончаніемъ Им. падежа въ ед. ч. *o* во мн. числѣ вытѣсняють его тубал-кайнскимъ гласнымъ характеромъ того же падежа *ჟ*, напр.

ед. ч.	мн. ч.
<i>კარ-ო</i> <i>человѣкъ</i>	<i>კარ + ჟ-ჟე</i>
<i>ფუჟი-ო</i> <i>корова</i>	<i>ფუჟი + ჟ-ჟე</i>
<i>ბერე-ჟ</i> <i>малышкѣ</i>	<i>ბერე + ჟ-ჟე</i>
<i>ნათ-ჟ</i> <i>лучина</i>	<i>ნათ + ჟ-ჟე</i>
<i>ბარბარე</i> <i>дѣвушка</i>	<i>ბარბარე-ჟე</i>
<i>ფსქობე</i> <i>х мельница</i>	<i>ფსქობე-ჟე</i>
<i>ნანა</i> <i>мать</i>	<i>ნანა-ჟე</i>
<i>ფარნა</i> <i>рубашка</i>	<i>ფარნა-ჟე</i> .

Это объясненіе неизбежно напрашивается въ связи съ тѣмъ общимъ языкамъ тубал-кайнской группы явленіемъ, что гласные и согласные элементы падежныхъ окончаній подверглись перемѣщенію (§ 12), преобразившись изъ **o* въ *შo*, изъ **ჟ* въ *შჟ*, изъ **ა* въ *შა*, изъ **ჲ* въ *შჲ*, изъ **ჳ* въ *შჳ* (карт. *oთ*) въ *ოჟ*, и весьма вѣроятно, что показатель мн. числа *ჟე*, допустивъ то же перемѣщеніе, преобразился въ *ჟეჟ*²⁾.

1) Другой показатель множественности — *ც* въ чанскомъ языкѣ сохранился лишь въ качествѣ переживанія въ формѣ *то კე* (§ 35, b, 1), *то ნე* (§§ 41, a, 1, 2; 46; 48, e) или просто *ც* (§ 48, e, 1).

2) Февзи-бсѣй, анализируя мн. ч. чанскаго склоненія на *კეჟი*, показателемъ множественности также считаетъ *ჟე*, а *ჟ* передъ *ჟე* относитъ къ склоняемой темѣ.

§ 19. Падежныя окончанія во мн. числѣ тѣ же, что въ единственномъ, но исходное *ɣ* окончанія мн. числа *ɣ*ɣ, гласный характеръ показателя множественности, остается и въ прочихъ падежахъ, напр.

Им.	ɣɣɣ + ɣ-ɣɣ	Твор.	ɣɣɣ + ɣ-ɣɣ-ɣɣ
Мѣстоим.	ɣɣɣ + ɣ-ɣɣ-ɣ	Напр.	ɣɣɣ + ɣ-ɣɣ-ɣ ³
Род.	ɣɣɣ + ɣ-ɣɣ-ɣ ³	Дат. карг.	ɣɣɣ + ɣ-ɣɣ-ɣ.
Отлож.	ɣɣɣ + ɣ-ɣɣ-ɣ ³		

Естественно, тема множ. числа, какъ гласная основа-е, не принимаетъ окончанія Им. падежа *ɣ* или *o* на общемъ основаніи (§ 11).

§ 20. Усѣченный плавный исходъ *ɣ* основъ при образованіи мн. числа возстапавливается (ср. § 116, a, f), напр.

ед. ч.	мн. ч.
და (ВМ. *დალ-ი) <i>сестра</i>	დალ + ɣ-ɣɣ
ნუსა (ВМ. *ნუსალ-ი) <i>новобрачная</i>	ნუსალ + ɣ-ɣɣ pɣ
ოხორჯა (ВМ. *ოხორჯალ-ი) <i>женщина</i>	ოხორჯალ + ɣ-ɣɣ
ოხორძა ИЛИ ხორძა (ВМ. *ოხორძალ-ი)	{ ხორძალ + ɣ-ɣɣ { რქვე ოხორძალ + ɣ-ɣɣ
სუა (ВМ. *სუალ-ი) <i>А мѣсто</i>	სუალ + ɣ-ɣɣ
ქრა (ВМ. *ქრალ-ი) <i>рогъ</i>	ქრალ + ɣ-ɣɣ V
ქუა (ВМ. *ქუალ-ი) <i>камень</i>	ქუალ + ɣ-ɣɣ
ღუა (ВМ. *ღუალ-ი) <i>щека</i>	ღუალ + ɣ-ɣɣ V
უა (ВМ. *უალ-ი) <i>ствѣтъ</i>	უალ + ɣ-ɣɣ
ჯა (ВМ. *ჯალ-ი) <i>дерево</i>	ჯალ + ɣ-ɣɣ
ჭუმა (ВМ. *ჭუმალ-ი) <i>братъ</i>	ჭუმალ + ɣ-ɣɣ ¹⁾ .

§ 21. Такимъ образомъ основное склоненіе чанскаго языка сводится къ тремъ падежамъ какъ въ ед., такъ во мн. числѣ.

Им.	ɣ o	e i	[изъ o u]
Род.	ɣ ɣ ³	ше ში	[» eш iш]
Дат.	• [ɣ ɣ ³]	[шо]ша	[» oш aш].

1) Лишь по незнакомству съ исторіею яфетическихъ языковъ изслѣдователи склонны были видѣть въ такихъ случаяхъ особую форму самого мн. числа.

По заимствованіи картскаго Дат. падежа родной Дат. въ чанскомъ (ʒs), какъ и въ мингрельскомъ (ʒs, ʒs), использованъ въ значеніи Направительнаго.

§ 22. Основы въ чанскомъ языкѣ гласныя и согласныя въ зависимости отъ звука въ ихъ исходѣ.

а) Исходы гласныхъ основъ *э* и *э* представляютъ обыкновенно пережитокъ характера женскаго окончанія по отпаденіи согласнаго элемента *э*, *э* и т. п. (§ 5).

б) Какъ *э* и *э*, такъ *о* и *у* часто оказываются въ исходѣ какъ бы гласныхъ основъ за отпаденіемъ коренныхъ согласныхъ звуковъ, напр. *ʒʒ* камень изъ **ʒʒ* (см. § 20).

с) Что касается согласныхъ основъ, въ чанскомъ языкѣ онѣ не сохранились въ чистомъ видѣ, перейдя въ склоненіи въ гласныя темы (§ 23).

§ 23. Такъ какъ окончаніе Им. падежа *у* или *о*, а также пережиточное *э* или *у*, систематически росли въ основы склоняемыхъ словъ и переходятъ во все падежи, то въ чанскомъ языкѣ нѣтъ согласнаго склоненія. По гласному склоненію измѣняются и гласныя и согласныя по происхожденію основы, послѣднія, обратившись въ гласныя темы благодаря вращанію того или иного гласнаго характера Им. падежа (*у||о* или *э||у*).

§ 24. Такимъ образомъ гласные въ исходѣ чанскихъ основъ—различнаго происхожденія, и только анализъ каждаго отдѣльнаго случая устанавливаетъ, основной ли данный исходный гласный или сращенный. Одинъ и тотъ же гласный, напр. *о* и *у*, а особенно *у* и *э*, можетъ быть и основнымъ и сращеннымъ, смотря по слову.

§ 25. Склоненіе въ чанскомъ по существу одно, но въ зависимости отъ темъ получается пять видовъ, смотря по гласному исходу ихъ, вращенному или основному: *у*, *о*, *э*, *э* и *у* (см. табл. II).

Наглядную особенность впрочемъ представляетъ видъ склоненія темъ-*і*: вм. *о* онѣ во мн. числѣ проявляютъ *у*. Объясненіе этого явленія уже дано (§ 18).

Таблица II.

Примеры склонения.

е-склонение.	и-склонение.	а-склонение.	о-склонение.	и-склонение.
СОГЛАСНЫЕ ОСНОВЫ:				
ЕДИНСТВЕННОЕ ЧИСЛО.				
<p>бѣль- <i>малынкѣ</i>, бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ</p>	<p>оружь- <i>корова</i> оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ</p>	<p>охлаждѣ- <i>волосѣ</i>. охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ</p>	<p>дѣла- <i>дѣлушка</i> дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ</p>	<p>охлаждѣ- <i>мельницѣ</i> охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ</p>
МНОЖЕСТВЕННОЕ ЧИСЛО.				
<p>бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ</p>	<p>оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ</p>	<p>охлаждѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ</p>	<p>дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ</p>	<p>охлаждѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ</p>
<p>СТОИМ. бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ</p>	<p>оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ</p>	<p>охлаждѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ</p>	<p>дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ</p>	<p>охлаждѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ</p>
<p>ПРАВ. бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ бѣль + ѣ-ѣ</p>	<p>оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ оружь + о-ѣ</p>	<p>охлаждѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ</p>	<p>дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ дѣла + ѣ-ѣ</p>	<p>охлаждѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ охладѣ + ѣ-ѣ</p>

нѣтъ
(см. е-склонение)

Прилагательныя.

Склоненіе.

§ 26. Прилагательныя, когда они склоняются, слѣдуютъ склоненію существительныхъ.

§ 27. Склоняются прилагательныя тогда, когда они являются самостоятельно — на правахъ именъ существительныхъ: *წუფუ-
ფეთე малышами, დიდიბენ ხ отъ старшаго, მარჯდენიბე А, წუ-
ფუბენ (წუფუბე А) ებჭოფი დე დიდის (მარჯდენის А) ქომეპბი х, А
я взял у маленькаго и далъ большому.*

§ 28. Въ качествѣ опредѣлительныхъ словъ прилагательныя всегда предшествуютъ существительному. Предшествуя опре-
дѣляемому слову, прилагательныя, сколько бы ихъ ни было, со-
ставляютъ съ нимъ одно, какъ бы сложное, цѣлое: склоняется
стоящее въ исходѣ слово, прилагательныя же, много ли ихъ или
всего одно, какъ предшествующія, не измѣняются ни по паде-
жамъ, ни по числамъ: *დიდი или მარჯდენი ოხონი большой домъ,
დიდი или მარჯდენი ოხონიჲე большіе дома, წუფუ ბებუბენ (ბე-
ბუბე А, х) отъ маленькаго сына, წუფუ ბახე маленькая дѣвочка,
წუფუ ბახეჲეთე маленькими дѣвочками.*

Степени сравненія.

§ 29. Только одно слово უჯგობი *лучшій* (ინის უჯგონ *лучшій
изъ всѣхъ*) представляетъ случай самостоятельнаго образованія
степени сравненія съ префиксомъ უ- и съ суффиксомъ -ბი, показа-
телемъ родительнаго падежа, но и эта форма, произведенная отъ
мингр. ჯგობი *хорошій*, заимствована цѣликомъ изъ мингрель-
скаго хопскимъ говоромъ, и лишь подъ вліяніемъ послѣдняго
встрѣчается въ архавскомъ и рѣдко вицскомъ говорахъ.

§ 30. У всѣхъ остальныхъ прилагательныхъ степени сравне-
нія выражаются синтаксически или описательно.

а) Сравнительная степень выражается постановкою предмета, съ которымъ сравниваютъ, въ Отл. падежѣ: ჰამ ჰამუჲე მარჯვერ ონ А *этотъ — больше, чѣмъ этотъ*, აჲს აჲსჲენ დიდი რენ ხ, ჰამ ბოზონ და-შქიმიჲე მსქჲს ონ А *эта дѣвушка — красивѣе моей сестры*. При этомъ передъ прилагательнымъ для усиленія можно еще ставить нарѣчія, коренныя ოფჲს А или დიდო *очень, весьма, значительно* и заимствованныя изъ турецкаго დაჰჰა, დას или და *еще*: ჰამ ჰამუჲე ოფჲს მარჯვერ ონ А *этотъ — значительно больше, чѣмъ этотъ*, აჲს აჲსჲენ დიდო დიდი რენ ხ, აჲს კუჲანბი და-ჩქიმიჲენ დაჰჰა სქჲს რენ ხ *эта дѣвушка еще болѣе красива, чѣмъ моя сестра*.

б) Превосходная степень выражается по образцу сравнительной съ тѣмъ лишь отличіемъ, что превосходство берется всегда сравнительно со всѣми, по-чански — თელი или მთელი, каковое слово и ставится въ Отлож. падежѣ — თელიჲენ или მთელიჲე: ღორმთი მთელიჲე ნოსონ ონ А *Богъ — мудрѣйшій изъ всѣхъ*, ღორმთიჲ თელიჲენ ნოსეი რენ, ჰიმ სოკადის ჰამ ოსონი მთელიჲე მსქჲს ონ А *на той улицѣ этотъ домъ красивѣе всѣхъ*, იჲს სოკადის აჲს ოსონი თელიჲენ სქჲს რენ. И въ этомъ случаѣ прилагательныя могутъ быть усилены перечисленными выше (§ 30, а) нарѣчіями: მთელიჲე ოფჲს ნოსონბი или თელიჲენ დიდო ნოსეი, მთელიჲე დაჰჰა მსქჲს и т. ц.

Къ превосходной степени по значенію можно отнести, когда прилагательное усиливается нарѣчіемъ, обозначающимъ *весьма, очень* и т. п., какъ то დიდო, ოფჲს, ფული: დიდო კაი *очень хороший*, ოფჲს ვორსი А, ფული ნოსონბი А *весьма умный*, ფული ქბე А *совершенно бѣлый*. Особенно излюблена турецкая частица ენ въ агинскомъ говорѣ: ენ მარჯვერი *самый старшій*.

с) Усиленіе выражаемаго прилагательнымъ понятія достигается повтореніемъ слова съ переозвученіемъ во второмъ случаѣ любого начальнаго согласнаго въ მ или любого внутренняго гласнаго въ უ: წიხნერ მიახნერი *давній, предавній*, მჰვეუმი მჰვეუმი *древній, предревній*.

Отрицательныя прилагательныя.

§ 31. Для образованія отрицательныхъ прилагательныхъ служатъ префиксы უ, gesp. უ-ბ, и ღიბლ.

§ 32. Отрицательныя прилагательныя образуются съ помощью префикса უ отъ именныхъ основъ, получающихъ при этомъ окончаніе полное ელ или усѣченное ე, и отъ глагольныхъ основъ, удерживающихъ аористный исходъ 3-го лица უ: ბაბა—უბაბელი *безъ отца, не имѣющій отца*, მამა—უმამელი *безъ матери, не имѣющій матери*, ხალხი—უმხალხე *безумный, глупый*, ფერბი—უფერბე *А (рѣдко) безцветный, полинялый*, ჩხინდი—უმჩინდე *безносый*, უჯი—უუჯე *безухий*, კუდელი—უკუდელე *безхвостый*; ქომოჯი—უქომოჯე *букв. не выходящая замужъ, незамужняя*, ჩილე—უჩილე *х, рх неженатый, безъ жены*, უჩილე *А*, ჭარ—უჭარე *рх не писанный, не исписанный*. Послѣ представки უ, какъ гласнаго, согласныя діалектически склонны получать носовое наращеніе ნ: ჯუმე—უმჯუმელი *безъ соли*, ჯიბი—უმჯიბე *безсонный, бдителный*, უმჭარე *не писанный, не исписанный*.

Есть уклоненія. Спеціальный суффиксъ не принимается: უმბეკერი *безстрашный*. Префиксомъ иногда служитъ ლ, а не უ: «ლქომოჯი» *Ат вдова по Ачар*.

§ 33. ღიბლ *безъ, не*: ღიბლ-ნება *безъязычный, нтьмой*. Префиксъ исключительно атинскій, но понятъ могутъ и въ V.

Числительныя.

§ 34. Количественныя числительныя, основныя:

AV, x

ანთი, ან, ა *одинъ*ეუნი, ეუ *два*შემ, სემ *три*ოთხი *четыре*ხუთი, ხუ *б пять*აღი, ანღ *шесть*შეშითი, შეშითი, ში *б семь*

AV, x

ოცნი *восемь*ხევნი *девять*ციოთ, ჯიოთ, ვი *б десять*

ციოთ დღე ან

ვიტონარ *х*, ვიტვარ*надцать*} *один-*

AV, x		AV, x
ვით ღო აჟურ } <i>двенадцать</i>	}	აჟურენები (აჟურენები) ღო ვიტყვან
ვიტო აჟურ		<i>пятьдесятъ одинъ</i>
ვით ღო სემ } <i>тринадцать</i>	}	სემენები <i>шестьдесятъ</i>
ვიტო სემ		სემენები ღო ან <i>шестьдесятъ</i>
ვით ღო ოთხე } <i>четырнадцать</i>	}	<i>одинъ</i>
ვიტო ოთხე		სემენები ღო ვით <i>семьдесятъ</i>
И т. д.		სემენები ღო ვიტო ან (ვიტყვან)
ენი <i>двадцать</i>		<i>семьдесятъ одинъ</i>
ენი ღო ან <i>двадцать одинъ</i>		ოთხენები <i>восемьдесятъ</i>
ენი ღო აჟურ <i>двадцать два</i> И т. д.		ოთხენები ღო ან <i>восемьдесятъ</i>
ენი ღო ვით <i>тридцать</i>		<i>одинъ</i>
ენი ღო ვით ღო ან <i>тридцать</i>		ოთხენები ღო ვით <i>девяносто</i>
<i>одинъ</i>		ოთხენები ღო ვიტო ან (ვიტყვან)
ენი ღო ვით ღო აჟურ <i>трид-</i>		<i>девяносто одинъ</i>
<i>цать два</i> И т. д.		ოში <i>сто</i>
აჟურენები A, აჟურენები x, V <i>сорокъ</i>		ოში ღო ან <i>сто одинъ</i>
აჟურენები (აჟურენები) ღო ან <i>со-</i>		აჟურ ოში <i>двести</i>
<i>рокъ одинъ</i> И т. д.		სემ ოში <i>триста</i>
აჟურენები (აჟურენები) ღო ვით		ოთხ ოში <i>четыреста</i>
<i>пятьдесятъ</i>		შილჲა <i>тысяча</i>
აჟურენები (აჟურენები) ღო ვიტო ან		ოთხე(ოთხ)შილჲა <i>четыре тысячи</i>
или		შილჲა ობ <i>миллионъ</i> .

Истая тубал-кайнская форма შემ, приводимая Ачаряномъ, въ предѣлахъ обследованнаго района мнѣ не попадалась: ее вытѣснила картская форма სემ-ო. აჟურ, სემ, სეთი И т. д., числительныя съ согласнымъ исходомъ, могутъ получать именное окончание о: აჟური, სემი, სეთი. Въ A я слышалъ ვიტო სემი

Усѣченныя формы აჟ, სე, შქი, ვი послѣ своихъ гласныхъ η или о вызываютъ появленіе б передъ непосредственно слѣдующимъ ღ или инымъ согласнымъ, напр. въ Ламго *десять дней* произнесли ვი ბღა.

Въ ვით начальный звукъ ვ слышится и какъ полугласный ჳ (ჳ): ჳით = ვით.

Глухой c въ ցօրօտ ան и т. д. есть результатъ компромиснаго слиянія звонкаго d со среднимъ t ($\text{ցօտօճօտ ան} > \text{ցօրօտ ան} > \text{ցօրօցան}$), ср. § 111.

քի , resp. քի при послѣдующемъ d , судя по матеріаламъ Ачар., звучитъ քի или քի : քի ճօտ քի *двадцать пять*.

Рядомъ съ греческимъ χιλιάς въ значеніи *тысячи* встрѣчается родное « ցօտ-ութ^1 ») и чаще и больше всего тур. bin (بيك).

քի въ Арташенѣ слышно уже քի , а въ Ламго «85-лѣтній» старикъ систематически произносилъ քի : քի քի քի *два года*.

§ 35. Порядковыя числительныя, за исключеніемъ *перваго*, образуются или съ префиксомъ մ или съ суффиксомъ ր-ո и ւ-ո . И въ томъ, и въ другомъ случаѣ *первый* — заимствованное изъ турецкаго birin .

а) Префиксальныя порядковыя образуются отъ количественныхъ съ префиксомъ մ и суффиксомъ полнымъ ւ-ո или усѣченнымъ ւ , resp. ու :

մաքրանի	или	մաքրան <i>второй</i>
մանքանի	„	մանքան <i>третій</i>
մառտանի	„	մառտան <i>четвертый</i>
մանքոտանի	„	մանքոտան <i>пятый</i>
մասնանի	„	մաննան <i>шестой</i>
մաթիթիտանի X	}	„ մաթիթիտան <i>седьмой</i>
մաթիտանի AV		
մառջանի	„	մառջան <i>восьмой</i>
մանեանի	„	մանեան <i>девятый</i>
մացոտանի	„	մացոտան <i>десятый</i>
մացօրօտանի pX	}	„ մացօրօտան <i>одиннадцатый</i> .
մացօրցանի V		
մացօրօքրանի	„	— <i>двѣнадцатый</i>
մացօրօքրանի	„	— <i>тринадцатый</i>
մացօրօտանի	„	— <i>четырнадцатый</i>
մացօրօքրանի	„	— <i>пятнадцатый</i>
մացօրօտանի	„	— <i>шестнадцатый</i>

1) При этомъ коренномъ словѣ, приводимомъ съ ссылкой на Вt, Ачарянъ ссылается и на At, но я не могу подтвердить.

მსვინტრეშქინთახნი	}	—	<i>семнадцатый</i>
მსვინტრეშქინთახნი			
მსვინტრეკინანი		—	<i>восемнадцатый</i>
მსვინტრეხხეკინანი	}	—	<i>девятнадцатый</i>
მსვინტრეხხეკინანი			
მსკინანი	или	მსკინს	<i>двадцатый</i>
მსკინანი	„	მსკინს	<i>сотый.</i>

Формы съ усѣченнымъ суффиксомъ *s*, взятыя мною изъ Ачаряна, ссылающагося на Vt, въ районѣ западнаго нарѣчія неизвѣстны. Февзи-бей сообщалъ было ихъ, но потомъ отказался и предложилъ формы съ суффиксомъ *g* вм. *s*: მსკინჟი, მსკინჟი, მსკინჟი, მსკინჟი, მსკინჟი, მსკინჟი, მსკინჟი, однако этотъ рядъ также онъ дальше не повелъ и перечисленныя формы называлъ съ сомнѣнiемъ. Впрочемъ атинскому моему учителю префиксальныя порядковыя съ полнымъ суффиксомъ *sb-* не удавалось перечислить далѣе десятаго, и нужныя числа (съ одиннадцатаго) онъ восполнялъ суффиксальными порядковыми на *eb-*.

b) Суффиксальныя порядковыя образуются отъ количественныхъ присоединенiемъ суффикса *g-* къ количественнымъ въ архаической множественной формѣ на *-gb* (*gb-gb-*) и *eb-* непосредственно. Рядъ съ суффиксомъ *g-*, resp. *-gb-gb-*, взятый мною изъ Ачаряна, ссылающагося на Vt, принадлежитъ восточному нарѣчию, образование же на *eb-* — особенность AV: въ атинскомъ говорѣ Февзи-бей имъ восполнялъ префиксальный рядъ, начиная съ *одиннадцатаго*:

1) съ суффиксомъ *-gb-gb-*

ჟუკინეკინი	<i>второй</i>	ჯითეკინი	<i>десятый</i>
შუკინეკინი	<i>третий</i>	ვითღკინეკინი	<i>одиннадцатый</i>
კთხეკინი	<i>четвертый</i>	ვითღჟუკინეკინი	<i>двѣнадцатый</i>
ხუთეკინი	<i>пятый</i>	ქუკინი	[<i>квинте?</i>] <i>двадцатый</i>
სხუთეკინი	<i>шестой</i>	ქმღკინეკინი	<i>тридцатый</i>
შქუთეკინი	<i>седьмой</i>	ჟუკინეკინი	<i>двадцатый</i>
კრეკინი	<i>восьмой</i>		<i>пятьдесятъ второй</i>
ხხეკინი	<i>девятый</i>	კქეკინი	<i>сотый.</i>

Въ А, тѣмъ болѣе въ V однако также поймутъ этотъ рядъ, но съ кой-какой поправкою основъ въ нѣкоторыхъ числахъ, именно—*սըմբերն, սմբերն, թիտյերն, արեւերն, ջոտյերն*. Къ этому ряду относится имѣющееся въ V числительное *օտոյերն* первый.

2) Съ суффиксомъ *ւն*-о:

<i>ջոտարեւն</i>	} <i>одинадцатый</i>	<i>ջոտաթիտեւն</i>	<i>семнадцатый</i>
<i>ջոճզարեւն</i>		<i>ջոտարեւն</i>	<i>восемнадцатый</i>
<i>ջոտարսյրեւն</i>	<i>двѣнадцатый</i>	<i>ջոտարեւեւեւն</i>	<i>девятнадцатый</i>
<i>ջոտարսիւմեւն</i>	<i>тринадцатый</i>	<i>յիւն</i>	<i>двадцатый</i>
<i>ջոճրատեւն</i>	<i>четырнадцатый</i>	<i>սյրեւերն</i>	<i>сороковой</i>
<i>ջոտարշոտեւն</i>	<i>пятнадцатый</i>	<i>սըմբերեւն</i>	<i>шестидесятый</i>
<i>ջոտարժեւն</i>	<i>шестнадцатый</i>	<i>արեւեւեւեւն</i>	<i>восемьдесятый</i> .

ջոճրատեւն записано мною въ Вицѣ. Въ Атинѣ Февзи-б произнесъ *ջոտարեւն* и поправился, произнося съ сомнѣніемъ *ջոտարեւիւն*. Послѣдовательность требовала бы и въ этихъ порковыхъ «*ջոճրարեւն*», «*ջոճրարշոտեւն*», «*ջոճրարժեւն*», «*ջոճրարեւեւեւն*», «*ջոճրарեւն*», «*ջոճրарեւեւն*», «*ջոճրарեւեւեւն*», т. е. *ր* вм. *տ*, resp. (см. § 34). Для атинскаго говора Февзи-бей въ парал. *սյրեւերն* V и т. д. назвалъ формы на *յն*: *սյրեւերեւն*, *սըմբերն*, *арեւեւերն*. Въ свою очередь въ V суффиксъ *ւն*-о зался перенесеннымъ на нѣкоторыя числа префиксальныхъ рядковыхъ числительныхъ, именно — *ձջոտարսյրեւն*, *ձջոտարժեւն*, *ձջոտարեւն*. Всѣ эти колебанія проистекаютъ, по видимости, отъ того, что лазы нетверды въ родныхъ числительныхъ и теперь считать предпочитаютъ по-турецки. Сами подтвердили это сдѣланное мною наблюдение. Въ Хонѣ мнѣ ими сообщено, что родными порядковыми они считаютъ десяти, въ крайнемъ случаѣ до двадцати, а затѣмъ переходятъ на турецкія числительныя.

§ 36. Нѣмецкимъ изслѣдователемъ Розеномъ къ повымъ числительнымъ отнесены не безъ основанія количесныя съ род. падежомъ мѣстоименія 3-го лица ед. ч. *ձ*—этомъ мѣстоименіе принято за особый образовательны

фиксъ, между тѣмъ 𐓂𐓂 или въ полной формѣ 𐓂𐓂^о *его* въ такихъ случаяхъ понимается собирательно въ смыслѣ «изъ нихъ», «изъ этого числа», и напр. 𐓂𐓂^о 𐓂𐓂^о или 𐓂𐓂^о 𐓂𐓂^о собственно значить *второй изъ нихъ*. Таковъ рядъ —

𐓂𐓂	<i>первый изъ нихъ, первый</i>
𐓂𐓂 ^о	<i>второй „ , второй</i>
𐓂𐓂 ^о	<i>третій „ , третій</i>
𐓂𐓂 ^о	<i>четвертый „ , четвертый</i>
𐓂𐓂 ^о	<i>пятый „ , пятый</i>

и т. д.

Мѣстоименія.

§ 37. Личныя мѣстоименія: самостоятельныя —

	ед. ч.		мн. ч.
1-е л.	𐓂 или 𐓂𐓂 я	𐓂𐓂	или 𐓂𐓂 А мы
2-е л.	𐓂 „ 𐓂𐓂 ты	𐓂𐓂𐓂 >	𐓂𐓂𐓂 вы
3-е л.	Мѣстоим. па- дежъ 𐓂𐓂 онъ	Мѣстоим. падежъ 𐓂𐓂𐓂𐓂	они.

§ 38. Личныя мѣстоименія: мѣстоименныя частицы —

	Субъективныя.			Объективныя.		
	преф.	суфф. туб.-к. карт.		неоф. род.	дат. туб.-к. карт.	
						ед. ч.
1-е л.	𐓂/𐓂 (о꜑, 𐓂)	—	—	𐓂 𐓂 ^о	𐓂 ^о 𐓂 ^о	𐓂 ^о 𐓂 ^о
2-е л.	—	—	—	𐓂 𐓂 ^о	𐓂 ^о 𐓂 ^о	𐓂 ^о 𐓂 ^о
3-е л.	—	𐓂	𐓂	— 𐓂	𐓂 ^о 𐓂 ^о	𐓂 ^о 𐓂 ^о
						мн. ч.
1-е л.	𐓂/𐓂 (о꜑, 𐓂)	—	—	𐓂 𐓂 ^о	𐓂 ^о 𐓂 ^о	𐓂 ^о 𐓂 ^о
2-е л.	—	—	—	𐓂 𐓂 ^о	𐓂 ^о 𐓂 ^о	𐓂 ^о 𐓂 ^о
3-е л.	—	𐓂	𐓂	— —	𐓂 ^о 𐓂 ^о	𐓂 ^о 𐓂 ^о

Неоформленный префиксъ 𐓂, стекаясь съ послѣдующимъ, иногда по закону уподобленія переходитъ въ глухой 𐓂 или среднй 𐓂, напр. 𐓂𐓂𐓂𐓂 я тебя догоняю, 𐓂𐓂𐓂 я тебя даль.

Мѣстоименные суффиксы и префиксы примѣняются только въ глаголахъ (§ 73, 97, 99).

§ 39. Корень самостоятельнаго личнаго мѣстоименія 3-го лица ḍ . Гласный звукъ ḍ при немъ (ḍ-ḍ) — характеръ Им. падежа въ первоначальномъ его видѣ, до перебора въ o . Какъ въ именахъ, въ данномъ мѣстоименіи гласный характеръ Им. падежа, сросшись съ корнемъ ḍ , перешелъ во всѣ другіе падежи, напр. Мѣстоим. $\text{ḍ} + \text{ḍ-ḍ}$, Род. $\text{ḍ} + \text{ḍ-ḍo}$ и т. д. Но самостоятельно * ḍ-ḍ въ качествѣ Им. падежа не употребляется; въ Им. падежѣ личное мѣстоименіе 3-го лица восполняется соотвѣтствующею формою указательныхъ мѣстоименій.

§ 40. Въ составъ однихъ указательныхъ мѣстоименій, большинства, входитъ корень того же личнаго мѣстоименія 3-го лица, другія — происходятъ отъ его разновидностей; потому указательныя мѣстоименія вообще замѣняютъ личное мѣстоименіе 3-го лица.

§ 41. Въ чанскомъ три основы указательнаго мѣстоименія, именно ḍ или ḍo для указанія дальняго предмета, ḍ для указанія ближняго предмета. Отъ этихъ-то основъ и имѣемъ рядъ чанскихъ указательныхъ мѣстоименій, простыхъ и сложныхъ, въ сочетаніи съ личнымъ мѣстоименіемъ 3-го лица ḍ или другъ съ другомъ. Таковы—

а) Простыя указательныя мѣстоименія:

1) мн. ч. ḍsbo *А эти, они.*

Это — мн. ч. (-bo) отъ основы ḍs , въ единственномъ числѣ самостоятельно не употребляющейся ни въ полномъ видѣ, ни съ потерей ḍ въ видѣ s по крайней мѣрѣ въ Турецкомъ Лазистанѣ¹⁾.

2) мн. ч. ḍobo *ты, они.*

Это — мн. ч. (-bo) отъ основы ḍo , въ единственномъ числѣ самостоятельно не употребляющейся.

1) У Ачаряна приводится въ числѣ указательныхъ мѣстоименій s со словами: „въ Батумѣ, мало употребляется въ Аѳинѣ“. Въ восточномъ нарѣчій употребленіе s въ значеніи *этотъ* поддерживается и текстомъ (Хрест., В. 9, 1 и 4), но въ самой Аѳинѣ s значитъ лишь *одинъ*, будучи усѣченною формою числительнаго *ḍ*. ḍsbo *сегодня* получается изъ ḍ sbo , если это не ḍsbo . Въ В. истрѣчается ḍs , но это — союзъ *да*.

6) ჰი (А) тотъ (прилаг.).

Разновидность эта возникла изъ сочетанія основъ указательнаго мѣстоименія ჰი и личнаго 3-го лица ზ. Мн. число она образуетъ отъ первой основы: ჰი-ბი.

7) О мнимой основѣ თჳ, появляющейся въ качествѣ придатка во мн. числѣ см. § 48, е, 3.

§ 42. Притяжательныя мѣстоименія:

	ед. ч.	мн. ч.
1-е л.	ჩემი (вост. и V), შენი (А) <i>мой</i>	ჩენი (V), შენი (А), ჩინი (X) <i>нашъ</i>
2-е л.	სანი <i>твой</i>	თქანი <i>вашъ</i>
3-е л.	{ მუმი (X) <i>свой</i> ემუმი (X), ჰემუმი (V), ჰიმუმი (А) <i>id.</i>	{ მუთევემი (V), მუთევემი (X), ჰინი- მი <i>Франц. leur</i> ჰენტევემი (PX), ენთევემი (X, A ¹), ენტევემი (А) <i>id.</i>

Притяжательныя мѣстоименія ставятся какъ передъ определяемыми, такъ, пожалуй, чаще за ними:

შენი <i>ფულა</i> <i>моя работа</i>	თი მუთევემი <i>ихъ голова</i> , თინიმი
სანი სნი-ზანი <i>твои вздохи</i>	(< თი ჰინიმი) А
თქანი <i>ღეჳი</i> <i>ваши губы</i>	ნანი მუთევემი <i>ихъ мать</i> , ნანანიმი
ემუმი <i>ჴუმადევე</i> <i>его братья</i>	(< ნანი ჰინიმი) А
ენტევემი <i>დადევე</i> <i>ихъ братья</i>	ზანი შენი <i>наше состоянiе.</i>

§ 43. Возвратное мѣстоименіе выражается сочетаніемъ слова თი *голова* съ требуемымъ притяжательнымъ мѣстоименіемъ:

თი ჩემი (შენი А) *себя* (при 1-мъ лицѣ ед. ч.)

თი სანი *себя* (при 2-мъ лицѣ ед. ч.)

თი მუმი *себя* (при 3-мъ лицѣ ед. ч.)

თი ჩენი V, თი შენი А, თი ჩინი X *себя* (при 1-мъ л. мн. ч.)

თი თქანი *себя* (при 2-мъ л. мн. ч.)

თი მუთევემი V, X, თინიმი (< თი ჰინიმი) А *себя* (при 3-мъ л. мн. ч.).

1) Для А эта форма — вульгарна.

§ 44. Взаимныя мѣстоименія представляютъ повтореніе числительнаго ᠰᠪᠣᠨ *одинъ*: 1) ᠰᠪᠣᠨ-ᠰᠪᠣᠨ *другъ друга* (см. *Словарь*), 2) $\text{ᠰᠪᠣᠨ} > \text{ᠵᠢᠨ}$ *другъ друга* въ глаголахъ (§ 55).

§ 45. Вопросительныя мѣстоименія:

ᠳᠣ *кто?* ᠳᠣ V и ᠳᠣᠭᠡᠰ A *что?*

Въ атинскомъ говорѣ встрѣчается и ᠳᠣ , напр. во фразѣ ᠳᠣ ᠰᠪ *что такое* (букв. *что есть*)?

Въ V ᠳᠣ и ᠳᠣ передъ гласнымъ получаютъ б въ исходѣ: ᠳᠣб , ᠳᠣᠷᠪ , напр. ᠳᠣᠷᠪ ᠰᠪᠴᠢ *что такое* (букв. *что есть*)?

§ 46. Относительныя мѣстоименія:

ᠪᠰᠳᠣ V, ᠪᠰᠳ (x и A¹) *который, какой*.

Относительное мѣстоименіе также сложное: оно составлено изъ ᠳ , геср. ᠳᠣ , мѣстоименнаго корня 3-го лица, и ᠪᠰ *какой*, сохранившагося въ значеніи союза *что, какъ*. Въ A мн. ч. отъ этой простой основы и образуется: Им. ᠪᠰᠪᠣ , Род. ᠪᠰᠪᠣ-ᠳᠣ и т. д. Въ восточномъ нарѣчій, а также въ вице-архавскомъ говорѣ западнаго нарѣчія при образованіи мн. числа мѣстоименіе ᠪᠰᠳ осложняется еще указательною основою ᠰᠢ ($\text{ᠪᠰᠳ} + \text{ᠰᠢ-ᠰᠢᠳ}$), какъ происходитъ это и съ мѣстоименіемъ ᠳᠣ (§ 48, e, 3, 5).

§ 47. Личныя мѣстоименія 1-го и 2-го лица склоняются съ нѣкоторымъ своеобразиемъ (см. табл. III), остальные же мѣстоименія слѣдуютъ въ точности въ ед. ч. по гласнымъ -о или -ᠣ, разъ -ᠰ склоненіямъ, во мн. ч. или по гласному -о или по гласному -ᠣ склоненію (см. табл. IV и V).

Въ IV-ю табл. слѣдовало бы внести Твор. на - ᠰᠢ (см. *Хрест.*, стр. 87, 3), какъ въ табл. V-й, но у меня не оказалось полностью нужныхъ относительно этой подробности наблюдений.

1) Въ A ᠪᠰᠳᠣ съ наращеніемъ ᠣ въ значеніи *который*, насколько я могъ освѣдомиться, нѣтъ; въ атинскомъ говорѣ встрѣчается ᠪᠰᠳᠣ , но какъ стянута форма вм. ᠪᠳ ᠰᠪᠴᠢ *какой есть? что есть?*

Таблица III.

Склоненіе личныхъ мѣстоименій первыхъ двухъ лицъ.

Единственное число.

	я			мы		
	А	AV, x	V, x	А	AV, x	V
Имен.		მს, მან			სო, სინ	
Мѣстоим.		მს, მან			სო, სინ	
Родит.	შქიმო		ჩქიმო		სკანი	
Отлож.	{ შქიმდე შქიმიშე		ჩქიმდენ	{ [სკანდე] სკანიშე		სკანა
Направ.	შქიმინდე		ჩქიმდას	სკანიმდე		სკანა
Дат. карт.		მს, მან			სო, სინ	

Множественное число.

	мы				они		
	А	V	px	x	А	AV, x	V
Имен.	შქე	ჩქე	ჩქენ	ჩქინ		თქჳ, თქჳან	
Мѣстоим.	შქე	ჩქე	ჩქენ	ჩქინ		თქჳ, თქჳან	
Родит.	შქენი	ჩქენი		ჩქინი		თქჳანი	
Отлож.	{ [შქენდე] შქენიშე	ჩქენდენ	[ჩქენდენ]	ჩქინდენ	{ [თქჳანდე] თქჳანიშე		თქჳ
Направ.	შქენინდე		ჩქენდას	ჩქინდას	თქჳანინდე		თქჳ
Дат. карт.	შქე	ჩქე	ჩქენ	ჩქინ		თქჳ, თქჳან	

Т а б л и ц а I V.

Склоненіе личнаго мѣстоименія 3-го лица и указательныхъ мѣстоименій.

Единственное число.

Им.	онъ	этотъ			тотъ		
		A	V	x	A	px, V	os
Мѣстоим.	—	᳚᳚	᳚᳚s	s᳚s	᳚᳚	᳚᳚s	os
Род.	᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚᳚s-᳚᳚	s᳚᳚᳚-᳚᳚	—	᳚᳚s-᳚᳚	᳚᳚᳚᳚-᳚᳚
Отлож.	᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚᳚᳚-᳚᳚᳚᳚	᳚᳚᳚s-᳚᳚᳚᳚	s᳚᳚᳚-᳚᳚᳚᳚	᳚᳚᳚᳚-᳚᳚᳚᳚	᳚᳚᳚s-᳚᳚᳚᳚	᳚᳚᳚᳚-᳚᳚᳚᳚-᳚᳚
Направ.	᳚᳚-᳚᳚s	᳚᳚᳚᳚-᳚᳚s	᳚᳚᳚s-᳚᳚s	s᳚᳚᳚-᳚᳚s	᳚᳚᳚᳚-᳚᳚s	᳚᳚᳚s-᳚᳚s	[᳚᳚᳚᳚-᳚᳚s]
Дат. карт.	᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚᳚s-᳚᳚	s᳚᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚᳚s-᳚᳚	᳚᳚᳚᳚-᳚᳚

Множественное число.

Им.	—	px			V		
		᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚	s᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚
Мѣстоим.	᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚	—	s᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚	s᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚
Род.	᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚, -᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚-᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚	s᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚	s᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚
Отложн.	᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚-᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚	s᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚	s᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚
Направ.	᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚s	᳚᳚-᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚s	s᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚s	s᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚s	᳚᳚᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚s	᳚᳚᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚s	᳚᳚᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚s
Дат. карт.	᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚-᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚	s᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚	s᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚	᳚᳚᳚᳚ + ᳚᳚-᳚᳚-᳚᳚

Т а б л и ц а V.

Склонение вопросительныхъ и относительныхъ мѣстоименій.

	Е д и н с т в е н н о е ч и с л о .		
	<i>кто?</i>	<i>что?</i>	<i>который</i>
Им.	ᄃо, ᄃоб § 45	ᄃᄃᄃ ᄃᄃᄃ § 45	ᄃᄃᄃᄃ V, ᄃᄃᄃᄃ A, X
Мѣстоим.	ᄃо-ᄃ	ᄃᄃᄃ	—
Род.	ᄃо-ᄃо	ᄃᄃᄃ-ᄃо	ᄃᄃᄃᄃ-ᄃо
Отлож.	ᄃо-ᄃᄃᄃ A, ᄃо-ᄃᄃᄃ-ᄃ Xᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃ-ᄃ	ᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃ	{ ᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃ-ᄃ, ᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃ A ᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃ-ᄃо V
Твор.	ᄃо-ᄃᄃᄃ	ᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃ	ᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃ
Направ.	ᄃо-ᄃᄃᄃ	ᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃ	ᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃ
Дат. карг.	ᄃо-ᄃᄃ	ᄃᄃᄃ-ᄃᄃ	ᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃ
	М н о ж е с т в е н н о е ч и с л о .		
Им.	—	ᄃᄃ-ᄃ-ᄃо	ᄃᄃᄃ + ᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃ
Мѣстоим.	—	—	ᄃᄃᄃ + ᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃ-ᄃ
Род.	ᄃᄃ-ᄃ + ᄃ-ᄃᄃ	ᄃᄃ-ᄃ + ᄃ-ᄃᄃᄃ	ᄃᄃᄃ + ᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃ-ᄃᄃ
Отлож.	ᄃᄃ-ᄃ + ᄃ-ᄃᄃ	ᄃᄃ-ᄃ + ᄃ-ᄃᄃᄃ	ᄃᄃᄃ + ᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃ
Твор.	ᄃᄃ-ᄃ + ᄃ-ᄃᄃᄃ	ᄃᄃ-ᄃ + ᄃ-ᄃᄃᄃ	ᄃᄃᄃ + ᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃ
Направ.	ᄃᄃ-ᄃ + ᄃ-ᄃᄃ	ᄃᄃ-ᄃ + ᄃ-ᄃᄃᄃ	ᄃᄃᄃ + ᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃ
Дат. карг.	ᄃᄃ-ᄃ + ᄃ-ᄃᄃ	ᄃᄃ-ᄃ + ᄃ-ᄃᄃᄃ	ᄃᄃᄃ + ᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃ

§ 48. Особенности и непоследовательности склоненія мѣстоименій сводятся къ слѣдующимъ явленіямъ:

а) Въ ед. числѣ Отл. падежъ, рѣдко, именно въ западномъ нарѣчій, преимущественно въ атинскомъ говорѣ, появляется безъ исходнаго б, остатка послѣлога б, напр. $\xi\alpha\mu\eta\text{-}\mu\eta$ А, но $\chi\eta\mu\eta\text{-}\mu\eta\text{-}\beta$.

б) У личныхъ мѣстоименій первыхъ двухъ лицъ: 1) Отл. и Направ. падежи образуются съ помощью особыхъ суффиксовъ, $\xi\eta$, resp. $\xi\eta\beta$ для Отлож. и $\xi\alpha$, resp. $\xi\eta\beta$ для Направ. Появленіе $-\xi\eta\beta$ въ Направ. есть результатъ смѣшенія двухъ категорій: атинскій говоръ, допустившій это смѣшеніе, съ одной стороны дифференцируетъ Направ. падежъ усиленіемъ основы слогомъ об ($\mu\eta\alpha\mu + \alpha\beta\text{-}\xi\eta$, $\mu\eta\eta\beta + \alpha\beta\text{-}\xi\eta$, $\xi\eta\alpha\beta + \alpha\beta\text{-}\xi\eta$, $\alpha\eta\eta\alpha\beta + \alpha\beta\text{-}\xi\eta$), съ другой—замѣняетъ спеціальную форму Отлож. падежа на $\xi\eta$ общимъ образованіемъ, свойственнымъ всѣмъ именамъ на $\mu\eta$: $\mu\eta\alpha\mu\mu\eta$, $\mu\eta\eta\beta\mu\eta$, $\xi\eta\alpha\beta\mu\eta$, $\alpha\eta\eta\alpha\beta\mu\eta$; въ вицскомъ говорѣ для этого случая допускается совершенно неумѣстное образованіе на $\mu\alpha$: $\beta\eta\alpha\mu\mu\alpha$, $\mu\eta\eta\beta\mu\alpha$, $\xi\eta\alpha\beta\mu\alpha$, $\alpha\eta\eta\alpha\beta\mu\alpha$, 2) для Направительнаго падежа рядомъ со спеціальной формой на $-\xi\alpha$ въ хопской рѣчи появляется и послѣложное образованіе $\mu\eta\text{-}\beta\alpha$: $\beta\eta\alpha\mu\mu\eta\beta\alpha$, $\beta\eta\alpha\beta\mu\eta\beta\alpha$, $\xi\eta\alpha\beta\mu\eta\beta\alpha$, $\alpha\eta\eta\alpha\beta\mu\eta\beta\alpha$; 3) мѣстоименный и Дат. кáртскій падежи не представлены спеціальными формами, вмѣсто нихъ Им. падежъ и въ ед., и во мн. числѣ.

в) $\mu\eta\mu\eta\beta$ въ Отлож. и $\mu\eta\mu\alpha$ въ Направ. сохранилъ хопскій говоръ; вмѣсто перваго Аѳар. приводитъ $\mu\eta\mu\alpha\mu\eta\beta$, вмѣсто втораго въ архавскомъ подговорѣ я наблюдаю $\mu\eta\mu\alpha$, но обѣ послѣднія формы собственно произведены отъ притяжательнаго $\mu\eta\mu\alpha$.

г) Сопутственный падежъ въ личныхъ мѣстоименіяхъ образуется съ сохраненіемъ согласнаго исхода Род. въ атинскомъ говорѣ— $\mu\eta\alpha\mu\mu\eta\text{-}\kappa\alpha\lambda\alpha$, $\mu\eta\eta\beta\mu\eta\text{-}\kappa\alpha\lambda\alpha$, $\xi\eta\alpha\beta\mu\eta\text{-}\kappa\alpha\lambda\alpha$, $\alpha\eta\eta\alpha\beta\mu\eta\text{-}\kappa\alpha\lambda\alpha$, въ V $\beta\eta\alpha\mu\mu\eta\text{-}\kappa\alpha\lambda\alpha$, $\beta\eta\eta\beta\mu\eta\text{-}\kappa\alpha\lambda\alpha$, $\xi\eta\alpha\beta\mu\eta\text{-}\kappa\alpha\lambda\alpha$, $\alpha\eta\eta\alpha\beta\mu\eta\text{-}\kappa\alpha\lambda\alpha$, соотвѣтственно въ X $\beta\eta\alpha\beta\mu\eta\text{-}\kappa\alpha\lambda\alpha$, $\xi\eta\alpha\beta\mu\eta\text{-}\kappa\alpha\lambda\alpha$, $\alpha\eta\eta\alpha\beta\mu\eta\text{-}\kappa\alpha\lambda\alpha$, а въ рX $\beta\eta\eta\beta\mu\eta\text{-}\kappa\alpha\lambda\alpha$ при $\beta\eta\eta\beta\mu\eta\text{-}\kappa\alpha\lambda\alpha$, $\xi\eta\alpha\beta\mu\eta\text{-}\kappa\alpha\lambda\alpha$ и т. п., какъ въ „батумскихъ“ говорахъ по

Ачар. Тотъ же надежъ въ личномъ мѣстоименіи 3-го лица и въ указательныхъ представленъ такъ:

A	V	x
	ед. ч.	
ჴამუშ-კაღა	აღა-კაღა	ამუ-კაღა
ჴინუშ-კაღა	ჴინა-კაღა	ემუ-კაღა
	მნ. ч.	
ჴანოშ-კაღა	ანთეფე-კაღა	ამთეფე-კაღა
ჴინოშ-კაღა	ენტეფე-კაღა	ემთეფე-კაღა
	px, V	
	ჴენტეფე-კაღა, ჴემთეფე-კაღა	px

Въ относительныхъ и вопросительныхъ мѣстоименіяхъ:

A	x, V
ნამუშ-კაღა	ნამუ-კაღა
ნანოშ-კაღა	ნამთეფე-კაღა
მიშ-კაღა	მი-კაღა
მუღაშ-კაღა	მუ-კაღა.

e) Во мн. числѣ —

1) рядомъ съ *ჲუ* сохранился другой показатель мн. числа *ბ* съ именнымъ окончаніемъ *ო* (*ბ-ო*), правда, только въ *A*, такъ — ჴა-ბო *эти, они*, ჴინ-ბო *ты, они*, ბა-ბო *которые*. Само собою понятно, что сюда же относятся формы: *ჩქუ-ბ* *px* или *ჩქო-ბ* *мы*, *თქუა-ბ* *x* *вы*.

2) Показатель мн. числа *ბ* появляется и съ тубал-кайнскимъ именнымъ окончаніемъ *ე* (*ბ-ე*), но одновременно съ *ჲუ* — въ формѣ съ двумя показателями множественности: ჴამინეჲუ *эти, здѣшніе*, ჴინეჲუ *въ тѣхъ (мѣстахъ)*, ნამინეჲუ *которые, какіе*.

3) При образованіи мн. числа съ показателемъ *ჲუ* мѣстоименная тема получаетъ чаще придатокъ *თე*, съ которымъ складывается основа, такъ —

ა) **მუ* въ сложеніи съ *თე* Мѣст. пад.: *მუ + თე-ჲუეე* *они* (Им. нѣтъ).

ბ) *ამ* [*< ჴამ*] въ сложеніи съ *თე*: *ამ + თე-ჲუე* *эти, они* и *ან + თე-ჲუე* (V) *эти, они*.

გ) ჴემ^მ или ე^მ въ сложеніи съ *თე* въ формѣ мн. числа: ჴემ^მ + თე-ჲუე (*px*) *ты, они*, ე^მ + თე-ჲუე (*x*) *id.*, ე^მ + თე-ჲუე (A).

Въ архавскомъ говорѣ рядомъ съ архаичнымъ $\xi\text{p}^{\text{m}}\text{o}\text{v}\text{v}\text{v}$ встрѣчается и $\xi\text{p}^{\text{b}} + \text{o}\text{v}\text{-}\text{v}\text{v}$: при мнѣ два архавца поспорили по вопросу, что правильно: $\xi\text{p}^{\text{m}} + \text{o}\text{v}\text{-}\text{v}\text{v}$ или $\xi\text{p}^{\text{b}} + \text{o}\text{v}\text{-}\text{v}\text{v}$?

⊘ ξp^{m} въ сложеніи съ ov : $\xi\text{p}^{\text{m}} + \text{o}\text{v}\text{-}\text{v}\text{v}$ *которые*.

Можно бы думать, что придатокъ ov представляетъ основу указательнаго мѣстоименія, сохранившуюся въ ближайше родственномъ мингрельскомъ языкѣ въ значеніи *этотъ*. Но болѣе вѣроятно, что въ слогѣ ov , появляющемся только во мн. ч. чанскихъ мѣстоименій, сохранился суффиксъ мн. числа, эквивалентъ картскаго o (въ мѣстоименіяхъ: vo , а также — vo), и во всѣхъ такихъ случаяхъ мы имѣемъ дѣлю опять таки съ двумя показателями множественнаго числа: ov и vv .

§ 49. Притяжательныя мѣстоименія, когда предшествуютъ опредѣляемымъ словамъ, не склоняются (ср. § 28): $\text{v}\text{p}^{\text{m}}\text{m}\text{o}$ $\text{v}\text{o}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ *моимъ пальцамъ*, $\text{v}\text{p}^{\text{m}}\text{m}\text{o}$ $\text{v}\text{o}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ *А*, $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ $\text{v}\text{p}^{\text{m}}\text{m}\text{o}$ $\text{v}\text{o}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ *пальцамъ твоей руки*, $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ $\text{v}\text{p}^{\text{m}}\text{m}\text{o}$ $\text{v}\text{o}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ *пальцамъ ихъ рукъ*.

Когда же они слѣдуютъ за ними, то опредѣляемыя имена остаются неизмѣняемыми, а притяжательныя мѣстоименія склоняются, какъ самостоятельныя прилагательныя:

Им. $\xi\text{p}^{\text{m}}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ - $\text{v}\text{p}^{\text{m}}\text{m}\text{o}$ *моя мать*, $\xi\text{p}^{\text{m}}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ - $\text{v}\text{p}^{\text{m}}\text{m}\text{o}$, $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ - $\text{v}\text{p}^{\text{m}}\text{m}\text{o}$ *мой братъ*, $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ - $\text{v}\text{p}^{\text{m}}\text{m}\text{o}$.

Мѣстоим. $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ - $\text{v}\text{p}^{\text{m}}\text{m}\text{o}$ - $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ *нашихъ братъ*, $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ - $\text{v}\text{p}^{\text{m}}\text{m}\text{o}$ - $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$, $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ - $\text{v}\text{p}^{\text{m}}\text{m}\text{o}$ - $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$.

Род. $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ - $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ *твоей двери*, $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ - $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ *твоего брата*.

Отл. $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ - $\text{v}\text{p}^{\text{m}}\text{m}\text{o}$ *отъ своей головы (отъ себя)*, $\xi\text{p}^{\text{m}}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ - $\text{v}\text{p}^{\text{m}}\text{m}\text{o}$ *отъ нашей матери*.

Напр. $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ - $\text{v}\text{p}^{\text{m}}\text{m}\text{o}$ *въ нашихъ домъ*.

Дат. карт. $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ - $\text{v}\text{p}^{\text{m}}\text{m}\text{o}$ *моей работъ*, $\xi\text{p}^{\text{m}}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ - $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ *твоей матери*.

$\xi\text{p}^{\text{m}}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ - $\text{v}\text{p}^{\text{m}}\text{m}\text{o}$ ($\text{v}\text{p}^{\text{m}}\text{m}\text{o}$ *А*) *зидо я пошелъ къ своей матери*, $\xi\text{p}^{\text{m}}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ - $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ *иди къ твоей матери*, « $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ - $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ *Въ я взялъ у твоихъ братьевъ*» по А'чар.

Склоняются притяжательныя мѣстоименія и тогда, когда они стоятъ самостоятельно при опущенномъ, но подразумеваемомъ опредѣляемомъ словѣ: $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ - $\text{v}\text{p}^{\text{m}}\text{m}\text{o}$ $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ vvv vvv , vvv $\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}\text{v}$ vvv vvv *дверь моего дома* — *бѣлая*, а

Предлоги.

§ 52. Предлоги въ глаголахъ занимають первое мѣсто, предшествуя не только спрягаемой темѣ, но и гласнымъ показателямъ породъ или отношенія, а также мѣстоименнымъ префиксамъ. Предлогамъ можетъ предшествовать лишь утвердительный префиксъ ქ (§ 60).

§ 53. Предлоги бываютъ простые и сложные.

а) Простые предлоги:

გა- *прочь*.

გე- *внизъ*, *низ*:- გვეუღუტ სვოჟუ ვნიჟ, ნისქოჟუ.

გო- *вдоль*, *про*:- გოუღუტ უღაჟ, პროჟივოჟუ.

ღო-, *resp.* ღე- *внизъ*. Этотъ предлогъ, особенно ღო часто теряетъ свое самостоятельное значеніе и обращается въ служебную частицу.

ე- *сверхъ*, *воз*:- ეუღუტ ვოსოჟუ, ვოჟოჟუ ვერჟ.

ჟე-.

б) Сложные предлоги:

ამა- *внутри*, *в*:- ამავუღუტ იდუ ვნუტრ, ვოჟოჟუ.

გამა- *внѣ*, *вонъ*, *вы*:- გამავუღუტ იდუ ვონჟ, ვოჟოჟუ.

გაღე *внѣ*, *вонъ*.

გელე- *сверху внизъ* : გელევუღუტ იდუ სვერჟუ ვნიჟ, ი სნუსკოჟუ.

გევე- *сверху внизъ* : გევებიწკედი ი ნოსმორტლჟ ვნიჟ სვერჟუ.

გოწო- *пред*:-.

ღოღო-[ღოღე]- *внизъ*, *внутри*:- ღოღოვუღუტ ვნუტრ სნუსკოჟუ.

ელე- *снизу сверхъ* : ელევუღუტ იდუ სნიჟუ სვერჟ, ნოდნიმოჟუ.

ეკ- *под*:-; *вонъ*, *прочь* (или *сверхъ*?).

ეშკე-, *resp.* ეშე- *наружу*, *вы* : ეშკევიღამ ვიწოჟუ, ეშებიღამ.

ეწე- *снизу сверхъ*.

§ 54. Предлогами служатъ также и нѣкоторыя нарѣчія. Таковы предложныя нарѣчія:

შე- *туда*, въ направленія къ третьему лицу: შევიღო ი იწნეს *туда*.

მა- сюда, въ направлѣніи къ первому лицу: მოვიდი აქ *принесъ сюда.*

მენდა-, მენდე- туда дальше, მენდაუჭარამინონ *напишу ему туда дальше, მენდევიდამ несу туда дальше, отношу.*

მელე- туда: მელეველურ *иду* туда.

მოლე- (მოლე-) сюда: მოლეველურ *иду* сюда.

მეუს- отсюда туда: მეუსველურ *иду* отсюда туда.

მოუს- оттуда сюда: მოუსველურ *иду* оттуда сюда.

მეჟე-.

§ 55. Въ качествѣ предлога выступаетъ и взаимное мѣстоименіе (§ 44) ოკო: ქოკილეს (ქო ოკოილეს) V *ბილი ძრუძ ძრუძა, ქოკილაეს* *рх.*

ნარჩია.

§ 56. Особого вниманія заслуживаютъ нарчїя мѣста, иногда употребляемыя и для выраженія отношенія во времени.

ა) Простыя формы нарчїя малочисленны, таковы — უი *сверху*, равно უინ, თუდე *снизу*, შქს *въ серединѣ*, *внутри*, ოშქენს *въ серединѣ*, ღანი *близъ*, *около*, ოდინე *раньше*, *передъ*.

ბ) Многочисленны сложныя нарчїя —

1) სь დო (на вопросъ *оттуда*): მოლენდო *отсель*, მელენდო *оттуда, съ той стороны*; V *напротивъ*, ეილენდო *сверху*, წაღენდო *снизу*, ჰამდო უილე *выше этого*, ჰინდო მელე *дальше того, въ ту сторону*,

2) სь ლე: გაღე *внѣ*, *вонѣ*, თუდეღე *снизу*, გეღე V *къ*, ჩქიმი *къ* გეღე *მოხთი* *приди ко мнѣ*, ჩქიმდე *გეღე* *მოხთი* *х*, ეკუღე *х* *потомъ*, ოკუღე V, მელე *по ту сторону*, *на той сторонѣ*, მოლე *по сию сторону*, *на сей сторонѣ*, უილე *сверху*, წაღე *снизу*, წოხლე *передъ*, მენდრაღე *сдали, далеко*, ჰქაღე (აქაღე) *сюда*, ჰქაღე (ექაღე) *туда*,

3) სь შიე, resp. შიი: ელამთე *рх* *сверху*, ელამთი; გელამთე *рх* *снизу*, გელამთი,

4) სь ზე, resp. ხა: დოლოზე *внутри*, *внутри*, უგანსე *пос.т.*, უგანსე *по R*,

5) съ გუნი: შჳ-გუნი *самая середина; въ самой серединѣ.*

Эти нарѣчія иногда употребляются какъ послѣлоги, и въ такомъ случаѣ они обыкновенно требуютъ Род.: ჳამუშ უილე რხ *выше этого*, სამუშ უილე ხ, ჳამუშ მელე რხ *далѣе этого*, სამუშ მელე, ჳემუშ მელე რხ.

Предлоги въ глаголахъ.

§ 57. Отъ предлоговъ съ гласными исходами при стеченіи съ гласными характерами породъ или отношенія возникаютъ слѣдующія фонетическія измѣненія:

а) предлоги съ исходомъ *ა* передъ слѣдующимъ гласнымъ теряютъ его, оставивъ слѣдъ въ видѣ гласнораздѣльнаго слабаго согласнаго ჳ, герр. ვ, который при послѣдующемъ *ო* или *უ* исчезаетъ безслѣдно: დ^ა + 'ვ' + აჭირენ > დვაჭირენ *ему недостаетъ*, დ^ა + 'ვ' + იბადი > დ-იბადი [ВМ. დვ-იბადი] *ты состарился* გ^ა + 'ვ' + ულერ > გ-ულერ [ВМ. გვ-ულერ] *улыбашь*, მ^ა + ულერ > მ-ულერ;

б) предлоги съ исходомъ *ე* передъ слѣдующимъ гласнымъ теряютъ его, оставивъ слѣдъ въ видѣ гласнораздѣльнаго слабаго согласнаго ე, причемъ звукомъ *ე* іотируется слѣдующее *ს*, *ე*, *ო* или *უ*, напр. ეველერ *поднимаюсь, иду вверхъ* — 2-е л. ე + 'ე' + ულერ > ეულერ, გვეულერ *спускаюсь, иду внизъ* — 3-е л. გე + 'ე' + ულერ > გეულერ.

§ 58. Крайне своеобразному измѣненію подвергается предложное нарѣчіе მე при стеченіи съ гласными: у вторыхъ и третьихъ лицъ оно замѣняется представкой ნ, напр. მე-ველერ я *иду туда*, 2-е л. ед. ч. — ნ-ულერ, мн. ч. ნ-ულერთ, 3-е л. ед. ч. — ნ-ულერ, мн. ч. ნ-ულერან, მე-ვახლემ или მევახლერ *приближаюсь*, 2 л. ед. ч. — ნ-ახლემ или ნ-ახლერ, мн. ч. ნ-ახლემთ или ნ-ახლერთ, 3 л. ед. ч. — ნ-ახლემს или ნ-ახლერ, мн. ч. ნ-ახლემან или ნ-ახლერან, მე-ვატერ *встрѣчаюсь*, 2-е л. ед. ч. — ნ-ატერ, мн. ч. ნ-ატერთ, 3-е л. ед. ч. ნ-ატენ, мн. ч. — ნ-ატერან или ნ-ატენან, аор. მე-ვატი, 2 л. ნ-ატი, ნ-ათით, 3 л. ნ-ატუ, ნ-ატეს.

§ 59. Предлогъ დ^ა діалектически свое *ა*, уподобляя послѣдующему *ო*, перерождаетъ въ *ე*, точный перебойный эквива-

ленть 𐌸: 𐌸𐌸𐌹𐌹𐌹𐌹𐌹𐌹𐌹 𐌹𐌹. 𐌸𐌸𐌹𐌹𐌹𐌹𐌹𐌹𐌹 *будемъ говорить*, 𐌸𐌸𐌹𐌹𐌹𐌹𐌹𐌹𐌹
рх я *былъ* > 𐌸𐌸𐌹𐌹𐌹 𐌹.

§ 60. Роль предлога играетъ утвердительная частица ꙗ: по смыслу она служить для болѣе энергичнаго выраженія даннаго времени, усиливаетъ или подчеркиваетъ совершениe того или иного дѣйствія или состоянiе въ данномъ именно времени, подтверждаетъ его, чаще всего въ аористѣ и въ этомъ времени почти всегда, но также и въ другихъ временахъ. ꙗ предшествуетъ всегда глаголу, полнотѣ его формы, слѣдовательно, и предлогу. Сталкиваясь съ послѣдующимъ гласнымъ, частица усиленiя теряетъ гласный исходъ 𐌸, напр. ꙗ𐌸 *есть* 𐌹𐌹. ꙗ𐌸𐌸, а иногда, подобно 𐌸𐌸, уподобляя свое 𐌸 слѣдующему о, измѣняетъ его въ ꙗ: ꙗꙗ.

Спряжение.

§ 61. Спряжение чанскаго языка, какъ всякаго яфетическаго, основано на сочетанiи тѣхъ или иныхъ темъ съ мѣстоименными частицами, префиксами и суффиксами субъективными и объективными (§ 38).

§ 62. Темами для спряженiя служатъ основы глагольныя или именныя въ зависимости отъ того, коренной ли глаголь или отыменный.

§ 63. Глагольная основа бываетъ твердая, когда корень ея состоитъ изъ твердыхъ согласныхъ, плавная, съ плавнымъ 𐌸, resp. 𐌸, также 𐌸 въ качествѣ послѣдняго коренного, и слабая, если она съ слабымъ согласнымъ, однимъ или болѣе, въ числѣ коренныхъ.

§ 64. Слабые коренные бываютъ различныя (§ 2)—съ 𐌹 (ꙗ), resp. 𐌹, 𐌸 и т. п.; они занимаютъ различныя мѣста, такъ иногда п 1-ое, напр. 𐌸𐌸 *расти* — представляетъ слабый корень съ первымъ слабымъ 𐌸 (туб.-к. yrd || 𐌸arþ. zrd), иногда 2-ое мѣсто, напр. ꙗꙗ kvi *убивать* диалектически представляетъ слабый корень съ слабыми вторымъ 𐌹 и даже 𐌸 𐌸𐌸 (𐌸𐌸𐌹 *убивать* o-𐌸𐌸𐌹𐌹, resp. 𐌸𐌸𐌹𐌹 o-yi𐌹, 𐌸𐌸𐌹𐌹 il-ums < *yvil-ums *убиваетъ*). Но въ спряженiи приходится считаться лишь съ слабымъ кореннымъ на послѣднемъ мѣстѣ.

§ 65. Коренныхъ глаголовъ сравнительно ограниченное количество. Въ громадномъ большинствѣ это слабыя основы, со слабымъ *з*, *resp.* *з* въ качествѣ послѣдняго коренного; за утратою слабаго *з*, *resp.* *з* эти глаголы часто бываютъ представлены лишь двумя или даже однимъ кореннымъ:

а) у части ихъ слабый коренной *з*, *resp.* *з* сохраняется и во вторыхъ временахъ, напр. *ღვ*, *თვ*, *ბ-თხვ*, *სვ*, *შვ*, *ჩვ*, *ჩქვ*, *წვ*, *ხვ*, *ჟვ*;

б) у большинства слабый коренной *з*, *resp.* *з* во вторыхъ временахъ теряется безслѣдно, и изъ трехсогласныхъ корни становятся двухсогласными и даже односогласными, не говоря о возможности исчезновенія и единственнаго наличнаго коренного, напр. въ глаголѣ *ღ*:

1) *двухсогласные корни:*

<i>ბღ</i>	ИЗЪ	<i>ბღვ</i>	<i>რღ</i>	ИЗЪ	<i>რღვ</i>
<i>ბღ</i>	"	<i>ბღვ</i>	<i>რთ</i>	"	<i>რთვ</i>
<i>გზ</i>	"	<i>გზვ</i>	<i>რჩ</i>	"	<i>რჩვ</i>
<i>კზ</i>	"	<i>კზვ</i>	<i>ტკ</i> (> <i>ტ</i>)	ИЗЪ	<i>ტკვ</i> = <i>ოქვ</i>
<i>მტ</i>	"	<i>მტვ</i>	<i>ჩხ</i>	"	<i>ჩხვ</i>
<i>მღ</i>	"	<i>მღვ</i>	<i>ძღ</i>	"	<i>ძღვ</i>
<i>მწქ</i>	"	<i>მწქვ</i>	<i>წკ</i>	"	<i>წკვ</i>
<i>ნტ</i>	"	<i>ნტვ</i>	<i>ტწ</i>	"	<i>ტწვ</i>
<i>ნჭ</i>	"	<i>ნჭვ</i>			

2) *односогласные корни:*

<i>ბ</i>	ИЗЪ	<i>ბვ</i>	<i>ღ</i>	ИЗЪ	<i>ღვ</i>
<i>ღ</i>	"	<i>ღვ</i>	<i>ქ, resp. [ქ]</i>	"	<i>ქვ, resp. ვ</i>
<i>ღ, resp. [ქ]</i>	"	<i>ღ¹ვ, см. ქ</i>	<i>ჩ</i>	"	<i>ჩვ</i>
<i>ტ</i>	"	<i>ტვ</i>	<i>ჭ</i>	"	<i>ჭვ</i>

с) у всѣхъ этихъ глаголовъ въ первыхъ временахъ коренной *з*, *resp.* *з*, находясь послѣ гласнаго, отвердѣваетъ въ *ბ*, *resp.* *ფ* или *ძ*.

§ 66. Такъ какъ послѣднимъ согласнымъ большинства коренныхъ глаголовъ является слабый *з*, *resp.* *з*, т. е. звукъ, 1) совпадающій съ наращеннымъ вспомогательнымъ *з*, 2) повторяющій какъ основную его форму, такъ побочныя варіаціи (*ბ* > *ფ*, *ძ*), и

3) подобно ему принимающій на себя ту или иную опредѣленную огласовку времени, то на видъ само спряженіе коренныхъ глаголовъ ничѣмъ не отличается отъ спряженія отыменныхъ, и по сему въ дальнѣйшемъ изложеніи мы не останавливаемся спеціально на спряженіи коренныхъ глаголовъ, не выдѣляемъ ихъ.

Отличія, конечно, имѣются не только по существу, но и формальныя, но они касаются лишь основъ: въ отыменныхъ глаголахъ основы составляютъ непременно цѣлый слогъ, иногда не одинъ, независимо отъ того или иного гласнаго характера времени, въ слабыхъ коренныхъ глаголахъ основу обыкновенно составляютъ одни согласные, иногда всего навсего одинъ коренной согласный.

Единственное отличіе, касающееся самого спряженія, состоитъ въ томъ, что группа коренныхъ глаголовъ съ послѣднимъ кореннымъ з (§ 65, а) обнаруживаетъ его во вторыхъ временахъ: н. ᠔ᠡᠭᠦᠵ *кладу*, аор. ᠔ᠡᠵᠦ᠋᠋ .

§ 67. Основы отыменныхъ глаголовъ въ чанскомъ языкѣ мертвыя или неподвижныя, различныя застывшія формы тѣхъ или иныхъ корней. Отыменные глаголы не обнаруживаютъ подвижности или способности внутренней перегласовки, лежащей въ основѣ различенія настоящей и аористной темъ въ яфетическомъ спряженіи. Перегласовка сохраняется и въ этихъ глаголахъ, но ей подвергается не сама основа, а наращаемый вспомогательный глаголь. Такимъ образомъ въ чанскомъ языкѣ господствуетъ спряженіе съ помощью наращаемаго вспомогательнаго глагола.

§ 68. Нарощаемыхъ вспомогательныхъ глаголовъ въ чанскомъ три: $\text{᠔}/\text{з}$ *дѣлать*, ᠋ *быть*, *существовать*, ᠋ *существовать*.

а) $\text{᠔}/\text{з}$ *дѣлать*. Губной коренной предстаетъ двояко въ зависимости отъ мѣста: послѣ гласнаго онъ—твердый ᠔ , а послѣ согласнаго—слабый з ; кромѣ того, твердый ᠔ разбивается на діалектическія разновидности ᠋ и ᠋ : первая — восточная (х), вторая — западная (AV). Архаическій ᠋ едва-едва слышенъ: въ А иногда при записываніи приходилось колебаться между ᠋ и ᠋ , а въ х между ᠋ и ᠋ . Въ общемъ если ᠋ и встрѣчается, то крайне рѣдко; наличіе его преувеличивали

прежніе изслѣдователи, не только Ачарянъ, въ этой подробности не обладающій нужною чуткостью слуха, но и Rosen. $\delta/3$ *дълатъ*,—остатокъ трехоголаснаго яфетическаго корня ϵbu || ϵbn , въ чанскомъ представленнаго самостоятельно въ видѣ двухоголаснаго ju kv, мѣстами односоголаснаго 3 v ($< \epsilon v$), причеиъ въ говорахъ западнаго нарѣчія часто исчезаетъ и этотъ послѣдній пережитокъ корня (§ 108).

b) ϵ , казалось бы, есть остатокъ слабаго трехоголаснаго корня ϵur *существовать*. Этотъ корень въ чанскомъ, какъ и въ другихъ яфетическихкихъ языкахъ, встрѣчается самостоятельно (§ 109); но такъ какъ плавный звукъ ϵ въ тубал-каинской группѣ бываетъ эквивалентомъ картскаго ϵ , то чан. ϵ можетъ оказаться остаткомъ другаго слабаго трехоголаснаго корня, именно hvl [туб.-к. ϵvr] $<$ hvn (|| hvy);

с) ϵ *существовать* — остатокъ слабаго трехоголаснаго корня ϵus .

§ 69. Существенное значеніе имѣетъ для чанскаго спряженія $\delta/3$ съ его закономѣрными діалектическими (δ , ϵ) разновидностями. Отъ него образуются —

a) причастная форма дѣйствительнаго залога

1) katl — $\ast \epsilon aby$: $\epsilon \delta$ (AV) и $\epsilon \epsilon$ (x);

2) kutl — $\ast \epsilon aby$: $\epsilon \delta$ (AV) и $\epsilon \epsilon$ (x), а съ перебоиъ ϵ въ ϵ въ восточномъ нарѣчіи еще: $\epsilon \epsilon$ (x).

b) Причастіе страдательнаго залога ktıl — $\ast \epsilon vil$: $\epsilon \epsilon$; въ наращенномъ состояніи эта форма теряетъ и послѣдній коренной ϵ , и вм. $\epsilon \epsilon$ налицо въ состояніи наращенія лишь ϵ (ср. впрочемъ и самостоятельно, § 108).

с) 3-ье лицо ед. ч. аориста, гдѣ обще-яфетическій характеръ ϵ , стекался съ кореннымъ ϵ нашего глагола ($\epsilon \epsilon < \epsilon va$), образуетъ закономѣрно ϵ , что въ чанскомъ успѣло замутиться въ ϵ .

§ 70. Остальнымъ наращаемымъ вспомогаельнымъ принадлежатъ

a) отъ ϵ *существовать* —

1) причастная форма $\Gamma kt^1 el$ страдательнаго залога ($\ast \epsilon ueg$ или $\ast hvel$, см. § 68, b), гдѣ гласный характеръ есть тубал-каинскій эквивалентъ яфетическаго i, сохранившася и въ картскомъ: $\epsilon \epsilon$ (карт. $\epsilon \epsilon$),

2) причастная форма ᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ страдательного залога (**cuug* или **hvul*): ᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ (карт. ᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ),

b) отъ ᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ *существовать* только и есть, что форма ᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤᠰᠤ (< **caus*) *сущий, есть*.

§ 71. У чанскихъ глаголовъ два строя, субъективный и объективный.

Спряжение глаголовъ субъективнаго строя.

§ 72. Спряжение субъективнаго строя бываетъ абсолютное, безъ выраженія въ формѣ глагола какого-либо отношенія къ объекту, или относительное, съ выраженіемъ такого отношенія при помощи объективныхъ мѣстоименныхъ частицъ (§ 97). Абсолютныя формы субъективнаго строя спрягаются съ помощью однихъ субъективныхъ мѣстоименныхъ частицъ (§ 38).

§ 73. Въ субъективныхъ мѣстоименныхъ частицахъ —

a) для 1-го лица имѣются двѣ основныя разновидности префикса, ᠰ передъ гласнымъ и ᠮ передъ согласнымъ, напр. ᠰᠤᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ *я емь*, ᠮᠤᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ *я бью*.

1) Нарушеніе этой двойственности префикса 1-го лица наблюдается въ восточномъ говорѣ (V, рх) западнаго нарѣчія: здѣсь ᠰ нѣтъ вовсе, и передъ гласнымъ его вытѣснилъ твердый согласный ᠮ, напр. ᠮᠤᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ *я емь*.

2) Въ обоихъ нарѣчіяхъ твердый согласный ᠮ, стекаясь непосредственно съ согласными, уподобляется имъ: при среднемъ онъ становится среднимъ ᠮᠤ, при глухомъ, особенно гортанномъ ᠮᠤ или ᠮᠤ — глухимъ ᠮᠤ, напр. ᠮᠤᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ *я копаю*, ᠮᠤᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ (> ᠮᠤᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ > ᠮᠤᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ в м. ᠮᠤ + ᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ) *я полюбилъ*, ᠮᠤᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ (> ᠮᠤᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ > ᠮᠤᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ в м. ᠮᠤ + ᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ) *я сдѣлалъ*.

3) Въ атинскомъ говорѣ звонкій ᠮ слышенъ весьма близко къ ᠮᠤ, и въ нѣкоторыхъ случаяхъ, по всей видимости, имъ и замѣщается, напр. ᠮᠤᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ *я пишу*.

Въ ᠮᠤᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ, впрочемъ, появленіе ᠮ в м. ᠮᠤ объясняется скорѣе стеченіемъ ᠮ съ б, нарастающимъ на ᠮᠤᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ (§ 73,5), но и въ другихъ случаяхъ слышался ᠮ, хотя часто нельзя было рѣшить по слуху, имѣемъ ли ᠮ или ᠮᠤ, напр. ᠮᠤᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ или ᠮᠤᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ А, ᠮᠤᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ или ᠮᠤᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ А. Иногда и нѣ V встрѣчались мы съ такимъ затрудненіемъ при выборѣ между ᠮ и ᠮᠤ, напр. ᠮᠤᠮᠠᠨᠠᠯᠠᠳᠤᠰᠤ *надѣюсь*.

4) Если спрягаемая тема начинается губнымъ, мѣстоименный префиксъ, показатель 1-го лица, опускается, и тогда формы первыхъ лицъ совпадаютъ съ формами вторыхъ лицъ: ზს ბით—1 л. ед. ч. ზსუო, 2 л. ед. ч. ზსუო, 1 л. мн. ч. ზსუოთ, 2 л. мн. ч. ზსუოთ. Иногда въ такихъ случаяхъ префиксъ ბ вносится внутрь основы, напр. ბეჯღ—н. ბე-ბ-ჯღამ *ругаю*.

5) Основы съ начальнымъ б въ первыхъ лицахъ довольствуются замѣною б губнымъ მ: ნკალ—н. ვა-მკალემ *полю*.

б) Изъ двухъ разновидностей суффикса 3-го лица ед. ч. господствующею является, въ дѣйствительномъ залогѣ исключительно, картская форма ლ, внесенная въ чанскій языкъ, какъ и въ мингрельскій, по всей вѣроятности, подъ вліяніемъ грузинскаго языка, напр. ჳარემ-ლ *пишетъ*; что же касается тубал-каинской формы ბ, она сохраняется въ спряженіи лишь страдательнаго залога, куда примыкаютъ и средніе глаголы, какъ напр. ჳე-ბ *есть* (§ 109).

Суффиксъ ბ разъ появляется и съ гласнымъ исходомъ უ, именно въ глаголѣ ა-ბ или ა-ბ-უ, на атинскомъ говорѣ означающемъ *есть* (§ 109); быть можетъ, этотъ суффиксъ — переживаніе характера Им. падежа, въ видѣ ბუ.

ДѢЙСТВИТЕЛЬНЫЙ ЗАЛОГЪ.

§ 74. Изъ двухъ залоговъ, дѣйствительнаго и страдательнаго, полнѣе развитъ дѣйствительный. Онъ спрягается съ наращеннымъ вспомогательнымъ ბ/ვ.

Породы и времена.

§ 75. Въ дѣйствительномъ залогѣ четыре породы.

§ 76. Какъ и въ каждомъ яфетическомъ языкѣ породы различаются по гласнымъ характерамъ: I-я порода отличается отсутствіемъ такого гласнаго, напр. ბუვარემ *я порю* или ბჳარემ V *я пишу*; гласный характеръ II-й породы—*о*, въ атинскомъ говорѣ осложняемый согласнымъ ბ (об), напр. ბოუვარემ V *я порю у себя*, ვობჳარემ A *я пишу для себя*, ბჳარემ рх id.; гласный характеръ III-й породы—*э*, тубал-каинскій эквивалентъ обще-яфетическаго *э*, чисто сохранившася въ картской группѣ,

напр. ჳოოზობსძ ი *разстилаю*, ჳოოზობსძ ი *зажимаю*; гласный характеръ IV-й породы тотъ же звукъ *о*, но при этомъ въ ней тема — съ наращеннымъ вспомогательнымъ *зо* (§ 98) во временахъ обьихъ группъ, напр. ჳოზობსძ *А я заставляю писать*, ბოზობსძ *рх id*.

При образованіи III-й породы нѣкоторые глаголы къ основѣ своей прибавляютъ придатокъ *об*, напр. ჳოოზობსძ: III-я пор. ჳოოზობსძ-ობსძ *угаю, угрожаю*.

Въ остальномъ спряженіе глаголовъ по II-й, III-й и IV-й породамъ происходитъ по образцамъ I-й породы, какъ можно видѣть въ примѣрахъ.

Надо только отмѣтить, что въ атинскомъ говорѣ гласные характеры породъ *о* и *о*, получая наращеніе *б*, звучатъ *об* и *об*, а въ архавскомъ подговорѣ вицскаго говора они появляются въ чистомъ видѣ.

§ 77. Основные времена въ чанскомъ языкѣ раздѣляются на двѣ группы. Первую группу составляютъ главное—настоящее и производное отъ него — прошедшее несовершенное (см. также желательное, resp. повелительное, § 94), вторую группу составляютъ главное — аористъ и производныя отъ него — сослагательное и будущее.

§ 78. Третья группа, прош. совершенное и давнопрошедшее, не чужда чанскому, но въ немъ эти времена получаютъ рѣдкое примѣненіе. Образованіе же ихъ обычное, судя по уловленнымъ мною пока формамъ прош. совершеннаго: 3-е лице страд. залога сочетается съ объективнымъ префиксомъ Род. падежа (ср. § 99), напр. მძობობსძ ი *умишя*.

Когда чанскіе глаголы будутъ дослѣдованы вполне, къ третьей группѣ придется отнести и формы съ *об*, resp. ჳობობსძ (§ 109), въ частности прош. совершенное страдат. залога, образованное описательно присоединеніемъ названныхъ словъ къ причастію въ усѣченной формѣ: დობობსძ (< დობობს ძობობს) *онъ полинялъ*, დობობსძღობობსძ (< დობობსძობობს ძობობს) *онъ засохъ*.

ღობობსძ присоединяется и къ аористу для придачи особаго оттѣнка: ჳობობსძ ი *ты тогда былъ*, ჳობობსძ ი *онъ тогда былъ*.

§ 79. Раздѣленіе основныхъ временъ на двѣ группы зависить

отъ различія темъ главныхъ временъ, настоящаго и аориста: настоящая тема — активна, аористная — пассивна. Въ обоихъ случаяхъ, однако, это существенное различіе достигается перегласовкою не глагольной основы, за исключеніемъ коренныхъ глаголовъ съ послѣднимъ согласнымъ *ჟ* (§ 65), а наращаемаго вспомогательнаго, въ настоящемъ *სა*, resp. *სოჟ*, или *ჟა*, resp. *ჟოჟ* (§ 69, a), напр. *ბჟჟსა* V *пору* или *ბჟსაჟა* AV или *ბჟსაჟოჟ* я пишу, въ аор. *ა* (вм. *ჟა*, § 69, b), напр. *ბჟსა* V я написалъ (букв. *мнѣ*, resp. *мною написанъ*).

Спряжение и классы.

§ 80. Въ чанскомъ языкѣ одно спряженіе: всѣ глаголы въ немъ образуютъ аор. съ характеромъ *ა*, показателемъ страдательнаго залога, все равно, огласованъ ли имъ самъ основной глагольный корень или, что болѣе обычно, лишь наращенный вспомогательный глаголъ въ составѣ спрягаемой темы (§ 69, b).

Изъ трехъ спряженій, подлежащихъ въ грузинскомъ, чанскій такимъ образомъ сохранилъ одно III-ье спряженіе.

§ 81. Въ чанскомъ спряженіи два основныхъ класса: настоящее время имѣетъ въ дѣйствительномъ залогѣ или характеръ *ს*, или характеръ *ჟ*, воспринимаемые слабымъ кореннымъ или наращеннымъ вспомогательнымъ *ა*, resp. *ოჟ*: *-სა*, resp. *-სოჟ*, или *-ჟა*, resp. *-ჟოჟ* (69, a).

Такимъ образомъ изъ пяти классовъ дѣйствительнаго залога, при-сущихъ грузинскому въ одномъ изъ спряженій, въ чанскомъ представлены 1-й или а-классъ и 3-й или о-классъ, съ замутненіемъ *ა* въ *ჟ* въ чанскомъ ставшій и-классомъ.

Примѣчаніе. Нѣсколько глаголовъ какъ будто сохраняютъ первоначальный видъ 2-го класса съ чистымъ характеромъ *ა*, но въ этомъ *ა* легче усмотрѣть діалектическое явленіе (§ 82, d).

§ 82. Рядомъ съ основными классами въ чанскомъ языкѣ имѣются и побочные, по они или встрѣчаются въ исключительныхъ глаголахъ, или представляютъ діалектическое видовзмѣненіе одного изъ основныхъ классовъ.

а) Есть классъ безъ гласнаго характера: его отличаетъ образование настоящаго времени безъ наращеннаго вспомогатель-

наго и вообще безъ спеціальной огласовки, точно на лицо 5-й классъ I-го параллельнаго грузинскаго спряженія, но по этому побочному классу спрягаются исключительно плавныя основы съ послѣднимъ кореннымъ *с* или *з*, иногда *б* при предшествующемъ гласномъ, напр. სპინ, ბინ, ხჰჰინ, ხეჯ: II-я пор. в. вр. ვინბინ я *внимаю*, ვინბინ я *пою*, ვინხჰინ *говорю*, ვინხეჯ *радуюсь*.

b) Въ восточномъ нарѣчїи, судя по хопскому говору, довольно часто встрѣчается настоящее время съ характеромъ *о*, напр. ვინბინ *тляну*.

Однако въ данномъ случаѣ мы отнюдь не имѣемъ дѣла съ i-классомъ, равноцѣннымъ 4-му классу грузинскаго спряженія. Въ хопскомъ говорѣ существуетъ позднѣйшїй перебой и въ *i*, и въ хопской формѣ съ *о* на лицо лишь позднѣйшее діалектическое видоизмѣненіе болѣе древней формы съ *у*.

с) Въ восточномъ нарѣчїи, такъ въ хопскомъ говорѣ, мы слышали настоящее время съ наращеннымъ вспомогательнымъ *юз*, напр. ვინბინ *хватая*, ვინხეჯ *воспринимаю запахъ*. Весьма вѣроятно, е-классъ въ чанскомъ возникъ подъ кáртскимъ вліяніемъ. Восточнаго по огласовкѣ происхожденія и классъ на *у* въ западномъ нарѣчїи, представленный глаголомъ ვინხეჯ *надѣюсь* V, ვინხეჯ A.

d) Столь же рѣдко всплывалъ классъ-*о*: ბინბინ *х смотрю*, ვინბინბინ *люблю*, ვინხეჯ *я голоденъ*. Эга разновидность, быть можетъ, какъ къ источнику, восходитъ къ вицскому подговору: здѣсь и въ другихъ случаяхъ *о* появляется вм. *у*.

§ 83. Для образованія абсолютныхъ формъ спряженія субъективнаго строя берется глагольная тема настоящая или аористная, и въ дѣйствительномъ залогѣ

a) къ ней приставляются извѣстныя уже намъ субъективныя мѣстоименныя частицы (§ 38), въ первыхъ лицахъ временъ обѣихъ группъ префиксъ, въ третьемъ лицѣ ед. ч. суффиксъ *б* кромѣ аориста и прошедшихъ временъ, гдѣ 3-е лицо ед. числа заканчивается всегда огласовкою *у* (§ 69, с);

b) во мн. числѣ, кромѣ того, оформленныя въ отношеніи

лица темы получаютъ въ качествѣ суффикса показатель множественности, въ 1-мъ и 2-мъ лицахъ о, въ 3-мъ б, resp. ьб, јб и т. п., кромѣ аориста, гдѣ всегда -јь (§ 70, b).

Главные времена.

§ 84. Такимъ образомъ спряженіе главныхъ временъ по всѣмъ классамъ и породамъ дѣйствительнаго залога происходитъ такъ:

въ дѣйствительномъ залогѣ отъ основъ վցահь корня վցը *портъ*, քահь корня քը *писать*, լցահь корня լցը *промокать*, ցը *разводитъ огонь*.

Наст.

а - классъ

ц - классъ.

V

V

X

I-я пор.

I-я пор.

I-я пор.

ед. ч.

ед. ч.

ед. ч.

ծ-վցահամ

ծ-քահրիմ

ծ-քահրիոյ

վցահամ

քահրիմ

քահրիոյ

վցահամ-և

քահրիմ-և

քահրիոյ-և

мн. ч.

мн. ч.

мн. ч.

ծ-վցահամ-տ

ծ-քահրիմ-տ

ծ-քահրիոյ-տ

վցահամ-տ

քահրիմ-տ

քահրիոյ-տ

վցահամ-ան

քահրիմ-ան

քահրիոյ-ան

II-я пор.

II-я пор.

II-я пор.

ед. ч.

ед. ч.

ед. ч.

ց-լլցահամ

ց-ինքահրիմ

ց-լլքահրիոյ

լլցահամ

ինքահրիմ

լլքահրիոյ

լլցահամ-և

ինքահրիմ-և

լլքահրիոյ-և

мн. ч.

мн. ч.

мн. ч.

ց-լլցահամ-տ

ց-ինքահրիմ-տ

ց-լլքահրիոյ-տ

լլցահամ-տ

ինքահրիմ-տ

լլքահրիոյ-տ

լլցահամ-ան

ինքահրիմ-ան

լլքահրիոյ-ան.

III-я пор.

ед. ч.	мн. ч.
ꠘ-ꠘꠗꠒꠒꠒ	ꠘ-ꠘꠗꠒꠒꠒ-ꠘ
ꠘꠗꠒꠒ	ꠘꠗꠒꠒ-ꠘ
ꠘꠗꠒꠒ-ꠒ	ꠘꠗꠒꠒ-ꠒꠒ

а о р.

I-я пор.	II-я пор.	III-я пор.
V	Λ	χ
ед. ч.	ед. ч.	ед. ч.
ꠒ-ꠒꠒꠒꠒ	ꠘ-ꠒꠒꠒꠒꠒ	ꠘ-ꠘꠗꠒꠒ
ꠒꠒꠒꠒ	ꠒꠒꠒꠒꠒ	ꠘꠗꠒꠒ
ꠒꠒꠒꠒꠒ	ꠒꠒꠒꠒꠒꠒ	ꠘꠗꠒꠒꠒ
мн. ч.	мн. ч.	мн. ч.
ꠒ-ꠒꠒꠒꠒꠒ-ꠘ	ꠘ-ꠒꠒꠒꠒꠒꠒ-ꠘ	ꠘ-ꠘꠗꠒꠒꠒ-ꠘ
ꠒꠒꠒꠒꠒ-ꠘ	ꠒꠒꠒꠒꠒꠒ-ꠘ	ꠘꠗꠒꠒꠒ-ꠘ
ꠒꠒꠒꠒꠒꠒ	ꠒꠒꠒꠒꠒꠒꠒ	ꠘꠗꠒꠒꠒꠒ

Производныя времена.

§ 85. Отъ настоящаго времени производится прош. несовершенное присоединеніемъ суффикса ꠒ въ первыхъ и вторыхъ лицахъ съ гласнымъ о: -ꠒꠒ, а въ 3-мъ лицѣ ед. числа съ 3-мъ лицомъ аор. наращеннаго вспомогательнаго глагола ꠒ (§ 69,c): -ꠒꠒꠒ и въ 3-мъ лицѣ мн. числа съ сущ. глаголомъ ꠒꠒ (§ 70,b): -ꠒꠒꠒꠒ, напр.

прош. несов.

а-классъ.	и-классъ.
V	V
χ	χ
I-я пор.	I-я пор.
ед. ч.	ед. ч.
ꠒ-ꠒꠒꠒꠒꠒꠒꠒꠒ	ꠒꠒꠒꠒꠒꠒꠒꠒꠒ
ꠒꠒꠒꠒꠒꠒꠒꠒ	ꠒꠒꠒꠒꠒꠒꠒꠒꠒ
ꠒꠒꠒꠒꠒꠒꠒꠒꠒ	ꠒꠒꠒꠒꠒꠒꠒꠒꠒꠒ

МН. Ч.	МН. Ч.	МН. Ч.
бъѣвѣнѣм-тѣи-т	бѣнѣнѣм-тѣи-т	бѣнѣнѣм-тѣи-т
ѣвѣнѣм-тѣи-т	нѣнѣнѣм-тѣи-т	нѣнѣнѣм-тѣи-т
ѣвѣнѣм-тѣс	нѣнѣнѣм-тѣс	нѣнѣнѣм-тѣс
II-я пор.	II-я пор.	III-я пор.
A		
ед. Ч.	ед. Ч.	ед. Ч.
ѣвѣнѣнѣм-тѣи	нѣнѣнѣнѣм-тѣи	нѣнѣнѣнѣм-тѣи
нѣвѣнѣнѣм-тѣи	нѣнѣнѣнѣм-тѣи	нѣнѣнѣнѣм-тѣи
нѣвѣнѣнѣм-тѣи	нѣнѣнѣнѣм-тѣи	нѣнѣнѣнѣм-тѣи
МН. Ч.	МН. Ч.	МН. Ч.
ѣвѣнѣнѣм-тѣи-т	нѣнѣнѣнѣм-тѣи-т	нѣнѣнѣнѣм-тѣи-т
нѣвѣнѣнѣм-тѣи-т	нѣнѣнѣнѣм-тѣи-т	нѣнѣнѣнѣм-тѣи-т
нѣвѣнѣнѣм-тѣс	нѣнѣнѣнѣм-тѣс	нѣнѣнѣнѣм-тѣс

§ 86. Характеръ сослагательнаго, какъ во всѣхъ яфетическихъ языкахъ, гласный *ъ*, который присоединяется къ аористной темѣ, напр. отъ аор. бѣнѣнѣмъ я написалъ.

Сослагат.		
I-я пор.	II-я пор.	III-я пор.
ед. Ч.	ед. Ч.	ед. Ч.
бѣнѣнѣнѣмъ, A нѣнѣнѣнѣмъ	нѣнѣнѣнѣнѣмъ	нѣнѣнѣнѣнѣмъ
нѣнѣнѣнѣмъ	нѣнѣнѣнѣмъ	нѣнѣнѣнѣмъ
нѣнѣнѣнѣмъ-н	нѣнѣнѣнѣмъ-н	нѣнѣнѣнѣмъ-н
МН. Ч.	МН. Ч.	МН. Ч.
бѣнѣнѣнѣнѣмъ-т, A нѣнѣнѣнѣнѣмъ-т	нѣнѣнѣнѣнѣмъ-т	нѣнѣнѣнѣнѣмъ-т
нѣнѣнѣнѣмъ-т	нѣнѣнѣнѣмъ-т	нѣнѣнѣнѣмъ-т
нѣнѣнѣнѣмъ-н	нѣнѣнѣнѣмъ-н	нѣнѣнѣнѣмъ-н

§ 87. Отъ сослагательнаго склоненія въ свою очередь производятся два времени, прошедшее сослагательное и будущія времена:

а) для производства прошедшаго сослагательнаго отъ сослагательнаго достаточно прибавить суффиксъ *тѣ* съ тѣми надбавками *и* (тѣи), *и* (тѣи) и *н* (тѣн) въ различныхъ лицахъ,

числа часто опускаетъ надбавку э , и форма обрывается на л , напр. лэсэ , но иногда съ придаткомъ б : лэсэлб , чего особенно придерживаются въ архавскомъ подговорѣ, β) въ 3-мъ лицѣ мн. числа согласный б въ исходѣ также получаетъ тубал-кайнское именное окончаніе л (бл), напр. лэсэлбл *будутъ копать* рядомъ съ лэсэлб , γ) въ архавскомъ подговорѣ восточнаго говора западнаго нарѣчія въ 3-мъ лицѣ мн. ч. имѣемъ архаическую форму лэсэлбл .

Архавская форма 3-го лица мн. ч. своимъ лбл вм. б лишь подтверждаетъ, что въ надбавкѣ э предлежитъ основа существительнаго глагола, обычный предстѣченный видъ полного лэ со значеніемъ *сущій* или вѣрнѣе *есть*. Слѣдовательно, будущее время западнаго нарѣчія лэсэлл я напишу, я буду писать по-чѣмски буквально значить „есть, чтобы я писалъ“.

Отъ будущаго въ свою очередь образуется съ помощью суффикса лл особое время, напр. 3-е л. лэсэллл : въ А его приводили вм. прош.сослаг.

2) Для производства будущаго параллельнаго, служащаго и условнымъ, въ томъ же западномъ нарѣчіи съ аористомъ сочетается глаголь лл *нужно* —

I-я пор.	II-я пор.	III-я пор.
ед. ч.	ед. ч.	ед. ч.
л-лэсэлл-лл , А л-лэсэлл-лл	л-лэсэлл-лл	л-лэсэлл-лл
лэсэлл-лл	лэсэлл-лл	лэсэлл-лл
лэсэлл-лл	лэсэлл-лл	лэсэлл-лл
мн. ч.	мн. ч.	мн. ч.
л-лэсэлл-лл-лл , А л-лэсэлл-лл-лл	л-лэсэлл-лл-лл	л-лэсэлл-лл-лл
лэсэлл-лл-лл	лэсэлл-лл-лл	лэсэлл-лл-лл
лэсэлл-лл-лл , А лэсэлл-лл-лл	лэсэлл-лл-лл , А	лэсэлл-лл-лл , А
	[лэсэлл-лл]	лэсэлл-лл .

В) Въ восточномъ нарѣчіи —

1) для производства будущаго времени съ сослагательнымъ сочетается не неизмѣняемая надбавка, а измѣняемый по лицамъ глаголь л-л *я хочу*, который и спрягается (§ 99) одновременно

со спряженіемъ основнаго глагола, причемъ однако основной глаголь измѣняется по лицамъ, но не по числамъ, и потому во мн. ч. онъ появляется въ формахъ ед. числа:

буд.

I-я пор.	II-я пор.	III-я пор.
ед. ч.	ед. ч.	ед. ч.
᠔-ᠰᠢᠰᠢ-ᠮᠢᠨᠢᠨ	᠑ᠣᠰᠢᠰᠢ-ᠮᠢᠨᠢᠨ	᠑ᠣᠰᠢᠰᠢ-ᠮᠢᠨᠢᠨ
ᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨ	ᠢᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨ	ᠢᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨ
ᠰᠢᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨ	ᠢᠰᠢᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨ	ᠢᠰᠢᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨ
мн. ч.	мн. ч.	мн. ч.
᠔-ᠰᠢᠰᠢ-ᠮᠢᠨᠢᠨᠢᠨ	᠑ᠣᠰᠢᠰᠢ-ᠮᠢᠨᠢᠨᠢᠨ	᠑ᠣᠰᠢᠰᠢ-ᠮᠢᠨᠢᠨᠢᠨ
ᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨᠢᠨ	ᠢᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨᠢᠨ	ᠢᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨᠢᠨ
ᠰᠢᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨᠢᠨ	ᠢᠰᠢᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨᠢᠨ	ᠢᠰᠢᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨᠢᠨ

2) Для образованія условнаго времени въ восточномъ же нарѣчїи съ сослагательнымъ сочетается опять таки глаголь *хотѣть* въ формѣ 3-го лица ед. числа въ ед. ч. и мн. числа во мн. ч., но прошедшаго несовершеннаго — *ᠮᠢᠨᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨ* я хотѣлъ, *ᠮᠢᠨᠢᠨᠢᠨ* мнѣ нужно было, *ᠮᠢᠨᠢᠨᠢᠨ* мы хотѣли, *ᠮᠢᠨᠢᠨᠢᠨ* намъ нужно было.

Условн.

I-я пор.	II-я пор.	III-я пор.
ед. ч.	ед. ч.	ед. ч.
᠔ᠰᠢᠰᠢ-ᠮᠢᠨᠢᠨᠵᠢᠨᠢ	᠑ᠣᠰᠢᠰᠢ-ᠮᠢᠨᠢᠨᠵᠢᠨᠢ	᠑ᠣᠰᠢᠰᠢ-ᠮᠢᠨᠢᠨᠵᠢᠨᠢ
ᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨᠵᠢᠨᠢ	ᠢᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨᠵᠢᠨᠢ	ᠢᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨᠵᠢᠨᠢ
ᠰᠢᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨᠵᠢᠨᠢ	ᠢᠰᠢᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨᠵᠢᠨᠢ	ᠢᠰᠢᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨᠵᠢᠨᠢ
мн. ч.	мн. ч.	мн. ч.
᠔ᠰᠢᠰᠢ-ᠮᠢᠨᠢᠨᠵᠢᠨᠢᠨᠢ	᠑ᠣᠰᠢᠰᠢ-ᠮᠢᠨᠢᠨᠵᠢᠨᠢᠨᠢ	᠑ᠣᠰᠢᠰᠢ-ᠮᠢᠨᠢᠨᠵᠢᠨᠢᠨᠢ
ᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨᠵᠢᠨᠢᠨᠢ	ᠢᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨᠵᠢᠨᠢᠨᠢ	ᠢᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨᠵᠢᠨᠢᠨᠢ
ᠰᠢᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨᠵᠢᠨᠢᠨᠢ	ᠢᠰᠢᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨᠵᠢᠨᠢᠨᠢ	ᠢᠰᠢᠰᠢᠰᠢ-ᠵᠢᠨᠢᠨᠵᠢᠨᠢᠨᠢ

Повелительное наклоненіе.

§ 88. Чанскій языкъ не имѣетъ спеціальнаго образованія для повелительнаго наклоненія. Для выраженія этого наклоненія въ утвердительномъ предложеніи берутся вторыя лица аориста,

въ отрицательномъ—отрицаніе $\bar{\text{д}}$ съ вторыми лицами настоящаго времени, причеиъ за гласнымъ е отрицанія передъ согласнымъ глагола появляется $\bar{\text{б}}$.

Повел. наклон.

п о л о ж и т е л ь н о е.

I-я пор.	II-я пор.	III-я пор.
ед. ч.	ед. ч.	ед. ч.
2 л. $\bar{\text{д}}$	$\text{нб}\bar{\text{д}}$, $\text{рх}\bar{\text{д}}$	$\text{е}\bar{\text{д}}$
мн. ч.	мн. ч.	мн. ч.
2 л. $\bar{\text{д}}$	$\text{нб}\bar{\text{д}}$, $\text{рх}\bar{\text{д}}$	$\text{е}\bar{\text{д}}$

о т р и ц а т е л ь н о е

I-я пор.	II-я пор.	III-я пор.
ед. ч.	ед. ч.	ед. ч.
зап.	вост.	
2 л. $\bar{\text{д}}$ (А $\bar{\text{д}}$ -б) $\bar{\text{д}}$	$\bar{\text{д}}$	$\bar{\text{д}}$
		и т. д.
мн. ч.	мн. ч.	
2 л. $\bar{\text{д}}$ (А $\bar{\text{д}}$ -б) $\bar{\text{д}}$	$\bar{\text{д}}$	$\bar{\text{д}}$
		и т. д.

Для выраженія тѣхъ же, особенно же другихъ лицъ повелит. наклоненія какъ въ утвердительномъ, такъ въ отрицательномъ предложеніи употребляются соответственные формы сослагательнаго наклоненія, напр. $\bar{\text{д}}$ $\text{б}\bar{\text{д}}$ *не копайте*, $\bar{\text{д}}$ $\text{рх}\bar{\text{д}}$ *пусть они пишутъ*.

§ 89. Первые изслѣдователи въ парадигмы спряженія особо внесли отрицательныя формы всѣхъ временъ, но на дѣлѣ, кромѣ повелительнаго, ни одно время или наклоненіе не отличаетъ отрицательной формы отъ положительной формы глагола. Отрицательной частицею служить во всѣхъ временахъ кромѣ повелительнаго $\bar{\text{д}}$, resp. $\bar{\text{д}}$ или усиленная ея форма $\bar{\text{д}}$, resp. $\bar{\text{д}}$, а также $\bar{\text{д}}$ вм. $\bar{\text{д}}$, напр.

наст.

А	рх	V	х
ჟანქ ვჰჰანქე	ჟანქ ბჰჰანქე	ჟანქ ბჰჰანქე	ჟანქ ბჰჰანქეჟ
ჟანქ ჰჰანქე	ჟანქ ჰჰანქე	ჟანქ ჰჰანქე	ჟანქ ჰჰანქეჟ
ჟანქ ჰჰანქემს	ჟანქ ჰჰანქემს	ჟანქ ჰჰანქემს	ჟანქ ჰჰანქეჟს
и т. д.	и т. д.	и т. д.	ჟანქ ბჰჰანქეჟთ и т. д.

прош. нес.

ჟანქ ვჰჰანქემტო	ჟანქ ბჰჰანქემტო	ჟანქ ბჰჰანქემტო	ჟანქ ბჰჰანქეჟტო
ჟანქ ჰჰანქემტო	ჟანქ ჰჰანქემტო	ჟანქ ჰჰანქემტო	ჟანქ ჰჰანქეჟტო
и т. д.	и т. д.	и т. д.	и т. д.

аористъ

А, рх	V	х
ჟანქ ვჰჰანქი, рх ჟანქ ბჰჰანქი	ჟანქ ბჰჰანქი	ჟანქ ბჰჰანქი
ჟანქ ჰჰანქი	ჟანქ ნჰჰანქი	ჟანქ ჰჰანქი
и т. д.	и т. д.	и т. д.

сослаг.

А	рх	V	х
ჟანთჳ ვჰჰანქს	ჟანთი ბჰჰანქს	ჟანთჳ ბჰჰანქს	ჟანთჳ ბჰჰანქს
ჟანთჳ ჰჰანქს	ჟანთი ჰჰანქს	ჟანთჳ ჰჰანქს	ჟანთჳ ჰჰანქს
и т. д.	и т. д.	и т. д.	и т. д.

Эта форма мало употребительна въ аѳинскомъ говорѣ, ея совсѣмъ нѣтъ въ виѳскомъ говорѣ, если вѣрить моимъ учителямъ

Вм. ჟანთჳ встрѣчается и ჟანთი. О постановкѣ при ჟანთი сослагательнаго вм. будущаго см. § 125.

Будущ.

А, рх	V
ჟანქ ვჰჰანქანქე	ჟანქ ბჰჰანქანქე
ჟანქ ჰჰანქანქე	ჟანქ ნჰჰანქანქე
ჟანქ ჰჰანქანქემს	ჟანქ ნჰჰანქანქემს
и т. д.	

будущ. параллель.

А	V
ед. ч.	ед. ч.
ჟანთი ვჰჰანქიკჳ	ჟანქ ბჰჰანქიკჳ
ჟანთი ნჰჰანქიკჳ	ჟანქ ნჰჰანქიკჳ
ჟანთი ნჰჰანქიკჳ	ჟანქ ნჰჰანქიკჳ

МН. Ч.	МН. Ч.
ჟათი მჭანოკოთ	ჟა ბჭანოკოთ
ჟათი ნჭანოკოთ	ჟა ნჭანოკოთ
ჟათი ნჭანოკებ	ჟა ნჭანოკებ

Страдательный залогъ.

§ 90. Въ страдательномъ залогѣ я наблюдаю двѣ породы, I-ю и II-ю (§ 76).

Встрѣчается характеръ III-й пор. — *ფ.* напр. *ცემცჳებ-ღ-უ* я *забылъ*, *ცაბწყებ-ღ-უ* *наскучаю*, но чаще у глаголовъ объективнаго строя, при томъ всегда въ основахъ, повидимому, *картскаго* происхожденія.

§ 91. Для образованія главныхъ временъ, настоящаго и аориста, берется глагольная тема или настоящая, или аористная. Аористная тема у страдательнаго залога общая съ дѣйствительнымъ, что же касается настоящей темы, то она пассивная: она получается наращеніемъ на основу даннаго глагола вспомога-тельнаго глагола *ც* въ формѣ причастія страдательнаго залога *ჯ* (§ 70, а, 1) или *ჟ* (§ 70, а, 2), напр. *ბჯ* *сидящій*, *ცჟ* *ирющійся*.

§ 92. Такимъ образомъ въ страдательномъ залогѣ при одномъ спряженіи два класса, т. е. при одномъ аористѣ, общемъ съ дѣйствительнымъ залогомъ, два типа настоящаго времени, одинъ съ характеромъ *ჟ* (*ჯ*), другой съ характеромъ *უ* (*ჟ*).

Эти классы страдательнаго залога, е-классъ и и-классъ, въ *чанскомъ*—инога происхожденія, гласные е и и въ нихъ—характеры страдательнаго залога, въ *грузинскомъ* обыкновенно появляющіеся въ видѣ *ც* (§ 70, а, 1) и *ჟ*. resp. *ც* (§ 70, а, 2) въ исходѣ темы каждаго глагола въ страдательномъ залогѣ.

§ 93. Само спряженіе въ страдательномъ залогѣ происходитъ также, какъ въ дѣйствительномъ. Къ настоящей или аористной темѣ приставляются извѣстныя субъективныя мѣстоименныя частицы (§§ 38, 73) и показатели множественности (§ 83, b).

Настоящ.

I-й классъ.		2-й классъ.
I-я пор.	II-я пор.	I-я пор.
ед. ч.	ед. ч.	ед. ч.
ò-б-г ^э	ò-òм ^э г ^э	ò-г ^э ò-г ^э
б-г ^э	òм ^э г ^э	г ^э ò-г ^э
б-г ^б	òм ^э г ^б	г ^э ò-г ^б
мн. ч.	мн. ч.	мн. ч.
ò-б-г ^э -ò	ò-òм ^э г ^э -ò	ò-г ^э ò-г ^э -ò
б-г ^э -ò	òм ^э г ^э -ò	г ^э ò-г ^э -ò
{б-г ^э -с ^б A	òм ^э г ^э -с ^б A	г ^э ò-г ^э -с ^б A
{б-г ^б -с ^б V	òм ^э г ^б -с ^б V	г ^э ò-г ^б -с ^б V

Разница въ 3-мъ л. мн. числа происходитъ отъ того, что въ западномъ говорѣ оно образовано отъ пассивной темы (б^э), а въ восточномъ, подъ его же влияніемъ и въ V, отъ 3-го лица ед. числа (б^б).

§ 94. Прошедшее несовершенное производится отъ настоящего съ помощью суффикса г, именно, смотря по лицамъ г, г^э, г^б и г^л, какъ въ дѣйствительномъ (§ 85):

прош. несов.

I-й классъ.		II-й классъ.
I-я пор.	II-я пор.	I-я пор.
ед. ч.	ед. ч.	ед. ч.
ò-б ^э г ^э -г	ò-òм ^э г ^э -г	ò-г ^э ò-г ^э -г
б ^э г ^э -г	òм ^э г ^э -г	г ^э ò-г ^э -г
б ^б г ^б -г	òм ^э г ^б -г	г ^э ò-г ^б -г
мн. ч.	мн. ч.	мн. ч.
ò-б ^э г ^э -г-ò	ò-òм ^э г ^э -г-ò	ò-г ^э ò-г ^э -г-ò
б ^э г ^э -г-ò	òм ^э г ^э -г-ò	г ^э ò-г ^э -г-ò
б ^б г ^б -г ^л	òм ^э г ^б -г ^л	г ^э ò-г ^б -г ^л

Потеря э въ исходѣ основы свойственна третьимъ лицамъ, но мѣстами не исключается и сохраненіе э: б^эг^эг^э, г^эò-г^эг^э и т. д. (ср. § 99).

Отъ прош. несов. также образуется модальная разновидность съ помощью гласнаго ь, характера сослагательнаго. Эта разновидность имѣетъ значеніе желательнаго, герп. повелительнаго, и отъ нея употребляется часто 3-е л. ед. числа: б^эг^эг^э пусть сидитъ.

§ 95. Въ спряженіи время второй группы страдательный залогъ ничѣмъ не отличается отъ дѣйствительнаго (§§ 83, 84, 86 сл.):

§ 96. Особенности въ образованіи время страдательнаго залога, когда онѣ бывають, зависятъ отъ особенности корней, такъ зубные корни, утрачивая послѣдній коренной *ღ* въ первыхъ временахъ, напр. *ბეგრ სიჯუ*, *ვიწკვერ* *смотрю*, сохраняють его во вторыхъ временахъ: аор. *ბეგდი*, *ვიწკვედი*, сосл. *ბეგდას*, *ვიწკვედას*, б. *ბეგდასტე*, *ბეგდასმინტს*, *ვიწკვედასტე*, *ვიწკვედასმინტს*.

Относительныя формы спряженія.

§ 97. Относительныя формы отъ абсолютныхъ отличаются одною подробностью: для выраженія того или иного отношенія къ требуемому лицу абсолютныя формы получаютъ объективныя префиксы, смотря по надобности, неоформленные, родительные или дательные. Единственный ущербъ, постигающій при этомъ абсолютную форму, — потеря субъективнаго префикса 1-го лица, какъ бы онъ ни звучалъ (*ბ/ვ, მ* или *ფ*) при стеченіи съ объективнымъ префиксомъ 2-го лица, напр. *მე-გი-მონსტე* *я приведу къ тебѣ*, *კა-კნი* *я тебя хватилъ*.

§ 98. Одна порода, именно IV-я, всегда включаетъ въ себѣ отношеніе, дательное, къ 3-му лицу, напр. *ვინტარსოვსმ* *я заставаю его писать*. Посему спряженіе IV-й породы относится къ относительнымъ формамъ:

ნაწ.		
A	რხ	X
ვინტარსოვსმ	ბინტარსოვსმ	ვინტარსოვსო
ინტარსოვსმ	ინტარსოვსმ	ინტარსოვსო
ინტარსოვსმს	ინტარსოვსმს	ინტარსოვსოტს
и т. д.		
აორ.		
A	რხ	X
ვინტარსოვი,	ბინტარსოვი,	ვინტარსოვი
ინტარსოვი,	ინტარსოვი,	ინტარსოვი
ინტარსოვიჟ,	ინტარსოვიჟ,	ინტარსოვიჟ
и т. д.		

буд.

А	рх	х
გონჭარაფარე	ბონჭარაფარე	გონჭარაფარინან
ონჭარაფარე	ონჭარაფარე	ონჭარაფარინან
ონჭარაფარესე	ონჭარაფარესე	ონჭარაფარესუნან.

Здѣсь не перечислены производныя времена первой группы, повел., сослаг. и условное, образующіяся нормально.

Спряженіе глаголовъ объективнаго строя.

§ 99. Берется глагольная основа, образуется 3-е лицо по I-й породѣ страдательнаго залога, иногда и дѣйствительнаго, и сочетается съ объективными префиксами.

Всего три спряженія объективнаго строя въ зависимости отъ вида префиксовъ: I-е спряженіе съ неформленными объективными префиксами, II-е спряженіе — съ родительными, III-е спряженіе — съ дательными.

I-е спряж.	II-е спряж.	III-е спряж.
наст.	наст.	наст.
მ-შენს я помню	მი-ღუნს у меня есть,	მა-ბარბაღუნს брезжу
გ-შენს	გი-ღუნს [ღმით]	გა-ბარბაღუნს
შენს	უ-ღუნს	ა-ბარბაღუნს
მ-შენან	მი-ღუნან, х, V	მა-ბარბაღუნანს
გ-შენან	გი-ღუნან, х, V	გა-ბარბაღუნანს
შენან	უ-ღუნან, х, V	ა-ბარბაღუნანს
прош. нес.	прош. нес.	прош. несов.
А		
მ-შენტე	მი-ღურტე მი-ღუტე	მა-ბარბაღურტე
გ-შენტე	გი-ღურტე გი-ღუტე	გა-ბარბაღურტე
შენტე	უ-ღურტე უ-ღუტე	ა-ბარბაღურტე
მ-შენტეს	მი-ღურტეს მი-ღუტეს	მა-ბარბაღურტეს
გ-შენტეს	გი-ღურტეს გი-ღუტეს	გა-ბარბაღურტეს
შენტეს	უ-ღურტეს უ-ღუტეს	ა-ბარბაღურტეს.

Въ прош. несов. რ исчезаетъ діалектически, особенно въ восточномъ нарѣчіи: მა-ბარბაღურტე и т. д. (ср. 94).

Нѣкоторые изъ глаголовъ объективнаго строя образуютъ и вторыя времена, напр. аор. მ-ბარბაღუ, сосл. მ-ბარბაღას и т. д. Попадались и формы буд. параллельнаго: ჰენუკა.

Формы III-го спряженія объективнаго строя обыкновенно употребляются для выраженія возможности, напр. მადიკენ я могу видѣть, ვარ ჰკოფენ не можетъ ловить.

Въ III-мъ спряженіи встрѣчается и тубал-кайнскій рядъ, т. е. съ дат. на ო, напр. аор. გო-მო-ჰგონდუ я забылъ, გო-გო-ჰგონდუ, გო-ო-ჰგონდუ.

Описательное спряженіе.

§ 100. Глаголы მიღუნ *имѣю* и ვარე *я есмь* и ихъ прош. несов., сочетаясь съ прич. страд. залога на ე-ი, образуютъ описательныя времена: прош. совершенное и давнопрошедшее дѣйств. и страд. залоговъ, напр.

дѣйств. зал.

страд. зал.

прош. соверш.

ჰარერი მიღუნ, გიღუნ и т. д. ჰარერი ვარე, არე и т. д.

давнопрош.

ჰარერი მიღუტუ, გიღუტუ и т. д. ჰარერი ვარტი, არტი и т. д.

Описательными временами являются и буд. съ პნაზ и даже съ ლე, равно буд. паралл. съ ეა (§ 87, b).

§ 101. Къ описательному спряженію можно отнести спряженіе такихъ отыменныхъ глаголовъ, которые представляютъ сочетаніе имени, прилагательнаго или существительнаго, съ глаголами ოხენაფუ *дѣлать*, ოღადუ *дѣлать*, მეჩამუ *давать* и т. п., напр. კაბული ოხენაფუ *соглашаться*, ფაკ ოხენაფუ *чистить*, ღუა ვოღადო я совершилъ *моленіе*, პროსილ, ჰუვუაბი მამი *отвѣчай мнѣ*.

§ 102. Отыменные глаголы въ большинствѣ впрочемъ образуются легко отъ любого, даже заимствованнаго существительнаго или прилагательнаго съ именемъ дѣйствія по III-ей породѣ, напр. ფიშანბი — ოფიშ-მანუ *каяться*, II-я пор. н. ვიფიშმანამ, ხაზირი — ოხაზირე *готовить*, I-я пор. н. ოხაზირემ.

Отглагольные имена.

(Имена дѣйствія и причастія).

§ 103. Въмѣсто неопредѣленнаго наклоненія въ чанскомъ имѣются различныя виды отглагольныхъ именъ (араб. „масдар“).

а) Природное чанское отглагольное имя представляетъ 3-е лицо аориста съ префиксомъ *ә*, тубал-кайнскою разновидностью гласнаго характера III-й, а также IV-й породы яфетическаго спряженія, напр. *әрәдәу расти*, *әҫәреу х* (әнҫәреу А) *писаніе*, *әсәҫәу копаніе*. При предлогахъ или равнозначущихъ имъ префиксахъ характеръ *ә* отпадаетъ. Когда именное образование восходитъ къ IV-й породѣ, то это ясно по наращенному *ә*: *әрәдәәу возвращеніе*, *мәсәнәәу красть*, „*әнәсәәәу*“ [вм. *әнәсәу стирать*] R. Часто образование — по III-й пор. съ *ән*: *әсәәәәәу просить*, *мәсәәәәу грызть*, *мәсәәәәу гаснуть*.

б) Иногда это имя дѣйствія производится съ тѣмъ же префиксомъ отъ настоящей темы: *әҫәәәәәу* рядомъ съ *әҫәәәәу* *понимать*, *әдәәәәәу* рядомъ съ *әдәәәәу* *смотреть*.

с) Нѣкоторые глаголы имя дѣйствія заканчиваютъ гласнымъ *ә*: *әдәәәәәә*, *әәәәәәәәәә*, „*мәәәәәәәәәә*“, „*мәәәәәәәәәә*“.

д) Иныя глаголы имя дѣйствія образуютъ съ суффиксомъ *әәәә*—*әәәәәә* *косить*, *мәәәәәәәәәә* и *әәәәәәәәәә* *метать*, *бросать*, по II-й пор.: „*әрәдәәәә* Вт“ *расти*.

е) Встрѣчается и образование съ суффиксомъ *әә*, герср. *әә*, но это, въ сомнѣнїя, заимствовано непосредственно или черезъ мингрельцевъ изъ грузинскаго, такъ *әәәәәә* вм. *әнҫәреу*, *әәәә* вм. *әәәәәу* и т. п. Западное нарѣчіе его не знаетъ.

§ 104. Къ отглагольнымъ именамъ относятся и причастія, а также имя дѣйствующаго лица: ихъ два, одно дѣйствительнаго залога, другое — страдательнаго.

а) Причастіе дѣйствительнаго залога, оно же — имя дѣйствующаго лица (ср. § 118, а, б), представляетъ 3-е лицо ед. ч. настоящаго времени, напр. *әәәәәә* А или *әәәәәәә* х *онъ пишетъ* и *писатель*, *әәәәәә* А *онъ копаетъ* и *копатель*.

б) Причастіе страдательнаго залога образуется при помощи суффикса յր- о, напр. Ֆահրերն *написанный*, Եսթյերն *вскопанный*.

Въ восточномъ нарѣчій, при наличіи другого г въ словѣ, г суффикса յր- о можетъ обратиться въ լ , напр. въ х рядомъ съ Ֆահրերն существуетъ и форма Ֆահրլո .

§ 105. Въ чанскомъ существуетъ и герундивная форма съ суффиксомъ լո : суффиксъ присоединяется къ аористу, напр. Ֆահրիլո , Եսթիլո .

Сводные корни.

§ 106. Въ нѣсколькихъ глаголахъ для полноты спряженія сводятся два различныхъ корня. Глаголы въ такихъ случаяхъ первыя времена имѣютъ отъ одного корня, вторыя — цѣликомъ или отчасти отъ другого. Таковы: վ (> վոյ х) *дѣлать* (§ 107), լլ (> լ A) *дѣлать* (§ 108), ր *существовать* (§ 109), լոլ *ходить* съ լոլալ *ходить* и հո , resp. հոլ *ходить* (§ 110).

Можно еще упомянуть здѣсь же глаголы: а) լոլալ *л ѣмь*, образующій лишь первыя времена, и б) լ *брать*, чередующійся въ различныхъ временахъ съ լ , разновидностью своего корня ($\text{լոլ} > \text{լт} > \text{լ}$). Формы этихъ глаголовъ перечислены въ *Словарѣ*.

§ 107. $\text{վալ} \parallel \text{վլմ} > \text{վոլ}$

II-я пор.
наст.

А	В	Х
վոլվլմ <i>дѣлаю</i>	վոլվալ	վոլվոլ
վլմ	վալ	վոլ
վլմս	վալմս	վոլոլս

и т. д.

прош. нес.

վոլվլմրո	վոլվալրո	վոլվոլրո
-------------------	-------------------	-------------------

пов.

վլմրտս	վալրտս	վոլոլրտս
-----------------	-----------------	-------------------

Вторыя времена վլմ восполняютъ формами корня լլ (§108) по I-й породѣ.

§ 108. უვ > ვ

х	V	А
ოვეოვეუ ძალთ	—	—
	I-я пор.	
	აორ.	
ვი я ცდელალვ,	ვი, დო-ვი	ვი, დო-ვი.
ვეო [დო-ვი	ვო	ო
ვე	ვე	ე
ვით	ვით	ვით
ვეით	ვით	ით
ვეს	ვეს	ეს

სოსლაგ.

ვის	ვის	ვის
ვეს	ვს	[ს
ვესს	ვსს	სს
ვით	ვით	ვით
ვეათ	ვათ	ათ
ვეან	ვან	ან]

ბუდ.

х	V	А
ვისინონ	ვისრე	ვისრე
ვევგინონ	ვსრე	სრე
ვესსუნონ	ვსსენ	[სსენრე
ვისინონან	ვითენ	ვითენრე
ვევგინონან	ვათენ	ათენრე
ვესსუნონან	ვანენ	ანენ]

Первые времена у этого корня по I-й породѣ самостоятельно не употребляются, но они существуютъ, сохранившись въ состояніи сращенія со спрягаемыми темами въ видѣ: ვოვ, ვევ и т. п. (§69); въ нихъ и имѣемъ наращенный вспомогательный глаголѣ.

страд. залогъ.

II-я пор.

наст.

х		V	А
			в.л.у <i>бывають</i>
զոյցը՞ր	<i>ծնւալոյս, յանուակոյս, երբեք</i>	ծոյցը՞ր	[ջոյր՞]
ոյցը՞ր		ոյցը՞ր	ոյր՞
ոյցը՞ն		ոյցը՞ն	ոյն՞
զոյցը՞րտ		ծոյցը՞րտ	[ջոյր՞տ]
ոյցը՞րտ > օյցը՞տ		օյցը՞րտ	օյր՞տ
ոյցը՞նհն		օյցը՞նհն	օյնհն՞

прош. несов.

զոյցը՞րծի	[> *զոյցը՞րծի]	ծոյցը՞րծի
օյցը՞րծի		օյցը՞րծի
օյցը՞րցի		օյցը՞րցի
զոյցը՞րտիտ		ծոյցը՞րտիտ
օյցը՞րտիտ		օյցը՞րտիտ
օյցը՞րցիք		օյցը՞րցիք

пов. накл.

օյցը՞րցիք <i>да будетъ</i>	օյցը՞րցիք <i>да будетъ</i>
----------------------------	----------------------------

аор.

х	рх	рх	V	А
զոյցը՞ց 1)	ծոնցը՞ց 1)	զո-ծոցը՞ց	զո-ծոց	զոյ-ցը՞ց 1)
օյցը՞ց	օնցը՞ց	զ-օցը՞ց	զ-օց	օց
օյցը՞ց	օնցը՞ց	զ-օցը՞ց	զ-օց	զ-օց
զոյցը՞ցտ	ծոնցը՞ցտ	զո-ծոցը՞ցտ	զո-ծոցտ	զոյ-ցը՞ցտ
օյցը՞ցտ	օնցը՞ցտ	զ-օցը՞ցտ	զ-օցտ	օցտ
օյցը՞ցք	օնցը՞ցք	զ-օցը՞ցք	զ-օցք	զ-օցք

1) Какъ зոյցը, такъ ծոնցը сочетаются, конечно, съ предлогомъ ճո, ճո-զոյցը, ճո-ծոնցը, ճո-օցը, ճո-օնցը, ճո-օցը, ճո-օնցը и т. д. Въ А замѣчаемъ, что формы безъ предлога ճո, гезр. ճո, сохранились лишь во 2-хъ лицахъ. Приходилось слышать и ослабленіе о въ 2. 3-й 2-й в. 3-й 3-й что *елучилосъ?*

СОСЛАГ.

x	рх	рх	V	A
ꞑꞑꞑꞑꞑ	ᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆ	ꞑᐆᐆ
ꞑꞑꞑꞑ	ᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆ	ᐆᐆ	ᐆᐆ
ꞑꞑꞑꞑᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆ
ꞑꞑꞑꞑᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆ
ꞑꞑꞑꞑᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆ

прош. сослаг.

ꞑꞑꞑꞑᐆᐆ, ᐆᐆ-ꞑꞑꞑꞑᐆᐆ	[ᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆ	ꞑᐆᐆᐆᐆ 1)
ᐆᐆ-ꞑꞑꞑꞑᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆ
ᐆᐆ-ꞑꞑꞑꞑᐆᐆᐆ	и т. п.]		ᐆᐆᐆᐆᐆ
ꞑꞑꞑꞑᐆᐆᐆ, ᐆᐆ-ꞑꞑꞑꞑᐆᐆ- <td>ᐆᐆ-ꞑꞑꞑꞑᐆᐆᐆᐆ</td> <td>[ᐆᐆᐆᐆᐆ</td> <td>и т. д.</td>	ᐆᐆ-ꞑꞑꞑꞑᐆᐆᐆᐆ	[ᐆᐆᐆᐆᐆ	и т. д.
ᐆᐆ-ꞑꞑꞑꞑᐆᐆᐆᐆ			

буд.

ꞑꞑꞑꞑᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆ	ꞑᐆᐆᐆᐆ
ꞑꞑꞑꞑᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆ
ꞑꞑꞑꞑᐆᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆᐆ
ꞑꞑꞑꞑᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆᐆ	ꞑᐆᐆᐆᐆᐆᐆ
ꞑꞑꞑꞑᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆ
ꞑꞑꞑꞑᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆ	{ ᐆᐆᐆᐆᐆᐆ ᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆ

повел.

ꞑꞑꞑᐆ	ᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆ
отриц. ᐆᐆᐆ ᐆᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆ ᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆ ᐆᐆᐆᐆ
ꞑꞑꞑᐆᐆᐆ, ᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆ
отриц. ᐆᐆᐆ ᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆ ᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆ	ᐆᐆᐆ ᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆᐆ

Въ значеніи **будущаго** я слышалъ и форму *ꞑꞑꞑᐆᐆᐆ* *будетъ*.

Отъ настоящей основы этого же корня — ꞑꞑꞑꞑ я слышалъ въ значеніи *бываю* въ рх (по всей видимости, подъ восточнымъ вліяніемъ) формы первыхъ временъ страдательнаго залога II-й породы 2-го класса:

1) Эти формы въ А мнѣ сообщали, но съ *и* вм. ᐆᐆᐆᐆᐆᐆ и т. д.

наст.	прош. несов.	пов.
զուգօղյոր	զուգօղյորի	օղօղյորիս
օղօղյոր	օղօղյորի	<i>нужь бывает</i>
օղօղյորն	օղօղյորից	
զուգօղյոտ	զուգօղյորիտ	
օղօղյոտ	օղօղյորիտ	
օղօղյորնն	օղօղյորիսն	

§ 109. օ: настоящая основа полная—օր, предсѣченная—ր

наст.		прош. несов.	
А	х, V	А	л V
զօր	զօր, նօր	զօրի	զօրի, նօրի
օր	ր	օրի	րի, լի
օնց, օն	րն	օրց	րց
զօրոտ	զօրոտ, նօրոտ	զօրիտ	զօրիտ, նօրիտ
օրոտ	րոտ	օրիտ	րիտ
օրնն	րնն	օրիսն	րիսն

пов.

օրիսն *da budetz* լիսն *da budetz.*

Съ предлогомъ և օ часто употребляется н.: 2-е л. և-օր, 3-е л. և-օրն.

օնց, resp. օն атинского говора образованъ съ помощью мѣстоименнаго суффикса ց или ն отъ усѣченнаго вида օ той же основы օր, resp. օ.

Будущее параллельное (условное) у օ образуется отъ прош. несов.: ի-օրից (если) ты былъ бы, будешь, օրցոտ (если) было бы даже, *будетъ*; къ прош. несов. восходить и сослагательное, отъ котораго произведено обычное буд.: օրիսց (кто ни) *будетъ*, (кто) бы ни былъ.

Въ качествѣ вторыхъ временъ этого глагола употребляются соответственныя формы корня շք по II-й породѣ.

§ 110. և *ходить*, շք և *ходить* и նօ, resp. նօ *ходить*.

а) Въ корнѣ ლ замѣчается, какъ и въ грузинскомъ, дифференціація коренного ლ по временамъ: въ первыхъ временахъ плавный звукъ держится (ლ), во вторыхъ онъ отвердѣваетъ въ ლ. Корень ლ есть остатокъ сугубо-слабаго трехсогласнаго svl (карт. svl || hvl: груз. სვლას, ვლას [$< hvla$]): Въ чанскомъ губной еще появляется въ неопредѣленномъ: ლღვას.

Спрягается глаголь по 2-му классу страдательнаго залога, въ первыхъ временахъ съ родительнымъ отношеніемъ 3-го лица, во вторыхъ временахъ абсолютно, но по II-й породѣ (см. стр. 69).

Усѣченныя формы (безъ Ⴀ) восточнаго нарѣчія даютъ себя знать иногда не только въ сосѣднемъ архавскомъ, но и въ болѣе дальнемъ вицскомъ говорѣ.

Глаголь этотъ сочетается съ предлогами მც и მე со всѣми тѣми фонетическими послѣдствіями, которыя сопровождаютъ встрѣчу მც и მე съ гласнымъ უ (§§ 57,а, 58): მცუეღუღ, resp. მცუეღუეუ *прихожу*, მეღუღ, resp. მეღუეუ и т. д., მეუღუღ, resp. მებეღუღ и მეუღუეუ *иду туда*, ნეღუღ, resp. ნეღუეუ, ნეღუენ и т. д., ნეღუენან, ხ ნეღუენან.

Въ восточномъ нарѣчіи для первыхъ лицъ А чан. приводитъ съ предлогомъ მე формы „მეღუღუე“ „მეღუღუეო“.

Сюда относится и прош. сов. მცმიღუენაჲნ я *прибылъ*.

Для глаголовъ съ предлогами მც и მე вторыя времена заимствуются всегда у корня ლ, resp. ლტ.

б) Формы отъ основы ლღვას особенностей не представляютъ въ образованіи, если исключить діалектическую утрату 1-го коренного; заимствуются же у него для ლ аористъ и нѣкоторыя лица будущаго, такъ аор. ვიღვასლი х, ბიღვასლი V, ვიღვასლი A, იღვასლი, იღვასლი A, იღვასლეუ х, V, იღვასლეუ A, ვიღვასლით х, ბიღვასლით V, იღვასლით х, V იღვასლეუს, буд. ვიღვასლარეუ A, იღვასლარეუ и т. п.

с) Корень ლ, resp. ლტ даетъ формы вторыхъ временъ, наиболѣе употребительныя и для ლ, но всегда съ предлогами მც или მე (см. стр. 70).

прош. несов.

НАСТ.

AV, x
 ვულურ, V ბულურ,
 ულურ,
 ულურ, V ბულურთ
 ულურთ, V ბულურთ
 ულურთ, x, V ულურან

x, px
 ვულუ, px ბულუ
 ულუ
 ულურ

AV, x
 ვულურ, V ბულურ,
 ულურ,
 ულურ, V ბულურთ
 ულურთ, V ბულურთ
 ულურან, x, V ულურან

ავსლგ.
 AV, x
 ვიდა, V ბიდა
 იდა
 იდუ
 ვიდი, V ბიდი
 იდი
 იდუ
 ვიდი, V ბიდი
 იდი
 იდეს
 ვიდათ, V ბიდათ
 იდათ
 იდეს

ავსლგ.
 AV, x
 ვიდი, V ბიდი
 იდი
 იდუ
 ვიდი, V ბიდი
 იდი
 იდეს
 ვიდათ, V ბიდათ
 იდათ
 იდეს

AV, x
 ვულურთი, V ბულურთი
 ულურთი
 ულურტუ ი ტ. დ.

AV, x
 ვულურთი, V ბულურთი
 ულურთი
 ულურტუ ი ტ. დ.

AV, x
 ვიდა, V ბიდა
 იდა
 იდეს
 ვიდათ, V ბიდათ
 იდათ
 იდეს

ავსლგ.
 AV, x
 ვიდი, V ბიდი
 იდი
 იდუ
 ვიდი, V ბიდი
 იდი
 იდეს
 ვიდათ, V ბიდათ
 იდათ
 იდეს

x, px
 ვულუტი, px ბულუტი
 ულუტი.
 ულუტუ ი ტ. დ.

AV, x
 ვულურტი, V ბულურტი
 ულურტი
 ულურტუ ი ტ. დ.

AV, x
 ვიდატი, V ბიდატი
 იდატი
 იდესტი
 ვიდათე, V ბიდათე, px ბიდათეს
 იდათე, V იდათე
 იდათე, V იდათე, px იდათეს

ავსლგ.
 AV, x
 ვიდი, V ბიდი
 იდი
 იდუ
 ვიდი, V ბიდი
 იდი
 იდეს
 ვიდათ, V ბიდათ
 იდათ
 იდეს

სმ. также см. Въ V, иногда въ A кроме того ждас! приходи! или сюда!

отриц. მე ვულურთ მე ვულურთ
 მე ვულურთ მე ვულურთ

УСЛОВН. X

ვიდამინტუ იდასუნტუ ვიდასუნტუ ვიდასუნტუ ვიდასუნტუ
 ვიდასუნტუ იდასუნტუ ვიდასუნტუ ვიდასუნტუ
 ვიდასუნტუ იდასუნტუ ვიდასუნტუ ვიდასუნტუ

аор.	аор.	прощ. сосл.	буд.	буд.
AV, X	V, X	V, X	AV	X
мла-фтои, X, V мла-ფთო	мла-ფთასტო	мла-ფთასტო	მლა-ფთასტინლნ	მლა-ფთასტინლნ
мла-ბთი	მლა-ბთასტო	მლა-ბთასტო	მლა-ბთასტინლნ	მლა-ბთასტინლნ
მლა-ბთჟ	მლა-ბთასტჟ	მლა-ბთასტჟ	მლა-ბთასტჟინლნ	მლა-ბთასტჟინლნ
მლა-ფთილი, X, V მლა-ფთოლი	მლა-ფთასტოლი	მლა-ფთასტოლი	მლა-ფთასტოლი	მლა-ფთასტოლი
მლა-ბთილი	მლა-ბთასტოლი	მლა-ბთასტოლი	მლა-ბთასტოლი	მლა-ბთასტოლი
მლა-ბთი	მლა-ბთასტო	მლა-ბთასტო	მლა-ბთასტო	მლა-ბთასტო

буд. парал.	условн.
AV	A
мла-ფთიკლა, V მლა-ფთიკლა	მლა-ფთასტო
მლა-ბთიკლა	მლა-ბთასტო
მლა-ბთჟიკლა	მლა-ბთასტჟო
მლა-ფთიკლი, V მლა-ფთიკლი	მლა-ფთასტო
მლა-ბთიკლი	მლა-ბთასტო
მლა-ბთიკლი	მლა-ბთასტო
მლა-ბთიკლი	მლა-ბთასტო
მლა-ბთიკლი	მლა-ბთასტო

Отриц. см. №.

Также спрягается этот глаголъ съ предложеньемъ: аор. მჟ-ფთო, რესპ. მჟ-ფთასტჟ. რესპ. მჟ-ფთასტჟინლნ.

რესპ. მჟ-ფთასტჟ, ი მჟ-ფთასტჟინლნ ი т. п.

СОЮЗЫ.

§ 111. Изъ союзовъ особаго упоминанія заслуживаютъ *ღა* и, *თო* также, и *ი* *ბ* *ესმი*, когда (букв. что):

а) при предшествующемъ *თ* согласный элементъ *ღ* союза *ღა* сливается съ нимъ, не только въ числительныхъ, но и въ глаголахъ, напр. *მეგუბამთა* (ср. § 34) *ვმ.* *მეგუბამთა ღა*;

б) *თო* появляется исключительно энклитически;

с) союзъ *ბ* ставится въ концѣ предложенія.

Словообразование.

§ 112. Слова образуются или исключительно внутреннею огласовкою согласныхъ звуковъ корня или также внѣшними наращениями—съ помощью префиксовъ и суффиксовъ.

§ 113. Основныя формы словъ и вообще зиждательныхъ основъ, образуемыхъ одною внутреннею огласовкою, слѣдующія:

а) *ktal*: *ყვალ-ი* (*ეჭვლი > ყვალღი*) *сыръ*, *კვავ-ი* *яйцо* (*шувлятное*), съ тубал.-кайн. огласовкою—*ktol*: *თხალ-ა* *выжимки*.

б) *ktel*: *ტკეპი* *кора*, *ტკეცო* *лубокъ*,
ketl: *კეტვ-ი* *конопля*.

с) *ktul*: *მეჭვი* *плечо*, *ტკეპი* *близнецы*, глаг. осн. *ქთურ*,
kutl: *ფურკ-ი* *лестъ*, *ფურჯ-ი* *почка*, глаг. осн. *ფურხ*.

д) *ktil*: *თბინ-ი* *мелкій орехъ*, *სკინ-ი* *сынъ*, глаг. осн. *ქთინ*,
kitl: *კობინ-ი* *зубъ* (ср. *kitil*).

е) *kotol > kutul*: *ქამოჯ-ი* *мужъ*, *ქამოღ-ი* *доблестный*, глаг. осн. *კარობ-*, *ჭუბურ-ი* *каштанъ*.

ф) *kitil*: глагольн. осн. *კობინ-* (*კობინ-ი* *зубъ*), *სიმინ-*, *ქიმინ-*.

Осложненіе или затемнѣніе перечисленныхъ простыхъ формъ возникаетъ въ зависимости отъ перебоя гласныхъ и ослабленія или удвоенія согласныхъ, въ томъ числѣ наращения б.

§ 114. Особую группу составляютъ слова съ удвоеніемъ всего корня или перваго коренного, какъ напр. глагольныя основы:

ბარბალ-, ღარღალ, имена сущ.: კამწამ-ი *რძნიცყ*, ფამფარ-ი *ურბეშოკ*, ფიმფილი, *გერ.* ფიმბილ-ი *ბოროდა*, ფოფოჯ-ი *ტყა*, ფუფულ-ი *ნარყვ*.

§ 115. Ласкательныя формы собственных именъ получаются путемъ сокращенія (ср. § 3, а, 2). Отбрасывается или начальный слогъ, или исходный если не слогъ, то звукъ, и кромѣ того въ оставшейся части происходятъ тѣ или иныя фонетическія измѣненія, напр. исчезновение плавнаго *р* г, отупѣніе *б* *қ* въ *к* *г*, подъемъ *с* *в* въ *ц* *ш* и сліяніе *ст* въ *ш*:

ობა	Иба	ვმ.	Ибра	იზ	„Ибраһимъ“
ქაცა	Каца	„	Хаса	„	„Хасанъ“
ქუცე	Куце	„	Хусе	„	„Хусейнъ“.
ცაფა	Цапа	„	Стапа	„	„Мустапа“.

Эти сокращенія перечислены были въ х мѣстными лазами; они же назвали ихъ прежними.

§ 116. Наиболѣе распространенные суффиксы, помимо пережитковъ женскаго окончанія (§ 5):

а) *კე*-ი (ср. §§ 70, а, 1, 104, б) для образованія прилагательныхъ, чаще обозначающихъ время, напр. ღამანკეი *счерашний*, წანკეი *снабженный годами*, დამიწი *тѣтѣ* (*âgé*), ღდალკეი *ежедневный*, конечно, не отъ *ღდა*, а отъ архаичнаго его вида **ღდალი* (ср. § 20).

б) *კა* въ AV (-რх) для образованія уменьшительныхъ или ласкательныхъ словъ, напр. ხეჯიკა *рх бычекъ*.

в) *ობა*, *გერ.* *ქბა*, равно *კე* или *ო* въ A для образованія уменьшительныхъ или ласкательныхъ словъ: *კუკემა*—*კუკემიბს* *кувшинчикъ*, *კილი*—*კილიბს* *лодочка*, *ობონი*—*ობონიბს* *домикъ*, *მუზანი*—*მუზანიბს* *маленькая теллица*; отъ *ბეკე*—*ბეკებს* *мальченокъ*, *мальчишка*. Вѣроятно, сюда же относится *ოშაღებს* A *желобокъ родника*. Сюда же примыкають уменьшительныя на *-კე* или *-ო*: *ბეკეკე* *мальчишка*, *კუკემიკე* *кувшинчикъ*.

д) *კიბს* въ AV (-რх) для образованія уменьшительныхъ или ласкательныхъ именъ: *ხეჯიკიბს* *бычекъ*.

Примѣчаніе. Суффиксъ *კიბს* представляетъ сочетаніе

კ (< *კა*) съ *ობს*.

е) ნ: დღღღღღღ-ნი *внутренний*, ოშქქქქ-ნი *средний*, წაღღღღ-ნი *нижний*.

ფ) ღანი: თამაღღანი *волосатый*, resp. თამღღანი *отъ архаической основы* თამა: *თამაღღი, resp. *თამღღი (ср. § 20).

გ) ობა (груз.) для производства отвлеченныхъ понятийъ отъ прилагательныхъ, напр. აღობა *новость*, ზღობა *злость*, ზგობა *богатство*, ვარსობა А или კაღობა X, PX, V *доброта*, წგგობა X *темнота*.

ღ) ონი [> ღონი] служить для производства прилагательныхъ, указывающихъ на обладание чѣмъ-либо или обиліе чего либо, отъ именъ существительныхъ, напр. ბუღუტონი *облачный*, იღონი *костлявый*, შუქტონი *сахарный*, ჯუმონი (იზუ ჯუმუ + ონი) *соленый*, ნონი *умный*, ნოსტონი *вкусный*, ღონი (იზუ ღონი + ონი) *славный*. Отъ глагольной основы при помощи суффикса ონი-ი получается имя дѣйствія: ჭონი *писатель*.

ი) ურ: ჭკობურა *обжора*, ციგურა *название растенія*, ხედურა *недерастъ*.

ი) ური, V ონი (ср. § 70, а, 2), — для образованія прилагательныхъ, обозначающихъ мѣстопроисхождение, напр. მ-ტკური *тской*, ლაზური *лазскій (чанскій)*, არქაბური *архавскій*, ათინური *атинскій*, ხაბური *хонскій*, ვიწური *вицскій*, ჰოღური *константинопольскій*. Въ V ონი *вм.* ური: მტკონი, ათინონი, ვიწონი, однако и здѣсь замѣчается переходъ къ ური, почему говорятъ и არქაბონი, и არქაბური, а отъ ხონა *Хонэ* всегда лишь ხაბური. Чанскій ური соответствуетъ грузинскому и ელი, и ული, resp. ური (ср. тубал-кайнизмы въ грузинскомъ: გურული *гуріецъ*, ქუთაისური *кутаисецъ*).

Пользуются лазы и турецкими суффиксами, но обыкновенно въ заимствованіяхъ изъ турецкаго, т. е. когда и основа турецкая или имѣется также въ турецкомъ, такъ —

კ) ღი (ღ) для указанія мѣста происхожденія: ათინელი *атинецъ*, ბათუმელი *батумецъ*.

ლ) ნა (ა) или ჯა (ა) для указанія языка: ლაზნი *по-лазски*

(но-чански), տրեքիս *но-турецки*, ֆրանսիացիս *но-французски*, յեթեմես *но-армянски*.

Однако бывают случаи, когда турецкій суффикс служит для производства новаго слова отъ чисто чанской основы:

т) ճօ (كى) для образования относительнаго прилагательнаго, въ данномъ случаѣ порядковаго числительнаго: յնոս *одинъ*—յնոս-տեղօ *рх первый*.

п) լաղօ (لق, герс. لك) для образования отвлеченныхъ понятій: յօ *хорошій, добрый* — յօլաղօ *доброе дѣло, благодѣяніе*.

§ 117. Особо слѣдуетъ выдѣлить случаи, когда суффиксами служатъ падежныя окончанія:

а) ՞օ для образования прилагательныхъ, герс. существительныхъ, напр. տրեղօ *утренній*, երեղօ *вечерній*, տաղօ *свадебный*, ճառեղօ *ранній*, տրեղօ *утренній*, եղօ *ручной*, օտաղօ *оханка*, յնոս-տեղօ *преданный*;

б) տյ для образования прилагательныхъ: յերտոյ *сердитый*, երտոյ *мудрый*, յնոստոյ *сонный*, уснувшій.

§ 118. Категорію именъ, образованныхъ съ помощью суффиксовъ, составляютъ глагольныя формы, служащія существительными и прилагательными (§ 104, а). Такъ —

а) 3-е л. ед. ч. наст. времени дѣйств. залога одновременно используется какъ существительное, напр. յերտեղօս *тронъ*, ճաղօս *взглядъ*, или какъ прилагательное, напр. յաղօս *смертельный*;

б) та же форма съ постановкою передъ нею союза, герс. мѣстоименія ես служитъ для выраженія дѣйствующаго лица, напр. յեսեղօս *привратникъ*, յառեղօս *хлебопекъ*;

в) 3-е л. ед. ч. наст. времени II-й пор. страд. залога употребляется въ значеніи прилагательнаго, напр. յոնոստեղ *понятный*, յոնոստեղ *употребительный*, յոնոստեղ *водный*, յոնոստեղ *темный*, յոնոստեղ V *сѣдобный*, յոնոստեղ A, յոնոստեղ *видимый*.

§ 119. Наиболѣе характерныя префиксы для образования именъ:

а) յ, чистый тубал-кайнскій характеръ II-й породы глаголовъ: յ-հեղօս *сонъ*.

б) *о*, тубал-кайнскій характеръ III-й, а также IV-й породъ глаголовъ: 1) отъ существительныхъ этотъ префиксъ при суффиксѣ *γ* производитъ имена мѣста, причемъ если слово, служащее темою, имѣетъ усѣченную форму, то сохраняетъ первоначальный полный свой видъ, напр. *о-оууᵑ-γ*, *о-зүмᵑ-γ* *солонка* (*зүмᵑ, нынѣ зүмᵑ), 2) отъ именъ дѣйствія съ полнымъ женскимъ окончаніемъ *ᵑ-ο* тотъ-же префиксъ *о* при суффиксѣ *γ* даетъ имена орудія, напр. *о-ᵑᵑᵑ-γ* *стыникъ* отъ глаг. основн. *ᵑᵑᵑ*, *о-ᵑᵑᵑ-зᵑ-γ* *курятникъ* отъ **ᵑᵑᵑᵑᵑ* (*ᵑᵑᵑᵑᵑ* *курица*).

Такимъ образомъ согласная опора *ε* гласныхъ показателей *e*, resp. *i* (> *εe*, resp. *εi*), и *o* (> **εo*) въ этихъ разновидностяхъ исчезла. Но *ε* есть перебой сибиланта *ш*, и вотъ тупой подъемъ его въ видѣ *d* (< **d*) сохранился въ двухъ слѣдующихъ префиксахъ:

с) *до* (карт. *სი*): *до-ცხინი* или *до-ბ-ცხინი* *кровь*.

Въ чанскомъ находимъ и префиксъ *ზ*, съ подъемомъ *ძ*, напр. *ზ-ცა* *слово*, но онъ представляетъ вмѣстѣ со словомъ заимствование картскаго *სი* (груз. *სიტყვა*). Весьма вѣроятно, что и *доცხინი* *кровь* представляетъ заимствование картской формы (груз. *სისხლი*) черезъ промежуточную разновидность *ზისხინი* (ср. мингр.), и въ такомъ случаѣ тупой подъемъ *d* восходитъ не къ *d* (з), а къ *đ* (ძ).

Примѣчаніе. Префиксы *ზ* > *ძ* > *ჯ* часто такъ врастаютъ въ корень, что они идутъ за коренные, напр. *ზ-ცა* — *ო-სიტყ*, *до-ც* — *ო-ცხინ* *смытъся*.

д) *და* (карт. *სა*): *და-ჭინი* *нужный*, *დას-დაკანნი* *для метанія стѣей*.

е) *ღი*, resp. *ღ*, префиксъ для образованія названій растений или плодовъ: *ღი-ვინი* *бузина*, *ღი-მხენ* *папоротникъ*, *ღ-ეწი* [*> *ღი-ეწი*] *чеснокъ*.

Сюда же примыкаетъ префиксъ *ბე-* въ *ბე-ძი* (быть можетъ, *ბ-ეძი*) *орѣхъ*.

ф) Префиксъ *მ*, въ яфетическихъ языкахъ обыкновенно показатель причастія, въ чанскихъ говорахъ постепенно пристааетъ, какъ нарость, ко всѣмъ именамъ: *მღუთი* *туда*;

г) префиксъ მს обыкновенно при суффиксъ ე служить для образованія названія птицъ или рыбъ и вообще животныхъ, какъ то: მს-ლადღუღ-ე *исома*, მს-ღებ-ე, названіе рыбы, მს-ღუღ-ე назв. птицы, მს-პსზუღ-ე *святлякъ*, მს-პატუღ-ე назв. птицы, მს-ნ-წიკუღ-ის *большая горная мышь*, მს-ყაყი *лягушка* (отсюда груз. ზა-ყაყი).

h) ნს при суффиксъ ე: ნს-ცინცხლ-ე *искры*, ნს-ცქიპოღ-ე *щетка*.

§ 120. Сложныя слова иногда легко смѣшать графически съ двумя самостоятельными словами, но фонетически смѣшивать ихъ нельзя: самостоятельныя слова имѣютъ, каждое свое удареніе, нар. ზუღაშ პიჭი *берегъ моря*, ზუღა, პიჭი *море, берегъ*, თაღიშ ჩიღაში *слеза глаза*, თაღი, ჩიღაში *глазъ, слеза*, а сложныя слова довольствуются закономѣрнымъ удареніемъ послѣдняго слова: ზუღაშ პიჭი или ზუღა-პიჭი *морской берегъ*, თაღიშ-ჩიღაში или თაღი-ჩიღაში *слеза (букв. слеза глаза)*.

Синтаксическія особенности.

§ 121. Слова въ предложениі воспринимаются какъ нераздѣльныя части цѣлаго, и посему—

а) послѣ о, окончанія ლი Им. падежа или иного показателя, вообще послѣ гласнаго начальный согласный непосредственно слѣдующаго слова получаетъ нарость ბ такъ, точно дѣло происходитъ внутри одного и того же слова, напр. въ А ჭარუმს *пишетъ*, ლი ნ-ჭარუმს *Алій пишетъ*;

б) существительныя, соединенныя союзомъ და и, воспринимаются какъ одно цѣлое, и потому склоняется послѣднее изъ нихъ, а предшествующее и რъ неоформленномъ видѣ воспринимается какъ поставленное въ падежѣ послѣдняго слова: დაღუღი და ზუღახათე *барабаномъ и зурной*. На этомъ основано и то, что прилагательныя и мѣстоименія, когда они предшествуютъ опредѣляемому слову въ качествѣ опредѣлительныхъ, не измѣняются: склоняется одно заключительное слово (ср. §§ 28, 49).

§ 122. Аномалии въ употребленіи падежей:

а) Такъ какъ аористъ пассивнаго происхожденія (§§ 69, b, 80), то при аористѣ и производныхъ отъ него временахъ дѣйствительнаго залога логическій субъектъ долженъ стоять въ дательномъ мѣстоименномъ, а логическій прямой объектъ—въ Им., напр. კობიქ თქუ *человѣкъ сказалъ*, ჯლიქ დონჭსრუ *Алиі написалъ*, ბუეუღოჲჲ კოკოიღუ *онъ сосилъ усы კინბიქ ბრინბი ოშკობუ* *А птица съѣла рисъ*, ჯლიქ კინბი ოშკობუ *Алиі съѣлъ птицу*. Но въ чванскомъ это обще-яфетическое явленіе вырождается, и часто въ Дат. мѣстоим. стоитъ субъектъ и при настоящемъ времени особенно, когда на лицо прямой объектъ, напр. მიქ იქუმს *кто дѣлаетъ?* ჯლიქ კინბი იმხარს *Алиі ѣсть птицу*, ჯლიქ მქეთუბი ჭსრუმს *Алиі пишетъ письмо*. Въ этихъ примѣрахъ при настоящемъ времени прямой объектъ какъ будто стоитъ не въ Дат. кáртскомъ, какъ ожидали бы, а въ Им., но это кажущееся недоразумѣніе: прямой объектъ здѣсь выраженъ формою Дат. падежа, но съ потерею согласнаго элемента (§ 16, d). Такой обезформленный Дат. кáртскій встрѣчается и на вопросъ „гдѣ?“, ოდა ქობებ *сидитъ въ комнатѣ*; соотвѣтственно рядомъ съ ნენს მქვანთ *мы дадимъ тебѣ слово* мы въ А слышали სურეთოჲჲ (*изъ სურეთოჲჲს*) შქუნბი მუნდუ (*изъ მუნდუს*) მამხათრუ *когда вы намъ дадите наши портреты?* По всей видимости, это случайное совпаденіе обезформленнаго Дат. падежа съ Им. вызвало необходимость постановки субъекта въ Дат. мѣстоименномъ падежѣ и при настоящемъ времени по аналогіи съ аористомъ: ჯლიქ (вм. ჯლი) კინბი (*изъ კინბი-ს*) იმხარს *Алиі ѣсть птицу*, ჯლიქ (вм. ჯლი) მქეთუბი (*изъ მქეთუბი-ს*) ჭსრუმს *Алиі пишетъ письмо*, კობიქ (вм. კობი) დიშკა (*изъ დიშკა-ს*) კარობუმს *человѣкъ собираетъ дрова*, კობიქ დიშკა (*изъ *დიშკა-ი*) კარობუ *человѣкъ собралъ дрова*. Безъ этого нарушенія естественнаго синтаксиса, именно безъ постановки субъекта въ Дат. мѣстоим. падежѣ и при настоящемъ времени сказуемаго, ввиду формальнаго совпаденія обезформленнаго Дат. съ Им., и субъектъ, и объектъ казались бы стоящими въ одномъ и томъ же Им. падежѣ; этотъ кажущійся строй часто

можно бы усмотрѣть неопредѣленную частицу для усиленія понятія, какъ Թ въ груз. Թո՛րս-Թ-Յս или իմն въ арм. *Թե՛ ծագոյնս իմն*, но и явленіе, и сами примѣры нуждаются еще въ провѣркѣ на мѣстахъ, не посѣщенныхъ мною.

§ 124. Числительныя количественныя воспринимаются какъ прилагательныя, и понятно, что они не управляютъ перечисляемымъ предметомъ, не вліяютъ на его форму: ան ճճս или ան ճճս, *resp. ան ճճս одинъ день, Միշուտ ճճս семь дней.*

§ 125. Отрицаніе ջոտո діалектически, такъ по крайней мѣрѣ въ аѣинскомъ говорѣ, требуетъ сослагательнаго наклопенія *vm.* будущаго: ջոտո մթո՞մե՛ս ձո՞ւժը չե՛ք ունենալ, ջոտո ե՛կե՛նք չե՛ք գրելու *не пойдете, ջոտո ե՛կե՛նք չե՛ք գրելու не напишете.*

§ 126. Наиболѣе оригинальное явленіе ҃анскаго синтаксиса самостоятельныя обороты, именно выраженіе обстоятельственныхъ предложеній безъ союза. Это основано на возможности морфологически выражать въ одномъ и томъ же словѣ одновременно отношеніе и ко времени, даже къ лицамъ, и къ мѣсту. На обще-понятномъ условномъ языкѣ схоластической грамматики это значить, что въ ҃анскомъ языкѣ глагольныя формы, даже окончательныя времена, склоняются.

а) Самостоятельный оборотъ съ причастіемъ выражаетъ обстоятельное предложеніе времени: подлежащее ставится въ *Им.*, а сказуемымъ служитъ причастіе прошедшаго времени, напр. ջոտոս ետ ճքոյք մեկէօթուրե՛ր *когда прошло пять минутъ послѣ десяти (часовъ).*

б) Самостоятельныя обороты съ падежными временами выражаютъ то или другое обстоятельное предложеніе, такъ —

1. постановкою аориста въ тубал-кайн. Род. падежѣ съ послѣдогомъ выражается обстоятельное предложеніе времени: Երբեքնայնքնեմ-քըլը *послѣ того какъ я посмотрѣлъ на себя внизъ, посмотрѣлъ на себя внизъ; .*

2. постановкою прошедшаго несовершеннаго, желательнаго или сослагательнаго въ тубал-кайн. Дат. падежѣ выражается

обстоятельственное предложёніе образа дѣйствія или условное съ соотвѣтственнымъ оттѣнкомъ: ვა მიჰქუღღუშა *неожиданно, вдругъ* (букв. ვა მიჰქუღტუშა *когда я не зналъ*), ფუჯი (вм. ფუჯი-ს) ხეჯი ვარ ტა-შა *если бы у коровы не было быка, ჰიმი დიგუღაშა пока онъ выучится* (букв. *пока бы онъ выучился*);

3. постановкою аориста и сослагательнаго склоненія въ Дат. кáртскомъ выражается обстоятельственное предложёніе времени: მიწითი-ს-ის *когда я пришелъ*, მიტყის-ის *когда выпадетъ снегъ*, ვუბინათ-ის *когда мы поиграемъ передъ нимъ, играя передъ нимъ*, მიხთახ-ეს *когда они придутъ*, ბაში ვარ ვახეხა-ის *если ты не сможь бы заключить перемирія*.

§ 127. Отъ аор. 3-го лица съ суффиксомъ Род. падежа (ში) получается причастіе прош. времени (ср. § 117,а), используемое въ обстоятельномъ предложёніи, между прочимъ и причины: ვა ხახუ-ში ხა'ხ *не достигши (такъ какъ не достигъ)*.

§ 128. Въ стихахъ прозодически нарастаетъ для риѣмы или размѣра гласное о, напр. შუბიქაზიოო (Хрест., А. II, 8,2).

Хрестоматія Чанскаго языка.

А. Западное нарѣчіе.

І.

ათონური ნენა.

ახანარე.

1. ხეჭაშ-კალა.

„უურ სვათი დევისხანრათ! დუ-
ბადუნ“.

— უურ სვათ ახანარეთე მუ ა-
ენ? უუ ხდლა დევისხანრეკოთ, ან-
ჭაღ ია-უკო.

„უურ დლა მუ აენ ახანარა-
ფუთ?“

— ჭანუმ, შქიმი დუღლათი მს
მიშქუნ. მან დო სი აკარდაში ვო-
რეთ. მს მიწვი დუღლა სკანი.

— სი მუღა დოგაჭირენ, ცადი,
მიწვი დო იშეთე ვისხანრათ.

„უურ სვათითე ვარ იუ, ამა დუ-
ბაღ ან ანდლა. კაფალა!“

Атинскій говоръ.

Бесѣды.

1. Съ учителемъ.

„Побесѣдуемъ два часа! До-
статочно.“

— Что значить бесѣда впро-
долженіе двухъ часовъ? Два дня
если будемъ говорить, едва ли
будетъ достаточно.

„Что у насъ имѣется для бе-
сѣды въ два дня?“

— Душа моя, мое дѣло я
знаю. Я и ты—товарищи. Скажи
мнѣ свое дѣло!

— Что нужно тебѣ? Посмо-
три, скажи мнѣ, и такъ будемъ
говорить.

„Пока не прошло ¹⁾ двухъ ча-
совъ, но достаточно сегодня.
Благодарю!“

1) *бука.* не было.

— ցի՛րէս ցըլըր. ի՛նչ ճղլաւ
 միճըճան (правильнѣе: միճըն).
 Ե՛րճը մընճաճտիգը.

„Մընճը մընտարը?“

— ամ Տըրի ցըմաճտան նա, Քըմանի
 Նըլը մըճտարը. ամ Տըրի ցը ցը-
 մաճտան նա, Յընճը յըգանը մըճ-
 տարը. ի՛նչ Ե՛րճտ՛ նա, մա Նըլը
 ճըմըմըմտարը.

„Ցի՛րէս մի յըճըն ցըճըն ճը-
 ճըրճը՛ նընա?“

— ցըլըլը ճըլ Ե՛ն, ամըլ ճըլմի
 ցըլըլը նա Ե՛ն. ճըլ ճըլ ճըլ ճըլ
 ճըլ ճըլ ճըլ նա, Ե՛րճըլ ճըլ ճըլ
 ճըլ ճըլ ճըլ ճըլ ճըլ.

„ի՛նչ ցըլ ճըլ, ցըլ ճըլ ճըլ ճըլ
 ճըլ ճըլ ճըլ նա, ի՛նչ ճըլ Ե՛ն?“

— ի՛նչ Ե՛ն. ցըլ ճըլ ամըլ ճըլ
 ցըլըլը Ե՛ն. Ե՛րճըլ մըլմի ճըլ ճըլ
 ճըլ.

„Ցըլ ճըլ Ե՛ն?“

— ցըլ ճըլ Ե՛ն.

„Նըլը ճըլ ճըլ Ե՛ն?“

— Յըլըլըլը ճըլ ճըլ ճըլ Ե՛ն.

„Ճըլմի ճըլ ճըլ Ե՛ն. ճըլ ճըլ
 Ե՛ն?“

— ճըլ ճըլ Ե՛ն. ճըլ ճըլ ճըլ ճըլ
 ճըլ, ճըլ ճըլ ճըլ ճըլ ճըլ. ճըլ տա-
 ճըլ մըլմի ճըլ ճըլ Ե՛ն.

— Я ѣду¹⁾ въ Вицэ. У меня
 тамъ дѣло. Слѣшно я долженъ
 пойти.

„Когда ты придешь?“

— Въ эту ночь если сумѣю
 вернуться, завтра снова приду.
 Если же не вернусь въ эту ночь,
 приду черезъ²⁾ два дня. Если ты
 будешь здѣсь, я опять приду.

„Кто знаетъ хорошо въ Ви-
 цэ лазскій (чанскій) языкъ?“

— Кафеджи Али,— тотъ, ко-
 торый въ ресторанѣ Амед-бея.
 Если еще нуженъ будетъ хоро-
 шій человекъ, приведи Юсуфа,
 ему поручи привести.

„Тамъ (въ Вицэ) ли теперь
 человекъ, знающій лучше по-
 чански?“

— Тамъ. Самъ въ кофейнѣ
 „Амед-бея: его имя—Али.

„Здоровъ онъ?“

— Здоровъ.

„Сколько лѣтъ онъ лѣтъ?“

— Сорока пяти лѣтъ.

„Мой сверстникъ. Женатъ?“

— Женатъ. У него дѣти, мо-
 лодцы дѣти. Одинъ изъ нихъ
 служить въ войскѣ.

1) Ёду] въ ввду русскаго перевода и контекста. Лазъ вс различаетъ
 «иду» и «ѣду».

2) букв. послѣ.

„დაჭა ნაკუ ბერეთუ უღონუნ?“
 — სუმ თანე.
 „ინი მოწღერი რნი?“
 — მოწღერ რნი.

„Сколько у него еще дѣтей?“
 — Трое.
 „Всѣ большія?“
 Да, большія.

2. კაიქისშ-კალა.

2. Съ лодочникомъ.

„სი ნაქონური რე?“
 — მუდაშენი მიკითხამ?

„Ты откуда?“
 — Почему ты спрашиваешь меня?

„რკითხუ რწჯღორე 'ნი?
 ზენასტი სკანნი მუდა 'ნი?“
 — კადიკილილი.

„Развѣ стыдно спрашивать?
 Какое у тебя ремесло?“
 — Ремесло лодочника.

„დაკინდე ბელქი ტრანჰუნონი-
 შუ იღარე?“

„Въ ближайшемъ, быть можетъ, ты поѣдешь въ Трапезундъ?“

„მუდა რტუს მესთარტუნი?“

„Поѣдешь ли, что бы не случилось?“

— მეფთარტუ. ზარსკედღას ვიღარე: მესთა ნა, სხანთან ელა.

— Поѣду. Я отправляюсь въ пятницу: если поѣдешь, приходи утромъ.

„მუდა ემიჭოფარე?“
 — ვითო სუ გროში ქომომხარე.
 „გერი მოღვათი სი მომიღლო-
 ნარე?“

„Что ты возьмешь съ меня?“
 — 15 шиастровъ дашь мнѣ.

— მოგიღლონარე.
 „რინის გეფთი-კოთო, გადა-
 რი ებჭოფიკოთ.“

„Обратно, когда вернешься, привезешь ли ты меня?“

— გდარი ქომილუნ. შქუნი ჯა-
 რი შკომარე.

— Привезу.

„წამ ეღუღი თქანის მს მუ-
 იდა ეღუღი გოდოდარე?“

„Мы должны съѣхать въ Ризу, хлѣбъ должны купить.“

— ასტკერი ეღუღეთუ რკანდა-

— Хлѣбъ у меня есть: будешь ѣсть нашъ хлѣбъ.

„За такую¹⁾ доброту вашу я какимъ добромъ воздамъ?“

— Разъ я такое добромногимъ

1) букв. эту.

ფეს მესინათუ ქი, სი მს მუჟა კე-
ლუდი მოღოდარტუ?

3. ცხენიშენი.

„ქიიშა ეშკატთარე. ჭაქ ცხენი
ანი?“

— ქონ. მუნდეს იდარე?

„ოჭუმე საბასთან ვიდარე“

— ნამ ქიიშა ეშკატთარე.

„მელისკორიშა ეშკატთარე“

— ცხენის მუჟა მესარე?

„ს ნდას აქშამა გებხედიკო,
მუჟა მეფხიკო?“

— ელი ქრუში ქომენი. ცხენი
აქშამა მუჟა ოღოდარე?

„ქეჭიშენი გებხედა დო გოჭ-
თარე“.

— სი ჭაქ ნაკო ვაკიტი დო გუ-
თარე?

„მს ა თუთა (A: მთუთა) ჭაქ
ვორე. ეგერ ჭაქ ვორსი სჟა ქონ
ნა, ეუ თუთა სოფო დობუთარე“.

— სი მუთი დუღა ვა გიდუნე?

„ვა მიღუნ. მს ქეჭიშენი გლ-
ვუღურ“.

— სი სონური¹⁾ ორე?

„მუჟაშენი მიკითხამ?“

— ოკითხუ ოხვლარე'ნი? სო-
ნურ²⁾ ორე, მიშქურტას!

დჭალე, თი კაკიმე დობომე
долженъ воздать мнѣ?

3. О лошади.

„Въ деревню поѣду: есть ли
здѣсь лошадь?“

— Есть. Когда ты поѣдешь?

„Завтра утромъ поѣду“.

— Въ какую деревню по-
ѣдешь?

„Я поѣду въ Мелискоръ“.

— За лошадь сколько дашь?

„День до вечера если я буду
сидѣть, что я долженъ дать?“

— 50 піастровъ дай ему. На
что тебѣ лошадь до вечера?

„Сяду для удовольствія и
проѣдусь“.

— Ты сколько времени здѣсь
останешься?

„Я здѣсь (пробуду) одинъ
мѣсяць. Если здѣсь хорошее
мѣсто, два мѣсяца еще оста-
нусь“.

— У тебя нѣтъ никакого
дѣла?

„У меня дѣла нѣтъ. Я гуляю
для удовольствія“.

— Ты откуда?

„Почему спрашиваешь?“

— Развѣ стыдно спрашивать?
Пусть я знаю, откуда ты!

1) სონური] влияние восточнаго нарѣчія в. სანონური.

2) см. предыдущее примѣчаніе.

„მა პოლიშა მომიღვაყუნ, თიმხნუ კოხეფეჟი ვორე.“

4. კავეს.

„უერ დათადი ნა დირხენ, ოდა დემინაზირი!“

„ჭამ მიქ იქუმს?“

— მითი ორტასერე, გიქუმს.

„დღღრე ა ვორსი კოხი დომასტირენ. ა სოთი ქომიძირიკო.“

— მუდა ოლოდარე?

„ირითული შქიმი თესლიმი ვოლოდარტუ“.

5. კონტრაჯიშენი.

„მა ვორსი კონტრაჯი ქომომიდაინი!“

— კონტრაჯი სი მუდა ოლოდარე?

„ა ჭივთი ფოთინი ვოხანაფარე. ჭაქ ნაკუს იქუმან?“

— სუმ ქიე დო ვი კროშეს ანჯალ იქუმან.

6. ვაზორიშენი.

„ვაზორი მუნდე მოხთასერე?“

— და ანდლა და ოჭუმე.

„ნაკუ დღა დოგუთასერე დო მუნდე იდასერე?“

„Я приѣхалъ изъ Константинополя, я изъ важныхъ людей“.

4. Въ ресторанѣ.

„Приготовь мнѣ комнату, снабженную двумя постелями!“

„Кому это поручить?“¹⁾

— Кому бы то ни было²⁾.

„Мнѣ нуженъ честный³⁾ человекъ: одного, гдѣ бы то ни было, найди!“

— Что ты съ нимъ будешь дѣлать?

„Я хотѣлъ бы поручить ему всё мои (вещи)“.

5. О сапожникѣ.

„Приведи мнѣ хорошаго сапожника!“

— Что ты будешь дѣлать съ сапожникомъ?

„Закажу сдѣлать пару сапоговъ. За сколько они дѣлають здѣсь?“

— Съ трудомъ за три меджи-диз и десять шиастровъ⁴⁾.

6. О пароходѣ.

„Когда прибудетъ пароходъ?“

— Или сегодня, или завтра.

„Сколько дней будетъ стоять и когда отойдетъ?“

1) *букв.* кто это сдѣлаеть?

2) *букв.* кто бы то ни было, сдѣлаеть тебѣ.

3) *букв.* прямой хорошии человекъ.

— ხუ საათი 1) ხვალა დოგუთასკერე დო დემირი ეკოზდასკერე.

7. ბორჯიშენი.

„ბორჯი შქიმი ნაკუ რნ?“

— მთა იკითხამ?

„ვიდარე დო ბორჯის შქიმი ქო შექნარე, ნაკო მიღუნ“.

„უზერინე-შქიმი ფარა ვა მიღუნ. ამტოქა დო საბრი ია. ა სუმ-ოთხო დღაშა ქო მოგინჯლონარე“.

8. რთიქიშენი.

— სოლე რრტი?

„გოლუაშა ვიდი“.

— უურ თანე რთიქი ქო მოვიდი დო დობერის ქომუხნი. სი შექნარტუ, სკანიშენი მოვიდი. ხოლო ბერაბერი შკომათერე, აკარდაში რრეთ. ჭუმანი გუმლულიშა ნა ბჭოფარე, სი მოგიღარე შა.

„ჰამ რთიქიეუე ჰაქ რფუშა იენი?“

— ხვალა ქოკოხვას-ის რფუშა იენ. ზუღაშა 2) გამეღუნ. შქუთი ჩანი შიჯის დობერეთო ზუღაშა 3) მოხთას, გალე დობედას, სიჭოტერი მოუტამთ.

„სადე ზუღაშა 4) გამოხთას-ის მუტამთი?“

— Останется только пять часовъ и снимется съ якоря.

7. Объ уплатѣ долга.

„Сколько я долженъ?“

— Почему спрашиваешь?

„Я уѣду, и хочу уплатить тебѣ долгъ, сколько имѣется“.

„При мнѣ денегъ нѣтъ. Немного потерпи. Доставлю черезъ два, три дня“.

8. О перепелахъ.

— Гдѣ ты былъ?

„Отправился гулять“.

— Пару перепеловъ я принесъ и далъ доктору. Я хотѣлъ дать тебѣ, для тебя я принесъ, теперь вмѣстѣ покушаете, вы-товарищи. Завтра на охотѣ за птицами если поймаю, я принесу тебѣ.

„Этихъ перепелокъ здѣсь много?“

— Когда холодно становится, ихъ много. Проходить перепель море. Мы садимся на берегу рѣки, въ море придетъ, сядетъ поодаль, мы напустимъ на него ястреба.

„Когда съ моря выходитъ, вы просто напускаете, значить?“

1) ხუ საათი] Собесѣдникъ произнесъ такъ, что ясно было слышно ხუ საათი.

2) При записываніи мнѣ послышалось: ზღუშა.

3) Собесѣдникъ произнесъ, какъ мнѣ послышалось: ზღუშა.

4) Собесѣдникъ произнесъ, какъ мнѣ послышалось, ზღუშა.

„სიძეთერის მუჭე დოგუგრამთ?“
 — ორტიჯი ჯანლი ვუხენამთ.
 ჭიბუთე დოფოგუგრამთ. თქუანიქ
 თერე იენი?

„შქენიქ თერე ჭიხი ვარ იენ.
 ორტუკათი, მუჭე ჭოფუმან, ვარ
 უშქურან“.

„ჭამინეიკე სადე სიძეთერი-დუ-
 ჯდა იქუმანი?“

9. ჯუზი დო ჩხობიშენი კაიქჩილუღი.

— ჯუზი შონთას-ის კაიქჩილუ-
 ღი ვიქუმთ.

„კაიქჩილუღითე დანჯა მუდა
 იქუმთ?“

— ჭაქ ჩიმი მურუნა ბჭოფუმთ,
 ჩიმი ბალუქჩილუღი ვიქუმთ.

„მურუნა ჭოფუათ-ის ჭია გამი-
 ჩენი“.

— ბათუმიშა ვონჯღონამთ. ბა-
 თუმიშათე დოლახე ონჯღონა-
 მან.

10. ბაშკა დულაფუ.

„ჭია (ჭაქ) ბაშკა დულაფა ვა გი-
 დურანნი?“

— და ჭაქ რენშეკენლუღი არე, და
 კაიქჩილუღი არე, და დო გულბე-
 თიშა იდარე. ზენგინი ქარე ს¹),
 ჭაქ რანჯათი დოხედურ ჭინდოს.

„Какъ обучаете ястреба?“

— Жирныхъ перепеловъ пе-
 редъ нимъ сажаемъ, тѣмъ обуча-
 емъ. Въ вашей странѣ бываетъ?

„Въ нашей странѣ вовсе
 нѣтъ. Если бы было, не знаютъ,
 какъ ловить“.

„Здѣшніе всѣ занимаютъ
 ястребинымъ дѣломъ?“

9. Извозъ на лодкѣ орѣха и рыбы.

— Когда поспѣваетъ орѣхъ,
 занимаемся извозомъ на лодкѣ.

„Что вы еще дѣлаете въ ка-
 чествѣ лодочника?“

— Здѣсь кто ловимъ «муруну»,
 кто занимаемся вообще рыб-
 нымъ дѣломъ.

„Когда «муруну» ловите,
 здѣсь продается?“

— Мы направляемъ въ Ба-
 тумъ, изъ Батума же отпра-
 вляютъ внутрь (страны).

10. Другія занятія.

„Здѣсь много занятія нѣтъ
 у васъ?“

— Или хлѣбопашествомъ зай-
 мешься, или ремесломъ лодоч-
 ника займешься, или пойдешь
 въ лавку торговать. Когда ты
 богатъ, въ такомъ случаѣ здѣсь
 сидишь спокойно.

1) ქარე ს¹) эту форму въ атинскомъ говорѣ допускаетъ и Февзи-бей.

— კიმი რაჟმა მთური მთვას-ის
ხედილეთეთე დალიშა ულუჩან დო
მსქეერი ჭოფუმან

„მუჭეთე ძირამან?“

— ანწკლიში ფავრის ცადამან
დო ხვატეირი ქონ ხა, ჭიმ ეტრა-
ფეთეს 1) გორუმან.

„მთუთი იენი ჭაქ?“

— რაჟმა იენ. ლახუტის ამულუნ
დო იმფხონს 2). სერის კალივითე
დოგუთურან, კრინამან დო რმტი-
ნამან.

„ტუჭელითე ვარ ილუმანი?“

— ჩეფეთე (თერე 3) ხაზიქ ილუმს.

„დალეთეს ხაშკა დაჭა ავი ვარ
იენი?“

— ხერდავა ილუმან. დაჭა ხაშ-
კა მუთი ვარ.

„ჯიჯელენი მუჭე ჭოფუმთ?“

— ქანდარა ბწოფხუმთ. ფუჯის
შინათე ბკალუმთ. მკალი მევუ-
ხამთო ჭიშოთე ბჭოფუმთ.

„ჯიჯელენითე მუჯა ჭოფუმთ?“

— სიჭთერი ბჭოფუმთ.

„ჯიჯელენითე სიჭთერი მუჭე
ჭოფუმთ.“

— Зимою, когда обильно вы-
падает снег, идут на лы-
жахъ въ лѣсъ и ловятъ оленей.

„Какъ находятъ дичь?“

— Смотрятъ на листья бу-
зины, и гдѣ объѣдены, въ тѣхъ
мѣстахъ ищутъ.

„Водятся ли здѣсь медвѣди?“

— Много ихъ бываетъ. Мед-
вѣдь входитъ въ кукурузу и
ѣсть. Ночью (люди) садятся въ
шалашѣ, кричать и обращаютъ
ихъ въ бѣгство.

„Не убиваютъ ли изъ ружья?“

— На нашей сторонѣ кой-кто
убиваетъ.

„Въ лѣсахъ кромѣ того нѣтъ
ли звѣрей?“

— Убиваютъ куницъ, болѣе
еще ничего нѣтъ.

„Какъ ловите вы сорокопу-
довъ?“

— Строимъ силокъ, убираемъ
волосомъ отъ коровьяго хвоста,
привязываемъ стрекозъ и такъ
ловимъ.

„А что ловите вы сорокору-
дами?“

— Ловимъ ястреба.

„Какъ вы ловите ястреба при
помощи сорокопуда?“

1) ქიმი ეტრაფეთესი по Февзи-бею: ჭინეთეს.

2) ვმ. იმფხონს.

3) Правильнѣе бы по-агински შუევი თერე.

— სინდომი იქნ და ჯიჯულებნი ვუბირათ-ის სინდომის ნანთსე¹⁾ და ბჭოთუშთ.

11. საადიშ-კაღა.

ა) სიჭთერითე.

„ღამა სიჭთერითე ნამინევე გოხთი რთიჭიშენი?“

— ლივადევეს გოჭთი. დაღევეს რთუშ რთიჭი რტუ, ვა მიშქურტუ.

„ნაქევე რგნი, დაღევეს რთუშ რთიჭი რტუ?“

— აკამ-უსტი კონქიევე მიწვეს.

„რხომიშ მუნდეს გოხთი“.

— ღამა ჭიქევე მოჭთი-სის ლემის უუ სხათ რტუ.

„ნაკუ თანა ვაჭოფსერტუ რთიჭი?“

— ეჩი თანა რთუჭოფსერტუ.

ბ) ხხომიშენი.

„შხომი რჭოფუ სი გიშქენი?“

— შქემისტერი ნა უშქენი, ბეჯქი²⁾ არ დაჭა ვარ რხ.

„მუდათე ჭოფუშ?“

— СѢТЬ имѣется, и когда сорокоудомъ играемъ передъ нимъ, ястребъ попадаетъ въ сѣти, и мы ловимъ его.

11. Съ охотникомъ.

а) съ ястребомъ.

„Вчера въ какія (мѣста) пошелъ за перепелами съ ястребомъ?“

— Ходилъ я въ сады: не зналъ, что въ лѣсахъ много перепеловъ.

„Откуда ты узналъ, что въ лѣсахъ было много перепеловъ?“

— Къ вечеру товарищи мнѣ сказали.

„Когда вернулся ты домой?“

— Вчера, когда я оттуда пришелъ, было два часа пополудни.

„Сколько штукъ ты долженъ былъ наловить перепеловъ?“

— Я долженъ былъ поймать двадцать штукъ.

б) о рыбѣ.

„Умѣешь ли ты ловить рыбъ?“

— Можетъ быть, нѣтъ другого³⁾, кто умѣлъ бы⁴⁾ подобно мнѣ.

„Чѣмъ ловишь?“

1) ნანთსე] слѣдовало бы ნანთსენ.

2) ბეჯქი] собесѣдникъ произнесъ ბეჯქი.

3) другого] букв. никого.

4) умѣлъ-бы] букв. умѣеть.

— ეთკელითუ რატას, ისტესე ზუღას კალსი მოსათუ რატას, ისტესე რატასეთი რატას.

„ჭაქნოლას გამიხენი რატას?“

— რატასე ფა გამიხენ, ლაქინ კბერე დოგაჭირენ ნა, ქობიირათერე.

— მარტი მოხტას-ის, აზრილი გამხტასა ზუღას აზლადი გეუდგამთ. ნენიშენი მხუ-თაღანი თუმთ, წულუფეშენი მჭიფე-თაღანი. ზუღაში აკრას¹⁾ ბერი დოღახეშა გოგომბამთ, ღიმჯის ქოგეუდგამთ, ჭუმანიში ქებე-ზდამთ, ნიბენ ჩხომეფე. ქებჭე-ფუმთ. ჭიმ ვაკიტის ზუღას ალაბალული იენ. უკახე რეუბას ქამოღუნ.

„ბაშკა ჩხომი ვარ იენი“.

— იენ, ამა ჭიმ მოსაფეს ფა ნიბენ ჩომელი დო აზმალიდა ნიბენ, დანა ბაშკა მუთი ვარ.

12. ბალუქჩიშ-კალა ბალუქჩი.

„მოსა კტოფი დო რეუბას დოგანი, ჩხომი ჭოფარე. წაღე ზუღა²⁾-შიჯის ვარსი ზუღაში³⁾ ჩხომეფე იენ“.

— [Всѣмъ,] будетъ ли неводъ, хочешь сѣть „калос“ въ морѣ, хочешь удочку.

„Продается ли здѣсь на базарѣ удочка?“

— Удочка не продается, но если тебѣ нужно, мы посмотримъ.

— При наступленіи марта, при отходѣ апрѣля, мы ставимъ въ морѣ [сѣть, называемую] «анлад». Для икринистыхъ мы вяжемъ сѣть съ крупными очками, для мелкихъ — съ мелкими. Съ берега моря внутрь потянемъ (навяжемъ), вечеромъ ставимъ, утромъ вытащимъ, ловятся рыбы, мы беремъ. Въ то время въ морѣ водится форель, потому она входитъ въ рѣку.

„Иной рыбы не бываетъ?“

— Бываетъ, но въ тѣ сѣти не ловятся; «кошель» или «азмалида» ловятся, другія же — никакъ.

12. Рыбакъ съ рыбакомъ.

„Возьми сѣти и кинь въ рѣку, наловишь рыбу. Внизу (въ рѣкѣ) у моря хорошія морскія рыбы“.

1) აკრას] собесѣдникъ употребилъ заимствованное изъ тур. *ხანჯოს*.

2) მიწა] слышалось ზღა.

3) ზღაში] მიწა] слышалось ზღამა.

— ჰეს წარი ბჟაღვასტერი ქონ.
ხსომი ვარ იჭოთენ. ბღირი ქორ-
ტუკო, იჭოთასერტუ.

„სერის იღი დო დოკანი, ნაკუ
გიკორემს, ხსომი ჭოთი.

— ჰაქონი სჟალეუე მ ვა მიშ-
ქუნ.

„მუდაშენი ვა გიშქენ. ცადი,
დოკანონი სჟალეუეს დოკანი:“

— ეილე ვორსი ხსომ ვარ იენი?

„ვარ იენ. ეუ საათი დო ეილე
ალბალუდი ენ, ამა მანის დო ჩი-
რეზ-ანის, ეურ თუთა, რუმს იენ.

„ჭორტუნას ზულა-პიჯიშ დო
ეილე ირიქ თერე ალბალუდი იენ,
ამა ჰიქონი მოსა-დოკანონი სჟა-
ლეუე ჩეთინ რნ: რუმბა რუმს
მორდერი რნ. ფარჩა სჟალეუეს
გიშქურტას დო დოკანარე. აჯამი
კორის ჰიქ ხსომი ვარ აჭოთენ.“

„დღალერის მოსა ვორსი ქოდ-
ვაკანენ ნა, ხსომი ჭოთასენ“).

„ზულას დოკანუკო სერის, გი-
ლარე ხსომი ჭოთასერტუ“.

— Теперь вода—чистая¹⁾, ры-
ба не ловится. Если бы была мут-
ная, можно было бы наловить.

„Ступай ночью и кинь (сѣть),
налови рыбѣ, сколько хочешь“.

— Я не знаю здѣшнихъ
мѣстъ.

„Чего не знать?²⁾ Посмотри
и кидай въ мѣста, удобныя для
бросанія сѣти“.

— Развѣ вверху (по рѣкѣ)
нѣтъ хорошихъ рыбѣ?

„Нѣтъ. (Въ) два часа (пути)
и выше водятся форели, но бы-
ваетъ ихъ много два мѣсяца,
май и июнь“.

„Въ Фортунѣ близъ моря и
выше во всѣхъ мѣстахъ водит-
ся форель, но тамошнія мѣста
для киданія сѣтей трудныя:
рѣка очень велика. Познакомь-
ся съ мелкими мѣстами и ки-
дай! Чужой человѣкъ тамъ рыбѣ
не можетъ ловить“.

„Днемъ если хорошо бросить
(человѣкъ) сѣти, рыбу пой-
маетъ.“

„Если бы въ море кинулъ
(сѣть) ночью, поймалъ бы ке-
фаль“.

1) чистая] *букв.* точно молоко.

2) *букв.* почему не знаешь?

3) ჰ. კაკის] *собесѣдникъ* сначала произнесъ ჭოთასერტუ *მოვ ბი პოიმათ*, но потомъ, какъ бы поправившись, произнесъ ჭოთასენ.

„ვიწყებს იგზავთ ნა, ეთეკლი დოკანას სერის, ჩხომი ჭოფასენ 1)“.

„ჭიქანი ვორსი დოკანასუ სუაღეფე აღიში ბერეს ქუშქუნ. გაიონას ჭიმ“.

13. ლიტროფიშენი.

„ლიტროფი მუ აენ?“

— ვორსი დღა ონ, ზუღას ამუ-
ლურან, ინხირან. ჭამ დღაში დო-
ხლ ლიტროფ ონ. აღუსტროზიში
დოღობე იენ, ლაქინ ნამ დღა ონ,
ვა მიშქუნ.

14. ჭიმა დო ლახუტიშენი.

„ღამა მციაქ დომჭიმუ. ონაფე
ვორსი იუი?“

— ვორსი იუ, ჭიმა ნა გებუ. სი
მუდა დოვაჭირენ? ონაფე მუთ
იკითხამ?

„ვორსი ნა იასერე, მათი ხაძი
მააენ.“

„ანწო ლახუტი ვორს ონი?“

— ლახუტი ვორსი ონ, ამა

„Когда вы отправитесь въ
Вице, пусть онъ 2) кинетъ сътъ
ночью, поймаетъ рыбъ“.

„Тамошнія лучшія мѣста для
кидавія (сѣти) знаетъ сынъ Алія:
пусть его возьметъ съ собою!“

13. О праздникѣ «литроп».

„Что такое «литроп»?“

— Когда хорошая погода 3)
бываетъ, входятъ въ море. ку-
паются: названіе этого дня —
«литроп», бываетъ онъ въ ав-
густѣ, но въ какой день, этого
не знаю 4).

14. О дождѣ и кукурузѣ,

„Вчера немного дождь вы-
палъ. Хорошо ли было паш-
нямъ?“

— Стало хорошо отъ того, что
дождь обдалъ. Но тебѣ какая
надобность? Почему спрашива-
ешь о пашняхъ?

„Если будетъ хорошо, и мнѣ
пріятно.“

„Хороша ли кукуруза въ семь
году?“

— Кукуруза хороша, но она
была бы еще лучше, если бы

1) ჭოფასენ ვმ. ჭოფასერე.

2) Собесѣдникъ въ это время указалъ на моего спутника, обзаведшагося сѣтью для ловли рыбъ.

3) *букв.* хороший день.

4) Объ этомъ праздникѣ см. *Изъ поэмки*, стр. 629.

მჭიმს დამჭიმუკო, დაჭა ვორსი
იასურტუ.

15. ულე

a) შარხალიშა.

„შარხალიშა იდითი?“

— ოთხე დღა ონ, ჭიქელე ნა
მოჭთი.

„მუჟა ცადით ჭიქი?“

— ესკისტერი ჭიშო ხარბი
ქონ.

„მუჟაშენი ვარ ოხენათვან?
ესკი ჭარერი ქუალეფე ქონი?“

— ქონ, ამა ჭუს ჭინი მუჟა იფე-
ლენ?

„თარხიშენი ოფშა დამაჭი-
რენან. მა ხახიში მუში მექხარე,
ეგრე ქომოწირა ნა“.

b) ათინაშე ხოფაშა.

„ჭამ სუაშა ვიწე ოფშა მენდრა
ინი?“

— აში საათლედი გუა ონ.

„ზულათე ოქსე გალენდეი?“

— გალენდე აში საათ ონ“.

„ვიწეს ვორსი კაფე ონი?“

— ქონ, ლაქინ ჭაქონისტერი
ვორსი კაფე ვარ ონ.

„ვიწეშა არხაფე ნაკუ საათ ონ?“

пошелъ дождь“.

15. О путешествіи

a) на Пархалъ.

„На Пархалъ ходили Вы?“

— Четыре дня, какъ я оттуда
вернулся.

„Что Вы тамъ видѣли?“

— Тамъ развалины такія,
точно древнія.

„Почему не отстраиваютъ?
Нѣтъ ли камней съ древними
надписями 1)?“

— Есть, но теперь они на
что годятся?

„Для исторіи они очень нуж-
ны мнѣ. Я дамъ подарокъ за
то, если покажешь мнѣ“.

b) изъ Аѳины въ Хопэ.

„Очень ли далеко отъ этого
мѣста до Вицэ?“

— Путь въ шесть часовъ.

„Моремъ или сушею 2)?“

— Сушею шесть часовъ.

„Есть ли въ Вицэ хорошаѣ
гостиница 3)?“

— Есть, но такой хорошей,
какъ здѣсь, нѣтъ.

„Сколько часовъ (пути) отъ
Вицэ въ Архаву?“

1) букв. древнихъ писаныхъ камней.

2) Сушею, букв. извнѣ.

3) букв. кофейня.

— ვიწემს არხვე სუმ სხათ ონ.

„ვიწე მორღერი ონი დუქსე არხვე მორღერი ონი?“

— უურიითი არ ონ. ხოპე და-
ჭა მორღერი ონ.

„ნაკუ სხათ ონ არხვემს ხოპე?“

„ჭიქელენდეთი სუმ სხათ ონ“.

— გიშქუნი ა სრეს ოთხ-ქილ-
ისე. ნაკუ და ნგზა ისერე არ-
ხვემს ჭამ სრეს?“

— ჭიმ სრეს მა ვა მიშქუნ.

„ხოპეში ეტრეფის დადი ონი?“

— ვორსი დადეუე ქონ.

„ჭიქ ოთქა ჯალეუე იენი?“

— მუდასე ჯა იკითხემ? ჭუბრი-
ში ჯა ოთქა იენ.

„ვარ, მან ჯა ვს დომპირენ,
დაქინ ეგერ ჭიქ ოთქა ჯალეუე იენ
ნა, ჭინდას ინი ვარ იენ. და მა
გოქთარტუ ჭიქ. გოლფა ვორსი
იენ, ჯალეუე ნა ონ სრეს, ხვავა
იენ.“

16. ქითახიშენი.

— ჭამ ქითახ ქომოშეიკო, სხი²⁾
მა დასერტუ.

— Отъ Вицэ до Архавы три
часа.

„Вицэ больше или Архава?“

— Оба одинаковы. Хопэ боль-
ше.

„Сколько часовъ (пути) отъ
Архавы въ Хопэ?“

— Туда ¹⁾ также три часа.

„Знаешь лиодно мѣсто «Дорі-
кілисэ»? Путь во сколько дней
будетъ изъ Архавы къ тому
мѣсту?“

— Того мѣста я не знаю.

„Есть ли лѣсъ въ окрестно-
стяхъ Хопэ?“

— Прекрасные лѣса.

„Много ли тамъ деревьевъ?“

— Почему спрашиваешь про
деревья? Камшановыхъ деревь-
евъ много.

„Нѣтъ, мнѣ деревья не пуж-
ны, но если тамъ ихъ много,
въ такомъ случаѣ тамъ нѣтъ
холода, и я хотѣлъ бы туда
отправиться. Лучше странство-
вать въ мѣстности, гдѣ водятся
деревья: тамъ тепло.“

16. О книгѣ.

— Если бы ты мнѣ далъ эту
книгу, мнѣ это доставило бы
удовольствіе.

1) букв. оттуда.

2) სხი.] нѣкоторые произносятъ სხო.

„მუჲა ოღოღარე, ოძიტუ მუში
ვა გიშქუნ დო?“

— მა ჭარს ოფჷს მიძიტაფუნ.
იწითულიში ოძიტუ ქამიშქუნ.

„ჰამ ქარს ჯამე ონი?“

— იწი ქარს თითო თანე ქონ.

„დოგუწამს მი ონი?“

— ხოჯა ონი.

„მუჲა ოძიტაფამს?“

— წულუ დესტეფე ოძიტაფამს.

„ჰიმ ხოჯაქ ნაკ ჭარს ტკუ?“

— ხოჯაფე პოლის იტურანს, ჰანი
მოხთან-ეს მექტეები გონწამან დო
ჰაქ ჭარს ოძიტაფამან.

„ოფჷს ხოჯა ონი?“

— ქონ.

„ბერეფეშენი ქითაბეფე ნაქელე
მარტაშანს?“

— პოლიშა.

„ქითაბეფე ნაკუ ფარანს ეჭო-
ფეშანს?“

— ა კრეშისთი ქონ, ოში კრე-
შისთი ქონ.

„Что ты будешь дѣлать съ
нею, когда не умѣешь читать?“

— Я грамотѣ очень учился,
умѣю все читать.

„Имѣется ли школа въ этомъ
селѣ?“

— Въ каждомъ селѣ имѣется
по школѣ.

„Кто учитель?“

— Ходжа.

„Чему учитъ?“

— Первоначальнымъ предме-
тамъ ¹⁾ учить.

„Самъ ходжа гдѣ учился
грамотѣ?“

— Ходжи учатся въ Констан-
тинополѣ ²⁾. Когда они прихо-
дятъ сюда, открываютъ школу
и здѣсь учатъ грамотѣ.

„Много ли ходжей?“

— [Много] есть.

„Откуда приносятъ книги для
дѣтей?“

— Изъ Константинополя.

„За сколько денегъ покупа-
ютъ книги?“

— Бываетъ за одинъ піастръ,
бываетъ и за сто піастровъ.

1) букв. маленькимъ урокамъ.

2) Лазы употребляютъ въ значеніи Константинополя, какъ и армяне, гре-
ческое πόλις, но безъ s: პოლი polı.

17. ბერეყეშ-კაღა.

ა.

„ჭამ მი რხუ?“

— ემიჯე შქიმში ბერე 'ნუ.

„სკანი დოხა?“

— ბალთა-ზადე მუსტაფა.

„ნაკე წანერი რეი?“

— ვიტო სუმი.

„ქითაბი გიშქენ?“

— ქა.

„სოლე თქუნი?“

— ბულეფის.

„ოჭუმე ხუთი და აში ბერეყე
ს სქას მოხტით დემასე ყუ საათო
ოლინე და ჭამ ექენდიქ სურეთი
ეგიჭოფასერე“.

— ვოლნი 'ნუ.

„ნენა მომხით!“

— ნენას მექჩამთ, ამა სურეთე-
ყე შქენი მუნდე მომხათერე?

„ურე მთუთა უკახსე“.

ბ.

„სკანი დოხა მუდა'ნ?“

— შუქრი 'ნუ.

„ჭამ ბერეში დოხა მუდა'ნ“.

— სულემან 'ნუ. მიწვი, ექენ-
დი, ნაკო³⁾ ნენა გიშქენ?

„ირითუდი ქომიშქენ“.

17. Съ дѣтьми.

а.

„Это кто¹⁾?“

— Сынъ моего дяди.

„Какъ твое имя²⁾?“

— Мустафа Балга-заде.

„Сколько тебѣ лѣтъ?“

— Тринадцать.

„Грамоту знаешь?“

— Да.

„Гдѣ ты учился?“

— Въ Булеѣ.

„Приходите завтра пять или
шесть дѣтей въ одно мѣсто за
два часа до полудня, и этотъ
господинъ сниметъ вашъ порт-
ретъ“.

— Хорошо!

„Дайте мнѣ слово!“

— Обѣщаемъ, но когда вы
дадите намъ наши портреты?

„Черезъ два мѣсяца.“

б.

„Какъ тебя зовутъ?“

— Шукри.

„Какъ имя этого мальчика?“

— Сулейманъ. Скажи мнѣ,
господинъ, сколько языковъ
знаешь ты?“

„Знаю всякіе.“

1) Вопросъ заданъ знакомому мальчику про одного изъ пришедшихъ съ нимъ товарищей.

2) Обращеніе къ новому лицу.

3) სკოლ ჩაფე სლყუ. Булеѣць произнесъ ясно სკოლ ნენა.

— სი ლაზურნი სოლე დომოგურნი?

„ათინას ვიდი დო ბულეფურნი ალი რეაზიქ დომოგურუ. ვა ვინინ-ნამტი, ლაქინ ა სჟას დობხედით, თის დომოგურუ“.

с.

— მა ლაზურნი ნენა ვა მიშქუნ.

„მუჟაშენი ვა გიშქუნ“.

— ნანა შქიმი ვა დომოგურუ.

18. ლაზურეშ სუალეფე.

„სი სანურ რე?“

— პეტრეპალიშე.

„დობხე სკანი მუჟა 'ან?“

— ნიკოლა.

„მუჟა დუღა გიღუნ?“

— მარდერნი ტელებეფეში ხა-
ჟა ვარე.

„ტელებეფე რეშა გიფანენი?“

— ხჟალა ხუთი მიფანუნ, ლა-
ქინ ჰიმ მქეთების მთელი რფრე
შილია ქან.

„ნაკო თანე ხაჟა რეკო?“

— ყურ რში დო ეხი დო ხუთ.

„ენ მარდერნი ხაჟა მი რან?“

— მთელი ან რან.

„მთუთა მთელიში ან რანი? ად-“

— Лазскій [чанскій] ты гдѣ выучилъ?

„Я отиравился въ Атину, и буленецъ Али-реизъ обучилъ меня. Я не зналъ его, но сѣли мы вмѣстѣ¹⁾, и такъ онъ на-училъ меня“.

с.

— Я не знаю лазскаго [чанскаго] языка.

„Почему?“

— Мать моя не обучила меня.

18. Лазскіе вопросы.

„Ты откуда?“

— Изъ Петербурга.

„Какъ твое имя?“

— Николай.

„Чѣмъ ты занимаешься²⁾?“

— Я учитель студентовъ³⁾.

„Много у тебя учениковъ?“

— Только пять, но въ учи-
лищѣ томъ всего восемь тысячъ.

„Сколько васъ, учителей?“

— Двѣсти двадцать пять.

„Кто самый старшій учи-
тель?“

— Всѣ равны.

„Одинаково ли у всѣхъ мѣ-“

1) *букв.* въ одномъ мѣстѣ.

2) *букв.* какое дѣло у тебя.

3) студентовъ] *букв.* взрослыхъ учениковъ.

„ღუღი მთელიჲ არ ეჭოფუჲსნი?“

— ვარ, ბაზიჲ ოფუჲს, ბაზიჲ მცოქა.

„სი თუთას მუჲა ეჭოფუჲ?“

— მს წინას ხუთ შილია ებჭოფუჲ.

„სი ჩილეჲ ორჲი?“

— ქო, ჩილეჲ ვოჲრჲე.

„ნაკო თანე ბერჲე გიჲოჲნუ?“

— მს უჲრ თანე ბიჭი მიჲოჲნუ.

„მორდჲერი ნაკუ წანერი ონ?“

— ვიტო ო აში წანერი ონ?“

„მექთებიშა ულეჲრანი?“

— მორდჲერი მუში მექთებიშა ულეჲნ, ამა წულეჲ ნანა მუში ოძი-ტაფაშს.

„მორდჲერი მუში ნაკო წინა დანჲა მექთებიშა იდასერჲე?“

— სუმი წინა დო უკანხე მორდჲერი მექთებიშა იდასერჲე და ჳიქო ოთხო წინა დანჲა თქუასერჲე.

„მუჲა გამანტასერჲე ჳექოლეჲ?“

— ღოჲრმოთის უშქუნ: და ვოჲრ-სი კოჩი და ხაფი.

„სკანნი ღოჲლდაშის ღაზური უშქუნ?“

— ვარ, ამა უკანხე კითახიშე დოგურასერჲე.

сячное жалованіе? Получаютъ-ли всѣ одинаковое мѣсячное содержаніе?“

— Нѣтъ, одни получаютъ много, другіе мало.

„Ты что получаешь въ мѣсяць?“

— Я получаю въ годъ пять тысячъ.

„Ты женатъ?“

— Да, я женатъ.

„Сколько у тебя дѣтей?“

— Двое дѣтей.

„Сколько лѣтъ старшій?“

— Шестнадцать лѣтъ.

„Ходятъ ли въ школу?“

— Старшій изъ нихъ ходитъ въ школу, а младшаго учитъ мать.

„Сколько лѣтъ еще старшій будетъ ходить въ школу?“

— Три года, а потомъ будетъ посѣщать высшую¹⁾ школу и тамъ будетъ учиться еще четыре года.

„Чѣмъ онъ оттуда выйдетъ?“

— Богъ знаетъ: или хорошимъ человѣкомъ, или плохимъ.

„Знаетъ ли по-лазски (по-чански) твой товарищъ?“

— Нѣтъ, но онъ выучится потомъ по книгѣ²⁾.

1) *букв.* большую.

2) *букв.* изъ книги.

„ჰიმ დიგურაშა ღარა მკლურაჲს“

„Пока онъ выучится, Гара¹⁾ разрушится²⁾“.

19. ბაშკაფეშ ოხანარეშე.

19. Изъ чужихъ разговоровъ.

a.

a.

„დუბადონ!“

„Довольно!“

„სი ზუღას გაკნუ დო ოხთხორი“.

„Ты пострадалъ отъ моря, и тебя вырвало³⁾“.

„ჩემერი დო ვენერი მთელი თურქისა, ვენერის ღახნათი იხანარან და თურქისათი, ოკონტაღე“.

„Въ Кемерѣ и Венерѣ всѣ (говорятъ) по-турецки, въ Венерѣ всѣ говорятъ и по-лазски (по-чански), и по-турецки, смѣшано“.

„აღი ვიწური კახეფე იხინემს“.

„Али знаетъ вицскихъ людей“.

b.

(Капитанъ съ фелюки молодцу Хусейну, тянущему ее съ берега канатомъ).

„მოიხდი, ხუსეინ!“

„Потяни (канатъ), Хусейнъ“.

„ფხუჯი მოიდი! ფხუჯი მოიდი, ხუსეინ, ფხუჯი მოიდი!“

„Черезъ плечо перекинь (канатъ)! Черезъ плечо перекинь, Хусейнъ, перекинь черезъ плечо!“⁴⁾

c.

(Показывается на берегу шлюпка при часахъ).

„საათ უკითხი, სხათი!“

„О часѣ спроси его, о часѣ!“

20. ჭეგნა-ბეჟა ფიქარეფე.

a.

ოხსეკუ ლეტა-ოხთხორე დო ეღმასი-გამღმალე ოხუ.

b.

ოქლიმუ დემირი-გამოხანმუ დო ოქრო-ეჭოფუმუ ოხუ.

1) Гара въ этой поговоркѣ не понимается въ точности и лазами. Февзибей предполагаетъ, что это названіе села ღარა Gere, расположеннаго на берегу моря въ трехъ часахъ пути (сушею) на западъ отъ Впиръ.

2) или „умреть“; основа ღარა смерть.

3) Буквально: тебя море захватило, и ты вырвало.

4) Букв. за плечо заложки.

c.

ოქლიმუ ოხსჷგუთუე გიჭკენ.

d.

ოხსჷგუ ონჭარუ ონ.

e.

ოხსჷგუთუე ლეტას ნა გმოხუნარე, ჭარას
თქუასერე კოჩი, ჰანტა ქოაძირენ.

f.

ირი სჭარა ჰანტა ვარ იზიტენ,
ონაში ჰანტა იზიტენ.

21. თურქია.

მუთის გური ვარ გეჩამ,
ვარ დოგუთურ, გოგალენ:
ხავი-ქომჯონი სორძას
თოლის ჩილაშვი ააენ¹⁾

22. თურქია.

ე სარი მალაღუდე,
სი გძირას მატრალადენ.

23. ლაზური მესელეფე.

a.

ბერეშ-კალა გზას მო ამულურ!

b.

ბერეშ-კალა მო იწონერ!

c.

კომა ნა ეაღუნ, სჷას დაჩხური იენ.

d.

კატუ ვა ნანჭუში ნა'ნ, ხორცის ვარ ცადუმს.

e.

ნოსიშენი გზა არ ონ.

1) Вариантъ: თოლი წამიარი ააენ.

II.

ვიწორი ნენა.

Вицскій говоръ.

Бесѣда.

1. ოსინაფუშე.

„ჭაქ მოდ გულურ? მუშე მოხტი?“

„ჭაქ მუ დულა გიღუნ?“

„სონი რეთ? რესმი ჭარუმთი?“

„რესმი ნა ჭარუმთ, მუ ღოდამთ?“

„თქუანი კირალის მეჩამთი?“

„თქუან ნამ ქოფე რეთ?“

„სკანი ხჯონ მუნ ორენ?“

„ართუქ ჭაწი იდათერენი?“

„ნა ეჭოფით რესმეფე, სო გამო-
ჩათერენ“

1. Изъ разговора.

„Здѣсь зачѣмъ гуляешь? Почему ты пришелъ?“

„Какое дѣло у тебя здѣсь?“

„Откуда вы? Фотографируете?“

„Что вы дѣлаете [съ тѣмъ],
• что фотографируете?“

„Передаете вашему Царю?“

„Вы изъ какой деревни?“

„Какое твое имя?“

„Итакъ, уйдете теперь?“

„Снимки, что вы сдѣлали, идѣ
вы будете продавать?“

Стихи.

2. უნახე კახი.

ბეწებწედიშ-ქულე ვარ მებუნგამ ჭუკარას:
ოხორიშ ბიდა-ის ოხორჯა ქო ხენ მტარას.

3. ფუნტურა.

ჭამწო ნეძი ვარ იფუ, ნა იფუ. მთელ ფუნტურა:
ქო მომჩი დადი სკანი. დობწოფხა ოხკაფურა.

4. ობირე.

„არ ჭარა გუნძე თეფეს თაზი ქეზინითი?“
— მაღი ჩქუნითე ბიბირთ: შითის მებუნდითი?“

5. ფონწო.

ანკესი უტკობხუ დო არ ფონწო ქონოკიდუ,
 ფონწოს გური მოხთუ დო ბუაუღეფე გრკიდუ.
 ფონწო ნიკიდუშ-კულე ობგარინუ აუკიდუ,
 კალმას მოხთუ-ედო ფონწოს თიშ ქომაკიდუ.

6. ინი

მა ამ სერი სადატის გელახდური ინითუ,
 ვარ გამოკუნცხინუკო, მამტატი ოინითუ.

7. სარ ოღლი.

„ჰე სარ ოღლი, დიბადი, ძეღენგი ეწეგოძინ“.
 — დო მუ ვა? დობღურა ნა, ჰაკო ვარ გეწეგოძინ.
 „ჰემო ღურა ნა გორუმ, ნაკო ხინჯი მეგოძინ?“
 — ღურაშ დერდი ვარ მიღუნ. კაპულა ქომეგოძინ.

8. ბღეთი.

„ბღეთი აუქსერი ქლი: ცაშა ქუა (ქვა) ქაოტკოჩითი?“
 — უგუბუ ფრინჯი ბჭკომით, მუ აუ, მებიქაჩითი.
 „უგუბუ კუნიშ დოღმა კიბრის ქოდიქაჩითი?“
 — ილანჯული სო ძირით? ჩიმჩირი გამაჩითი.
 „მუნთხა მჭითა მადირენ: ლემზა ბოდა მეჩითი?“ 5
 — ბღეთიშ იგზალი დო ჰამ ღულაშე მეჩითი.

9. იფტინერი სერი.

ენ იფტინერი სერის დადე-კალა ინჯირი,
 დადე ვაშა ომტინა, კაი გაუღვი ზინჯირი,
 ვარ მეგიუჯაშ-კულე გეჩი სუკუ, აუმღირი,
 ბაში ვარ გახენა-ის უწვი, ქე ბორე მბღირი.
 ჰაწი გოწუდგანერენ სიჯას ქჩანერი თხირი. 5
 ვაშა გური მოგინთას: აღეთი რენ, ე სკირი.

10. ჭარუმტაშა.

ჭარუმტაშა ქომეჩი უსტუნი დო ესირი:
 ჩქუ მათ გომიჭკონდინამ, თოლეყეში აესირი.

ოჭკომუს შური ქესტუ ქაფხა-კალა მისირი:
ფუფვი ხოჯი ვარ ტაშა ქო დოსკიდონ კისირი

11. ხელილი.

„ხელილი, მუ ელეგობუნ. სო ძირი ჰემ კაშხარა?“
— ჰელბეთ ქელებიკილამ, ქომეხნაშ-კულე ფარა.
„სი ფარა სო ძირატი, ვაშა ქომეხი ქარა?“
— დო მუ ჰა, სკანისტერი ჩქიმიქ ვარ იქუმს ფარა?
„ირ სი მუშენ მოგხვადონ ზურკეუტი კულამფარა!“ 5

12. ბონჯუნა დო შუტუ.

„ბონჯუნა ქომექჩითკო: ბექარი დიფუ შუტუ“.
— გობუდვა მკასი დო მებოკვათარე კუტუ.
„სო რტუ დო გახენუკო, შუტუსთი ჰეა უნტუ“.

13. აბგარუ.

„ბიბგარ ჩქიმებურა დო გური რკობიტკომერ“.
— მათი დობიბგარ, ლაქინ ჩილამბრე ვარ მებტკომერ:
შური დობიშვანაშ ცაშ მურუცხი მებტკომერ.

14. არ ბოზოქ ჭარუ არქაბის.

ზენის ბორტი თუნაშა ნიდიშ-კულე:
მანო, მანო გელიტი ონდღემ კულე;
მანგარინუ ოზორშა ბიდიშ-კულე:
მოდ მემტკომერ, სა შური მიშინარე!

15. ბუტეუჯი.

ბოზოქ თუ.

ბუტეუჯი თოფრი იქუმს, მურიქ წკარი მოილამს.
ბუტეუჯი უბკვლა-ის მური თი ქოდოლილამს.
ისინა მოთ მეოჭუმთ, აელიქ დადა მოილამს.
ჩიხელი დ კორობუმს, წითრის დუდის ქეილამს.
გუერდი მუშიშენი დო გუერდი მა ოკომილამს. 5
დიდო მოთ ისინაფამ, ნენაქ ნენა მოილამს.
თოფრი ვარ ახენუკო, ხეთე შური ქეილამს.

16. ქმე-ფორჩონი.

ჰქმე ბოზო ვარ ივენ ჰქმ გვანერი, ჰქმ ქჩონი.
 მა ჰქეშ ანთი მიღუნ: ვარ მოხთუ ქმე-ფორჩონი.
 არ აერი დოხაზირი ჰამ ჩოხაში მეჩონი.
 ჰქას ვარ ბუსინათამ: გემოკითხუ ხვანჩონი.
 ჰქა ლეჯი ბოზო რენ: ჭოლო იმხარს ჩონჩონი. 5
 არ ბუქეფეს დოგისვა, ბუაჟეფე კანჩონი.
 კისმეტი ნა გავასენ უბაში ოკორჩონი,
 აწი მუთხანი ბთქვარე: არ დულაში მორჩონი.
 სონთხანი გიფონარე: გამარი¹⁾ გედვი ქათონი,
 არ ქემოდვი გონესის²⁾ ფოთინეფე ნაჩონი. 10
 კაი ვა რენ, ზოპონან: ჰქმო დულა ონტონი.
 ჰაწი მითიქ ვარ გოწკენ, დივი დორე ენტონი.
 უბაში უშქურეფე დიფუ დორენ მონტონი.
 დაჰა ბერე ბოზო რე, ვა რე დულას მენტონი.
 ბინჯირი, ბინჯირი დო ქოკომბლე კოდონი. 15
 ჰაწი ჰაქო ონკანა გვანერი მესოდონი.
 სი ვარ ემაჭოფუნა, მუ ივასენ სოდონი?
 მა ქომემაონა ნა, გიხენარე დუღონი.
 ჩქიმი-კალა ობირე ჰქას გურის ქულონი.

17. ფსქჷა ბოზო.

ჩონჩი ნა ვარ მეჭკოდუნ, ლაზუტი რენ ჭკადერი,
 სი ჰაქო სოლე მოხთი, გიწორი მოჭკადერი.
 კიბრითე ვარ მემანქენ, სორციში მეჭკვადერი.
 ხოლ' ხე ქემოშეგილამ კოპჭა ქეგეჭკადერი.
 ქოკობდვითკო არ აერის, კამბანა დო ანდერი. 5
 მა ვარ ემჭოფიშ-ხულე გოხთი კვანტერ-კვანტერი.
 არ ქამათათ მან ოდას ნეკნაფე მელანდერი.
 მაკალაშუ, დერინე — ქომობიწკი ანთერი.
 არ დაჰა ქომოწირი, ნა ვარ იბირენ აერი.
 არ დოგისვა ლჷაფეფეს მა ნუგუ აღნე ბდერი. 10

1) ჭეულო.

2) უბან.

ან დაჯან ქობიძირათ: სკანდე ვარ ბორე ძღერი.
 მოლამიძირიშ-ქულე წკარი მოთ შვი ონდღერი.
 მუშენი გოგოჭკონდუ, მა ნა გიწვი წოქსერი?
 სი გარლოფითი ნა, მა ვარ ბიძღერ ექსერი.
 ხამამის ამათი-ის ვარ მომწკუ სუსერი. 15
 ან სანი ქემოგიდვა, სკანი კაი ქესერი.
 მა ბოზოფემ უსტუნე ვობულურ სერ დო სერი.
 ა ნუსქა დოგინჭარა მათი დეფრიშისტერი.
 გობილი პოლ დო თუნა, ვარ ბიძირი სკანისტერი:
 მეგაშქვა, ბიგზალა-ის მთელ ეკებიწკერ გერი. 20
 ეკო ფსქქა ბოზო მოთ რე, ე ჯინლი დოქსე ფერი?

18. ეა გიდი.

ეა გიდი, უმეშენე ჰამ სერი მოთ მომალეს.
 ქეწებუხედით თუდე, ანტამას ვარ ემალეს.
 ჰაწი დოთანასერენ, მურუტხეფე დიფვალეს.
 მა ჰაქო ვარ მახირენ, ბოზოფე მთელ იგზალეს.
 მოთ ნობურ და ბოზოფეს, ბიჭეფე შიღარღალეს. 5
 მა სი ვარ ემაჭოფენ, ჰელჰალ დოკოფასალეს.
 მოთ ეწანთი უშქურის, ქოთუმეფექ კრიალეს.
 მეგისტკომი ღვალეფეს, დისხირეფე ჭიღალეს.
 წოქსერი მებიტის-ის ჯოღორი მემიტალეს.
 ტორა ოკობნადური, შა თოლი მომიტალეს, 10
 მიწვეს, მისინაფეს დო ონჯღორე გემიტალეს,
 მემაშქვეს დო იგზალეს, ხვალა ქედომიტალეს.
 ოტრიკე ოდას ხეტუ, ბიდი, ქემომიტალეს.
 ჰემო ვა მეგაშქვატი, დულაფე მომინტალეს.
 მა ვარ ფჩითურ ხე-სკანის, სი მა მუ მემიტალეს? 15
 ლიფადის ბიბირტიშა წკარი ეკემიტალეს.
 ნა მექჩი მანდილეფე, უფითე მოთ იუვალეს.
 ჰაწი გოწომიღვანენ, თხირი დომიკაკალეს.

19. ბოზოში დესტანი.

მემიუჯი! ან გებოჭკარე ბკარას:
 ნა ოგნასენ, ვაშა ირიქ დიბკარას.

- სევდა-ჩქიმიქ ქოდომოხუნუ ბგარას.
 ახი, ვახი! მუ ივასენ გაუღი ჩქიმი?
 ნა ჭემ აფხმასე, ნა ოაა დაბლასენ. 5
 მეშინოჩსას ქუა დო ნჯა ნა გებლასენ.
 კლიმა-ჩქიმის აურდულუმი დიბლასენ.
 გეგატასენ, ძირი, სევგაუღი ჩქიმი?
 ჭანწიშ-ქულე საღი მუჭო გოჭთარე?
 დობლურათი, თი კურზალე გეჭთარე. 10
 ვა ბლერი დო მუჭო საღი გოჭთარე?
 ა ჩქვა ქუსი ქემონთხი, გაუღი ჩქიმი?
 სომა იღი, ნა ტახი ჯამიშ ფარხა?
 ქხე აელეღი, ანდერი ჭითა ფორჩა
 ვაშა ჭეა ხარკიშ ბერეს ქოგაურჩა? 15
 ქობოგნი ნა, სო იღარე, გაუღი ჩქიმი?
 ყინ-ყინ გოხტი, კინჩიში მსუა ნიხანი!
 ქხე აელეღის მიში კოპჭა გოჩანი?
 მა ვარ მომჩი დო მის მეჩი ქოჩანი?
 ახი, ვახი! მუ შა, სევგაუღი ჩქიმი? 20
 ჭემ ვერანექ ჭემ ქახულა სო ძირე?
 ბოლი უღუნ, უჯეფე ვარ მაძირე.
 დიდო ბაქთი, კუსური ვარ მაძირე.
 სურიე გემჩუის გურის მემატე,
 არ მეზარეში ქუა კუჩხეს ემატე. 25
 ოთხო ფრინჯიშ ბერგი ბირდენ მომატე.
 ტორა ოკობნადური, გაუღი ჩქიმი.
 თხირის მებღი, საღი ხე მეტახერი.
 მა ჭაქ ბიბგარ, სი თუნას ელახერი:
 გზაფეს ბიწკერ ყურ თოლი მოტახერი. 30
 მოხთი, მოხთი, ნა შური მიშინარე!
 ნუსქა დიფუ სუს-გიში მცხული სკანი:
 ვა ბჭკომი დო დობიხატი'ნი სკანი.
 მო წილუმტი, მეგოტროხას ხე სკანი!
 მოხთი, მოხთი, ნა შური მიშინარე! 35
 ჭანწ'ივასენ ხაჯიშ დუნის ნოდერი,

გოხვეწვეფურ, მოთ მოღოდამ¹⁾ ქედერ,

კამ მეგომსქუნ ჭისთან' კალა ქემერი.

მოხთი, მოხთი, ნა შური მიშინარე!

ანტამა მომანტე დორენ არ უბა, 40

მეებინამ, მო ძირუმტა²⁾ კაობა.

ვარ გინქინი ბირლასშის³⁾ ტერობა.

ახი, ვახი მე ჰა, სეგგაული ჩქიმი?

ზულა იორლურტ დიფუ, კუზ ვარ მაძირე,

დიდო ბაქთი, კუსური ვარ მაძირე, 45

გზათეს ბიწკერ, ფსქუა ბოზო ვარ მაძირე:

გონდუნუი ჰქა⁴⁾ სეგგაული ჩქიმი?

სოშა ბიდა. ვარ ბორეი ძაზული?

ქომომიდევი სეფე სკანი ნაზული,

ქოდომოხვი, ქემოცონი კაზული, 50

ა ჩქვა ქუსი ქემონთხი, გაული ჩქიმი!

ჰაწიმ-ქელე ჩქვა დობივი ჰელაქი,

შური მშინა! ქომოხთი დო დომლაქი,

ვარ მეტკომერ, გაონარე ილლასქი.

მოღ⁵⁾ მეტკომერ, ნა შური მიშინარე. 55

დუნმა⁶⁾ დიფუ ჩქიმიშენი სინდანნი:

ქომოხთი დო დომინენი მეადასნი,

ორდო მოხთი, მოთ ივერ კაპიდანნი.

მოთ მეტკომერ, ნა შური მიშინარე!

არ ჭარა ელიტი ღალი დო ღალი, 60

გაული, ვარ გინქინი, ნა მილარღალი.

მილარღალი, თის⁷⁾ ნოსი ომინტალი:

ორდო მოხთი, ნა შური მი შინარე!

1) Сказитель: მოღოდან.

2) Толкователь эту форму объяснил потребою стиха в м. в. ძირუმტა.

3) Другой сказитель: ბირლასშის.

4) Сказитель: ჰქა.

5) Сказитель: შურ.

6) Сказитель: დომან.

7) Сказитель: თის.

ფენჯერეს ეატიშა, კაი დოგაწონუ¹⁾,
 ციცი ლეგიდვი, ღუა დოგაწონუ²⁾, 65
 მუთუ ბთქვი-ის სი ხაი დოგაწონუ.
 მახთი, მახთი, ნა შური მიშინარე!
 შახან ჭქელიმი ბუაუდი თაღა
 ფენჯერეს ნოდუმეს ჭუბრიში მსკალა,
 ნოღალენ ეშიმეზ, მისუმეს კალა. 70
 მახთი, მახთი, ნა შური მიშინარე!
 ჯეზაშ ნუსალეფექ გზა მემიკვათეს,
 ფრინჯიშ ბერეფეთუ ღუა შემოკვათეს,
 ღურუნ, დვი, კურბანი მემიკვათეს.
 ორღო მახთი, ნა შური მიშინარე! 75
 კუი-კალა დიუ არ დიდი ჯენგი.
 შური მშინა³⁾, ქოდომოხუნი დერდი.

20. თუწქია.

იდა-ის პეტრეპოლის ოკითხთარე დერსი,
 სი ჭქე ოკითხთაფი დო ჩქი ჭაქ ბოგნათენ სერსი.
 ღახურში დოგურუს დიდო გიღუნს ჭაგესი,
 არ ღახი მენდიონი, უხენი-დო კაქე სი.
 ბერეფეს ოკითხთაფუს დიდო უგორემს სესი. 5
 თიშე შახა დოდვი დო მუშენ გეითვი ქესი?
 აჯაბ, ნაჟა კაი რენ, შახა დო ჭითა ქესი?
 მუსლიმანი დივი ნა, ვარ ეჭოფუმ აბდესი.
 ქითაბი მომინჯღუნი, ჩქუნ მიღუნან ჭაგესი.
 ღახური ვა გიჩქირტუ: მიქ გოკითხთაფუ დერსი? 10
 ვიწქეშე პეტრეპოლის ნაკო ივანტუ ვერსი?

21. თუწქია მანრიშა.

ხელა დო კაობათე სოლე მოგალე მანი?
 ვა ბძირი სკანისტერი ფიქირლი, ნოსიანი.
 ნა არიფიშ ხოჯა რე, ენ დიდი ჭქეშო ვანი.

1) Сказитель: დოგაწონო.

2) Сказитель: დოგაწონო.

3) Другіе допускали и შინე, какъ первый сказитель.

ჭუმანდან ლუმჯიშა-ქის ბითუნ ლაზური ჭარი.
 ენთეფე სი ნა ნჭარუმ, სი მუ გაფასენ ქაარი? 5
 მუთუ მოგინძინაშს სი დეფლეთი სკანიქ გაარი?
 მუჭო ქომოგწონდუი ქეეფე ჩქენი ნდარი?
 თქუანი აერი ბოლი რენ, ლაზურ(ი) მუჭო ღუარი.
 ჩქენ ღივადის იხანენ სადე საჯი დო ჩხვარი,
 ინი რენ თუინისტერი დადეფე ჩქენის წკარი. 10
 ოშვიგო, ილაჯი რენ, ვარ ბიქომ იფთიხარი,
 ისინა ჩქენის გულუნ... ნა რენ? კინხი დო კუარი.
 ისინას დოდგითა-ის ზულა იძირენ ღარი.
 თქუანი აერი ვარ ეფლენ, ბითუნ ჩოლი დო მარი.
 ნამ კირალის კოჩი რე? არ ია, გამამისვარი! 15
 დალიში კოჩი რეი დოქსე თი-მჩხუ ნოღარი?
 რუსის კოჩი სი რენ ნა, შიჯი ვარ გიღუნ სარი.
 აწიშ-ქულე თქუან-კალა ბორტათენ კაძადარი.
 ლაზური ნენაფეთე ქითაბეფე დოსვარი,
 ირი დოკითხაფი, ბერეფე თქუანი უვარი! 20
 ჩქუთი აღნე მიღუნან ჭურეთიში ზარი,
 მეკარიძეფე ჩქენი ფუთხუნან, გობადარი!
 ხვამა ჩქიში კაი რენ, ბადი ბორე კოკარი,
 სუმენეჩი წანერი, ამენჯეფე, სპარი.
 იდი კირალი სკანი, ჭეშო მეჩი ხაპარი. 25
 თუთაში გამამილი, ქორე ნა პალიკარი.
 ვა მიგიუჯანშ-კულე ციქა აკალიპარი.
 თქუან ზენგინი კოჩეფე, თუთაში მუ შაქარი!
 მათი ჭამა გახეწერ თი ჩქიმიში ჩიქარი.

22. ლაზისტანიში დესტანი.

სი რუს კირალიში თი-მჩხუ კოჩი რე,
 მოთ მოხთი? გოილამ ჩქენი აერეფე.
 ჭემ რესიმი იქომთ, ჭემ ლაზჩა ჭარუმთ,
 კულადოზი ივენ თქუანის ტერეფე.
 ლაზისტანი ჩქენი მთელ კაიღული:
 დერეფეში არა სადე ბაღღული, 5

დაჰა ნო დოსკიდუ, ბითუნ დაღლუდი,
 ოთხო კოჩის ნა ვარ იაზდენ, მშქერეფე.
 ციფრი დო ჭკონეფე¹⁾ ოხორისტერი, 10
 კამაფეფე ლანგონი ჯოღორისტერი,
 მთუთეფე გულუნან ლოდორისტერი:
 ხოჯიშენ დიდი რენ ჰქეონ მსქერეფე.
 ისინავეს ვარ გოილან შქურნათე,
 გოხთი-კოთი დაჟლი დო ზურნათე.
 ვარ ძირაშა მუჰო გიწვა ნენათე? 15
 მიჯი გონწკიძერი გულუნ გქერეფე.
 ხოჯიშენ ვიწეშა სუმ ოში ქოი—
 ხუთ შილდა ნუფუსი, ხემშელი სოი:
 ვით შილდა ლაზი რენ მთელ ზულა-ბოი.
 დაღის მიონუნან ანთმა ბერეფე, 20
 დაზის დაილას რენ ფეჯი დო მალი.
 დუთხორიქ მოილამს მინჯი დო კრესლი,
 ქორენ დაილამს სუმ ოში ლალი,
 ბუზისტერი გაულუნ ინი წკარეფე.
 თეფე დაილამს დორთ დანი კალე. 25
 კამაფე გოტკერი თეფეშენ კალე,
 ან ორდი ფკონუმს სუმ ოტკომალე.
 ქუნალეფე ომრინი²⁾ ჰქეო დერეფე,
 ყურ სხათი დერეფეში ენგინი,
 შქით სხათი დაილას რენ დაქინი. 30
 ცუდი რენ, თქუნარე ნა, ეჰე დურბინი,
 გამოწკედი, გაძირასენ დერეფე.
 დიდო ჰქრსლი ივენ ლაზიში კოჩი:
 ისტერსე დახხურის ქომეშუტკოჩი,
 ისტერსე მარტინი გოანქსის ნოტკოჩი. 35
 გიგაფერი რენან კავუნას ჰვერეფე.
 აშმა კელუღითე მოწკი ქუდი.
 ილღა მოთ უწუმერ დუბანა მცუდი!

1) Поэтъ самъ: მქონეფე.

2) Тур. ონკინი.

ქიბირი ვა რენან, ტესკოთი ქაურდი-
 აღჩადი უღუნან ჭეშო გურეფე. 40
 აა, გამიდი დელიკანიშ რესიმი,
 ბაშკაფეს ქუღუნი ჭეშო ქესიმი?
 ბელქი დობიფათენ ზოტე ხისიმი,
 გამოჭკონდეს ესკი გურიშ წიგუნეფე,
 მთელ ქეგონქინაფი ხაი დო კაი, 45
 მუ ორნელი რენან დადი დო ჩაი,
 გური დოგაუგო ჭაშოთე ღაი.
 მუ მომხარე, ნა გინჭარე ანთეფე?
 სი თი-მჩხე კოჩი რე, კოხობოწონი.
 აუქსელი გოქაჩი, ვარ მოგიწონი. 50
 ნა მეგომსქუნ ჯების, ხე მემოცონი.
 ეს-ბერიში ვარ იხენენ ანთეფე.
 ბადი ბორე, ქხე დომაფუ ფინბილი,
 გური ესკი, ხოლო მინონ ციცილი,
 მიონი ბათუმიშა, ჭექი დომოჩილი, 55
 ამა ვარ ქომომჩა ჭეშო ხირტეფე,
 იდაშ-კუფე მომინჯდონი ნიშანი!
 კაი რენ, ზოპონან, კირალი სკანი.
 ისტერსე უკითხი სი ჭამ დესტანი,
 მუ კოჩი რენ, ოხობონანს, ლაზეფე. 60
 კომში ბორეთ, შქით სანთი სინორი,
 ბათუმი იძირენ, ქორტიკო ქორი-
 ასკერიქ ნა გეჩამს, იუნაფენ ბორი,
 მაძირენან, ნა ფუთხუნან კაზეფე.
 ჩქუნი კოჩი თქუნანი აერი ოფუშა რენ, 65
 ქიმი ჭურუნჯი რენ, ქიმი მუშა რენ.
 ზენგინი რეთ, თქუნანი ხალი ბაშკა რენ:
 თქუნანდე მუღუნ მანათი დო ლაზეფე.
 ყურნეჩი წანა რენ, ნა ბორეთ დოსტი:
 დაჭა ვარ ბილტათენ ინშალა ფოსტი. 70
 ჭაწი ბელა დიუ აუნანი კოსტი,
 ხოლო ქომემჩქინეს ხაი ჯაზეფე.

- ხუთ წანა რენ, ნა ვეს ჩქუნ-კალა ჯენგი.
 დაწონუ, ქობორე თურქიში დენგი.
 კადაფურსტერი იმტუ, დასარე რენგი: 75
 დობუნხართ კუმაში დო ბეზეფე.
 გო"რა გირითი რენ, თოლი ნა გაუძინ,
 ბაშკა კირაფეფეს კაპულა ნუძინ.
 ხოლოთი უნჭარუნ ქო"თელი გო"ზინ,
 ჭერ ხალ ბოშ ქიდათენ ხოლ', დომუზეფე! 80
 ჩქუნი დენგი ნა რენ თქუნი დეფლეთი,
 კარაბაღული რენ თქუნი მიღეთი,
 თქუნიში ვარ ივენ გურის იღლეთი.
 ქცაფერი აუნანი, ჩინდი-გუნძეფე.
 ურუს თი-მჩხუფეში სი ხანჯანი, 85
 გაენჯი კოჩი, დიდო გიღუნ მეადანი,
 ხუთ ოში მანათი თუთაში სკანი,
 ნაგო გიღუნ კონალი დო ღუზეფე.
 პეტრესბულის დიდი გიღუნ მესნეთი.
 კირალის კოჩი რე, ბოგნი ე სეთი. 90
 ოფშა გიღუტასენ ფარა ქესეთი:
 პანდა ჭკომი ქოთუმე და გუზეფე.
 ფეჭლეფანიში ბიჭი რაშიდი ჭილმი,
 ღაფრა ქოის მიღუნ ოხორი ჩქიმი:
 მციაქა მებინჭიკო ეს ზორი ჩქიმი, 95
 ჭაქშამეა ბიგი მთელ მარაზეფე.

ათინაში ბირაფა.

23.

- ქალე ბოზო, მიში რე?
 ოქრო დო გუ"მუ"ში რე,
 მენდრაღე ქო მადირე.
 წულუ ბოზო, მიში რე?
 ხაბერი ქოგიჭოფი, 5
 სი შქიმი ორე, შქიმი.

შეიმდე გალე სევედალი,
 ბოზო, ქოგოანუნი?
 სკანისტერი სქუაღინა
 წულუ და გიონუნი?

10

24.

ელა, ქომოხთი, ელა, ენა ვარ მოგალასენ:
 მოგოტროხოდა ჰაჭა დო ენა ვარ გოგალასენ.
 ბოზო, გაშეურინა დო ხუნა ვარ გოგალასენ,
 ამსერი დოგიღუმჯუ, ხუნა ვარ გოგალასენ,
 ქომოჯი დოგიღურუ, ხუნა ვარ გოგალასენ. 5
 ჯუმადი დოგიღურუ, ხუნა მოთ ქოგალასენ?
 იდას კონქმიღულიშა სი მუჭო მოგალასენ?
 ქალ' ბოზო, დოგიღუმჯუ, მონდო ვარ გოგალასენ.
 ამსერი დოგიღუმჯუ, ხუნა ვარ გოგალასენ.
 სევედალი ვარ გიონუნ, სი მუჭო გოგალასენ? 10
 ქალე, ვარ ქოგოჭანდუ, სი ორდო მოგალასენ;
 ქალე, დიქომოჯა ნა, ჰანდათი გოგალასენ.
 სირა ქომოგინთა ნა, შეიმდათი მოგალასენ.
 ქალ' ბოზო, დოგიღუმჯუ, მონდო ვარ გოგალასენ,
 ამსერი დოგიღუმჯუ, ხუნა ვარ გოგალასენ. 15
 ქომოჯი დოგიღურუ, ხუნა მოთ გოგალასენ?

25.

ოდა ან ბოზო ქოხენ, ლეშკი ცოდაკიდერი.
 ეკტოფა, გიონარე ვაშულა მოკიდერი.
 სქუაღითი ნამუ ორე, ქალე მიში ანდერი?
 სკანი ანი-სარითე გოფულუ გერი, გერი.
 ეკტოფა, გიონარე, შქენი ოხორი, ქალე. 5
 სკანი სევედალულითე გური მიტვასუნ, გური.
 ქალე, ვარ ემტოფა ნა, შური ემალე, შური.
 მა მენდარა გ'ნა დობგუთი, სი გიტვასასენ გური.
 უბა მუ მეღიგინენ მუჭო მაქვალე გური?
 ბოზოთე მუ გოლუღვან, ქალ'ბოზო, სური სური? 10

უფი მუ გელეგობუ მუჭო მჭითა ადთუნი?
 ა ქოგოგაგონა დო დობღურა ნა, დობღურა.
 გზა ქოგელეგისედი დოღუმჟუ დოთანაშა.
 ჭქალღღუდი ქეჭოფი, ქაღე, იდი ნანაშა.
 ხოლო მოგიგონარე, წუღუ ბოზო, წანაშა,
 ქართალი გინჭარარე, ქაღე, მა მოგადაშა.
 ჰანდა გოგიშინარე, ქაღ'ბოზო, გოგადაშა.

26.

მამული ქოდეკიდე: ჭანწი დოთანასერენ,
 ქაღ'ბოზო, ჭალი ჩქუნი ჭანწო მუ ივასერენ?
 ქაღე, ვარ ემჭოფა ნა, მონდო დოდურასერენ.
 ნანა სკანი გურიოთე, ვარ გოქომოჭასერენ.
 ბოზო, მა ვარ ემჭოფი, სოღე გიონასერენ?
 მიში ბოზო-მოთა რე, ქუბ ნა მოგატასერენ?
 ბოზო, მიში ბოზო რე? გური გეგატგასერენ.
 მამული უგუდეღე ხორი უღუნ თუდეღე.
 ა¹⁾ ქოსეგატგაფხიკო უბაფეში თუდეღე.

 1) ა) აზ.

В. Восточное нарѣчіе.

I.

სოფური ნება.

Хонскій говоръ.

(*თუხი.*)

1. ნანი.

ნანი. ნანი ჳანანი.

კამბურიში თანანი!

მა გინკან, სი ინჯირი:

ნანს ხადადი სკანი!

2. ძაძუღა.

ძაძუღა თი-ხერხერა,

დადუღის ელეხერი.

აძანს ბედა-სკანის:

ვინ(ა)მ-კუღე მეხერა.

III.

На такъ называемомъ «батумскомъ» говорѣ.

(По записи Ачаряна съ исправленіями).

ლავჭუ.

Бестѣда.

1.

„სი ლავჭუნი გიჩქინი 1?“
 — ციქა (ან ციქა) მიჩქინ 2.
 — ის დიდო ვარ მიჩქინ, ამა ჯუ-
 მა ჩქიმი 3 ჩქიმდვენ კაი უჩქინ 3.
 — მა დიდო კაი ბზლან 4.
 „ბითუნ ლავჭუნი ბლაჭაი 5“.

„Знаешь-ли ты по-чански?“
 — Немного знаю.
 — Я не очень знаю, а братъ
 мой лучше меня знаетъ.
 — Я говорю очень хорошо.
 „Будемъ все время говорить
 по-чански“.

„მუ გიჩქინი? 6“
 — მუთუ ვარ 7.
 „ლავჭუნი ნენა ან სქჟა ნენა
 ვარ რენ 8“.
 „თაუტრქე 9 ლავჭუნიშენ დაჭა
 სქჟა 10 რენ“.
 „ნაკონ 11 ნენა გიჩქინი?“

„Что ты знаешь?“
 — Ничего.
 „Чанскій языкъ не изъ кра-
 сивыхъ“.
 „Турецкій красивѣе чанскаго
 языка“.
 „Сколько ты знаешь язы-
 ковъ?“

— ოთხ 12 ნენა.
 „სი ლავჭუნი სო დიკუნი?“

— Четыре языка.
 „Гдѣ ты выучился чан-
 скому?“

2.

„ჯეჯახი მამხი 13“.

„Отвѣчай мнѣ!“

1. კიქენი А. 2. ციქა (მციქა или მციქა რხ) ქოშიქენ А. 3. მა ოკუმა გა მიქენ, ამა ჯუმე ნქიმი სქიმდვენ გოანო უქენ ბ. 4. მა გოანო ვისაკან ბ. აუ ვმ. ჰ ვე ვისაკან по произношенію булейца Али-реиза; Февзи-бей утверждаетъ, что ау вм. ჰ неизбѣжно въ устахъ булейцевъ, яе имѣющихъ звука ჰ. 5. მოველი ლაზურბი ვისაკანთ ბ, მოველი ლაზურბი ბიპარამთათ რხ. 6. მუტა კიქენი А. 7. მუთუ ვა მიქენ А. 8. ლავჭუნი ნენა ან ვსქჟა ნენა ვარ ოან ბ, ვე რხ: ...ან შიქჟა გა რენ. 9. თუტრქელი რხ. 10. შიქჟა რხ. 11. ნაკო რხ. 12. ოთხი რხ. 13. დომიქი რხ.

— მუ მკითხუფ?

„სი ჟუჟი:ა მათა ვარ მამხაფ?“

— ვარ ვინაშინი.

„მუჟე რეი?“

„კაი რეი?“

— მს რაჭათი მიღუნ.

— კაი ვარე.

„სი სერ მუჟე ინჯირი?“

— მს ამსერი დიდლა კაი ვინ-
ჯარი.

„ჟუმს სკანო მუჟე რენ?“

— ჟუმს ჩქიმი ციქს ხამქელა
რენ.

„ნაკე ხდლა რენ, ხამქელა რენ?“

„უურ-სუმი ღლა რენ, ვარ რენ

„ჭქიმი მუღუნა?“

— ხდლა ჭქიმი მათასუნან.

„ღარმეთიქ მიჭს მეხს! ახა
უნს ამბადი ტუ. მან ეშე ნუნგაფს,
ეტი ხუთ ღლა რენ, კარონი ეინი
რენ, ჟუმს სკანილი ხამქელაბა
ახაშენ რენ“.

„სი ღამან მუ ჭარუფტი?“

— ბაბა ჩქიმიშა მქეთუბი ბჭა-
რამინტუ.

„სი მინდეს ჭარუფტი?“

— О чемъ ты спрашиваешь
меня?

„Почему ты не отвѣчаешь
мнѣ?“

— Я не разслышалъ.

3.

„Какъ поживаешь?“

„Хорошо-ли тебѣ?“

— Я покоенъ.

Мнѣ хорошо.

„Какъ ты спалъ ночью?“

Я отлично спалъ эту ночь.

„Какъ твой братъ?“

— Мой братъ чуточку бо-
ленъ.

„Сколько дней, какъ онъ бо-
ленъ?“

— Едва два, три дня.

„Приходитъ ли докторъ?“

— Сегодня докторъ долженъ
прибыть.

„Богъ да дастъ ему здоровья!
Это было печальное извѣстіе.
Мнѣ такъ кажется, что болѣзнь
твоего брата отъ холодной по-
годы, наступившей вотъ уже
пять дней“.

4.

„Что ты писалъ вчера?“

— Я хотѣлъ написать письмо
отцу.

„Когда ты писалъ?“

— აუტ დღა ჭარალი მიღუტუ.
 — ომან ჭუმანი ჭარალი მიღუ-
 ტუ.
 „ბებრ სი ჭარა ხა, არ მამნი!“
 — მა კმუშ მენდაუჭარამიმან
 წანამა.

— Дня два тому назад мною
 было уже написано.
 — Вчера утром мною было
 уже написано..
 „Дай-ка мнѣ, если ты напи-
 шешь!“
 — Я напишу ему въ буду-
 щемъ году.

5.

„საათი ნაკო რენ?“
 — თამამ აუტ საათი რენ.
 — სუმ დო გჷერ რენ.
 — ზოთინ¹ ხუთინ¹ შეკალაფე
 რენ [შეკალაფერი X, შეაღალაფე-
 რი V]
 — აუტ საათინ¹ კჷ დო ხუთ შე-
 კალაფე რენ.
 — აუტ საათიმა ზოთ დო ხუთ
 დებებე ოყურეფს.
 — აუტ დო გჷერ¹ საათიშ ხუთ
 დებებე ოყურეფს.
 — საათი ჩქიმი ვარ იტ¹სარს:
 ქოდოდგითუ.
 — სერ ქოდოდგინე რენ.

„Сколько часовъ?“
 — Два часа въ точности.
 — Три съ половиною часа.
 — Прошло пять (минуть по-
 слѣ) десяти.
 — Прошло двадцать пять (ми-
 нуть послѣ) двухъ часовъ.
 — Два часа безъ пятнадцати
 минутъ.
 — Безъ пяти два съ полови-
 ною часа.
 — Мои часы не ходятъ:
 остановились.
 — Они остановились ночью.

6.

„დიდო მანო რენ“.
 „ოდრო რენ“.
 „დიდო გაშიმანტუ“.
 „არ საათი დიუჟ, სი აქო ვარ
 რე“.
 „ანდღა ხუთ დღა დიუჟ“.

„Очень поздно“.
 „Рано“.
 „Я очень запоздалъ“.
 „Вотъ уже часъ, какъ тебя
 нѣтъ здѣсь“.
 „Сегодня вотъ уже пять
 дней“.

7.

„შს დიდჲ გურა მღმობთუ“.

„Я очень разсердился“.

8.

„ჟოხხე სკანხი მუ რენ?“
— ჟოხხე ჩქიმში ჭსსან რენ.

„Какъ твое имя?“
— Мое имя — Хасанъ.

9.

„ს კახი დიდჲ ხათინლი დჲ
კახხანი კახი რენ“.

„Этотъ человекъ весьма уважаемый и прославленный мужъ“.

„და მუ ლეხანი კახი რენ!“

„Какъ неопрятенъ этотъ человекъ!“

„ს კახი ჟუმს ჩქიმში აჭბაბი
ოჟ“.

„Этотъ человекъ былъ другъ моего брата“.

„ჟუმს ჩქიმში ხე-ფიმფილანსი
არ ბადი რენ“.

„Мой братъ — старецъ съ бѣлою бородою“.

10.

„სი აკე არდარ სე სეღუ?“
— ჟუმს ჩქიმში არდარს აქელუ-
ღუ. დღას არ-ეურ ჭარს აქელუღუ.
— მს თაჟქანის ადნე მელუღუ.

„Куда ты идешь такъ рано?“

— Я иду въ домъ моего брата.

За день я иду къ нему раза два.

— Я теперь только иду въ лавку.

— მს თაჟქანის ვარ აქელუღუ.

— Я не иду въ лавку.

„სი სოღს მუღუ?“

„Откуда ты идешь?“

— ჩარშიქენ ამღელუღუ.

— Я иду съ рынка.

— ხანს ჩქიმში ვიდი.

— Я ходилъ къ матери.

— მს უავაკნი, ოტი სანს სკანი
ხამსელი რენ.

— Я узналъ, что твоя мать
больна.

— ჭქიმეღუ უკონინუნს, ოტი
ამა ბადი რენ.

— Доктора сказали, что ей
плохо.

„ნაკე დღს რენ, დონჯინელი
რენ?“

„Сколько дней, какъ она
лежитъ?“

— ომანს ჭუმანსი ინჯინენ.

— Она слегла вчера утромъ.

„თანრიქ შიჭა მესას!“

„Богъ да дастъ ей здорovia!“

11.

„ჭუქუმან სი ჩარძიშა იდაგინებო?“

— ჭო, მა დუღაჲა მიღუნ, ვიდა-
მინონ.

„მა დუღაჲა ვარ მიღუნ, ამა
ჭუქუმან ჩქიმიშენი ვიდამინონ.“

— მუ დუღაჲა გიღუტუ, რტი
მომკითხი?

„მათი სკან-კალა ისა ვიდამინ-
ტუ“.

— ჭუქუმან არ გუღამილი მს!

„Пойдешь ли ты завтра на
рынокъ?“

— Да, у меня дѣло, пойду.

„У меня нѣтъ дѣла, но я
пойду изъ-за брата“.

— Какое было у тебя дѣло,
что спросилъ меня?

„Я также пожалуй пошелъ
бы съ тобою“.

— Завтра зайдн какъ нибудь
ко мнѣ!

12.

„ჭუქუმან სკანიშ ოხონი დიდო
მუნდრა რენი?“

— ვარ, ხალხს რენ, მეღესნი
სოხსხის რენ, არ ჭითამ ოხონი
რენ.

„აჲა ოხონი მუში რენი?“

— ვარ, ალიშ რენ, ამა გამსხა-
სუნონ.

„ოქუას ნაკო ნჭუქუმან რეთ?“

— ჩქინ ანშ ჭუქუმან ვორტით,
ამა გოქოქოხ რუარ დოღურუ დო
აწინ ოთხ ვორეთ.

„ჭუქუმან სკანი სო რენ?“

— აქ ვარ რენ, ამა იშთე მუღუნ.

„Далеко ли находится домъ
твоего брата?“

— Нѣтъ, онъ близко, на про-
тивоположной улицѣ, это—крас-
ный домъ.

„Этотъ домъ принадлежитъ-
ли ему?“

Нѣтъ, онъ принадлежитъ
Алию, но собирается продать.

„Сколько братьевъ васъ?“

— Насъ было шесть брать-
евъ, но въ позанпрошломъ году
двое скончались, и теперь насъ
четыре.

„Гдѣ твой братъ?“

— Его здѣсь нѣтъ, но вотъ
онъ идетъ.

13.

„ოქუას ნა გობინი, დიდო კანი მს-“

„Я очень доволенъ, что Васъ“

წონუ: მა ტკობაშა ოზობინუში
ჯაჭი მიღუნ“.

— აშო რენ ნა, დომიწვი!

„არ კანჭეშა ვიდათი? აქონაში“.

увидѣль: у меня нѣчто для сообще-
щенія секретно“.

— Если такъ, скажи мнѣ!

„Не пойдѣмъ ли въ кофейню?
Тамъ“.

14.

„ასტკრიშა ბორჯი მიღუნ“.

„Я долженъ одному“.

15.

„ანდღა ტარონი კაი რენ“.

„ტა, შქვით ღლა რენ, მოზდი-
მეკი რენ“.

„აწი მუარა აქთასუნონ: ჰუ-
ლაფე ნულუნ, ტარონი გაკეთტა-
სუნონ“.

„ტა ბულუთონი რენ, ამა კალა-
ში რენ“.

„აა მუ ეინი კალაში რენ!“

„ბეთი კალაში უბარს“.

„დიდი ეინი მომტუნ“.

„ანდღა ეინი დიდი რენ“.

„ანდღა კმო ნუნგატს, ოტი
ტუშა უპირებუნ“.

„ბელქი თური მთუასუნონ“.

„თური დობურთინი“.

„ანდღა ტარონი დიდი ჩხოფა
რენ“.

„ჩხოფა ანდღა დიდო რენ“.

„ოდრო ოდრო (კანინეკი კა-
ნინეკი) განანუ“.

„ჩაშენ ღუმანი ქაკეფთუ“.

„Сегодня хорошая погода“.

„Семь дней, какъ небо за-
волокло тучами“.

„Теперь взойдетъ солнце:
облака уходятъ, погода улуч-
шится“.

„Небо облачно, но вѣтеръ“.

„Какой холодный вѣтеръ!“

„Неистовый вѣтеръ дуетъ“.

„Мнѣ очень холодно“.

„Сегодня сильный холодъ“.

„Похоже на то, что сегодня
пойдетъ дождь“.

„Можетъ быть, выпадетъ
снѣгъ“.

„Я игралъ въ снѣжки“.

„Сегодня погода очень жар-
кая“.

„Жара сегодня сильная“.

„Непрерывно сверкала мол-
ния“.

„Туманъ спустился съ неба“.

16.

„ჯუმს, მს დიდო მხქირონს“.
 — ციქა ქოალი დო უჩქალი მო-
 გილას?
 „ქოალი დო ცხული მომილი!“

„Братъ, я очень голодень“.
 — Не принести ли тебѣ не-
 много хлѣба и сыра?
 „Принеси мнѣ хлѣба и
 грушъ!“

17.

„ამა მედგეფე დოჟოფუმე რენ“.
 — მს დიდო მედგა კაი მაწონენ.

„Эти фрукты—зрѣлы“.
 — Мнѣ очень нравятся фрук-
 ты.

18.

„ოკკომეშენი აშჯინხანაშ ვი-
 ღათი?“
 — თქუან მუ გინონან, რტი
 მოგილას?
 „ციქა ჩორბა მომილი!“
 „ციქა გიბერე სორცი მომი,
 ამა კაი გიბერე ტას!“

„Хотите, пойдемъ въ ресто-
 ранъ, чтобы покушать?“
 — Чего Вы хотите, чтобы я
 принесъ?
 „Принеси мнѣ немного супа!“
 „Дай мнѣ немного варенаго
 мяса, но чтобы мясо было хо-
 рошо сварено!“

„თქუანი გდარეფე კაი რენ“.
 „ამა სორცი ნოსტანეი სორცი
 რენ, ამა ჟუმე ვარ უღუნ“.
 „მს სორცი მომილი, ამა ძაღლი
 ტას!“

„Ваши кушанья—хороши“.
 „Это мясо—вкусное, но оно
 безъ соли“.
 „Принеси мнѣ мяса, но чтобы
 оно было жирное!“

— ჩქუა მუ მოგილას?
 „ჩქუა მუთუ ვარ მინონ, ჩუწქი
 ართუქ დოვიცხი“.
 „ამა გდარი ჟუმონი რენ“.
 „ოჯუმალე მომილი!“
 „თუთუნი სკანი მომი. არ ცი-
 გარა უოფუმინონ“.

— Что еще принести Вамъ?
 „Больше мнѣ ничего не надо,
 такъ какъ я уже насытился“.
 „Это кушанье—соленое“.
 „Дай мнѣ солонку!“
 „Дай мнѣ твоего табаку, хо-
 чу сдѣлать себѣ папиросу“.

„დიდო შექერონი კაჭკუე მო-
ვიღი!“

„მა არ კიბრითი მომნი, ცი-
გარა ჩქიმი დობჭუა“.

— აწი ქომოფიმაწ.

„Принеси мнѣ кофе посла-
ще!“

„Дай мнѣ спички, закурю
(*букв.* зажгу) я себѣ папиросу“.

— Принесу сейчасъ.

19.

„დიდო მინონ ჯირღმა“.

„დიდო მანჯირენ“.

„Очень хочется мнѣ спать“.

„Очень мнѣ спится“.

20.

„უფიდი მოყუფის“.

„მა დიდო უფი გემინ“.

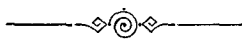
„Потъ течетъ“.

„Я очень потѣю“.

21.

„ცოქა დონქდი დო ვიდათ!“

„Посиди немного, и пойдёмъ!“

ჭანსკო-რუსსი სლვარქ.

5.

1. «ა» ეთოტ, ა გოზი ეთოტ ჩლოვქი»
 А чар. съ помѣнкою «(Вѣ) (при итѣ
 à At.)» — рх, см. I р., § 41, а, 1.

2. ა см. უა.

3. ა см. ან.

აа *междом.* პქტ; я слышалъ въ А:
 [ა (-рх, -х). Такое отрицательное
 междометіе встрѣчается и въ карт-
 скихъ говорахъ, какъ напр. въ гу-
 рійскомъ, гдѣ оно звучитъ [ა!

«აბგდა (At) რქჩა» А чар. Быть
 можетъ, это — названіе какой либо
 рქჩი.

აბღესი (т.-перс. ابدست) омовеніе.

«აბრეკ (Eg. 281) разбойникъ» А чар.

«აგგირი-ცქუ .ი (Eg. 178) жеребець»,
 см. ააგირი.

აღეთი (г.-арб. عادت) обычаи.

ავი А животное, звѣрь.

ავლია (греч. ἀύλη) А площадь во-
 кругъ дома, ავლა V, ავლი рх, ავლია
 სოფლიკა, პანდა სოფლიკა А бычекъ съ
 площади вокругъ дома — всегачи
 бычекъ.

«ავროსი» см. ვორსი.

აყ см. ყაყ.

აყმალიდა названіе рыбы.

ათმაგდა (т. اتمجد) х, рх, V ястребъ
 (охотничій), ср. სიჭთერი.

აი см. აა.

აკათენ см. კათ.

აკარდაში *вм.* *არკადაში (т. ارقداش)
 товарищъ.

1. «აკო (At) одшадъ».

2. აკო см. ჰაკუ.

აკონოჲ х столько, دو قدر.

აკრა А берегъ, см პიჯი. ჩინანი; ლი-
 ვალი აკრა заборъ сада по R.

აკშამი (т. اخشام) вечеръ, აკშამ-ესტი
 (т. اخشام اوستی) къ вечеру, ср.
 აქშამ.

აღაბღული (т. الابالق) А форежь,
 ср. კალმასა.

აღანი А сверстникъ, ср. არ-წანენი.

აღაჭი (една ли тур. يولاف) овесь,
 скорѣ (عَلَف) сѣно.

აღთუნი (г. التون) золото, золо-
 таჲ монета, მჭითა აღთუნი красное
 золото, ართუნი х, ср. ოქრო.

ადლი см. ყალი.

ადლიონი х чайка, ср. ქინო.

ადლიალი (т. **الطبي**) низкий, смиренный.

ამ см. ჰამ.

ამა (т.-არბ. **اما**) но, ама.

ამბაი х, рх новость, вѣсть, ამბარი V,
ჟნა ამბაი «Вт» дурная вѣсть.

ამდლა см. ღლა.

ამენჯველი см. მეჯველი.

ამმა см. ამა.

ამოთ **ამოთ** х медленно, ср. თამო
თამო.

ამსერი см. სერი.

ამსიქა см. მ-ციქა.

ამუ-ქ х этотъ, *Гр.*, § 41, b, 4.

ამციქა см. მ-ციქა.

ანამიდი А, х цилиндръ изъ верти-
кальныхъ палокъ на полахъ для на-
матыванія нитей, часть ткацкаго
станка, ალამიდი V (въ самомъ го-
родѣ ო-კინოსე), см. ღინალი.

ანაჯი см. ღაქო.

ანდერი безъ хозяина, безпризорный,
въ значеніи груз. უპატრონო, ოსე-
რი: სქუალითი ნამუ ორე, ქალე, მიში
ანდერი? И красавица то ты какая,
дѣвушка, чья ты безпризорная?
Очевидно, это арм. *ანდერ*. Слово
употребляютъ здѣсь въ турецкомъ
и въ Клолъ, и потому думаютъ,
что оно турецкос. Въ чанскомъ
не знаютъ ни значенія «половина»,
ни значенія «женщина кого то»,
какъ это объяснено у Аѳар., также
считающаго слово турецкимъ по
происхожденію.

ანდლა см. ღლა.

ანთერი зипунъ.

ანთეფე, **ანთეფე-ქ** см. *Гр.*, § 48, e,
2, ბ.

ანთხორუ см. თხორ 1.

ანიმსე V племянникъ, *собств.* сынъ
брата, ანიმსე х, ჟუმამ ბერე, ზოზ'
ორცას, ბიჭ' ორცას. ანიმსე რენ V
если дѣвушка — ჟუმამ-ბერე *ძითა*
ბრათა, если мальчикъ — ანიმსე.

ანკე х охотничья птица ძვტა ястре-
ба, ღონიე იტაშექ, მუხ, ბაბოჩექ.

ანკეში (груз.) улочка.

«**ანკოჭ**» см. კოჩი.

ანმუნთსა см. მუნთ.

ანცამა см. აცამა.

ანცენი А часть ткацкаго станка:
скала для наматыванія согнаннаго
полотна, см. ღინალი.

ანციში см. ანცრისე.

ანცრისე: ნანამ ანცრისე V მახიხა, ნა-
ნამ ანციში х, რხ.

«**ანუნენრი**» см. აში.

ანცერა А черника (слышалъ я въ
Ламго), ср. ვაცხანავა.

ანწი см. წანა.

ანწკლი ხ ბუზინა, см. იწკირა.

ანწო см. წანა.

ანჭარიბა см. ანჭკარიბა.

ანჭკარიბა AV, რხ мелкія рыбешки;
по объясненію конца ихъ не ѣдятъ;
ანჭარიბა «(At) макрель (рыба)».

ანჯალი, **ანჯალ** (т. **انجلی**) съ тру-
домъ, едва.

ად (т. **آی**) мѣсяць, აი, ср. თუთა; — ა-
ლული (т. **ایلی**) мѣсячное жалованье.

ადამ А этотъ, *Гр.*, § 41, b, 1, ჰამა сей-
часъ малоизвѣстная форма, ადა კოჩი
этотъ человекъ, у Аѳаряпа съ
смылкою на «Вт» приведена фраза:
ადა მუ ეინი [ა не «ღინი!» კალამი
რენ! что это за холодный вѣтеръ!

ადგირი жеребець, по это тур. **ایغر**,
что въ х мѣтъ объяснили по-чански:

უვაჟრონი ცხენი, სრ. «აგგირი».

აპლადი «აპლად», названіе сѣти.

აპრილი см. თუთა.

აპუტრაკი V лекарственное расте-
ніе, х растение горькое на вкусъ;
въ груз. აპუტრაკი чемерица (Р. Эри-
стовъ, Сл., s. v.).

ა-ჟურ см. არ.

არ (<ართი) одинъ, არ ზერე одинъ маль-
чикъ. არ მცესული одна груша, არ ღი-
ლო ღილი ოსორი одинъ громадиწიშ
домъ; одинъ только, solus, ოსორის
არ რეი? дома ты одинъ только?
разъ, ქუმანი არ გოლომაქთი груз-
ხვალ ერთი გამომაირე *ბუკა*. завтра
разъ заверни ко мнѣ, т. е. какъ
пибудь зайди завтра ко мнѣ,
фრაза въ такомъ же значеніи у
Аѳар. безъ указанія нарѣчія гла-
сить: «ქუმენ არ გულამილი მან viens
me voir demain une fois»; съ ოტნა-
დენიემъ исходнаго რ то же слово
гласить ა, ა ნლა b одинъ день,
ა-ჟურ ღლა რენ x уже нѣсколько дней,
какъ (უ Аѳარ. съ ссылкою на «В»)
въ этомъ значеніи фраза: არ-ჟურ
გლა (sic) რენ).

არ-, т. е. тоже არ *одинъ* въ сложеніи
съ тѣмъ или инымъ существитель-
нымъ, прилагательнымъ и мѣсто-
именіемъ см. подъ этими вторыми
частями сложныхъ словъ, какъ то —
თოლი, მუთუ (მუთი, მუთხუ), მ-ციქა
(არ-ციქა), წანერი и т. п.

1. არა вѣтъ л. Ф.- бек, см. უა.

2. არა (т. არა) внутри, среди.

არაკანი см. რაკანი.

არარანცი (არარანწი) А видъ лимона,
крупный, но столь же кислый; въ
рх мнѣ назвали было эквивален-

томъ *ტრუნჯი*, но сбились, стали
противорѣчить другъ другу и подъ
конецъ отождествили съ своимъ
არანჯი, არანწი х.

არანწი см. არარანცი.

არანჯი см. არარანცი.

არგუნ топоръ.

ართელი рх первый.

ართი (>არ) одинъ, ართი ართი А одинъ
другого, другъ друга, ართიქ ართის V,
х, ართიქ ართი х, ართი კათის рх, კარ-
თი კართი А, კართი კართი ზღაპუნ-
ცეს А была большая суматоха,
ბუკა. другъ друга мѣли, см. არ.

ართმა (т. ارتما) прирость, избытокъ.

ართუქ (т. ارتقى) наконецъ, итакъ; уже.

არიანი см. თანი.

არიფი (т. ارفى) свѣдущій; уче-
ный.

«არმალი [ср. греч. ἀρμάρι] (R.
шкаль, бუფეტъ».

არ მუში первый, *გრ.*, § 36.

არქაბი Архава, სრ. არხავე.

არხავე Архава, სრ. არქაბი.

ასთერი см. თერი.

ასვერი см. ესვერი.

ასლანი (т. ارسالان > اسلان) левъ; в
Архавѣ названіе піастра, სრ. კროშ.

ასტერი см. ასთერი.

ასამბა А перснѣ, ანცამა х, V.

აქ см. ჰაქო.

აქოლე см. ჰაქოლე.

აქონაჲ А до сихъ поръ.

აქონაში см. ჰაქო.

აქრა см. ქრა.

აქშამა (т. اخشامه) до вечера, с
აკშამ.

აღანი А, рх новый, აღანი წანა ი
ვნი годъ; январь, სრ. აღნე; — აღ
ნობა А, рх новостъ, აღნობა V.

აღარღაღუ სმ. ღარღაღ.

აღნე V, რხ новый; сейчасть, აღნე ოსონი новый домъ, შა თაუქანიშა აღნე მეულურ (ბულურ V) ა' თენერ თოლხო იდუ ვ ღავკუ, სრ. აღანი; — აღნობა სმ. აღანობა.

აღნუსე V ნეწქეხო, სრ. ღნოსი.

აღუ (т. آغ) A, x ღელქ.

აღუსტოზი ავგუსტ, სრ. თუთა.

აში AV шесть, აშ x, აში, «აშ მუშ (R) шестой», Gr., § 36.

აში სმ. ჰუშო.

აშიგისანა (т. آشبخانه) კუხია, რე-სტორან.

აწი x სმ. ჰწი.

აწირღე x ოსა, აწილი რხ, მაწურღე ილი მაწურღე A, მწესუ აწირღე x კრუ-ნიყ ვიღ ოსი.

აწილი სმ. აწირღე.

აჭარა სმ. მცხულო.

ახთი (т.-არბ. آخ) общание, ნო ნო თოლქოვანი ღავა — თოსკა.

ახი (т. آخ) увы! горе! ახი, ვახი ო, горе! ახი-ზარი ახ! შაღ!

ახიპიგეი სმ. ახიპიგეი.

ახირი V ხღვი, კონიუნი, სრ. ზაკი: ახიპიგეი საღ ნერეღ დომოშ. *собств.* ნერეღ კონიუნიე ვ ნიქ-ნემე ჟაღქ დომა, ახიპიგეი V.

აგაბ (т.-არბ. عجب) უდიდოლო; ინ-ტერესო.

აგამი (т.-არბ. عجم) ჸუჯო, ნეზაქო-მყ.

აკუბაზი (т. احباب) დრუგ, პრეტელ.

ბ.

1. **ბ:** კოწო-ბუმუ A (ნო R) ვწაღ, ნ. კოწო-ვობუმ A ვწაღ, კოწო-ბო-ბუმ რხ, აორ. კოწო-ვობი A, კოწო-ბობი რხ, ბ. კოწოვობაღე A, კოწო-ბობარე რხ, სტად. კოწობურ ვწ-შაღ; — აორ. სწ დატ. ოთ. გელე-გობუ ნოვიე უ თეღ; — ნ. ელე-გო-ბუნ ვიღე უ თეღ (ნა თეღ); — სტად. სწ დატ. ოთნ. ნ. მე-ბობურ პრევზვავაღ.

2. **ბ:** «გეღუმუ» ნო A წარ. დავღ ნიღ, წკარი (წარი A) გეღუბი AV ი დალე ომუ ნიღ ვოდუ, წკარი გეღუბი (გე-ბუბი რხ) x, რხ; — I-ღ-ი პორ. ნ. გო-ვობამ A პოღვავ, გოვობაღ x, გო-ბაღ, გობაღე, წარი (წკარი V) გობამს AV პოღვავე ვოდუ, წკარი გობაღე x; — ღოღობუმან სმ. ო-ნ-ჩახულღ.

3. **ბ:** ნ. მო-ბურს x, V ირეტე, გონეტე

ზა სამკო, პრინ. ნეს. მობურღუ. ნოვ. მობურღვას, სოგეიკა მობურს V ბჩეჩე გონეტე ჸა კოვოვო.

4. **ბ-** სმ. გ- 1.

1. **ბაბა** ოტეღ; — უბაბელი ბეღ ოტა.

2. **ბაბა** V პოჯკა სტულა: იხე ჸეღერე (სმ. პერონი). ვე x ოღერდელი, ჸე ჟო ნე ღავსკოე [ჩანსკოე], ა ტურე-კოე სლოვო.

ბაგენი x, V პომწენი დღე სწა, კუბურუზი ილი კამყიე, სრ. ნაღა. სერენღ.

1. **ბად:** აორ. ღომბადი ი როდელ, ბუღ. ღომბადამინონ, II პორ. აორ. ღოვი-ბადი V, ბ. ღოვიბადამინონ.

2. **ბადი** სტარიღ, სმ. ბინენი; A წარ. პრევზიღე ნ ფორმუ სწ თუბალ-კაინ-სკიმ იმენიმ იმ ოკონჩანიემ: ბა-ღე; — ოთყმ. გღვ. აორ. ღოვიბადი ი

состарился, დიბადი AV თი სოსთარისა, б. ვიბადამინონ; III-я пор. аор. ლომადი AV ი სოსთარიათ ეგო; — ბადობა старость.

3. «ბადი» см. ბიათი; — «ბადობა злоба, безобразіе».

ბაფი (т.-არბ. بعض) пѣкоторые, кой-кто.

ბათმანი х кувшинъ съ ручкою изъ глины (для воды), особая мѣра жидкостей; половина его бარდალი х.

ბაკი х хлѣвъ, конюшня, арм. բակ, ср. анири.

ბალარქადა х название растенія.

ბალურქალი V помидоръ.

ბალული (т. يالق) рыба; — ბალუქი или ბალუქი (т. يالقچي) рыболовы; — ბალუქილული или ბალუქილული (т. يالقچي لئق) занятіе рыболова, рыбное дѣло.

ბანდაღერი х качающийся (напр. ньяпий).

ბარ: ობარუ A дуть, ბარს დუეთ, ნობარს или უბარს AV, х дуетъ на него, დიღო კალაში უბარს ვაქერъ сильно дуетъ (вм. დიღო A ობარ. пишеть ჯიბეთი, переводя его «пенетово», но встрѣчавшимся мнѣ лаямъ слово неизвѣстно), наст. მეუბარუე х я дую, аор. მეუბარი, б. მეუბარამინონ. н. ლობარუე надуваю, аор. ლობარი, б. ლობარამინონ, II-я пор. н. ლოვიბარუე надуваюсь, аор. ლოვიბარი, დიბარი, დიბარუ. б. ლოვიბარამინონ.

ბარბალი х: н. ბარბალავ ბრეჟუ, песу вздоръ, нахожусь въ бреду, аор. ბარბალი, б. ბარბალამინონ, нов. отр. შო ბარბალა не болтай; — объект. строя III-го спряж. н. მაბარბალეб id., გაბარბალეб, აბარბალეб, მბარ-

ბალეбან и т. д., аор. მბარბალუ, сосл. მბარბალა.

ბარგალი см. ბრანგალი.

ბარდალი (т. بارداق) V, х кувшинъ, обыкновенно глиняный, для воды; формы «ბურდაკ», приводимой R, я не слышалъ, см. ბათმანი.

ბარდი стога, въ частности палоротника, собираемого для уваживанія почвы.

ბაცა AV трусливый, мягкій, слабый.

ბალ: н. მა ლომბალეб ნიქ დოსთატოჩი სი ლოგიბალეб. ემუს დუბალეб (< ლო-უბალეб), ჩქინ ლომბალეб, თქუა ლოგიბალეб, დუბალეб (< ლო-უბალეб) также AV, конечно, съ привычными для этихъ говоровъ формами самостоятельныхъ мѣстоименій, б. ში ბალსეб.

ბალღული (т.-перс. باغلق) сады.

ბალუ V амбаръ для мелкаго орѣха яблокъ и т. п.

1. **ბაში** (т. باش) глава, см. კითი.

2. **ბაში** (< ბარში, т. بارش) миръ, перемирие, договоръ.

ბაშუკა (т. باشق) другой, иной.

1. **ბაშლული** V даръ, привосимы пецѣтъ или жепиху, ბაშლული შ ლოგიდევს? что тебѣ дали (ბუკ положили) въ даръ?

2. **ბაშლული** (т. باشلق) башлыкъ. В описаніи башлыка, основательнъ названнаго лазскимъ головнымъ уборомъ, A ობარ. допускаеть двѣ не точности: 1) его дѣлають изъ шерстяной матеріи, а не только изъ верблюжьей шерсти, 2) полосъ свѣтлѣющихъ съ пирамидальн. части, длиною бывають менѣе метра.

ზახ х: н, ბანუჲ и ლობანუჲ ხუ (человѣка), молочу (хлебъ), аор. ლობანი, ნ. ზახანინონ. Основа известна и въ рх, но здѣсь предпочитаютъ въ томъ же значеніи ჯახ.

ზახნიში (т.-п. *تخشيشی*) дарь, подарокъ; — отым. глаголь: н. ლუზახნიშუჲ х я ему дарю, дѣлаю подарокъ, аор. ლუზახნიში.

ზგარ см. შგარ.

ზედეჟრა А дрань, ср. ხარცომა.

ზელი (груз.) х судьба.

ზეცი (т. *جبر*) полотно.

ზეთი х неистовый, страшный, см. კალიში.

ზედათი— или ზეადი— beyati, см. ზითი.

ზეი см. ზერე.

ზეკმეცი (т. *بكمز*, но *pètmèz*) безмезъ, сладкое вино, ზეკმეცი х.

ზელა (т.-арб. *بلا*) несчастье, бѣда; «ზელა (It) безуміе, сумасшествіе, бредъ».

ზელიქი (т.-перс. *بلكه*) можетъ быть.

ზენჯელა V тупой, ზენჯელა ხაში тупой ножъ, ზენჯელა კონი тупой человекъ; ср. ჯანგარა.

ზედა см. ზია.

ზერაზერი (т.-перс. *زرازر*) вмѣстѣ.

ზერგი AV, х, въ селахъ ზერგი мотыга (груз. *ოზი*) съ узкимъ желѣзнымъ остриемъ, неглубоко захватывающая мотыга; сѣвира; — отым. глаг. ოპერგუ (ср. груз. მარგლვა) А полотно, ср. კონ.

ზერე дитя; сынъ, мальчикъ; въ селахъ А отъ встрѣчнаго въ Аѳинскомъ ущельѣ юноши слышалъ ზეი въ сочетаніи წულუ ზეი, но при переспросѣ онъ поправился и про-

изнесъ: წულუ ზერე; — ზერობა дѣтство; ребячество.

ზერი (т.-перс. *زیر*) сверху, по.

ზერწეული х гравать, ср. ნარი.

ზეცმეცი см. ზეკმეცი.

ზექარი (т. *بكار*) идовый; вдовецъ.

ზეგჯე: ოპეგლინუ V сердиться, ругать, н. ზეგჯელამ, аор. ზეგჯელი, ნ.

ზეგჯელანე, ср. ურ.

«**ზოელი**» см. შოელი.

ზიათი AV плохой, злой, безобразный, ზიათი AV, ზაგი х, рх; A წარ. приводитъ еще «ზელი (Bt), beyati (At)», но этихъ формъ никто изъ моихъ собесѣдниковъ не слышалъ, ср. ზეი.

ზიზი тетя по отцу, слово аѳинское по свѣдѣніямъ Аѳаряна; миѣ же рассказали въ Аѳинѣхъ, что у нихъ «сестра отца» (груз. შამილა) гласить ზულა, а ზიზი ничего не значить, что наоборотъ, такъ, имевно ზიზი называютъ «сестру отца», т. е. «тетку по отцѣ» въ Батумѣ, ср. ღალი; — ზიზიში ზერე А или ზიზი-ზერე двоюродный братъ, *ბუკე*. сынъ тети по отцу, ср. ღალი ზერე.

1. **ზიზილი** А дѣтскій мужской членъ, ср. კუტუ.
2. **ზიზილი** х бородака иѣтуха.

ზიგა налка.

ზიიუნ (т. *بنتون*) цѣлкомъ, совсѣмъ; все время.

«**ზილა**» груз. см. წუკალი.

ზიმზი V кувшинчикъ (какъ изъ мѣталла, такъ и изъ глины).

ზინა А каждый изъ четырехъ столбовъ кукурузника; по Шурѣри-эфенди, четыре балки квадратомъ, на углахъ конхъ всажены четыре столба кукурузника.

ბინესი виноградная лоза, ზადი ბინესი
x ხმელს; — ბინესონა AV много
лозь. ბინესეფუნა x, px.

ბირ: ბირათა AV, x იგრა; იქსია, ვა A
лучше ობირუ, x იქვие; II-я пор.
ი. ვიბირ, აორ. ვიბირი, ბ. ვიბირა-
მინონ, V: ი. ბიბირ ი. т. д.;—объект.
строя 3-го спряж. ი. მაბირენ пою,
могу იქვ, хочется იქვ; — ბირო-
ბაში ილი ბიროლაში იქსენვი.

ბირგიქი A დოკოთ, სრ. ღურეუ.

ბირდენ (т. بردن) სრავი.

ბირინჯი (т. برنجی) ძერვი.

ბიჭი AV, x მალჩიკს, სმპს; муж-
ского пола (male); — ბიჭობა муж-
ской возраст; храбрость, доб-
лесть.

ბობოლა см. ზომბულა.

ბოგინა V უღი, სრ. კავრანი, ღუნი.

ბოლა A სტკა ილი სტს მწიკოთ
для собиравія яблокъ: она привя-
зывается къ концу палки; палка
эта называется кало, все же вмѣ-
стѣ—ბოლა-კალი; ბოლა x სტყათი
მწიკოთ для орѣховъ и т. п., სრ.
ოწილაშე ი უშეკური უწილონი поды
წილ; — ო-ბოლაღე x სტყათი მწ-
იკოთ для хранения птицеводной
сѣти: въ него кладутъ сѣть для
птиць и подвѣшиваютъ поды по-
толокъ.

ბოი (г. بوي) როსტ, რამწრწ?); ზულა-
ბოი ვდოლ მორა, по морскому по-
бережью.

ბოზო დწვიცა, დწვიშკა, ან ბოზო
ბიჭი მეჩჳ V ვდადს კაკოუ ლიბო
დწვიშკუ ჯა იოპოთ; — ბოზო-მოთა
AV დწვიშკა (უმენშ. ი ლასკატ.)
маленькая, милая, ქეუცა ბოზო x,
px, სრ. კულანი.

ბოლი (г. بول) პროსტორვი, широкіи
ბომბულა x, px паукъ; слово при-
водитъ въ формѣ ზობოლა к R
სწდოვალთო, მოჰო ბი დუმათ
изъ агипскаго говора, но см
რახна.

ბომქვა px ჳელანა шелуха мелкаго
орѣха, სრ. ქაკი.

ბოდა (г. بوجا) კრასკა.

ბოადრული (т. بوجادروغ) არმო.

ბონ: ობონუ AV, x მით, II-я по-
и. ვიბონუმ AV мою, აორ. ვიბონ
ბ. ვიბონარე, ი. ვიბონუ x, აოი
ღოვიბონი, ბ. ვიბონამინონ; ვა x მ
ობწასილი, ჳო ობონუ მით ლიცი
რუი ი т. п., ონსუ (იოდь ნა-სე) —
მით ბწლე, სტირათ, ონსუ — მით
сосуды, доски; — ბონერი მით
(однако Ф.-бей отвергъ значен
«чистый»).

ბორი (г. بوری) ტრუბა.

ბორეგი (т. بوج) დოღტ.

ბოლაკისტი x სერებრიანო ოჳერელ

ბოში (т. بوش) ნუსთი, დოსუჳი
бездѣльный; ჳოლოსე ბოში ნუსტ
полый внутри.

ბორი A, x ბარანვ, ვა x სლო ობ
ასვილი თატ: ნსურიში ევაგონი ბო
რენ [ოთ] ოვიცა სამენც есть ბო

ბუა см. მეა.

ბუაღვა см. ჳაღვა.

ბუორა см. მეორა.

ბრანგალ: ობრანგალუ x, V სტუჯ
ногами (ო დწიახ), ობარგალუ
მოთ ბრანგალუმ V ნე სტუჯ ილი
шуми ногами.

ბრესტი x, V სწრვი;—გობრესტანც
სწროვათი.

ბრინჯი см. პრინცი.

ბრიწ: ობრიწუ AV, px, x რადირე

разрывать, аор. 3-е л. ღობრიწუ A и др., н. 1-е л. ბრიწუჲ x, аор. ღობრიწი, ნ. ბრიწამინონ; — аор. ებრწუ V, рх разодрался.

მა-ბუზადლე V (одно время слово мнѣ слышалось მა-ბუზადლე) маленькая втычка, хвостикомъ бьетъ, быстро перескакиваетъ, ср. სიმსი-კოკარი. წინცანი.

ბუზი (т. جوز) ледь.

ბულა AV тетка (сестра отца), ср. ბიბი.

ბულევი AV рѣдья; приводимая А чаряномъ съ ссылкой на «Вt» форма «ბულექი» фонетически вполне закономерна и для A, но мнѣ ни гдѣ не удалось ее слышать.

«ბულექი» см. ბულევი.

ბულთი x, V мячъ; сибжокъ, мячъ или шаръ (изъ снѣга); — отым. глаг. მთური ღობულთინი x я игралъ въ снѣжки, მთვირი ღობულთინი V, но въ x лучше: ბულთი ღობი, также въ рх: მთვირიში ბულთი ღობი. У А чар. еще форма ბურთი (откуда и თური ღობურთინი) съ ссылкой на «Вt», но среди лазовъ мнѣ не удалось слышать эту форму.

ბული вишня (А чар. сопоставляетъ съ «пово»-арм. բավ, по изто слово груз. ბალი); — ბულონი вишневый, съ вишнями.

ბულთუთი (т. بلوت) облако, ср. ბულა; — ბულთონი облачный, ცა ბულთონი რეგ x небо покрыто облаками.

ბუღული (т. بيبق) усы, ср. მუსტაკი.

ბუნდური x лѣтій.

ბურ: н. ბურუჲ x я зашиваю, ძებაო ვაპლათუ, аор. ღობური, ნ. ბურამინონ.

ბურბუ AV летучая мышь.

ბურგილი см. ბურგული.

«ბურგვადლი» см. შორგვადლი.

ბურგული AV колѣно, ბურგილი x.

«ბურდაკ» см. ბარდალი.

«ბურთი» см. ბულთი.

ბურელი (т. بوزك) пироги: лазское блюдо изъ молока, сыра и масла; формшакъ изъ рыбы «хамсы» (ქაფჩა).

1. **ბურლი** x многолиственное лѣсное растение, его называютъ также თუთიშ ლუქუ *ბუკა*. медвѣжья капуста.

2. **ბურლი** (груз. ბურლი, т. بوزغ) бұравъ.

ბურჭული A топоръ, сѣкира (груз. წაღლი) по объясненію Ф.-бея, «это — топоръ съ желѣзнымъ крючкомъ вродѣ носа».

ბუსტი A, x пузырь мочевои, ნსურიში ყვაჯის ბუსტი უწუმენ мочевои пузырь барапа называється ბუსტი.

«ბუსხა» см. ბუცხა.

ბუცხა AV листь (древесный); у А чар. съ ссылкой на «Вt» приводится еще форма «butxa».

ბუცყუჯი x, рх, V пчела, ბუცყუჯი A, у А чар. приведена другая еще атинская форма «ბუცყუჯი», теоретически вполне закономерная, но я ее не слышалъ.

«ბუშლა» см. ბუცხა.

ბუცხა AV, x палецъ, коготь, ცხენი-ბუცხა копыто, см. ცხენი; фонетически закономерна, но мною не наблюдалась форма «ბუსხა», записанная R; также не довелось мнѣ слышать «ბუშლა»: ее А чар. приводитъ съ ссылкой на «Вt»; что

касается «ბნხილი» изъ Ег., то это — грузинская форма.

ბუცხი V грабли (Аѳар. сравниваетъ съ ново¹-арм. *փոխ*, но слово это грузинское).

ბუბგ: н. მიბუბგუნ у меня затекаетъ (нога), аор. ღომიბუბგუ у меня затекла нога, я отсидѣлъ ногу, б. მიბუბგასუნონ, ср. ზურზ.

ბუბი (греч. βύζι) А титъки, груди, у Аѳар. изъ R приводится еще форма «buzi», ср. ციცი; — ბუბოკოშუშერი [\leq ბუბი ოკოშუშერი] А молоко другъ съ другомъ сосавიე, молочные братья, კართი კართი ბუბოკოშუშერი ღიეს другъ съ другомъ сосавიე груди были, въ отношеніи другъ къ другу были молочные братья, ср. ჯუშანგაფერი.

ბუგადი V (т. بجات) уголь.

1. **ბღ**: ობღუ AV; x брить, II-я пор. ბიბღამ V брею ḡ себя, брею, აორ. ბიბღი, б. ბიბღარე, III-я пор. н. ვობღამ A брею, აორ. ვობღი, пов. ობღი, б. ვობღარე. относ. ვუბღუჟ x я ему брею, ბუბღამ V, აორ. ღო-ვუბღი x, ბუბღი V, б. ვუბღამინონ x, ბუბღარე V; — объект. строя 3-го спрѣж. н. მო-მაბღენ x, V ოსკომიუ ნაბივაю себя; თუი პოეტ (კოლქო),

«жуеть», აორ. მომაბღუ; — ბღერი бритый; — უბღუ небритый; без-смысленный (человѣкъ).

2. **ბღ**: x съ род. отнош. н. შვე-უბღაფ ოსიპაუ, ნობღაფ, ნობღაფს; — 1-го სპრ. ბ. გე-ბღასენ падетъ; და падетъ; — II-я პორ. ბ. ღი-ბღასენ останется; და останется; — ობუ-ექტ. строя 3-го სპრ. ი. ღომა-ბღენ x, V у меня сыплется, спа-даетъ, ღოგაბღენ, დაბღენ, აორ. (ქო) ღომაბღუ, ღოგაბღუ, დაბღუ, ბ. ღო-მაბღასენ, ღოგაბღასენ, დაბღასენ.

3. **ბღ**: აორ. გო-ბღუ взлетѣлъ, съ дат. отнош. გომაბღუ ნაღეტქლ ნა მენა.

ბღეთი ბღეთ, мѣстное названіе ხი-ღი; — ბღეთური ვიцскій, см. სუთა-თული.

ბღირი см. შღირ.

ბღორ: ომბღორუ AV рнчать, в. ვიმ-ბღორამ A (то подсказываютъ опыте ვიმბღორუმ), აორ. ვიმბღორი, б. ვიმ-ბღორარე, ср. შკორ.

ბღუ AV ფილავქ. შბღუ C, შღუ A ღუ x, რქ.

«ბნხილი» см. ბუცხა.

ბჭიფე см. ქიფე.

«ბზოგგი» см. მზუგგი.

ბგგანსა см. ღღა.

ბგგი см. ჰეგგი.

ბ.

1. **ბგ**: н. ნუგამს რх походить, кажется, ნუნგამს V, ნუმგუნ или ნუმგუნს, равно ნუმგუმს A, ნუმგუმს б, ნუნგაფს x, აშო ნუნგაფს ოტი მჭიამს უბირებუნ x похоже на то, что пойдетъ дождь (дождь собирается пойти); — მანგაფერი V [похожий], მოგაფერი

x, მონგაფერი რх въ выраженіяхи
1) ღამანგაფერი V.молочная сестра
ღამოგაფერი x, ღამონგაფერი რ
2) ჯუშანგაფერი (sic) V.молочны
братья, ჯუშა-მოგაფერი x, ჯუშა-მო
გაფერი რx, ср. ბუბი.

2. **ბგ**: III-ი პორ. ი. გე-ვოგამ A პრ

учаю, გამოვამ, გამოვამს, страд. съ дат. отношеиємъ п. გვევგრ А, х привываю, გავეგრ, გავეგნ, აორ. გევაგი, გაგი, გაგუ, ნ. გვევაგარე, გაგარე, გაგასერე, გვევაგამინონ;—გიგაფერი (< გეგაფერი) привычный, обывшй.

3. გ: III-я пор. н. მო-ვოგუმ А строю, აორ. მოვოგი, ნ. მოვოგარე.

4. გ: ოგაფუ х, III-я пор. н. მო-ვოგაფ х выигрываю, приобриаю, მოგაფ, მოგაფს, მობოგამ რх, მოგამ, მოგამს, აორ. ქომოვოგობ, მოვოგამინონ, სრ. ქლომ, ქკინდ 1.

5. გ: съ дат. отнош. აორ. ოკობაგიო რх мы встретили друг друга, შე-მაგუ.

გა- предлогъ въ глаголахъ.

გაღაში см. კალაში.

გაღე ვიწ, паружу, ოზორიშ გაღე სპარუჯი дома, ოზორიშენ გაღე ვიწ дома; «კაღე» R;—გაღენღე სპარუჯი; ვიწ (моря), сушею.

გამათქვერი см. ცკ 1.

გამათხვერი см. თხვ.

გამამოფერფენ см. ზურზ.

გაფასენ см. ც 1.

გე- предлогъ въ глаголахъ, *Гр.*, § 53, съ послѣдующимъ ო онъ сочетается въ «გაო».

გეთასუღე см. თს.

გეღა- предлогъ въ глаголахъ и производныхъ отглагольныхъ именахъ, см. ხ под ზედ и др.

გეღაკოდერი см. კოდ.

გემთი х, V спускъ, გემთუმაი х, V, სრ. ემთი.

გემი (т. كمي) корабль, наружное судно, სრ. კარავი,

გემწანაშე см. წანა.

გენდი (т. كندی) самъ.

გენღანი см. ღლა.

გენიში (т. كمنشی) широкій; — გენიშობა широта.

მ-გერი см. მ-გუერი.

გერი (т. كبرو) назадъ, снова.

გესცა см. გრესცა.

გვანერი см. გუნერი.

გვარღანი см. გვერღანი.

გვერღლა см. გუერღი.

გვერღი см. გუერღი.

გვერღანი V наконецный веретена, прясли, გვერღანის-თი х, გვარღანის-თი, სრ. წკრის-თი: см. მ-ცხულ.

გზ: III-я пор. ოგზაფუ зажигать, н. ვოგზამ А развожу огонь, ვოგზაფ х, აორ. ვოგზი, ნ. ვოგზარე, ვოგზამინონ, нов. ნოგზი подожди его (отъ შევოგზამ);—страд. зал. II-я пор. ვოგზერ горю, აორ. ვოგზი, ნ. ვოგზარე, აორ. შევიგზი я загорѣлся, ნიგზი, ნიგზუ. სრ. ქ.

გზა дорога, ვორსი გზა А хороший путь.

გზალ (ср. გზარ.): ოგზალუ ходить, II-я пор. п. ვიგზალამ А отправляюсь, ვიგზალ х, აორ. ვიგზალი, нов. იგზალი А, ნ. ვიგზალარე, ვიგზალამინონ; у R та же основа приводится правильно безъ 1-го коренного г: აორ. ვიგზალი, ნ. ვიგზალარე, *Гр.*, § 110, b; — ოგზალონი V послѣдн, სრ. ოგირონი подъ თორ 1.

გზარ: იგზარს იდეთ, საათი ჩქიმი ვარ იგზარს V, х мои часы не идутъ, А (не про часы), სრ. ქთ; см. გზალ.

გიბ см. გუბ.

გიღი (т.-перс. كيتى) миръ, ეა გიღი ო, миръ! ой-да!

გიღელი см. გუღელი.

გიო см. გუო

გილაპერტერი х тахта, нары, ср.

გელაპოდერი.

გილარე кефаль (рыба).

გიშუა см. თუთა.

გინგილი V, х сопля.

გინძე см. გუნძე.

«**გინჯე**» см. გუნძე.

გირინი см. გურნინი.

გნ: III-я пор. н. ვოგნამ A, ვოგნაუ х
понимаю, узнаю, аор. ვოგნი, ნ. ვოგ-
ნარე, ვოგნამინონ; IV-я пор. ოგნაფუ
давать понять, но и понимать, н.
ვოგნაფამ A я даю понять, огла-
шаю, извѣщаю, отерываю, ვოგნა-
ფაუ х, аор. ვოგნაფი, ნ. ვოგნაფარე,
ვოგნაფამინონ, ср. კნ; — страд. II-я
пор. ოგნაფენ слышится, слышенъ; —
გნაფერი A извѣстный, ср. ჩინო-
ფერი.

გმარი AV, х хлѣбъ, ჯარი ნ, გარი х
только кушанье, ზდა, ср. ქკული; —
გარინაქუმს AV пекаръ; — გარობა
х, V справлять трапезу, обѣдъ,
ужинъ, и т. п. (ბუკა. ядение хлѣба),
ქუმანერი გარობა или ქიცა გარო-
ბა х завтракъ, ონდლანერი или დიდი,
также შალლი გარობა обѣдъ.

გმენი AV теленокъ, ჯენი ბ.

გმენჯი (г. كنج) молодой.

გმონქსი (т. كوكس) груди, გონქსი,
ср. უბა.

გმული см. გული.

გო- предлогъ въ глаголахъ и въ от-
глагольныхъ именахъ, Gr., § 53.

გობი х ворыто, въ частности для
мѣсеცя тѣста, ср. საღა.

გოდგაღე см. დე.

გოკირუ см. კორ.

გოკორუ см. კორ.

გობასი самецъ, Gr., § 6.

გოდორი х плетенка для ловли рыбъ,
ср. ლესა.

გოვიტი см. კოვიდი.

გოთ: ონგოლუ A парить (о крупной
птицѣ), н. ინგოლამს, аор. ინგოლუ,
ნ. ინგოლასერე, ср. გორ 2.

1. **გოლა** A лѣтняя кочевка [*собств.*
гора]; нѣкоторые въ V слышали
отъ афинцевъ и знаютъ, однако въ
афинской же казѣ въ сел. Λαμίο
слово совершенно чуждѣ αο, по
крайней мѣрѣ въ одномъ домѣ, да
особо среди ряда лицъ, ср. გორი.

2. **გოლა-** предлогъ въ глаголахъ и от-
глагольныхъ именахъ.

3. **გოლა** см. კოლა.

გოლაკიდერი см. კოლა.

გოლატკომილონი см. ტაკო.

გომეა просторный (груз. სრული),
გომეა ღონელი свободно садись.

გოძთი см. ქო (გო-ქო).

გონ: II-я пор. н. მო-ვინგონაუ х припо-
минаю, ქომოზინგონამ V, аор. ქომო-
ვინგონი х, ქომოზინგონი V, ნ. მო-
ვინგონამინონ х, მოზინგონარე, მო-
გონუ напоминать, მონგოგონი или
ქომოვინგონი я тебѣ напомнилъ, ა
(< არ) მუთხა მოვინგონა (или ქომო-
ვინგონა), სკანიშენი ვორს ონ (< ონუ)
напомню тебѣ нѣчто, для тебѣ
(оно) — хорошо.

გონქსი см. გონქსი.

გონტაფუ см. ნტ 1.

გონცვერი см. ცვე.

1. **გორ:** III пор. н. ვონგორაუ х наляю,
сваливаю, ზონგორამ V, аор. ვონ-
გორი, ზონგორი, ნ. ვონგორამინონ
ზონგორარე. Пожалуй, сюда посл
съ дат. отн. ქოგო-გაგორა At
свалилъ бы, resp. свалю тебя.

2. **გორ:** ონგორუ V парить (о крупной итнцѣ), II-я пор. п. ინგორს. აორ. ინგორუ. ნ. ინგორასე, სრ. გოლ.

3. **გორ:** ნ. ბგორამ V ругаться, вричу, აორ. ბგორი, ნ. ბგორანე, სვ დატ. отн. или III-я пор. я. ვოგორამ A, ზოგორამ რუგაო, აორ. ვოგორი, ნ. ვოგორანე, ნო R: იმ. ძწიწვ. «огур», «огур҃гари», ნ. [ა ნე ე.] «огур҃гате», ნ. «огур҃გი», სრ. კობს.

4. **გორ:** ოგორუ AV, ხ იწვავ, პ. ბგორუმ. ბგორუმე, აორ. ბგორი. ნ. ბგორამინონ; — სვ როდ. отп. ნ. მოგორანე.

«გორი Bt гора» ნო A чар., სრ. გოლა.

გორა გირითი, *Хрест.*, A. II. 22, 77.

1. **გოწო-** предлогъ въ глаголахъ.

2. **გოწო** см. წანა.

გოჭარერი см. ჭარერი.

გრესცა V каменная сковорода или плошка для печенія кукурузнаго хлѣба, გესცა A, სრ. კიცა.

გრნოში «гроши», «куруши» (монета), შაეტრ, სრ. სლანხი.

გუანერი A жирный, откормленный; толстый, შგუანერი х.

გუბ V, გიბ х, A: [ოგუბუ V] варить, ოგიბუ х, A, ი. ბგუბამ V, აორ. ბგუბი, ნ. ბგუბანე, პ. ბგიბუმე х, აორ. ღობგიბი, ნ. ბგიბამინონ. ბგიბანე A, страд. II-я пор. ი. ვიგიბერ х, იგიბენ ვარითა, აორ. ღოვიგიბი, ნ. ვიგიბამინონ; — გუბერი V варени. გიბერი х, A, შგიბუ გიბერი ზორცი მოგილია A подагъ ли მიწ ვაზე (для васъ) немного варенаго мяса? — გიბერინარი, также გიბინარი х вареная трава (какъ мягкая, она дается коровамъ, когда

оѣдъ большим); — უგუბუ недоваренный.

გუბი х крытый желобъ источника, у A чар. родникъ съ ссылкой на Bt.

გუგული V, х кукушка.

გულა A მქხ, ქაუნაშ გულა A მქხ для «хамсы» (рыбы), ღინიშ გულა მქხ для вища, სრ. ტულუმი.

გულელი AV корзина съ коническимъ низомъ для винограда, вообще плодовъ, გიდელო х; въ эту остродонную плетеную корзину собираютъ также яблоки, груши и т. и.

გუერ см. გუერდი.

გუერდი половина, въ соединеніи съ единицами გუერ. ობზო ღო გუერ (გუერი) საათი რენ четиры съ половиной часа, половина пятаго; — отым. глаголь ოგუერდეუ или ოგუერდეუ A, გვერდალა V ძღლით ნოპოლამ, II-я пор. ი. ვიგვერდამ A беру половину, აორ. ვიგვერდი, ნ. ვიგვერდეუ. ი. გვერდალა ზიქომ V ძღლით ნოპოლამ, აორ. გ-ლა ჰი, ნ. გ-ლა ჰარე, ი. უგვერდელა ჰი რხ, უ-ელა ი, უ-ელა უ:— უგვერდელა ხ ნოპოლამ.

მ-გუერი AV волеъ, შგერი х, რх.

გუთ A, **გიო** х, V, **ღგ:** ოგუთუ A стоять, ი. ზღგურ A стою, ღგურ. ღგურს, ზღგი х, V (ზ-ელიც ღგი), აორ. ღობგუთი. ღობგიოთი (იქწ სმიშალობს ი ღობგიოთი. ყღ ვიროჩემს см. ნოდ ღგიო). ნ. ბგუთარე A, ღობგიოთამინონ х, ღობგიოთარე V; ღავს ღობგუთით A мы пачали ѣзбу; — III-я пор. [ი. ვოღგიო] ოკრუჯაო, ჰავრტივაო, აორ. ვოღგი. ნ. ვოღგიამინონ; — ი. გეზღგუმ V (იდიპე პროიწესე გე-

ბეღამ, по сей часъ же отказался)
 настунаю ногою, понираю ногами,
 გე-ბეღიო x, აორ. გე-ბეღი, ბ. გე-ბე-
 გარე. გე-ბეღამინონ; — გაოდგაფუ, II.
 გე-უღამ A завожу (часы, мель-
 ницу и т. п.), გაუღამ. გაუღამს. აორ.
 გე-უღამი. გაუღამი, გაუღამუ. გე-უღ-
 გარე, გაუღგარე, გაუღგასერე; —
 გოწო-მიღგანენ предложили мнѣ; —
 ღო-ბეღუმ V ставлю, ღობეღამ рх,
 см. რგ 1, II. ღობეღიო x завожу
 часы, აორ. ქოდობეღი, ბ. ღობეღა-
 მინონ; — [II. მო-ბეღიო x] обни-
 маюсь, აორ. ქომობეღი, ბ. ქომობე-
 გამინონ.

გული V (ტ. II. كَل), ვერაზე გაული
 ცივთოქ, роза; возлюбленная, მუ
 ივასენ გაული ჩქიმი? что будетъ съ
 моею возлюбленною?

გუმა см. თუთა.

გუმიში (I. كوشش) серебро, გუმი-
 ში x.

გუნბე AV длинный, обширный, გინბე
 x; у Аѳар. приводится съ смылкою
 на Bt გინბე; звукомъ ჳ эта форма
 чисто тубал-кайская, но я не
 слышалъ ея.

გუნდი см. კუნდი.

გურ: II-я нор. II. ღო-ვიგურამ A учусь,
 ვიგურაფ x, აორ. ქოდვიგური, ბ. ღო-

ვიგურანე, ღოვიგურამინონ, III-я нор.
 II. ღო-ვიგურამ A учу, ღოვიგურაფ
 x, აორ. ქოდვიგური. ბ. ღოვი-
 გურანე, ღოვიგურამინონ; — объект.
 строя 3-го спряж. II. ღოვიგურამს
 слышу, აორ. ქოდვიგურე, ბ. ღოვი-
 გურასერე.

გურგულამს AV громъ гремитъ,
 ღურღულაფს x (также: въ желудкѣ
 бурчитъ), см. სონც.

ონ-გურე A, x балка въ плетеномъ
 полу кукурузника (по объясненію
 хонца, бываетъ и въ жиломъ домѣ).

გური AV, x сердце; внутренняя
 часть; x, V сердцевина, желтокъ
 (яйца); ломоть по R; სეუ გური x,
 V ладонь, სე-გური A, ხა-გური II R;
 მა ოფშა გური შომალუ A я очень
 разсердился, მა დილო გური შო-
 მისხო; გური-გეღვლეგრი V намѣ-
 рение (ср. арм. մտարութիւն), же-
 лание, გურიგე V грудь; გურიოე A
 искрение (по Аѳар. сердитый); —
 გურიონი храбрый, бодрый; сердеч-
 ный; ვორსი-გურიონი A добросердеч-
 ный, ვაი-გურიონი x; ხავი-გურიონი
 რქე შიათი-გურიონი A злой, ჰაკი-
 გურიონი x; — არ-გურიში искренній
 преданный.

გურიონი V осель, გირინი x, სრ. ეშელი

ღ.

1. **ღა** сестра, მი. ч. ღალეფე.

2. **ღა** см. ღაჰა.

ღაა см. ღაჰა.

ღადალი V, x ცივთოქ, ცივტი (на
 земля, не на деревьяхъ), ღაღა V,
 см. კოპქა. ფერი-ღადალი.

ღადე AV посаженная мать, მადე x, рх.

ღადი x, рх, V тетка какъ по мате-
 ри, такъ по отцу, სრ. ბიბი; — ღა
 დიუ ბერე x, рх двоюродный братъ
 буква, сивъ тетьи.

ღაღული AV бурца (по Февзи-бею
 A цыплята).

დაბი (ტ. دای) AV дядя по матери, ср. ჯუმადი.

დავა (ტ.-არბ. دعا) тяжба.

დაშობიერე AV теща, ср. შ-თიერე.

დანძი см. დაბი.

დაპრანნი см. დრუბანი.

დარბა A стѣна (а не «уголь»), какъ толкуеть А Чар.), х стѣна дома, ср. კოდა.

დარდაღ: ოდარდაღო A трепетать, объект. строя 3-го спряж. н. მადარდაღენ, აორ. მადარდაღო, მადარდაღეს, ნ. მადარდაღასერე, ოსლონი. მადარდაღასერე, ср. თირთ.

დარი (ტ. دار) узкий, тѣсный, ნდარი (послѣ гласнаго).

დაული (ტ. داول) барабанъ.

დაუბა см. წუკალი.

დაღი (ტ. طاغ) гора; მღს; пустыня; — დაღლედი (ტ. طاغلق) მღსა.

დაჩხური AV оговь, დაჩხირი х.

დაბი A, რх колючка, დაბი V, ლაკი-დაბი терновникъ съ мелкими красными ягодами, которые поѣдаются птицами, ჯოლორიშ დაბი რх, ჯოლორ-დაბი х; — დაძ-კაკა х плоды растенія მ-შეკერ-დაბი, ср. კატე-შეკელი.

დაჭა (ტ. دا) еще, ჭამ ჭამეშა დაჭა ვორს ონ A это лучше этого, ჭამა ჭამაშენ დაჭა კაი რენ V. У А Чар. приводятся еще разновидности: და, ლა.

ღვ см. გუთ.

გო-ღვაღე V: კალაშ გოღვაღე круглая желѣзная подставка сковороды для «хамсы».

ღვით: ლობღვითურ V остаюсь, ქოლოღვითე რენ х остановился, ქოლოღვითე რე ლო А Чар., აორ. ლობღვითი V, ქოლოღვითე остановился, ნ. ლობ-

ღვითურე, მა შენდრა გზას ლობღვითი я остался далеко въ пути, დავას ლობღვითით х мы начали тяжбу, დავას ლობღვითით რх, საათი ჩქიმი ქოლოღვითე რენ часы мои остановились, ср. გუთ.

ღვინ см. ღვით.

ღე (ტ. ე) энклит. также, еще.

ღევლეითი (ტ.-არბ. دولت) государство.

ღევრიში (ტ.-პერს. درويش) дервишъ.

ღეი (ტ. ديو) говоря, какъ говорить.

ღეკივე (ტ.-არბ. دقيقه) х, V минута, ტეკივე A, ღეკივე ლო А Чар.

ღელიკანი (ტ. دليقانى) რх доблестный, герой, ღელიკანლი, ср. პალიკანი.

ღემირი (ტ. دمير) желѣзо, см. ჩხუნ; сошникъ, желѣзная часть на сохѣ; якорь; — ღემირლი х мѣრა წესა, см. მათხორი.

ღენგი (ტ. دنك) равновѣсiе; равный.

ღერგი V глиняный кувшинъ съ крышкою: въ ней отверстие для палки, которою взбиваютъ არიანი, ქვათახა х; — ღერგულა х горшокъ, ср. უჯვლი подъ უუჯი.

ღერდი (ტ.-პერს. در) горе.

ღერე (ტ. در) ущелье.

ღერინე говорить, моль, ср. ღეი.

ღერმანონი х сильный, ср. შენჯელო.

ღერსი (ტ.-არბ. درس) урокъ.

ღესტანი (ტ.-პერს. داستان) поэма.

ღესტე (ტ.-პერ. دسته) учебный предметъ.

ღეცი см. შ-ტეცი 1.

ღვ: сосл. გო-ბუღვა პროღვადლი; — ლო-ღვაფე AV, х, ლო-ღვალე A власть, полагать, ნ. ლობღვ AV, ლობღვამ V, ლობღვეფ ხ, ლობღვემერ ხ, აორ. ლობღვი, ნ. ლობღვარე, ლობღვა-

მინონ; — II-я пор. დოლოვიდუმ
 кладу внутрь, დოლიდუმ, დოლი-
 დუმს (страд. დოლიდენ), აორ. 2-ე.ა.
 დოლიდვი, ნ. დოლიდვარე; — აორ.
 ლეგიდვი я предложилъ тебѣ; —
 II. მე-ბოლუმერ V კლადუ სბოვუ, при-
 кладываю, მევოდუმერ х. ნოდუმეს,
 აორ. მებოდვი, მევოდვი, ნოდვი, ნო-
 დუ. ნ. მებოდვარე, მებოდვამინონ; —
 მელე-ვიდუმ კლადუ себѣ (кусокъ въ
 ротѣ); — II. მო-ბდუმ А по Ф.-бею одѣ-
 ваю или надѣваю на него что либо
 снизу, какъ то обувь, штаны (по
 не верхнее платье), აორ. მობდვი,
 ნ. მობდვარე, II-я пор. II. ქოლო-
 ბიდუმ V, აორ. ქოლობიდვი, ნ. ქო-
 ლობიდვარე; — II. მოვიდვამ А одѣ-
 ваюсь, надѣваю на себя, მობიდვამ
 V, მოვიდვამ х, აორ. მოვიდვი, მო-
 ბიდვი, ნ. მოვიდვარე, მოვიდვამი-
 ნონ, ქომომიდვი ხეფე обойми меня
 руками, обними; — აორ. ოკობდვიით
 мы легли другъ съ другомъ вмѣ-
 стѣ; — მოდვალო სმ. კუნჩე-მოდვა-
 ლო; — დვალერი х воспламенившій-
 ся, загорѣвшійся, დვალინერი AV; —
 გვ-დვალერი სმ. გური.

დ-ი-სმ. დო- 2.

დობეთი V названіе матеріи, черной
 или цвѣтной.

დიდი х, V большой (пачиная съ пра-
 ваго берега р. Фортуны на во-
 стокъ); А бабушка, დიდი ნანა V,
 სრ. ნანდიდი; დიდი მთუგი боль-
 шая мышь, დიდი ღალი большая
 рѣკა, სრ. მო-რდერი: — დიღო очень,
 весьма, ჰეჟ სი დიღო ორომს (во II
 კორომს) V ოვთეбя очень любитъ,
 სი დიღო გეორგოს ხ, სრ. ოფს; —
 დიღო-კობი А множество, толпа

(народа), დიღონუშქუნ А многосвѣ-
 душій.

დივანამს სმ. ვალ.

დივა А ишеница, ხლხზ.

დიმცონუ სმ. ცონ.

დინ: III-я пор. II. ქავო-ვონდინაუ х
 теряю, ქავო-ბონდინამ V, აორ. ქა-
 ვოვონდინი, ქავობონდინი, ნ. ვო-
 ვონდინამინონ, გობონდინარე.

დინჯი [т. ჯა] здоровый по R.

დინცხირი სმ. დი-ცხირი.

დიოს სმ. დურეუ.

დირეუ სმ. დურეუ.

დიუ სმ. დურეუ.

დიშქა дрова; დიშქაშ სოპე лопатки
 (деревянная).

დიც სმ. მიც.

დიცხირი სმ. დი-ცხირი.

დიჭკვიჯი х крапива, სრ. ტუტუჯი
 ო-ჩხაპულე.

დისა х земля, почва, въ А вмѣст
 этого слова ლეცა, но близъ само
 Аѳины есть село съ названіем
 ნოლა-დისა.

დისალი А сидѣніе для ткача, ც
 ანამიდი, ანცენი, პატოჯი, მაკოქ
 წახრა.

დისო- А безъ, не-, Gr., § 33.

დჟუქჟანი სმ. დუქჟანი.

1. დო II.

2. დო- предлогъ въ глаголахъ и о
 глагольныххъ именахъ; передъ гла-
 пыми онъ теряетъ психодное
 слѣдовательно во II-й пор. დ
 Gr., § 57.

3. დო- префигьсь (< do, karf. ს ს
 отличный отъ предлога: онъ ობი-
 зуетъ имена должествованія и т.
დობა А, х насмурная, дождлив
 (погода).

დოკორუ სმ. კორ.

დოღმა (ტ. طولمه) «დოღმა», блюдо с фаршем вроде голубцов.

დოღლა — предлог в глаголах и от глагольных именых.

დოღლაბი ხ ვედლა.

დოღლახე AV внутри; — დოღლახები AV ввнутренний.

დომეზი (ტ. طوموز) свинья.

დონი (ტ. طون) რხ, ხ кальсонი.

დოღმა სმ. ღუნა.

დორთი ძანი (ტ. دورت يان) в четыре стороны.

დორინუ სმ. რინ подь რ.

დო-რჩეღი სმ. რჩ.

დოსტი (ტ.-პერს. دوست) друг, прія-тель.

დოქსერი სმ. ცოქსერი подь სერი.

«დოღა» სმ. მ-თანგი.

დოღრი (ტ. دوغرى) прямой, правдивый.

დოსტური доктор, медикъ.

ღრამანი სმ. ღრეპანი.

ღრეპანი (გრეჩ. δρέπανον) V коса, ღრიფანი A (по Ф.-бею ღრიფანი), ღრამანი რხ (здесь слышал я и ღრამანი).

ღრიფანი სმ. ღრეპანი.

ღრიკ: ოღრიკუ A сгибать, пагиваться, лучше ობღრიკუ AV, ხ сгибать, н. ბღრიკუმ A. ბღრიკუფ ხ, сосл. მღ-მღრიკათ; — ოღრიკონი V, ობღრიკონი молитва, вульгарное название для обозначения «памаза»; слово употребляют лишь в исключительных случаях, когда в обществе не хотят огласить, что идут совершить «памаз» (ოღრიკონის). Слово было мною случайно уловлено, и лезь как то стѣнялись

его объяснить и неохотно дали предложенное толкование, быть может, не совсем точное.

ღუმარა (ტ.-პერს. دوجار) хитрость, коварство.

ღუღი AV темя (верхъ головы), вершина, უჯღი ღუღი по Ачар, უჯღი ღუღი ღუღი х кончикъ (верхъ) уха, ср. ფამფარი 1.

ღუფა (ტ.-არბ. دعا) моление.

ღუფალი х (въ старину) багдахинъ изъ папокъ и шелковой материи въ брачной процессии; его держали, идя итшкомъ, подъ головою невесты или новобрачной свекровь (მთრე) и дядя или иное близкое къ ней лицо.

ღუზი (ср. ტ. زود ровный) огородъ.

მ-ღუთი A тутა, ср. მქოლი; მღუთუმ ქო тутовое дерево.

ღუთხორი лутхець, житель села Лутха.

ღულა (греч. δουλεια) работа, дѣло, ღულანაუმქუენ A свѣдущий, опытный, ღულანაუმქი х.

ღულა სმ. ღურა.

ღუმანი (ტ. دومان) х, რხ, A туманъ, въ V его не знаютъ, ср. კარწიშალი.

ღუნ: აორ. გონ-ღუნუ хорошо сдѣлалъ.

ღუნღა х, V черная масса. которою пчела окружаетъ въ ульѣ медовой соть, срывая свою работу отъ взоровъ имела.

ღუნა (ტ.-არბ. دنيا) миръ, ღომა.

ღური სმ. ღურანი.

ღურანი რხ глухой, ღურა х, V, ცურა A.

ღურბინი (ტ.-პერს. دوربين) подзорная труба; бинокль.

დურღუნი *A* ежевика, *собств.* მწნაია მალინა (გრუზ. მუვალი), დურღუნი (დურღუნიში კანდღუ) *x*, *V*, დამი კანდღუ *px*.

დურღუ *x* локоть, დური ვხ სე-დური *V id.*, დუუ *x*, დიუ ვხ სეშ-დიუ *id.* *px* (სმისალე ი დიო ვხ სეში დიო), დუუ *x*, *ср.* სე-კლავი, რავიო ბირ-გიჭი.

დურწა (რავიო დურწა) *V* ლუგ სე травую, გდხ მასესეა სკოთხ.

დუქმანი (ტ. كان), ლუხე—დუქმანი ლავკა, თუქანი «*Bt*».

დუღუნი (ტ. داكون) სვადხბა; იირხ.

დუღუ *см.* დურღუ.

დუშმანი (ტ.-პერს. دشمن) ვრახ; — დუშმანლუი (ტ. دشمنان) ვრახ-და; — დუშმანობა ვრახ-და.

დუშმენი, დუშმენლუი, დუშმენობა *см.* დუშმანი.

ღლა დენხ, შხა ილი ჩხა ვხ ვავაპიახუ დნი (სმ. იიხე), დლა გოლოლვა *A* პროხედში დენხ, ირ დლა კადში დენხ, კატანდლა *A* კადში დენხ, კატანდლერი *A* ეხედპენში, კატანდლერი *x*; — ჭამდლა ი ჭანდლა *AV* სეგოდნია, ამდლა ი ანდლა ვოსტ., ჭანდლა ცარონი დილო ჩხვაფა ნუ (< ჩხვაფა ინუ) სეგოდნია პოგოდა იხენხ ჯარკაია, ჭანდლა ირა დილო ცუცარენ *V*. Искусственнымъ соче-таниемъ словъ различныхъ діалектовъ представляется та же фраза,

приводимая съ указаниемъ на «*Bt*» *A* чаряномъ: «ანდლა (*A*ჩ. ანდლა) დილო ჩხოვა (*A*ჩ. ჩხოვა) რენ», ანდლანერი *AV* სეგოდნიაში; — გენდლანე *A* ილი გენდლანი *AV* პოსტხ ჯავრა, მეგვენდლანი *px* ჩერეხ დვა დნია, მეგვენდლანი *x*, *V*; — დლაღერი დნევიი, ეხედპენში, დლაღერიხ დვენხ; — ინდლერი *x*, *V* პოდენხ, ინდლე *px*, *ср.* აგმა.

Названія дней педѣли (ჩხა, ჯამხ-პიასეა ი რავიივინდპოსტუ შხა, ი та, ი დრუგა ჯნახტე დენხ, *см.* *Изо поѣздки*, *стр.* 628):

ბუარჩხა *x* ვოსკრესენე, ბუარჩხა *AV*.

თუთარჩხა *V* პონედѣльნიკი (დრუგი ხოტხი პავატი ეტოტ დენხ ჯუ-მარჩხა).

ერკინარჩხა ვორნიხე, ეკინარჩხა *V* (იხკორიხე ვხ *V* ნავივალე იგო ციკინარჩხა), იკინარჩხა *px*.

ჯუშარჩხა *V* სრედა (დრუგი ხოტხი პავატი ეტოტ დენხ თუთარჩხა).

ჩარჩხა *V* ჩეტურგე, უმქი-სერი ილი უნქი-სერი *x*.

პარასკე (გრეჩ. *παρασκευή*) *AV* პია-პია, პარასკედა.

საბატონი (გრეჩ. *σάββατον*) *V* სუბ-ბოტა.

დღულ: *п.* მდღულურ *x*, დღულურ, დღულურხ პერეარჩხა, პროკისა, *ср.* წუიხ.

ქ.

1. ე *мѣст.* *см.* ჭე.
2. ე *междум.* *о A*, ე ბიჭ *о* მალჩნიხე, ლუხე ე ბიჭი ი დამე ე ბიჭი.
3. ე- პრეფიხე იმენხ დჩივტი ი ვო-იხე იმენხ.

- ეგერ** (ტ.-პერს. *اگر*) *если*.
- ეზმოჯა** *см.* ე-ზმოჯა.
- ეიოკლი** (*ср.* *اتكلو*) ვიდე პეოდა.
- ეკინარჩხა** *см.* პოდ დლა.
- ეკნა** *см.* ე-კნა.

ეკო см. ჰე.

1. ელა AV пу! поди! ელა, ქომობთო ელა! поди сюда, поди!

2. «ელა роза» по R.

3. ელა- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ.

ელა-ქცერი х опираясь.

ელანჯული дамскій нарядъ: серебряная большая цѣпь для украшенія груди.

ელაჭრონი (греч. ἑλαφρός) рх мекшій, меньшій, ლაჭრონი А легкшй. Въ Архавъ нѣкоторые изъ присутствовавшихъ на урокъъ говорили, что ничего подобнаго нѣтъ въ архавской рѣчи, но другіе стояли на своемъ, ср. სუბუქი.

ელემიტა V, х воргъ.

ელი (т. الی) пятьдесятъ.

ელმასი алмазь.

ელული см. ეალული.

ემთუფე они, Gr., § 48, e, 2, გ.

ემთი х, V подъемъ, ემთმანი х, V, ср. გემთი.

ემიჯე (т. عموجہ) дядя по отцу.

ემსუ AV кротъ (по переводу Ф.-бея, سباع سچانی суровъ), ср. მუსუნბი.

ემგეაფე х въ ту сторону.

ემუ-ქ тотъ, Gr., § 41, b, 5.

ემქუთინერი см. მკუთ (მქუთ).

ენ (т. انك) слово, служащее для образования превосходной степени, въ значеніи *самый*.

1. ენა х по объясненію одного хопца სითი въ архангелской рѣчи, см. გოგალ.

2. «ენა можетъ быть» по Ачар.

ენკინი (т. انکین) просторъ, открытое мѣсто.

ენდაზე [т. اندازہ] R мѣра; локоть; аршинъ.

ენტოფეფე они, Gr., § 48, e, 2, გ.

ეა (т. ای) о! см. გილი.

ეაჯაღა (т. اجدو واللہ) спасибо.

ეანა მეანა V разнообразный.

ეაღული (т. اچولک) х добро, благо, ეალული А, ეალული ქუჩქინ х благодарный (*ხუკვ.* знаетъ добро), ეალული ქუქუქენ А.

ერევი V слювокъ для птицъ, ირევი х, рх, ერევი А по Ачар., я же слышала въ А ერერევი.

ერენქი см. ერევი.

ერერენქი см. ერევი.

ერკინა см. ერკინა.

ესბერიში (т.-перс. ازبر) паузистъ.

1. ესირი нижніе, подсгочные знаки для гласныхъ въ арабскомъ письмѣ.

2. ესირი (т.-арб. اسير) плѣнникъ, აესირი (послѣ гласнаго).

ესკერი (т.-арб. عسكر) войско, ასკერი.

ესკი (т. اسکى) старшй, древншй, ესკისტკერი вродѣ древншго, старшй, древншй.

ეტრაფი (т.-арб. اطراف) вокругъ.

ექი и производныя отъ него нарѣчія, какъ то: ექთი, ექოლე, ექონაში см. ჰექო.

ექსერი давио.

ელაზი А ущелье безъ воды, въ V ничего подобнаго не могли мѣтъ назвать, въ рх и х привели слово გესომინერი (*собственно* засохшшй) въ томъ же значеніи.

ესელი (т. انشك изъ арм. ა₂, уменьш. *ხ₂ხა₄) А осель, ср. გურნი.

ესო см. ჰესო.

ეჩი двадцать, ეჩი ლა ვით А тридцать, Gr., § 34; — ეჩენერი А двадцатшй, Gr., § 35, b, 1.

ეჭე ვоть.

ეჭენლი (т. افندی) господинъ.

3.

1. **3-** субъективный префикс 1-го лица в глаголах; в известных случаях его замѣняетъ ზ, ფ, ჰ или даже მ.
2. **3** см. უვ.
- ვა** см. უა.
- ვავა** х, рх, V тѣнь (груз. ლანდი), ср. ლარი
- ვაილი** см. უვაილი.
- ვაყნაკი** (въ сел. Дуѣхе) тоже, что მინჯო. Нѣкоторые говорятъ, что это — аѳинское слово.
- ვაკიცი** (т.-арб. وقت) А время, ვახთი А, ვაკით, ჰიმ ვაკიც или ვაკიცი тогда, ჰიმ ვახთი, ср. ორა.
- ვაფ:** ოალუ А (но это искусственно) блистание молнии, ვალუფს х молнія свѣтитъ, დ-ივალამს А, прош. нес. ვალუფტუ. დივალამტუ, но и დივალუტუ, аор. დივალუ.
- ვაფი** см. უვალი.
- ვაპორი** (ит. varone) нароходъ, слышно часто и ვაფური, ср. კარავი.
- ვარ** AV, х нѣтъ, без-, ვა AV, х, ვარ ჩილერი неженатый (А лучше უჩილუ). ვარ ქარერი не писавый (А лучше უნქარუ). ვარ ონუ А нѣтъ его, отсутствуетъ, ვარი въ римѣ;— ვაშა развѣ не; если не; развѣ, пожалуйста, быть можетъ.
- ვარერი** см. უვარ.
- ვარიოპინე** V ящерица водяная: плавающая по водѣ, она рѣзко помахиваетъ хвостомъ, ср. კოპალი (უვარ-კოპალი).
- ვაფური** см. ვაპორი.
- ვაყა** А охлажденный (конь), груз. დაკოდილი ცხენი.
- ვაშა** см. ვარ.

ვანი см. ანი.

ვაშამელა V быть можетъ, ср. შონდო.

ველა см. მ-წურველი.

ნო-ველი [*ნო-კველი] А слѣдъ, პალა ნო-ველი нѣмой слѣдъ, названіе мѣста въ ატინი, ср. ნო-კუნენი (კუნენე).

ვერანე (т.-арб. ویران) разрушенный; провлятый.

ვერსი (русс.) верста.

ვიდ см. ლ 1.

ვით десять, ვით. ვითმუშ, ვითენერი, მავითა, ვით-ოშ тысяча, Gr., § 34 сл.

ვილარი А лѣнъ.

«ვიშონა» см. ლი-შონა.

ვირვილი V игрушка дѣтская: на перхнемъ концѣ пальи поперекъ укрѣпляется палочка съ бумагами на краяхъ; при движеніи пальи палочка вращается, ქარცალიშ ოვირვილონი х, ოფირფილონი рх;— ოვირვილონი (равно ოვილვილონი) V дѣтская игрушка изъ цѣлыхъ скорлупъ двухъ осторожно опорожненныхъ грецкихъ орѣховъ, большого и малаго: малый на стержнѣ; стержень вдвѣается въ другой орѣхъ, что по-крупнѣе, на съвозъ, при чемъ на стержнѣ намотана нить; нить концомъ извлекается наружу, и частымъ дерганіемъ вызывается вращеніе верхняго орѣха, малаго, კაკალიშ ოვირვილონი х, ოხარ'ალონი рх.

ვირწა А палочка.

ვიტო см. ვით.

ო-ველი А, х плетеная корзина, которую ставятъ на потолокъ (ონცხონი) для укладки молодыхъ почат-

ковъ кукурузы, собираемыхъ для скорой сушки. Въ V сообщили, что сушатъ такъ и орѣхи, какъ мелкій, такъ и грецкій.

ლი-ვორი А бузина, ლიმბორი V, სრ. ინჭირა, ინჭირი.

ვორსი А хороший, превосходный, прекрасный, въ живой рѣчи сельчанъ понадается и форма съ переставкою რ: ვროსი; въ Вицѣ въ

насмѣшкѣ надъ атинцами говорили, что они «хорошій» называютъ ვროსი; приводимое Ачаряномъ слово ავროსი неизвестно, развѣ это — форма ვროსი съ неопред. членомъ, გვსრ. числительнымъ ა, выхваченная изъ фразы; — ვორსობა А доброта, სრ. ვაი.

ვროსი см. ვორსი.

ვროთვ см. უროთვა.

ც.

ზალ см. გზალ.

ზანგალი А кожаный наволѣнникъ, პანკალი х, ზენგალი А, სრ. მესტი.

ზარ: объект. строя 2-го სრ. в. მიზარებუნ х მიწ не правится, მიწჲ протвпно.

ზარი х, V судьба; უძღვ.

მუ-ზარი А телица (по не телепокъ, სრ. გრუზ. მოზვერი), მო-ზარი х, V, поговорка: ავლია მუზარი, პანცა მუზარი А телица площади около дома, все же телица [какъ ни посмотришь], см. ავლია.

მ-ზეულეჯი V, х изъ тростиновъ, отломанныхъ отъ вѣтвей, вѣтвями связываютъ помѣщеніе для пошепця вьюковъ.

მ-ზეუჯი х столбикъ, вбиваемый въ землю, напр. лодочникомъ для привязыванія къ нему лодки.

ზღ: ოზღ AV потянуть, V нести, переносить, სრ. ოარ 1, უ. ზღემ AV, ზღემუ х, აორ. ზღი, ნ. ზღარე AV, ზღამინონ х; — გონზღემუ, გონზღემუ. უ. გო-მზღემუ х тигу, გონზღემუ, გონზღემუს, აორ. გომზღი, ნ. გომზღამინონ; — объект. строя 3-го

სრ. უ. გო-მანზღემ AV вытягиваюсь, გოგანზღემ, გვანზღემ: — ე. ზღემ V поднимаю, აორ. ეზღი, ნ. ეზღარე: — объект. строя 3-го სრ. უ. ვარ ი-ზღემ не въ силахъ потянуть, поднять; — უ. ეკა-ზღემ AV поднимаю, აორ. ეკაზღი, ნ. ეკაზღარე. II-я სრ. უ. ეკავიზღი х, აორ. ეკავიზღი. ნ. ეკავიზღამინონ, III-я სრ. აორ. ეკაზღე вытягивать; ნაეს. სრ. ეკე ეკავიზღამთ ვთაგვამემ; — მე-ზღერი х прикрывать (о двери); — მელა-ზღერი AV прикрывать (о двери). მელანღერი; — აორ. მო-ზღი я закрыть (двери), ნაეს. მო-ზღი AV, х закрой, ეკა მოზღი закрой двери, II-я სრ. მოიზღი закрой (за собою), ეკა მოიზღი закрой двери, მოზღიმერი закрытый, ცა, შქეით გლა რენ. მოზღიმერი რენ ვოთъ уже семь дней, небо заволокло, მოზღიმერი ჰულა затянутае облаками, მოლაზღერი закрытый (о двери), სრ. თვ.

ზევლე А ремешъ для связыванія палокъ ярма, въ илькоторыхъ селахъ атинской кази ზევლე, სრ. წამი.

ზედვი см. ზეველი.

ზენაბატი (т.-арб. صناعت) ремесло, за-
нятие.

ზენგალი см. ზანგალი.

ზენგინი (т. زنگین) богатый.

ზენი AV რაინა.

ზერდავა (т. زردآو) A ვუნიცა, ზერ-
ღვა x; R приводить форму ზერ-
ღვალ.

ზეესკუ др. უზ (по R «орель», а по
объяснению Ф.-бея «черная птичка»,
притомъ въ A я слышалъ მესესკუ);
წკარ-მესესკუ рѣчной дроздъ, ლლი-
მესესკუ x.

ზიბზი-კოკარი } см. სპიწილი.
ზიბზილი }

ზიბილი (курд.-арб. زبلی) навозъ.

ზიმარი (греч. ζυμάρει) V тѣсто, ср.
ცომი.

ზინდანი (т.-перс. زندان) темница.

ზინჯირი (т.-перс. زنجیر) цѣпь.

ზიკვა рх подштанники, кальсоны (тур.
ღარ-ი შალვარ-ი), შიკვა V, შიქვა x,
წიკვა A.

ზიღა A слово, отсюда отымен. гла-
голь ოზიღუ говорить, приказы-
вать, ოპიღუ, даже ოპიღუ, ср. ცკ I.

ზიჭოსი x тифонъ.

ზღაპუნ-: ზღაპუნცეს მიაი, см.
ართი.

ზმი: III-ი პორ. II. მე-ზომონ рх ду-
маю, მე-ვომონ x, ნომონ, ნომ-
მონს; — მეზომონი A паразитель-
ный, по R «მეზუნერი».

ე-ზმოჯა A сопь, იზმოჯა x (იზმოჯე),
рх (იზმოჯი).

ზოპ: ზოპინი говорить, II. ზოპონ A

я говорю, ზოპონს; А чар. при-
водить глаголь, напр. въ формѣ
უზოპინუნს [при этомъ 1-е лицо
должно бы быть უზოპინურ] съ
смысломъ на Vt, но въ x его не
знаютъ; — ოზოპინუმი ничто для
разговора; ср. ცკ I.

ზორი (т.-перс. زور) сила; пасиліе;
трудный. По А чар. ზორი ულუნ
стѣняется.

მ.ზოლა см. ზულა.

ზუმ рх, ზომ x, AV: ოზიმუ x, AV, II.
ზუმუმ рх, ზომიმ AV, ზომიმუ x,
აორ. ღოზუმუმი рх, ღოზომი x, AV,
ბ. ზუმარე рх, ზომარე AV, ზომ-
მამინონ x; — ოზუმამე AV (по
Шукрн-эфенди въ A ოზამამე) მჭ-
რა, см. მსუმინარი.

ზუმესი см. ზურმესი.

ზურა AV самка, ზურა ლაქი A нсиха,
ზურა ლაქი b, ზურა ჯოლორი V;
უ ა чар. II ზურა მსქუერი самка
олели; ср. წუნა.

ზურზა: II. გამა-მო-ზურზენ (კურსე) V
затекаетъ (нога) у меня, აორ. გა-
მამო-ზურზე у меня затекла нога
ი ოსნდლზ погу, ბ. გამამო-ზურზა
სენ, ср. ზუმც.

ზურკუტი (т. زورکوت) бѣдный, без-
денежный.

ზურმესი სქიპო, ოვесь (въ селахъ)
ср. ალაჭი; въ Хопэ мѣтъ друго
разъ упомянули II ზუმესი x, V
объяснивъ его какъ «названі
травы, лучшаго корма для коровъ»

ზურნა (т. زرن, перс. زورنا) зурна.

ზულა AV море, მზოლა x.

თ.

თაზღო V, x женский головной уборъ: низкій фесъ, убранный кругомъ золотыми монетами.

თავა x сковорода большихъ размѣровъ для варенья бекмеза (ზეჭმეჭი), ცაფა V.

თავრეგეუდი см. მ-ცხული.

თაღასანი V верхушка кукурузы (см. სიკაღი), ср. კანკარი 2.

თამამ (т.-арб. تماچ) вполнѣ, точно.

თამო თამო V медленно, тихо, тур. აფაშ-აფაშ, ср. ამოთ ამოთ.

თან: ოთანუ A сиять, сверкать, н. ფთანუშ, аор. ფთანი, б. ფთანარე; — н. გონ-თანუფს x сверкаетъ молнiя, მანი მანი (კაბინერი კაბინერი A წარ.) გონთანუფს молнiя непрерывно сверкаетъ; — н. ღო-თანუმს A свѣтаетъ, аор. ღოთანუ наступило утро, ღოთანშ A до утра (ბუკა. до того, какъ наступитъ утро); — მთანურა x свѣтлякъ, თანურა x, ср. შა-პაჰულე, წიწილათენა, წიწინათერი.

თანანი ж. имя Тапана.

თანი (арм. *Թան*) пахташе, არიანი V, შვა-წკარი [ბუკა. молочная вода] x.

თანგრი (т. تنگري) AV Богъ, თანგრი x, რх, თანრი по A წარ. Вt, ср. ღორ-მოთი.

თანე (т.-перс. *دانه*) экземпляръ, шту-ка, თანა.

თარიხი (т.-арб. *تاريخ*) дата; исторiя.

თარო x шкалъ (а не полка).

თას: н. ფთასუმ AV сѣю, ფთასუფ x, аор. ღოფთასი, б. ფთასერე AV, ფთას-მინი: — თასი AV сѣмя; — გეთასულე огородъ.

თე x свѣтъ, თუთას თე x, A свѣтъ дунა, თუთაშ-თე რх.

«**თეფულ**» см. თული.

«**თედლი**» см. შთელი.

თელივი V, x петля (для застегиванiя).

თენთა (т.-шт. *تنت*) V парусъ, თენთუ x, სიჭოთერი-თენთა სიბე для ловли ястреба, ср. შოსა, ჩერგა.

თენგერე (т. *تجره*) x котель безъ ручьи.

თერე A сторона, направление, ცხენი თერე въ сторону лошади, თქუანი თერე на вашей сторонѣ, въ вашей странѣ, ჩუეფუ თერე на нашей сторонѣ, ირი თერე во всѣхъ мѣстахъ.

თერი A съ дат. *earf.* подобно, подобный, სკანისთერი მსქუა подобно тебѣ красивый, ასთერი A подобный сему, ასტერი b, а по A წარ. также Вt въ значенiи такой-то, нѣкiй, ჰასთერი რх; слышалъ я ცერი (სკანისტერი и т. п.) особенно въ V.

თერმონი (греч. *θερμός* горячiй, *θερμόν*, н.-гр. *θερμόνους*) x, AV кисель, приготавливаемый изъ винограднаго сока, ср. ცუცა. Про этотъ кисель Ф.-бей сообщилъ турецкую поговорку двуступишемъ:

لازلرك ترمونى «Лазскаго киселя
მუსულმანნი მზაონი [нелъзя].

თესლიმი (т.-арб. *تسليم*) передача, вручение.

თეფე (т. *تپه*) холмъ; вершина.

თვ: II-я пор. аор. გე-თვტი ты надѣлъ на себя; — თიშ-გო-თვალუ x, V головная повязка всякая (V особенно женская), თი-გო-თვალა A; — н. შო-

ბთუმ AV покрываю, покрываю, აორ. მობთვი, ნ. მობთვარე, სრ. ზღ; — მოთვერი V, მოთუმერი A закрытый (сосудь крышкой), მოთვალერი x, A ნაკრუთი; — მო-თვალე პოვრუშკა; перекрытие, крыша.

მ-თვერი AV пыль, სრ. მ-ტვერი.

თვირი სმ. თვ.

1. თი голова; себня, სმ. წკუნ; — თი-გაოთვალა, თიშ-გოთვალე სმ. თვ.

2. -თი также, и (ზნელ.), ღულაოთი ძბლო также, მათი სკან-კალა ი ясь თობი, შკუთი A мы также, ჟურიოთი оба; — თის (Хрест., A. I, 17) თაქ.

თ-თიბლე V ясли (для всякаго животного), მბოთი კორმენია სბნომე, სრ. ამოლეული, ამოქსურა.

თიბპურა x маленькая, пестрая птица с пблєю полоскою.

თითხუ სმ. თუთხუ.

თითხუში სმ. თუთხუში.

თიკანი x, რხ V ягненокъ, барашекъ, ციკანი A.

«თილანე A истинный, вбрный» по R, მ-თილანა V, მ-თინალა x.

თინკილი V, x клитеръ.

თირ სმ. თორ 1.

თირთ: თირთინუ, обьект. строя 3-го сир. н. მათირთინენ x трепещу, дрожу, გათირთინენ, აორ. მათირთინუ, ნ. თირთინამინონ, სრ. ღარღალ; — თირთინუში x заставляющий трепетать, потрясающий.

თირი Bt по A чар. теств, A შთირი, სრ. ღამთირე.

მ-თირე свекровь, სრ. ღამთირე.

თირითინი въ Rიზъ остродонная корзина для винограда и т. п., სრ. გუღელი.

თიფ: «თიფალა ღოსი» по Eг.; — თიფი

травя, სომულა თიფი x сухая трава, сбно, სომხულა თიფი V; თიფი ბჭკი-რუფ x кошу.

თღუქანი სმ. ღუქანი.

თოზი (т. تاز) пыль.

თოკი A веревка, თოჭი (слышалъ въ Ламфо), მთუკი x, V.

თოლი გლავ; очко, არ-თოლი AV одноглазый, кривоглазый, косой; — თოლი-გომწკიმერი x бдительный, бывалый (букв. съ открытыми глазами), თოლი-გომწკიმერი A, у A чар. съ ссылкою на Bt приведена и форма თორ-გომწკიმერი; სმ. კამწკი, ჩელა-მურე (ჩილაში); — თოლონი съ глავами, არ-თოლონი x одноглазый, кривоглазый, косой, მჭიფე-თოლონი съ мелкими очками (напр. сбтъ).

თომა волосъ; კინჩიშ თომა x перья птицы, კინჩიშ თომა V, კინჩი-თომა A; — თომალარი волосатый, თომოლარი V; — თომონი A съ волосами, волосатый (менше употребитель-но); — უთომოლიაერი x безволосый.

1. თორ A, თირ x: თორუ A нести, переносить, თირუ x, н. ფთორუშ A, ფთირუფ x, აორ. ფთორი, ფთირი, ნ. ფთორარე, ფთირამინონ, სრ. ზღ; — თკირონი (вм. თორონი) x носилки სრ. თ-გ ზალონი.

2. თორ: თორუ ვლჩათი на дереве н. ბორუმ, აორ. ბორი, ნ. ბორარე.

3. თორ- სმ. თოლი.

თოფრი სმ. თოფური.

თოფური x, რხ медь, თოფრი AV; — თოფურიშ ღუქუნა x воскъ, თოფრი ღუქუნა (иные произнесли: ნუქლა)

თოჭი სმ. თოკი.

თოსი V мотыка, ср. ჩაფა.

თოსლი рх годовалая коза, ср. ქოშატი

თოსმაღლა х, V ტიფა.

თრბა: ოთრბე V покрывать, скрывать, II. ღობრბეჟმ, აორ. ღობრბეი, ბ. ღობრბეარე.

თრბეი см. თანგრი.

თრონი (греч. θρόνος) скамья, стул, ср. ქული, ორმო.

თვ: II. თუმს AV სიზგ იდეთ, სიზგ იდადეთ, მთუეს х, აორ. ღომთუ, ბ. თუასერე. მთუასუნონ, ორღო ორღო მთური (მთური рх) თუმს, თუასერე AV სიზგ იდეთ непрерывно (*букв. рано, рано*), ორღო ორღო მთვირი მთუეს, მთუასუნონ; — მთური (თური) A სიზგ, მ-თვირი (თვირი) х, V, მთვრი рх, по A чар. თვრი Bt, მთური მთუმს, თვირი მთუეს, მთვრი მულუნ.

თუგი A мышь, თუგი б, მთუგი A, рх, х, მთუი V.

თუღე AV подь, თუღელე V подь, внизу.

თუთა V, х мѣсяць, მთუთა A, თუთა х замѣкъ (თაქ ნაზვანი ვქ სარინუ, ვოგა ზამკი ბილი კრუტაქ); — თუთაში მწეაქნი; მენსტრუაცია; ჯაღოვაქი (ნერვოჩაქალი ექემწეაქნი). ნაზვანი მწეაქნი, ნაჩინა სქ მარტა: მარტი, აპრილი, მაისი, ქირეზი ილი ქირეზ-აა (> ჩირეზ-აა), ჩურედი, მარიაშინა ილი კურეკეში, ა თაქჟე აღუსკოზი, სკაროშინა (рх სკარიშინა) ილი ჩსალგა *сбиание ореха*, გიმუა (рх გუმა) ილი კახევა *сбить кукурузы*, სკველი ილი წიღვა *сборъ винограда*, სრისკვანი (სისკრონა, სისკონა), წანა აღანი (рх წანაღანი) ილი თუთა მორღერი. კუნღურა (рх კუჭულ-აი), см. *Изъ поэмки*, стр. 628—629.

თუთაჩსა см. подь ღლა.

თუთი рх, V медвѣдь, მთუთი A, х; თუთიშ ზუცკეჭი V იმელი, მთუთი- (რავნო თუთი-) ჰუცკეჭი A; ზულაშ- თუთი рх «морской медвѣдь», ზულა- თუთი V, ზულა-მთუთი A.

თუთუნი (т. تونون) табакъ.

თუთხე V рѣдкий (груз. მეჩხერი); თოქი, თუთხი A, თითხე х, рх; ნონი-თუთხე მალაუმნი; — თუთხეში დენგი, თითხეში х, ср. გენჭარერი.

თუდიღესი х мать (охотничьяго) ястреба, ср. მამულიწი.

მ-თუგი см. თოკი.

თული образъ; родъ, «თველი».

თუნა р. Дунай.

თური см. თვ.

თურქი турокъ; — თურქა (т. ترکچي) по-турецки, თურქიჩე A чар.

თურქია (т. ترکی) пѣсня, стихъ, თურქია.

თუგვი см. თუგი.

თვრი см. თვ.

თქვ см. ცკ 1.

თქუან вы, თქუა. *Гр.*, § 37; — თქუანი ვაშ, *Гр.*, § 42.

თხა AV, но и Bt по Ег. козель, коза.

თხირი A, х мелкий орѣхъ, თხი V; ქჩხერი თხირი V мелкий орѣхъ, поджаренный на сковородѣ, თხირი კაურმა х; — თხირღუნა х, рх, V ორქინი; — თხირონა A ორქინი, თხირონა V; — ონთხირა A ორქინი.

თხოზერი х «заплетенный (волосы)», თამაშ-თხოზერი კოცა.

მ-თხლოღარი х зеленая ящерица, она — ядовита: მთხლოღა-მანჭამურე ილი თხლოღა-მანჭამურე, ср. «მანჭამურე», «თხლოღარი».

თხლოღო V выжимки, осадки вино-

града по изготовленіи бекмеза, თსოლე , рх.

თსომზრი см. თსომური.

თსომრი см. თსომური.

თსომუ х, рх ольха, თსომბუ А и въ селахъ V, ср. ფუქველა.

თსომური х, рх гной, гнойная кровь, თსომრი V, თსომპრი А (и V ნჭო-торне).

1. **თსორ:** III-я пор. н. ვონსორუმ А меня рветъ (*ბუკვ.* я рвусь), აორ ვონსორი, ონსორი тебѣ вырвало, ნ. ვონსორარე; — объект. строя 3-го ср. აორ. ანსორუ х его вырвало.

2. **თსორ:** ონსორუ А вонать.

მა-თსორი V მწრა წესა, равная двумъ *ოროსარამ* (ოროსარი), მანსირი х: ოდნвъ «мантхирь» равенъ двумъ *კაჯამ* или *კადჯამ* (см. კაჟი); два *მანтхира* — одному «кадрѣ» (კან-დრე), два *კანдрა* — одному *დემირли* (დემირლი).

თსჯ (> **თსჯ**): გამა-თსჯერი вышедшая замуჯь, замуჯняя, ср. ქომოჯერი;— გონ-თსუ А выдать замуჯь, н. გოვონსუმ А, გოვონსუფ х, აორ. გოვონსი А, გოვონსუი, ნ. გოვონსარე А, გოვონსუმიონხ, ср. ქომოჯ.

○.

1. **ი** *вопросит. частица* ლი: რენი есть ли? ონი есть ли?

2. **ი** см. უვ.

1. **იბ**, **იბა** х тотъ, *Гр.*, § 41, b, 3.

2. **იბ** см. უვ.

იბ см. ლ 1.

ივენ см. უვ.

იკინაჩხა см. ღლა.

1. **ილ** см. ლ 1.

2. **ილ** см. უვილ.

ილანჯუღი (т. *إلآنج* змѣйка; *мед.* рожа) по объясненію лаза—ພິພິ, *Хрест.*, А. II, 8, 4; лучше ср. ელანჯუღი.

ილაჯი (т.-არბ. *علاج*) средство, лекарство.

ილი см. უვილი.

ილლა (т.-არბ. *لا*) непроѣнно.

ილღირიმი (т. *يلدرم*) х, V молнія; называютъ лазы такъ и Баизидა, ср. ელამს.

ილღეთი (т.-არბ. *علت*) болѣзнა.

ილხი (т. *ایلخی*) табунъ; стадо.

იმპრენი А оловянное присло, кольцо для верхней части веретена, **იპრენი** х, рх (იპრენი¹) თი.

«**ინღირ**» см. უინ.

ინღრ V: ოინღრუ брать въ долгъ, II-я пор. н. ბიინღრუმ я беру въ долгъ, ср. უირღ ი ცხერ.

ინერი см. უინ.

ინესი А лосось, ср. ღვანჭი.

ინთქო კაკალი V ягоды терновника «ლაკი ღანძი», см. ღაძი.

ინვილი х оханка, горсть, ср. სეში.

ინტრ: ოინტრუ х, V помѣщаться, умѣщаться, н. ინტრენ помѣщается умѣщается, აორ. ინტრუ. ნ. ინტრასუნონ х, ინტრასე V, ჰუმ კონი კაპის ვარ ინტრენ V зготъ человекъ не умѣщается въ своемъ сосудѣ.

ინჭირა рх, V бузина, ინჭირი х, V, ср. ანჭული, ღი-ვორი, ღი-მპორი;— მაინჭირუ х маленькая сѣрая птичка (ჯეტъ бузину).

იპრენი სმ. იპრენი.

ირ სმ. ირი.

ირღ სმ. უირღ.

ირევი სმ. ერევი.

ირი AV, x весь; всякій, каждый, ირითული всякаго рода, ნეოფორმ. ირ.

ისა (т. ايسا) пожалуй.

ისინა V оголенное отъ лѣса мѣсто на горахъ, горная поляна, по Аѳар. «пустыня».

ისიგვი V სტრѣლა, სრ. კევი, სუცალი.

ისტერსე, რანო **ისტესე** (т. استرسه) хочеть — хочеть, გინუნ (გინონ) ნა — გინუნ (გინონ) ნა хочеш ли — хочеш ли, или — или, то — то.

იფელენ სმ. ფულ.

იფთინერი (отъ арб. ابتدا) A, x прежний, ранний, სრ. სიფთენერი. წონლენი.

იშთე (т. اشته) вотъ.

იშო სმ. ჰიშო.

იშონი V сосѣдъ (сообщено мнѣ въ Хопѣ).

იშტადი (т. اشتاه) аппетитъ.

ისი ვწერъ, ისიში მტკიბუ ხვტყრია მელნიცა; ели бѣ въ A бѣла тава мელნიცა, ее называли бѣ ისიშ ქარმავე, ნო წიჭთ ея.

იფთისარი (т.-арб. افتخار) честь, слава, იფთისარი ზიქომ ხვастაюсь.

კ

1. კ: მონ-კა x, V тяжелый, მუნკა A.

2. კ სმ. გ 1.

კაბული (т.-арб. قبول) согласие.

კავე (т. قهوة) кофе; кафа, კავეე Vt; — კავეეჟი (т. قهوجى) кафеджи.

კავი (т. قاو) A, რx, x ტრუტ (გრუა. აბედი).

კავრანი x, რx ულეი, სრ. ზოგინა, ღუნი, შ-ცქა.

კავულა (т. غوغا) бой, схватка.

«**კაყარი** [т.-арб. قَصْر ?] укрѣпленіе» по R.

კაყი (т. قاز) гусь, ნო პ ღაწი.

კაყული (т. قازق) козл, სრ. ჰალუ.

კათ: и. აკათენ (კოჩის) V сѣдѣеть (человѣкъ), აორ. ქაკათუ, ნ. აკათსენ; — ქნე-კათერი კოჩი სѣдой человекъ.

კათა სმ. კაცა.

კათი სმ. ართი.

კაი V хороший; хорошо, კაა, სმ. ვორსი, ჟგირი; — კაობა V доброта; — კაი-

ლული доброта, благодѣяніе, воздаяніе добромъ за добро; красота.

კაკი რx 1. маленькое корыто, სრ. სარლა, 2. სმ. კარიკი.

კაკილი (т. قايق) лодка; — კაკიჩი (т. قايقي) лодочникъ, კაკიჩი; — კაკიჩილული (т. قايقچيلق) ремесло лодочника, კაკიჩილული.

კაკიში x бѣлая тыва, სრ. კასცანე.

კაკალი x орѣхъ, AV შტუვა орѣха, мелкаго и грецкаго, სრ. ნე-ში; *нереносно* шулятное яйцо; — კაკალამცახუ x, რx длинная муха, похожая на стрекозу; — отым. глаг. *კაკალუ* V очищать мелкий орѣхъ отъ шелухи, თხირის კაკალუმან ზოწოფე V мелкие орѣхи отъ шелухი очищаютъ женщины, ღომიკაკალეს იჩი-სტილი для меня (у меня) отъ шелухи.

კაკუნცელი სმ. კანკულეცი.

1. კაღ: *კაკალუ* ილი *ონკალუ* A ვწრადъ

დწლათ, ნარეჟათ, უბრათ, ნაურ.
 შინა ღომკალი ა პრევაზალე ვე რედე
 კონსკიე ვოლსა, ა ნარედილ კონ-
 სკიე ვოლსა (კოგდა დწტი გოთევათ
 სილოქ დეა პტიცი); ოსორი ღომკალი
 ა პრებრალე ილი უბრალე კომნათუ,
 სრ. წარი 1.

2. კახლ: ოკალე უ ლუდი, ი. ზეალეუფ,
 აორ. ზეალი, ბ. ზეალამინონ.

1. კახლა V, ხ ბწელია, სმ. ვერი.

2. კახლა V კამენია სკონორდა დეა
 ჟარენია «ხამსი»: ქაფხაშ კალა, სრ.
 ჭლანი.

3. კახლა *poslony* სე, ვმწესე სე,
 Гр., § 17, b.

კახლათი AV, ხ კრუპია კორზინა; —
 ხაშ-კალათი A კორზინკა სე რუჩკოი,
 ხეშ-კალათი.

კახლასაპი სმ. მ-ცხული.

კახლაშ: ობექტ. სთრა 3-ო სრ. აორ.
 შაკალაშე მიწ ბილო ჟარკო.

კახლაში ხ სილნი, პენსთე ვწ-
 ტერე, ბურა, ზეთი კალაშეფე ხ სწერ-
 ნიე, სთრაშიე ვწტრი (კე ზეთი სრ.
 ტ. ბათი ზაპადნი ვწტერე); პრევიდი-
 მაგო A წარეპომე «jibbeti gala-
 šere» ა ნიგდწ ნე სმეხალე.

კახლე (ტ.-არბ. كحل) კრწნოსთ.

1. კახლი სმ. ზოდა 2.

2. კახლი სმ. კერფი.

კახლივი (გრეც. χαλβί) A, ხ შატერე.

კახლიპარ: პოვ. აკალიპარი პრესი ეგო,
 სრ. ხეეწ.

კახლმასა (გრუჯ.; არმ. Կարմրախայ) V
 ფორელე, სრ. ალაბალუღი.

კახლო რხ იმომე (პო სოობენიე ხო-
 ცა), სრ. ნოდერი.

კახლოსი ბ ოსობი ვიდე პევიდა ილი
 სწტი.

კამბურიში (სრ. ტ. قامبور, გესრ. قانبور
 გორბათი) ჟ. ფამილია, კამბუროვა.

კამბუელი A მუხა, კანკული V, სრ.
 მ-ჭაჭი.

კამპარა ხ რასენიე ილი დერევი, პო-
 ლე ვუტრი, სე კოწინციამი კაქე
 კამეშე, პო პერევიდო ხოცა —
 «سَوْه اغاجي». პო თოქვანიე ვე
 ვიწ: პოლე ვუტრი რასენიე; იზე
 ვეგო დწტი დწლათე სომოსწლანე;
 მეტაფ. მუჟსკოი ხლენე.

კამწამი AV რწსნიცი. წამწამი ხ, რხ,
 ნო ი V, გდწ სმეხალე დამე წან-
 წამი, თოლიშ-კამწამი AV, თოლიშ
 წამწამი ხ, რხ.

კამა (ტ. قبا) სკალა.

კამდე AV (ტ. قيد) მოტივე პწსია.

კამბანა ბეპრევიდო.

კან: ოკანე A დევათე, კაჩათე, ოკან-
 ხ, II-ე პორ. ი. ვიკანეშ A დევათე
 კაჩათე, ბიკანეშ V, აორ. ვიკან-
 ბიკანი, ბ. ვიკანარე, ბიკანარე, გი-
 კან ხ ა კაჩათე თება, III-ე პორ.
 ი. ვიკანეშ დევათე, კაჩათე A, ბო-
 კანეშ V, ვონკანეშ ხ, აორ. ვიკან-
 ბონკანი, ვონკანი, ბ. ვიკანარე, ბო-
 კანარე, ვონკანამინონ, სთრა. I
 პორ. ი. ვიკანერ ხ დევათე,
 ჩათე, აორ. ვიკანი, ბ. ვიკან-
 ნონ; — ღო-კანე A მეტათე, სწ-
 ლათე (იზე რუჟიე), კიდათე (სწ
 III-ე პორ. ი. ღო-ვიკანეშ, აორ.
 ღოვიკანი, ბ. ღოვიკანარე, პრეც.
 კანერი პუწენიე (ვისწლანე),
 სწლანნიე; — ღოკანეშე დეა ე-
 პია; — ღოკანონი უდობნიე დეა
 დანიე (სწტეი), სრ. სტო-მ, ტ.
 ტკორ.

კანდრო ხ მწრა ვწსა, სმ. მ-ა-ა-ა-ა

კანდღუ AV земляника, ср. შურლი.
კანისა х, V красная змѣя, весьма ядовитая.

კანისვი (греч. κἀνίσι) V, х даръ изъ яствъ, преподносимый женщху со стороны невѣсты.

1. **კანგე**: ოკანგე V, х звучать, стучать, н. ჰკანგუმ, ჰკანგუმე, აორ. ჰკანგი, ბ. ჰკანკარე, ჰკანკამინონ; — ოკანგულე V' деревянный молоточекъ, бьющій въ мельницѣ по жернову, ср. სარაკელი.

2. **კანგე**: ოკანგე х рубить, напр. мясо, н. ჰკანგუმე, აორ. ჰკანგი, ბ. ჰკანკამინონ; — ოკანკალე х доска, на которой рубятъ мясо.

1. **კანგული** х крюкъ для подвѣшивания.

2. **კანგული** см. კამგული.

კანგულეფი х чашельникъ, чтобы достать каменную сковороду (გრესტა, კიტი), на которой пекутъ кукурузный хлѣбъ, კაკუნცელი რხ; нѣкоторые въ х называютъ его კოკარი.

1. **კანტარი** х, V илеть тыквы, дыни, огурца или арбуза, см. შერწი.

2. **კანტარი** х, რხ верхушка кукурузы, ср. თალასანი.

კანჩი брючекъ; — კანონი съ брючкомъ, завитками.

კანჩისა х корыто для стирки бѣлья, ср. სკაფინლი.

ნო-კანჩისულე A, х головня горящая (ср. груз. ნაკვერჩხალი).

კანძი V, х 1. менѣе крупныя части, на которыя разсѣкають громадные бревна, для болѣе удобнаго ипленія; 2. пучекъ въ 1 $\frac{1}{2}$ —3 фунта «випт», совлекаемой съ конопли.

კანჯული (ср. т. قانچقъ пснца) х самка, Gr., § 6.

კაპ AV, ნ-კაპ х, კაპინ: კაპი A, х бы-
строта, კაპუ или ოკაპუ A быстро
идти, торопиться, I-я пор. съ род.
отнош. н. ვუკაპამ A быстро иду,
ბნგუ, უკაპამს, აორ. ვუკაპი, უკაპუ, ბ.
ვუკაპარე, უკაპასერე; III-я вор. п.
ვოკაპინამ A гошу; бросаю, ср. ტკომ;
ვოკაპინამ х гошу, აორ. ვოკაპინი,
ბ. ვოკაპინარე, ვოკაპინამინონ; прич.
კაპინერი быстрый, კაპინერი კაპინერი
часто, непрерывно, ср. მანი მანი;
страд. I-я пор. ვუნკაპურ х быстро
иду, ბნგუ, აორ. ვუნკაპი ბ. ვუნკაპა-
მინონ; — страд. зал. н. ვუკაპერ A
ბნგუ, რხ надаю, უკაპერ, უკაპენ, უკა-
პერან, აორ. ვუკაპი ბ. ვუკაპარე; —
მე-კაპინუ A прыгать, н. მეუნკაპერ
A, ნუკაპერ, ნუკაპენ или ნუკაპამს.
მევენკაპურ х спѣшу, აორ. მეუნკაპი
A, მევენკაპი, ბ. მეუნკაპარე, მევენკა-
პამინონ; — IV-я пор. съ род. отнош.
н. მე-ბუკაპინამ V гошу, обращаю
въ бѣгство, III-я пор. მე-ვუნკაპინამ,
აორ. მე-ბუკაპინამი, მევენკაპინი, ბ.
მე-ბუკაპინამარე, მევენკაპინამინონ.

კაპანი V канкапъ, ср. რაგი.

კაპი (т. قاپ) сосудъ.

კაპეტი х твердый.

კაპიდანი (т.-пт. قاپودان) капитанъ.

კაპინერი см. კაპ.

ღო-კაპინონი A западня, силокъ для
ловли птицъ, иногда и для ловли
животныхъ.

კაპიწი AV მწრა, въ A половина ოზუ-
მანე, см. მსუმიარი, ср. კაუი.

კაპლია (т. قپلوياغ) черепашка.

კაპოტი AV, х очень длинное одѣя-
нiе, которымъ покрываются сол-
даты; по A წარ, это «короткая лаз-

ская куртка обыкновенно сѣраго цвѣта».

კაპულა А спина, подпора, поддержка (напр. въ томъ мѣстѣ), კაპულას მოკიდერი х навьюченный на спинѣ, კაპულა მოკიდერი А по Аჭარ; *послѣ*. съ род. за, сзади, *ოზორიში* კაპულა за домоу.

კაპუი х мѣра, одна *ოკა* (ოკა), равняется винскому, а не агинскому კაპიწი, კაჭი, см. მა-თხორი.

კარაბაღული (т.-арб. غلبه‌لى) большое стеченіе, смятеніе, *Хрест.*, А. II. 22, 82.

კარაბურუნ (т. كاربورون) см. მ-ცხული.

კარაგრზი (т. كورقو, *черный глаз*) х сестра ястреба (выводится одною насѣдкою изъ яиць), также охотничья, ловить птицъ, лягушекъ, ящерицъ.

კარავი (греч. κάραβι) А, х корабль; пароходъ, ср. ვაზორი, а также გემი, ხანდლი. ძეგლეკა.

კარდაღა х большой котель, ср. ქუკანი.

კართი კართი см. ართი.

კარიკი V, х желобокъ для насыпанія кукурузы и т. н. въ мельничной жерновъ, კაიკი рх.

კარკადლ: *ოკარკალე* х, V кудахтать (про курицу при несеніи яйца), ср. კალხ.

კარწიმალი рх (въ селахъ), V тумашъ, ქარციმალი А (однако въ Ламго я слышалъ კარწიმალი), ср. ღუმანი.

კარჭი (греч. κάρφι) х, рх гвоздь, А კაჭრი.

კასმა V дощечка, служащая батушбою для шитья.

კასტანე бѣлая тыква (не смѣшивать

съ тур. ქესტანე каштанъ); въ вѣкоторыхъ селахъ смѣшиваютъ эти названія, ср. კაიში.

კატა А, рх всякій, каждый, კათა х см. ღლა.

კატაცირი А пороги.

კაცირი х женская обувь въ формѣ контры: свекровь дарила ее невѣсткѣ, еще когда она была у себя дома, и затѣмъ молодая приносила съ собою въ числѣ приданаго.

კატუ (арм. Կատու) кошка, კატუ გილლასენ (вм. გილლასერე) кто ли повесеть вздоръ (*სუკვ*. котъ будеть лаять); — ღალი-კატუ х бобръ, სკუნდუზი: — კატუნენა V, გერ. კატუნენა (ср. كدى دلى) х названіе дерева, но отличнаго отъ ქაქენე, კატუნჯა въ V не знаютъ; — კუნჯა А тополь, ср. ქენჯა.

კაურმა (т. كاورما) приженіе, жареніе (на сковородѣ), см. თხრი.

კაფალი (ср. т. قباق) крышка) х то: что въ V მოთრკალე.

კალან: *ოკალანუ* V кудахтать (и несеніи яйца), н. კალანმს, аор. ღანუ. ნ. კალანსერე, ср. კარკალ.

კაშავი х, V скребница (съ желтыми зубцами) для чистки лошадей.

კაჩ см. ქან.

კაცხანაკა V черника, изъ листьевъ готовятъ чай, ცხანაკო х, ср. ანჯა.

კაწახური А (и въ другихъ мѣстахъ) незрѣлаго винограда, употребляемый въ квашу для приправы, ср. ქაცანი.

კაწი V миска (изъ дерева, глины); **კახი** AV воробей, კინგ-კახი рх, კახი х.

კაჭვე см. კავე.

კაჭადარი (т.-перс. قفادار) V, х го-
варищъ.

კაჭე кофейня; ресторанъ.

კაჭრი см. კარჭი.

«**კეზი**» см. ტკეზი.

«**კევი** (т.-арб. قوی) Вт сильный, мощ-
ный» по А'чар.

კერა V камень очага, на который
кладутъ концы дровъ, ср. ო-ტრეზი;
х очагъ, ср. ო-ტრეზულე.

1. **კერი** х кабанъ (здѣсь, конечно,
дикий кабанъ), ср. ნადირი.

2. «**კერი**» см. ქერი.

კერემილი (греч. κεραμιδι) х, V че-
реница, **კერემილიშ** ლეჭა земля или
глина для изготовленія черепицы,
въ х такую землю называютъ и
ჭალიმი.

კერემული рх дѣль или крюкъ дере-
вянный, врывѣшиваемый надъ оча-
гомъ для подвѣшиванія котла и т. п.,
კრემული х, **კერემული** V, A კლემური
(у А'чар. «**ლემური**»).

კერკეცა (груз.) V, х твердый орѣхъ,
კერკეცა ნეპი твердый орѣхъ, **კერკე-
ცა კონი** глушый человекъ.

კერმული см. კერემული.

კეტი х стрѣла, ოქქეშ კეტი, ср. ისიჯი.

ნო-კეფე рх, х нить, нитка («Вт бума-
щия нитка» А'чар.), **ნოკეფი** V, ნენ-
კეფი A.

კერფი х, рх конопля, **კეფრი** AV,
მჭეფრი b; **იზ** неа вяютъ веревку
и ласы; **კეფრი** (კერფი х) კალი ко-
нопля, оставляемая на сѣмя.

კეფრი см. კერფი.

კეხი (груз.) х деревянная часть сѣдла.

კვავილი см. ფვაილი.

კვათ: ნ. მეზაკვათარე V ოგრეჟუ у
него, см. ჭკორ.

კვათ х лѣстница, ср. მსკალა; მთუთი-
კვათ название мѣстности въ Тур-
ции у нашей границы въ полчаса
пути отъ «Селим-Султан-геѣеси».

კვან см. რკვან.

ო-კვანდულა охотно, добровольно по R.
კვანტერი смущенный (?).

კვანცა х, рх кувшинъ съ ручкою,
см. შ-ცესული.

კვანერი см. ფვან.

კვაჯი шулятины яйца, ср. ფვაჯი;
ჭუჭუე კვაჯი или ჭუჭუა კვაჯი малень-
кия яйца, название ращнаго цвѣтка,
по Шевки Кадиа-оглы — фиджи,
но едва ли такъ, другіе не знали
такого названія.

კვერი см. შ-ტვერი 1.

შ-კვერი см. შ-ტვერი 1.

კვინჩი х птичка, **კინჩი** AV, см. ოთშა,
კახი, ჩხვინდი, а также შ-ცესული.

კვინჭახი см. კახი.

1. **კია** см. ყი.

2. «**კია**» A гребешокъ (იჭუში) по
А'чар., ср. ფაშვარი 2.

კიაფუ см. კააფუ.

კიბინ || **კიბირ** > **კიბრ**: съ дат. от-
нош. н. მეზაკიბინამ V кусая, аор.
მეზაკიბინი, ნ. მეზაკიბინარე (у А'чар.
съ ссылкой на Вт приведены аор.
მივაკიბინი, ნ. მივაკიბინამინონ); —
კიბირი х, рх зубъ, **კიბრი** AV, **კვინ-
ჩიშ** კიბირი х клювъ, ср. კიკილი 1;
კიბირიში წკუნი рх зубная боль,
კიბრი-წკუნი V, **კიბრი-წუნა** A; —**კი-
ბირონი** х, рх съ зубами, у кого
хорошіе зубы, **зубастый**, **კიბრონი**
AV; — **უკიბირე** х беззубый, **უკიბ-
რელი** V.

კიბირი см. კიბინ.

კიბრი см. კიბინ.

კიბრითი (т.-არბ. كبريت) Вt по Аѳар. спички.

1. **კიდ:** I-я пор. съ дат. отнош. н. ელე-ბაკილამ V играю, щекочу, аор. ელებაკილი, ნ. ელებაკილარე, страд. н. ელა-ვაკილერ х, ელაკილერ, ელა-კილენ; аор. ელავაკილი, ელაკილი, ელაკილუ, ნ. ელავაკილამინონ, ელაკი-ლაგინონ, ელაკილასუნონ; — II-я пор. п. ქელე-სკილამ ვწაშაю на себѣ; — III-я пор. н. გაე-ბოკილამ V вѣшаша, аор. გაებოკილი, ნ. გაებოკილარე; — გოწო-ვოკილადუ х вѣшаша, გოწოკი-ლადუ, аор. გოწოვოკილი, ნ. გოწო-ვოკილამინონ;—аор. ე-ბოკილი я на-чала, აოკილუ, но и აუკილუ онъ на-чала, ოძიცინუ აუკილუ началъ смѣяться; — II-я пор. аор. ნიკილუ повисѣ; III-я пор. н. მე-ბოკილამ, аор. მებოკილი, ნოკილუ.

2. **კიდ:** ოკილუ A ссориться, н. ოკო-ვაკილამ ссорюся, ოკოზაკილამ V, ოკოვაკილადუ х, аор. ქოკოვაკილი A, ოკოზაკილი V, ოკოვაკილი, ნ. ოკო-ვაკილარე A, ოკოზაკილარე V, ოკო-ვაკილამინონ.

3. **კიდ:** ოკილუ V закрывать на ключъ, п. ბკილუმ, аор. ბკილი, ნ. ბკილარე;— прич. კილერი, см. კოლა.

4. **კიდ** см. კოლ.

5. **კილი** см. კული.

კიზი см. კუზი.

კითი палець, ბაში კითი A большой палець, კითი ბაში V, ბაშ-კითი х, ჟურენერი კითი A указательный па-лецъ (бука. второй палець), შუმე-ნერი კითი A средний палець, ოშქე-ნანი კითი A безымянный палець (по ოშქენანი *собств.* средний), წუ-ლუ კითი A мизинець (бука. малень-

кйй палець), მწუცა или წუცა კითი V, ჭიტა კითი х, კუნსე-კითი V па-лецъ ноги, კუნსე-კითი A, სეშ კითი V палець руки, სე-კითი A.

კითხ: I-я пор. н. ბკითხამ A спраши-ваю, ბკითხუ х, аор. ბკითხი, ნ. ბკითხარე, ბკითხამინონ, II-я пор. н. ვიკითხამ A спрашиваю, аор. ვი-კითხი, ნ. ვიკითხარე; н. (ჭარა) ბი-კითხამ V читаю, ვიკითხუ х, аор. ბიკითხი, ვიკითხი, ნ. ბიკითხარე, ვი-კითხამინონ; IV-я пор. н. ოკითხადამ *заставляю читать, учу, пов. ღო-ოკითხადუ научი*, სრ. ცკ I;—გვიკითხუ V осуждать, поносить, клеветать, III-я пор. н. გე-ბოკითხამ V, გვეო-კითხუ х ругаю, аор. გებოკითხი, გვეოკითხი, ნ. გებოკითხარე, გვეო-კითხამინონ (у Аѳар. по Ег. при-ведены: «გვიკითხადუ», аор. «გივო-კითხი», ნ. გივოკითხამინონ).

1. **კიკილი** V влювь, კინჩიშ კიკილი, სრ. კიბირი, ნუნკუ подь ნუკუ.

2. **კიკილი** V петля для застегивания (въ одеждѣ), სრ. კუკულა.

კილა см. კოლა.

კილერი х запертый на ключъ, см. კოლა.

ო-კინთე V (въ самомъ городѣ Вицѣ)

• вм. ალამილი, см. ანამილი.

• **კინჩი** см. კვინჩი.

კინჩხი х, рх остовъ конопли по очи-сткѣ ея отъ нитей для веревки, სრ. ლინჩხი.

კირ см. კორ.

კირადლი V король, царь.

კირზა см. კორზა.

კირი х известь, სრ. ქერეჭი.

კირიკვეში х птичка, въ A извест-ная подь названіемъ მ: კულე (см.

ლულა): хонскій терминъ Али-эфенди объявляетъ тѣмъ, что такъ называютъ птичку за особое чирканье, и прибавилъ: «много ихъ бываетъ въ августъ и сентябрь» (но не находится ли скорѣе терминъ въ связи съ груз. названіемъ іюля: კვირკობის-თვე?).

კირიკუბა х название птицы, ср. მა-პატულე.

კისირი безплодный.

კისმეცი (т.-арб. قسمت) доля, судьба.

კისრალი V (т. قسراق) кобыла.

კიფრი видъ древесной тьевы: плодъ значительно крупнѣе апельсина, но цвѣтомъ очень похожъ на него.

კიში (т. قیشتی) зима.

კიცი х каменная сковорода или плоска для печенія кукурузнаго хлѣба, ср. გრესცა.

კიჭკიჭი V полый деревянный цилиндръ, черезъ который проускается нить: этою нalkою тинеть мастеръ (ткачъ) нить съ ოკინთე (см. ო-კინთე).

კიჭოლი см. კუჭოლი.

კლავი (груз.) рх (но многіе не знаютъ) локоть, სე-კლავი V (по увѣренію Шевки), ср. ღურუჟ.

კლოლო-კლანცერი V ухабистый, со рвами.

კლემური см. კერემული.

კლიმა см. ქლიბ.

კლიმერი х, V: სე-კლიმერი взявшійся рукою за руку.

კაბაჟუ V шакаль, შკაბაჟუ рх, въ нѣкоторыхъ селахъ ჭაბაჟუ.

კაურა (греч. καρά) х, V госпожа, კურა х, см. ოხორი.

კნ: ოკნუ Ἀ схватить, ი. ვაკნუ მ ხვათა, схватываю, ვაკნუჟ х, аор. ვაკნი или

კოვანი. ბ. ვაკნარე, ვაკნამინონ: — аор. გა-ვაკნი ბт я узналъ, ср. გნ.

ე-კნა Ἀ (бываетъ и ნეკნა) дверь, х, V ნეკნა, ჭიკვა ნეკნა х дверца наружной двери, прикрывающая ее пролетъ, ср. კოწოპორცა; — ეკნანა-ნუმს привратникъ (ბუკვ. дверь кто охраняетъ).

კობო V, х еще незрѣлый; кислый сокъ всякаго незрѣлаго фрукта, კომბო Ἀ еще незрѣлый, ср. კოს.

კოდ V, კიდ х: ი. ღო-ბკოდამ V строю, аор. ღობკოდი, ბ. ღობკოდარე, ი. ბკოდელუჟ х, аор. ღობკოდი, ბ. ბკოდამინონ; — კოდერი V построенный, კიდერი х, გელაკოდერი V нари, тахта (ბუკვ. пристроенный); — კოდა სტენა (дома).
°ср. ღარაბა.

კოვიდი (по Ачар. «govid») Ἀ голова-бычокъ (рыба, груз. ღორჯო), გოვიტი V, ср. ღოვიდი.

1. **კოკარი** см. კუკარი 1 и 2.

2. **კოკარი** см. სიმსი-კოკარი.

კოკიწა V, х коклюшъ.

კოლა ἈV ключъ, კოლა х, по, повидному, была и форма გოლა, если въ составѣ слѣдующаго выраженія находится это слово, а не предлогъ გო-ლა: კოლა-კიდერი V закрытый, завертнутый на ключъ, გოლა-კიდერი Ἀ (რქდნი), კილა-კიდერი х, კოლა-კიდი рх. ღემუკი გოლაკიდერი съ сомнутыми губами.

კოლაკიდი V крючекъ для затвора двери, ср. კორაკი.

კოლი см. შკოლი.

კოლო х, V горькій.

«კოლონსკოპოს მობჭკუბადერი» по Ф.-бею какое-то хонское ругательное выраженіе.

კომა AV дымъ, V туманъ; — კომონი
полный дыма; туманный.

ო-კომამლა (ოკო-მალა?) х товарищеский
обѣдъ въ складчину патурою, ო-
კომალაში V.

კომშო см. კობო.

კომში см. კონქში.

კონ: ოკონუ холоть, н. ჰკონუმ, აორ.
ჰკონი, ბ. ჰკონარე, სრ. ზერგ.

კონადი (т. قوناق) домъ; дворець.

კონორადგი (т. قوندره جي) саможникъ.

კონკორანსი см. კუკურანსი.

კონკურანსი см. კუკურანსი.

კონქში (т. قونكشي) сосѣдъ, კომში,
ср. მალთე, მანბაგერე; — კონქშილული
(т. قونكشيلق) сосѣдство.

კონჭი სრ კაჭი.

კოჲიბ (т. قوين) овца, სრ. ჩხური.

კოპა V, х «пѣнникъ», ложка для
снятія пѣнки, х большая ложка.

1. **კოპალი** V პალა, которою бьютъ
по ватѣ на ცოკსარი, а также для
разбиванія орѣховъ.

2. **კოპალი:** წკარ-კოპალი х названіе
водяного животного; хонецъ пред-
положительно называлъ его въ ка-
чествѣ соотвѣтствія вѣнскаго ვა-
რიოშინგ.

კოპელა V незаконнорожденный, х
კოპელე.

კოპელი х незрѣлый орѣхъ, еще въ
зеленой скорлупѣ.

კოპია V овецій калъ, სრ. კორკოლა 1.

კოპჭა х пуговица. Различныя виды
пуговиць въ Хопз: 1. ფარფალონი
въ видѣ привѣска ძეპочки изъ се-
ребра; 2. ჩხომიშ კოპჭა на подо-
ბіе рыбы; 3. ქაპრასტი კოპჭა: ა)
მამული კრუჩეკъ, ბ) დღული ветля.

1. **კორ** AV, კირ х: ოკორუ AV свя-

зывать, ოკირუ х, I-я пор. н. ჰკო-
რუმ, ჰკირუჲ, აორ. ჰკორი, ჰკირი,
ბ. ჰკორარე, ჰკირამინონ; прич. კო-
რერი связанный; IV-я пор. н. ვო-
კორადუმ заставляю привязывать,
აორ. ვოკორადი, ბ. ვოკორადარე; —
გო-კორუ A обвязывать, გო-კირუ х,
იმაშიშ გოკორუ A чалма имама, იმა-
შიში გოკირუში х (груз. იამის ოთაღ-
სკარავი); — დოკორუ V привязъ ко-
ровы у яслей, будетъ ли она дѣшь,
палка или веревка, სრ. მანგური.

2. **კორ** см. ყოროფა.

3. **კორ:** съ род. отношеніемъ н. გიკო-
რემს тебѣ нужно, хочешь; страд.
н. უკორენ V нуженъ ему, недо-
стаетъ ему, ოკორეფს Bt по A წარ.,
უკორემს რх, კონის ნოსი უკორენ
человѣку недостаетъ ума, но лучше
по A: კონის ნოსი დეჭირენ, ვა
გიკორენ A я тебѣ не нуженъ, ვა
გიკორენ онъ тебѣ не нуженъ, ვა
მიკორენ, ვა მიკორენ (ვარ მიკო-
რემს V), прош. пес. ვა გიკორენტი,
ვა გიკორენტუ, ვა მიკორენტტი, ვა
მიკორენტტუ, см. ყოროფა.

კორაკი х крючекъ для затвора две-
ри, სრ. კოლაკილი.

1. **კორეცს** см. კოროცს.

2. **კორეცს:** ოკორეცსუ V, х плакать,
оплакивать.

1. **კორწა** V початокъ, სრ. კოცნა, პარკი.

2. **კორწა** деревянная лопаточка или
ложка съ плоскою головкою (вм.
вѣмчатой, какъ въ ложкѣ) для
мѣшанія въ сосудѣ, гдѣ готовится
пища, х კირწა.

კორიდა A клопъ.

1. **კორკოლა** х, რх овецій балъ, სრ. კოპია.

2. **კორკოლა** х вудри, კორკოლა ოო-
მონი съ вудрявыми волосами.

კორობ: კორობზე собирать, ბკორობზე AV, ბკორობზეუ x, აორ. ბკორობი, დობკორობი, ნ. ბკორობანე, ბკორობამინონ; — დობკორობზეს ცობირაეთ.

კოროც: კოროცზეუ x считать, перечислять, ნ. ბკოროცზეუ, აორ. დობკოროცნი, ნ. ბკოროცამინონ, კოროცზეუ A, x считать, *счит.* დათ отчегь обь нмущественномъ цензѣ, ნ. ბკოროცზეუ A, აორ. ბკოროცნი, ნ. ბკოროცანე.

კორღონი см. კოღონი.

კოსტი Костя, прозвище грековъ.

კოცნა x початокъ, ср. კორზა, კურკა 1.

კოცულა AV темя, კეცლა რх.

კოღონი V, x комаръ, კორღონი რх.

კოჩი человекъ; — კონობა x доброта, человекность; — კონონი человекный, честный; — კონონობა AV, x.

კოწო- предлогъ въ глаголахъ.

კოწოპორცა A დერца или полу-дверь, прикрывающая снаружи нижнюю половину наружной двери дома, ея пролетъ, чтобы куры и животные не проходили внутрь, бога дერъ открыта; такъ же называютъ эту архитектурную подробность и мѣстные, напр. сурменские, греки, კოწოპულა რх, ср. ქიკა ნეკნა. Во время экскурсий по Агинскому ущелью я не имѣлъ случая видѣть такую дверцу; кого ни спрашивалъ, всѣ отговаривались незнаемѣмъ кромѣ одного молодого ламбѣнца, плохо знавшаго по-чански, но значительно лучше по-русски: онъ называлъ самъ კოწოვოცრა, но объясненіе далъ иное,

притомъ неясное — «загородка по дорогѣ». Этотъ источникъ ненадежный. Дверцу я видѣлъ въ экскурсіи по Абу-ჩкара.

კოჭალი см. მ-ცხული.

კოჭი x, რხ лодыжка (უ აჩარ. «бедро В»), კონჭი V.

კოსა A незрѣлый виноградъ, x незрѣлый, сокъ незрѣлаго винограда, მ-ჭოსა V кислый, V კოსა сокъ незрѣлаго винограда, ср. კოსო.

კოსო см. კოსა.

ო-კრებულე x мѣста съ звукомъ стороны очага, см. ო-ცრებულე.

კრემული см. კერემული.

კრი: ნ. კრიავს x щебечеть (цыпленокъ), კრიავან ჭუჭულევეгъ щебечуть цыплята, ср. კრიალ, უი, ნ. ბკრიამ ბ კრი-ყუ, აორ. ბკრიი, ნ. ბკრიანე, ср. უურ.

კრიადლ: ნ. კრიალავს x вудахчетъ, აორ. კრიალუ, კრიალავს ქოსუმე ვუ-დაхчетъ ვურიца.

კრომი (греч. κρόμμυς) A, x луке, ср. სოღანი.

კროშე см. ქრუშე.

კუა см. უუა.

კუბალი см. უშალი.

კუბანდ см. რკვან.

1. **კუბარი** см. უშარი.

2. **კუბარი** V, x лешка маисовая или иная для дѣтей, изготовляемая въ очагѣ, კვერი.

კუბაროჯი A, x воронъ, ср. უშარი.

კუდელო AV хвостъ; — კუდელ-მაკასი ласточка: только это слово и присвоили сначала лишь A, а потомъ лишь V въ значеніи ласточки, ср. შილიღონი; — უკუდელე безхвостый.

კუდი V, კიდი x большая черная птица, садится на гнилыхъ пняхъ, по-

стукиваешь вклономъ; შ-კული რხ
дятель, ср. სპიწილი.

1. კუზი AV ложка, კიზი х.
2. კუზი х, V ძბენიშხ (овцы или козы).

კუი (т. قويد) колодезь.

«კუკადი» см. კუკარი 1.

1. კუკარი V крючекъ, კოკარი х, впро-
чемъ и въ V კოკარი крючекъ, сог-
бенный, у Аჩარ. въ томъ же зна-
чении съ ссылкой на At: «კუკადი»,
ср. კანკულეცი.
2. კუკარი V часть плуга, კოკარი რხ.
კუკმა см. კუკუმა.

კუკულა х гребешокъ, «а въ V კუბ-
კულა», такъ сообщили мнѣ въ Хопз,
а въ V гребешокъ, какъ сами мѣст-
ные назвали, კუკულა, ср. ფამფარი 2,
ფანკილი.

1. კუკულა A крючекъ, ср. კიკილა 2.
2. კუკულა V шлыкъ, на голову надѣ-
ваемый, ср. груз. კუნკული.

კუკუმა V кувшинъ (изъ мѣди, вообще
металлическiй), კუკმა A, х.

კუკუმბოლი V растенiе съ бѣлыми
цвѣтками, съ длинными узкими
листьями; изъ него готовятъ ку-
панье, судя по турецкому пере-
воду (چوبنشاوتى), асфодель, золото-
цвѣтникъ, ср. ჭურია.

კუკურახი V кость надбренная (верхъ
бедра), კონკურახი რხ, კონკორახი х.

კუკუჭ A пучекъ волосъ на головѣ
курпцы, хохожь (а не гребешокъ),
по объясненiю одного афинца, съ
которымъ согласился и Ф.-бей, въ
началѣ заявившiй, что опъ не
знаетъ его, а знаетъ лишь слѣ-
дующее: въ селѣ одного челоуѣка,
мулду, называютъ კუკუჭლი, неиз-
вѣстно, почему; ср. ჩონჩკა.

კულამფარა (т. قولامبر) педерастъ,
ср. სოდურა.

კულაღუზი (т. قولاغوز) путеводитель,
проводникъ.

კულანი х дѣвушка, ср. ზოზო-მობა.

კულბეთი (არბ. كلبه) лавка.

1. კული AV короткiй, შკული х.
2. კული: კულე V, რხ послѣ, за (чѣмъ
либо); — შ-კული послѣ чего либо
(შ отъ род. пад.), въ устахъ раз-
личныхъ лицъ: შ-კული, შ-სული.

კული A скамья, стулъ, ср. თრონი,
ორბო.

კულინი A жеребенокъ, ср. მოთალი.

კუმაში (т.-арб. قماش) ткань.

კუმბი х подробность дамскаго на-
ряда: на нижней сторонѣ рукъ до
локтя надшивалась нить съ сереб-
ряными пуговками; называютъ ее
и ცქალი.

კუმი (т. قوم) х, V песокъ, ღუმი A,
მნსუ ღუმი A щебень (ბუკა. круп-
ный песокъ), по R «sxukishi», ср.
შირიმი; — ღუმიარი A съ пескомъ,
песочный.

კუნდი х, V каль, გუნდი A, см. ფუშ-
გუნდი; — კუნდონი съ каломъ.

კუნღუზი (т. قندز) бобръ, ср. ლალი-
კატუ, წვინარი.

კუნღურა см. თუთა.

«კუნკულა» V гребешокъ, см. კუკულა.

კუნც см. კუც.

-კუპა см. პიჭკუპა подъ პიჭვი.

-კურა см. კაურა.

კურბანი (т.-арб. قربان) жертвопри-
ношенiе, жертва.

კურზაღე: თი კურზაღე ვნივზ გო-
ვოი, стремглавъ.

კურთა AV, х женскiя кальсоны.

კურკა V, х початокъ безъ кукурузы,

сердцевина, х сѣмя шода, ср. კოცნა,
а также ჰიპილა.

კურშუმი (т. *قورشون*) свинець, пуля.

კუპული (т.-арб. *قفل*) V всякій замокъ, ср. ჭრანგული.

კურუში рх почва, ср. ფურჯი, ჭკემი,
х пуговица.

კურპული х, рх горлица, ср. ცირ-
ლონი, ცოროჯი.

კუს: ოპკუსუ А стонать, п. მკუსუფ,
მკუსამ рх, ჰკუსაფ х, аор. მკუსი,
ჰკუსი; — н. ჰკუსინაფ х.

1. **კუსკუნი** V подвздошный, у А чар.
въ значеніи os iliaque «guckuni
(Bt)».

2. **კუსკუნი** х подхвостникъ лошади.

კუსური (т.-арб. *قصور*) недостатокъ,
порокъ; срамъ.

კუცავი V щенокъ собаки, კუცავინა
А, ср. ლაკოტი.

კუცაღა см. კოცულა, კუცალი.

კუცალი V (по А чар. и Bt) углуб-
ленный, выемчатый, კუცალა рх.

კუცუ х дѣтскій мужской членъ, ср.
ზიბილი 1, V мужской членъ. °

კუცულა х мальчишка, ребенокъ.

კუშლუდი (т. *قوشلق*) охота за пти-
цами.

კურსე нога, კურსეთუ пѣшкомъ;—კუ-
რსეში გზა х, V тропица, კურსე-
გზა; — კურსემ-მოღვალო V обувъ,
კურსე-მოღვალო х (ср. ღვ);—კურსემ-
ცხანნი см. ცხანნი 1, კურსე-ცაბუ см.
ცაბუ; — კურსემ-კითი палець ноги,
კურსე-კითი;—კურსე-ქური см. ქური:—
ცხენიმ-კურსე V копыто лошади; —
ნო-კურსენი х слѣдъ, ცხენიმ ნოკურ-
სენი слѣдъ лошади, ср. ნო-ველი.

კუცხ х, А, კენცხ V: კუცხუ А про-
сыпаться, пробуждаться, კენცხუ V,
ჯირ კენცხუ бодрый, п. გო-ბკუცხურ
х, рх, გო-ბკუცხურ V, გო-ბკუცხამ
А, გო-ბკუცხამ V. аор. გო-ბკუცხი
х, рх, А, კო-ბკუცხი V, ნ. გო-ბკუ-
ცხარე, გო-ბკუცხარე. გო-ბკუცხამი-
ნონ; — დულა მუშის გო-ბკუცხინერი
V бдительный въ своемъ дѣлѣ.

კუჭულ-აი см. თუთა.

კუჭოლი или კიჭოლი яйцо, остав-
ляемое подъ несущеюся курницею,
ср. ო-ნ-წირამუ.

ლ.

1. ლ < ლჳ [∞ ვლჳ] или ლ ნ სი (ср. სც),
Гр., § 110: ულუ хождение, путеше-
ствие, ოლვა ходить, იდი, прохо-
дить, II-я пор. н. ვულურ А, х иду,
ბულურ V, аор. ვიდი, ჰიდი, ნ. ვიდი-
რე, ჰიდიარე, ვიდიამონ, პულაფე («ბუ-
ლაფე». Bt) ნულენ х облака იდუტ,
წოხოლე ვიდათ პროდღიმჳ (*ხუიი*.
იიდეჳ წიდეჳ)!—Объект. строя
3-го ср. н. მალენ А, გალენ, აღენ вы-
ходить, აღენან выходить, მალემს

рх, გალემს, აღემს, აღემს х, შურა
აღენ (по Ф.-სею ელენ) пахнетъ А,
შ. აღემს рх, შური აღემს х; —
ქ-ამათით ვიდეჳ წიდეჳ; — аор.
გელი-იტი (< გელი-იტი) თი отиравил-
ся;—аор. გამათი я вышелъ;—II. გე-
ვულურ სუსვაюს, аор. ქ-გეთი; —
გო-ლვა гулять, н. გო-ვულურ х
прохожу, гуляю, გო-ბულურ V,
ბულურ, ბულუნ, аор. გო-ფთი, გო-
ტი. ნ. გო-ფთარე, но II გო-ილაჳ

приходишь гулять, гуляешь, аор. გო-ბილი, გოვიდაშა когда я буду гулять; — объект. строя б. გო-მაღასენ я буду гулять, გოგალასენ, გვალასენ, გომაღანენ, გოგალანენ, გვალანენ, ენა ვარ გოგალასენ вотъ не будешь гулять; — გოლო-ულვან проходить мимо, уходятъ, მუ გოლო-ულვან х почему уходятъ? არ გოლო-ბილი მან разъ зайди (*бука.* пройди) ко мнѣ, გოლო-ლვერი А прошедшій, მინუვიი, გოლაღერი х, გოლოღვერი დღა А минувшій день, გოლაღერი ნღა х, გოლაღაღვერი ნღა V; — аор. ე-იტი ты поди-лся вверхъ, см. მ-ჰგულ; — аор. ელ-იტი ты поди-лся вверхъ; — б. ეშკაფთარე ვიწდუ; — объект. строя 3-го сир. н. ე-მაღენ х я могу поди-ться; н. მე-ულურ А прихожу, дохожу, მეზულურ V, аор. მე-ფთი, მეხთი, მეხთუ, б. მეფთარე, მეხთარე, მა თაუქანისე ვარ მეულუ («მელულუ В» А წარ.) х я иду въ лавку; — аор. ეწე-ფთი я сошелъ внизъ; — б. шарал. მენდაფთიკო я долженъ туда пойти; — მეკა-ლაღვერი х прошедшій, უსჩ. მეკალაღვე, მეკალღერი х, მეკალაღვერი V, ვითის სუთ ღეკიკე მეკალაღვე... х когда прошло пять минутъ [иослѣ] десяти (часовъ); — н. მექა-ველურ х иду отсюда туда, მექულურ, მექულურს (я бы пред-почелъ მექულურს); аор. მექავილი, მექილი, მექილუ, б. მექავილამინონ. მექილაგინონ, მექილასუნონ (у А წარ. сложный предлогъ: მიქო-); — н. მო-ველურ А прихожу, მოზულურ V, მოველუ х, аор. მოფთი А, მოფთი х, рх. V, б. მოფთარე, მოფთარე,

თამინონ, მოვიდაშა когда я приду, по заниси А წარ. მუვიდაშა; — объект. строя 3-го сир. н. მო-მაღენ я могу прийти, მიწ хочეტყა прийти, аор. მომალუ, б. ვარ მოგა-გალასენ не сможешь прийти; — н. მოქავულურ х оттуда прихожу сюда, аор. მოქავილი, б. მოქავილამინონ (у А წარ. сложный предлогъ: მუქო-).

2. ლ: сь дат. отнош. н. გე-ვოლურ А, падаю, рх дремлю (*сбств.* скло-няюсь головою), გაოლურ, გაოლურს, გევოლურთ, გაოლურთ. გაოლურან, аор. გევოლი, ვაოლი, გაოლუ, გევო-ლით, გაოლით, გაოლეს, б. გევოლა-რე; — II-я пор. н. გე-ბილამ рх по-гружаюсь въ воду, გეაღამ, სრ. ცონ; — IV-я пор. გე-ბოლაფამ V по-гружаю въ воду, გე-ვოლაფაფ х, аор. გებოლაფი. გევოლაფი, б. გე-ბოლაფარე. გევოლაფამინონ, — от-нос. н. გემივლამს А у меня вы-падаетъ, გაუველამს у него выпадаетъ, аор. გეგეველუ у тебя вы-палъ; — მეღაფუ V, х падать, по-падать, ударяться, н. მეზლამ V, аор. მეზლი, б. მეზლარე; — относ. н. მემილამს V, ნულამს, аор. მემილუ, ნულუ у него выпало; — ოკველუ А совпасть, сойтись, хорошо подойти другъ къ другу; угодобиться, н. ოკოვეველურ, аор. ოკოვეველი, б. ოკოვეველარე; — ოკოველერი (*искус-ственное образование*) товарищъ.

ლაგ: ოლაგუ рх бить, ударять, по словамъ нѣкоторыхъ архавцевъ — спроваживать, выпроваживать, го-нять, н. ლაგუმ, аор. ლაგი, б. ლაგარე.

ლადრე V влажный, ლარღე рх, напр.

ლარღე ღიშკა სირყა დროა; — ლად-
რობა V сыръсть, ლარღობა рх.

ლავა см. ჟომური.

შა-ლავე V, х животное, перескакиваю-
щее через заборъ и всякія ограды,
корова-ли, лошадь ли или иное
какое.

ლაზი ღაზ, ჟანჟ; — ლაზისტანი ღაზი-
სტან, ღაზსკაი ილი ჟანჟსკაი სტა-
ნა; — ლაზიში ღაზსკი (человѣкъ); —
ღაზური ღაზსკი, ჟანჟსკი; ღაზსკი
ილი ჟანჟსკი ჟაზჟ, ზითუნ ღაზური
ზღაჟათ (ვიღარღალათ х) ბუდემ
ვე ვრემა გოვრით პო-ჟანჟსკი, სი
ღაზური გიჟიჟი? ჟნაეში ღი თჟ პო-
ჟანჟსკი? — ღაზნი (т. اچچ) პო-ღა-
ზსკი, პო-ჟანჟსკი.

ღაზმა (т.-არბ. ازم) [потребность,
ვაღ, ფუჟჟიშ ღაზმა х, V კოროვი
ნავოზ.

ღაზუტი ჟუკურუა, მაიხ.

ღაი მოჟეთ ბუთ, ა თო — იშერე-
ვოილამა ჟატიჟა ვროღ ნაროღნა
რუსსკაო «თაღ».

ღაკი А (სლჟაღი ი ღაკი) სიბაკა,
ღაკი б, სრ. ჟოჟაჟ ი ჟოღორონი, სმ.
ღაკი - ღაჟი; — ღაკოტი х, рх ჟე-
ნოჟ, ჟოღორონიშ ღაკოტი х სობაჟი
ჟენოჟ, სრ. კუტაჟო.

ღაღი: ოღაღუ AV ღაღი, ი. ღაღუშ
AV, ღაღუშ х, აორ. ღაღუ, б. ღა-
ღასერე, ღაღასუნონ, ჟოღორონი (sic)
ღაღუშ х.

ღანგანა х, V სოსტარვიშისი (песь),
ღანგანა კონა (პრო ჩოღოჟა) სტა-
რჟი песь.

ღანგონი V ოპარკა.

ღარღე, ღარღობა см. ღადრე.

ღასირი: ი. ზღასირუშ V თოჟ, ოსტრუ,
ზღასირუჟ, აორ. ზღასირი, б. ზღა-

სირარე, ზღასირამინონ; — ღასირერი
ნათოჟენჟი, ოსტრჟ (мечъ) — ოღა-
სირონი იოღჟეჟაჟი თოჟენი.

ღაჟი: პოვ. ღო-ღლაჟი უტჟშ მენა.

ღაჟი см. ღაკი.

ღაჟინ (т.-არბ. لکن) იო.

შა-ღაღუღე А ივოღა, შაღაღუღე V (см.
შ-ცსუღი), სრ. შიღოგოგია.

ღაღუნ: ოღაღუნუ V ჟევათ, ი. ზღა-
ღუნუშ V, ზღაღუნუჟ, აორ. ზღაღუნი,
ღოზღაღუნი, б. ზღაღუნამინონ, უ
Аџар. სჟ სსჟჟოჟი ნა Вт ოსნ.
ღაღონ; — ოღაღუნუში х მაიხეა
ღი ჟევაიანი, ოღაღუნუში იო R.

შა-ღაღურე см. შა-ღაღუღე.

ღაჟი (т.-პერს. لا) ბესიდა) х სლოვო;
ოთჟ. გლაგოღ ოღაჟუ х ბესიდა-
ვათ, რაზსვაივათ, გოვრით, ი.
ზღაჟაჟ. აორ. ზღაჟი, ღოზღაჟი, б.
ზღაჟამინონ, სრ. ღარღალ.

ღაჟრონი см. ეღაჟრონი.

ღე- პრეფიჟს ვე იმენაჟს სუჟე-
სტიტელჟიჟს (карт. ნე- ილი ნი-).

ღეჟვერა см. ღე-ჟვერა.

ღეზ: ი. ზღეზუჟ х გრჟიჟი, პაჟკაო,
ღო-ზღეზუშ рх, აორ. ზღეზი, б.
ზღეზამინონ, ღოზღეზარე; III-ი პორ.
ი. ვოღეზაჟ х გრჟიჟი, პაჟკაო,
აორ. ვოღეზი, б. ვოღეზამინონ; სტრად.
II-ი პორ. ი. ღო-ვოღეზერ პაჟკაოჟს,
აორ. ღოვოღეზი, б. ღოვოღეზამი-
ნონ; — ღეზი გრჟიჟ, პაიტი; — ღე-
ზიარი გრჟიჟი, ჟაჟკაიანი; იე-
ოპრჟიანი; — ღეზონი გრჟიჟი, იე-
რჟა, ააჟ შუ ღეზონი შენღიღი რენ х
კაოჟი გრჟიჟი პლაოჟი! ღეზონი
კოჟი х იეოპრჟიანი ჩოღოჟი.

ღეზა AV პოზიღი, სრ. ახო.

შა-ღებე х, V ნაზაიანი რჟი, პო Аџар.
карпъ, შაღაზე А.

დეშა полотно изъ нитей;—მელეზი
шелковая матерія.

«დეშური» см. კერემული.

დეშეი иглока.

დეშეკუბა см. ლე-ნჭკუა.

დეშეჭკუბა см. ლე-ნჭკუა.

«დენჭკუბა» см. ლე-ნჭკუა.

დერი см. ლე-რი.

დესა V плетенка для ловли рыбъ,
ср. გოდორი.

დეცა A земля, ср. დისა.

დედენი x таза (изъ всякаго мате-
риала).

დეშეი см. ლე-შეი.

დეშეი см. ლე-შეი.

დიბადი A верхнее платье на ват-
ной подкладкѣ, работа вродѣ
ватныхъ одѣялъ, надѣвають стар-
цы, а изъ молодыхъ лишь мушны.

დივადი A садъ при домѣ, ლივადი
აკრა края сада.

დივორი см. ლი-ვორი.

დიკარბა по сообщению Шуъ ри тажъ
называютъ въ Ризѣ дерево ლუ-
კუმსა (см. это слово).

დიმანი (т. ليمان, греч. λιμάνι) га-
вань.

დიმბ A: ოლიმბუ любить, обьект.
строл 3-го სპრ. ნ. მალიმბენ я люблю,
გალიმბენ, ალიმბენ, მალიმბერან, გა-
ლიმბერან, ალიმბერან, ср. ოროფ.

დიმბორი см. ლი-ვორი.

დიმონი AV, x лимонъ.

დიმფსვანა }
დიმსანა } см. ლი-მსონა.
დიმსონა }

დიმჟი см. ლუმჟი.

დინტრე A глиняный кувшинъ (для
воды, уксуса), ср. კვანცა.

დინჩხი A остовъ конопли по очисткѣ

ея отъ нитей для веревки, ср.
კინჩხი.

დიპარდე см. ლი-პარდე.

დიტროპი праздникъ Литропъ, по
инымъ — ლიტროფი, а также მიტ-
როპი, см. *Изъ поповки*, стр. 629.

დობდა фасоль.

დოდა x слабо свитая веревка, ср.
მ-წკირმე.

დოდორი V неряха, съ разстегну-
тыми брюками, съ выпущенною ру-
башкою; бездѣльникъ; въ x его
зываютъ, но слово не хонское.

დოვა V сокъ, выжимаемый изъ ви-
нограда, яблокъ и т. п., пока онъ
не обработанъ въ бекмезъ.

დოვ см. ლოსკ.

დოდა см. დოვა.

დორიკი A (въ нѣкоторыхъ селахъ
ლორიჭი) мотыка, копающая глуб-
же, чѣмъ ბერგი, ср. ჩაფა.

დოსკ AV, დოვ x: ოლოსკუ лизать,
ოლოკუ, ნ. ბლოსკუმ, ბლოკუფ, აორ.
ბლოსკი, ნ. ბლოსკარე, ბლოკამინონ.

დოსტონი см. ლოსტონი.

დოსტონი A скользкий, гладкий;
вкусный, ლოსტონი V, ნოსტონი
x, რხ.

დოფა x сладкий, დოდა A, დოცა V;
x сладкий сокъ винограда, свѣжий
виноградный сокъ, см. შინა.

დოცა см. დოვა.

დოც (ср. ღ 2): აორ. ბილცი я даль по-
скользнуться; отвергнулъ (?);—აორ.
გე-მილცი x у меня поскользнулась
(нога), ნ. გემილცასენ.

დოშ см. ლუმუ.

დოშკუმსა x, V название дерева (съ
черными ягодами), по-турецки
بلان اغاجي, ср. ლიკარბა.

ლოლა (груз., т. لولا) рх водопроводная труба, желобокъ, приспособление въ мельничномъ желобѣ для усиления силы воды, ср. სკუჭონი, სტვიხა.

ლომჯი V вечеръ, **ლომჯი** A, x, ლომჯესე (ლომჯიშე) ღოთანშა V съ вечера до утра, ლომჯიშე (A и ლომჯიშა) ღოთანშა A, x; — отым. глг. аор. ღოლუმჯესე свечерѣло, наступила ночь, ღოტილუმჯესე V у тебя наступила ночь, ღოლუმჯესე ღოთანშა съ вечера до утра; — ლომჯესე свечерѣвшій, ლომჯესე V со свечерѣвшей поры, съ вечера, вечеромъ.

ლოქნა см. ლუქუნა.

ლოქუნა x, рх восковая свѣча, ლუქნა AV, ნუქლა V, см. თოფური.

ლოლი ивжиръ, винная ягода, მტური ლული A лѣсной ивжиръ.

შა-ლოლე A «ивжирникъ», название птицы, по цвѣту пестрой (цвѣтъ сѣрый съ зеленымъ); вопреки названію ивжира она не ѣсть, а итается букашками и насѣкомыми, ср. კირიკვეში.

ლოფე x кануста, ლუ A, თუთი ლუფე, см. ბურლი 1.

მ.

1. მ-ა) передъ губными ჰ, ზ, ფ представляють фонетическій наростъ, напр. ომზლორუ, и др., б) именвой префиксъ, часто появляющійся въ живой рѣчи и въ формахъ, не нуждающихся въ немъ; въ такихъ случаяхъ слова показаны въ алфавитномъ порядкѣ, независимо отъ наращеннаяго მ обоехъ видовъ.
2. მ- მწონიennyй префиксъ 1-го л. объективный въ глаголахъ, не оформленный.
3. მ- მწონიennyй префиксъ 1-го л. субъективный преимущественно въ основахъ съ начальнымъ согласнымъ кореннымъ или нараченнымъ, особенно въ атнскомъ говорѣ.
4. მ [$< ღმ$]: страд. II-я нор. н. იმელს $>$ იმეზ (им. იმე-ს): ეშემიმელს V несетъ для меня; — н. მე-ვიმარ x и მევიმარ отпущу, მო-ვიმარ «Вт», x и მო-ვი-

მერ припущу, съ отнош. ქომოგომარ припущу тебѣ; A ოარ. съ ссылкой на Vt приводить имя дѣйствія მომალო приносить. Аор. и буд. глаголь этотъ образуетъ отъ другого элемента того же корня: ლ, см. ლ.

1. შა я, შან.

2. შა- префиксъ именъ дѣйствующихъ лицъ, порядковыхъ числительныхъ, *Гр.*, § 35, а.

3. შა- см. მო- ჰ.

შანშა см. აში.

შადლი (груз.) x благодать, შადლი ვარ უღუნ იწე у него прелести.

შაქრა см. ენი.

შავითა см. ვით.

შათხორი см. შა-თხორი.

ში см. უფე.

შიანჭირე см. ინჭირა.

შიისი см. თუთა.

შაკათი (по A ოარ. შარკათი) заевадка

для кислого молока (ср. арм. *ძակაძე*), ср. ბუა-წყარი.

შავასი (т.-арб. *مقاص*) пощивцы.

შაკვანდე см. რკვან.

შაკოვი х (арм. *ძაკოვი*) челнокъ, часть ткацкого станка, შაკოჭი А, შაკოქი рх, х, მარქუქი V, см. დიხალი.

შალაზე см. შა-ლეზე (подъ лѣз).

შალავე см. შა-ლავე.

შალაღუდე см. შა-ლაღუდე.

შალაღურე см. შა-ლაღურე.

შაღეზე см. შა-ღეზე.

შაღთე V сосѣдъ. «Слово общеупотребительно въ районъ хопскаго говора, а въ Вицѣ говорятъ рѣдко, больше въ рядахъ базара; вм. него კონკში», такъ сообщили мнѣ въ Вицѣ; на дѣлѣ слово извѣстно еще въ Архавѣ, но въ Хопѣ его не знаютъ, ср. კონქში, მანბაგერე.

შალი (т.-арб. *مال*) стадо; стада.

შამული х, V самецъ, шѣтухъ, შუ-მული А, см. კაპჭა; — შამულიწი х отецъ (охотничьяго) ястреба, ср. თუილეხი.

შან см. შა 1.

შანათი рубль.

შანგალი х серпъ, ср. ღრეპანი, ხანგამი.

შანგანა (греч. *μαγγάνα*) AV машина, специально молотилка для выбиванія зеренъ изъ кукурузныхъ початковъ. Деревянный молотъ кладется на перекладину, укрѣпленную на двухъ столбахъ; конецъ бревна ногами приводится въ движение, и оно молотомъ бьетъ въ початки, насыпанные въ каменный сосудъ (ოჩამრე); въ селахъ близъ Вицѣ сооруженіе это дѣйствуетъ

водою, и оно называется წყარ-მანგანა, ср. ო-ჩამურე.

შანგაფერი см. გ 1.

შანგური х привязь коровы у яслей, შანგურე рх, см. ღო-კორუ.

შანდილი «Вт», V платокъ, косынка, შენდილი х, рх; — თი-შანდილოხი V женщина, თი-შენდილოხი х, рх.

შანდრე (греч. *μανδρα*) А хлѣбъ, конопля, рх вѣи дома, а въ самомъ домѣ ახირი.

შანთხირი см. შა-თხორი.

1. შანი V сгнившій пень буковаго дерева, быстро загорающійся и тлѣнущій безъ пламени.
2. შანი შანი х скоро, часто, непрерывно, ср. კაპინერი კაპინერი; — შანიში х скорый; скорѣй, быстро, скоро.

«**შანშა** (Вт) шестой» см. აში.

შანშეჭითა см. შეჭითი.

შანჩხორო см. ჩხორო.

შანბაგერე или **შანბაგირე** х сосѣдъ.

შანგე см. ოხორი.

შაძარე А древесная лягушка, შარი V, ср. შაყუი поды ჟაუ.

შაორვო см. ოვრო.

შაპაჭულე см. შა-პაჭულე.

შაპატულე см. შა-პატულე.

შაჟურა см. ჟურ.

შარაჭი (т.-арб. *مراض*) болѣзнь.

შარანло (ср. т. *مرانعوس*) V товаръ.

შარკათი см. შაკათი.

შარი 1. см. შაძარე, 2. в. მარრი-ი, *Хрест.*, А, II, 21,1.

შარიაშინა см. თუთა, ყომური.

შარკვანდე см. რკვან.

შარტი см. თუთა.

1. **შარტინი** V чайка, см. ჭინო.
2. **შარტინი** ружье Мартини.

მარქვალის სმ. მარქვალის.

მარქუქი სმ. მარქოქი.

«მარქვალის Вт правая сторона»

А́тар.

მარხვა х расклеванный уголь, ср. სურმალი.

მასა (т. მასა или маса изъ «итал. mensa» по В. de Meunard) V столъ.

მასუმა სმ. შუმი.

მადვარი სმ. ფავრი.

მადხა (по R მადხე) AV ясное небо днемъ и ночью, луиный свѣтъ, рх ясное небо днемъ.

მადვალის სმ. მარქვალის.

მადოქი სმ. მარქოქი.

მადალი (груз.) х высойй, მაღა, სმ. გაარობა.

მადუი სმ. ყუი.

მადიწილი სმ. წიწილა.

მადურდი სმ. აწილდი.

მადუთა სმ. სუთ.

მადჯადე სმ. მადჯადე.

მბ სმ. უომინ.

მბინ სმ. უომინ.

მბილი სმ. მლილი.

მბლუ სმ. ბლუ.

მეარ, მეარ: ამგარუ х плакать, ამგარინუ х, ამგარუ, ამგარინუ V, ნ. ვიმგარ, ვიბგარ, ბიბგარ, აორ. ვიმგარი, ვიბგარი, ნ. ვიმგარამინონ, ვიბგარარე;—объект. строя III-е ср. аор. მამგარინუ მიწ ვსლახვულუს; — сссл. დამგარას.

მედუნ: страд. з. II-я пор. н. იმო-მედუნამ V прокисаетъ внутри (плодъ, напр. груша), портится или чернѣетъ внутри, იმომედუნავს, лучше იმომედუნ х созрѣваетъ, აორ. იმომედუნუ, ნ. იმომედუნასე, იმომედუნასუნონ.

მე — въ ту сторону; — მელე id; —

მელები V напротивъ, vis-à-vis, მელები სოქალის რენ V онъ на противоположной улицѣ; — «მელებლო Вт напротивъ, на виду» А́тар.

მეარიტი სმ. მეწარიტი.

მევაფერი სმ. ყვაფ.

მეზარი (т.-არბ. مزار) могилა.

«მეზარენი» სმ. ზმ.

მეთხი, также მენთხი, V бревна, обыкновенно пара, передъ главнымъ корпусомъ моста; въздъ на мостъ.

მეკალაფერი სმ. ლ 1.

მეკლასი სმ. მეკაქსე.

მეკლანდერი სმ. ზდ.

მედეზი სმ. ლემზა.

მემცხვერი (მემცხური) სმ. მენ-ცხური (подъ - цхური).

მენდა- предлогъ съ глаголами.

მენდილი სმ. მანდილი.

მენდრა далеко; — მენდრალე ვდალი, ივდალი, მენდრალე ქომამირუ ვდალი (ივდალი) ი უვიდელ.

მენცხური სმ. მენ-ცხური.

მენწანაშე სმ. წანა.

მენჯელი V сильный, ср. ღერმანონი; — ამენჯელე, ამენჯელი ბესილნი V, ამენჯელონი რხ. Въ V пѣвоторме преддѣлалъ შემენჯელუ, утверждая, что ამენჯელი они не слышали.

მეკალაფერი სმ. ლ 1.

მეკაფერი სმ. ყვაფ.

მეკლანი (т.-არბ. ميدان) ристалище, плацъ, просторное поле.

მეკვე (т.-перс. ميوه) фрукты, მეკვა по А́тар. Вт.

მეჟა- предлогъ сложный (მე+ჟა) въ глаголахъ.

მერგ სმ. მეროგა.

მერთეი (т. مارتے, арм. մարտակ) AV доски (балки) подъ черепицею.

მეროგმა A петрушка, მერგა (<მერ-გა) V, სრ. ქიქაში.

მერჩელი სმ. რჩ.

მერწი AV, x название ветви плети (კანცარი 1) тшквы, дшнн и т. н., на которой растеть плодь.

მესელი (ტ.-არბ. مثل) поговорка.

მესვარაფუ სმ. სვარ.

მესნეთი (ტ.-არბ. مسند) მწსო, почетное мწსო; сань.

მესლონი V, x бедро.

მესტი A, x внутренняя обувь изъ кожи, безъ подошвы, плотно облегающая ногу, სმ. ჩაფულა, ჩანგალი.

მეტაქსე V шелкъ, მეტაქსი x, მეკლასი A, სმ. მ-ცხულ.

1. **მეტი** სმ. წუკალი 1.

2. **მეტი** სმ. წანა.

მეტურა x щедрый.

მეტობი (ტ.-არბ. مكتب) школа; — მექობი (ტ.-არბ. مكتوب) письмо.

მეფვაფერი სმ. უფაუ.

მეხვერი V, x много.

მეჯი V помочь, т. е. то же, что въ x ნოდერი (значить, въ V ნოდერი заимствовано), სრ. კალო.

მეწარიფი (ტ.-არბ. معارف) науки.

მზად: ომზადუ x готовить, варить (исключительно про лომუ, სრ. гур. ღომის დამზადება), ნ. მზადუჟ, აორ. ღომზადი, ნ. მზადამინონ.

მზუგვი A, რx шмель, სრ. აწირლე, მჟურქი.

მთელი AV ძჳლი; всё; у изслѣдователей еще «თელი» съ ссылкой на «Вт» и «ბთელი»; მთელ все время, все.

მთვინი სმ. თჳ.

მთილანა სმ. თილანე.

მთინაღლა სმ. თილანე.

მთინი სმ. თინი.

მთუგი სმ. თუგი.

მთუთა სმ. თუთა.

მთუი სმ. თუგი.

მთური სმ. თჳ.

მთური სმ. თჳ.

1. **მი?** кто? — მითი кто же; მითი ვარ нити.

2. **მი-** мѣстоименный префикс объективный въ глаголахъ, родительный.

3. **მი-** = მ (неоформл. мѣст. префикс 1-го л. объективный) + ი (характеръ II-й породы).

მილი სმ. წუკალი 1.

«მილიონი Вт миллионъ» А чар., მილაონი.

მილეთი (ტ.-არბ. ملت) народъ.

მილონი სმ. წუკალი.

მინთა мята.

მინჯი AV, x название молочного продукта: по выдѣлкѣ сыра остатокъ собираютъ, сжимаютъ и сушатъ; по Ф.-бею слово и въ турецкомъ встрѣчается въ формѣ მინძი mind-i (sic), სრ. ვაზნაკი.

მისა: ნ. მისა ბორე რx молчу, მისა ღობი, ნ. მისა ბივარე, სრ. სციბ.

მისინა V, x ремень крученый изъ кишекъ (შქემზე, герс. შქემზე) для удочки или крючка (ловля рыбы).

მისირი (ტ.-არბ. مصر) кукурузა, маяცხ, სრ. ლაზუტი.

მიტროპი სმ. ლიტროპი.

მკოლი A стрекоза, კოლი x, V.

მკორ: II-я пор. ნ. ვიმკორაჟ x რჩაგა, აორ. ვიმკორი, ნ. ვიმკორამინონ, სრ. ბლორ.

მკუთ: ემკუთინუ V приходить изъ ярость, III-я пор. ნ. ე-ბომკუთინამ, 2-ე л. ამკუთინამ, ევომკუთინამ x, აორ. ებომკუთინი, ევომკუთინი,

ბ. ებომკუთინარე, ევომკუთინამი-
ნონს; — ემკუთინერი x «ушкитиш»,
ემკუთინერი A трусливый.

1. **მო** для чего? почему? A: მო ჭარუმ
почему пишешь? მო მეჩამ почему
ты даешь ему? მო მეჩი почему ты
даль ему? მო მოხთი почему ты
пришел? მო მულურ почему при-
ходишь? სი ჯევაბი მო ვა მომჩამ?
почему ты ве даешь მივ' თვბტა?
მოთ почему?
2. **მო** не (при повел.), A: მო ჭარუმ не
იშინი! მუ მეჩამ не давай ему! მო
მულურ не приходи!
3. **მო-** мѣстонименный префиксь 1-го л.
объективный в глаголах, датель-
ный тубал-каинский, მა—дательный
картский.
4. **მო** = მ (неоформл. мѣст. префиксь
1-го л. объективный) + ო (харак-
терь III-й или IV-й породы).

მოდა x, V почему не? სი ჯევაბი
მოდა ვარ მომჩამ? почему ты не даешь
მივ' თვბტა? A ოარ. სვ ссылкою на
Et приводить («მოთ») в значеніи
«почему?», а სვ ссылкою на A მოთ'
в значеніи «как?» სი მოთ' ქოგა-
ლასებ как ты прогуливаешься?

მოღინი x мельничный ящик, изъ
котораго сылется кукуруза в
желобокъ надъ жерновомъ.

მოღუღი рх сжатое поле, пашня
кукурузы, послѣ того какъ собрали
початы и сръзали кукурузу, მუბ-
ღული A.

მოზარი см. მო-ზარი.

მოზღიმერი см. ზღ.

1. **მოთა** см. მოთალი.

2. «**მოთა**» см. მოდა.

მოთალი рх дѣтенышъ, მოთა x, V

дѣтенышъ; ვიუხ, მოთა A, ცხენი ში
მოთალი рх жеребенокъ, ცხენი შ მოთა
x, სრ. კულუნი; см. ზოზო.

მოთავადერი см. თვ.

მოთავადუ см. თვ.

მოთრავადე V круглая широкая ско-
ворода для приготовления одного
вида «ბურეგა», лазскаго блюда пзъ
молока, сыра и масла, სრ. კაული.

მოლა A теплый, სრ. ტუცა ი ჩუჩუნა.

მოლოქი (груз. მოლოქი проскур-
някъ) x названіе растенія.

მომღუნ см. მღუნ.

მონგაფერი см. გ 1.

მონღო A какъ бы не, მონღო გო-
ლარე боюсь, что упадешь, или быть
можетъ, упадешь, სრ. ვაშაშლო.

-**მონღუნი** см. ოზონი¹.

მონვა см. კ 1.

მონთა см. მოთალი.

მონჭაფერი см. ჭ 3.

მორგვადი x круглый, მურგვადი AV,
მუგვალა рх. Ег. приводитъ еще
форму «ბურგვადი».

მოსა AV, x сѣть, ქაფანი შოსა или
ქაფან-მოსა сѣть для ловли хамсы,
ქაფანი შ მოსა x, თმაჟი-მოსა x сѣть
для ловли ястреба.

მოსა x особый видъ пшеницы.

მონ (< მონ?): ნ. გე-ვომპონავ x при-
виваю, გეპომპონამ V, გომპონავ,
აორ. გევომპონი, ბ. გევომპონამინონ,
სრ. აონ 2.

მჟა V молоко, ზჟა A, но здѣсь оно
значитъ молоко въ однихъ селахъ,
а въ другихъ — пахтанье, въ ка-
комъ значеніи въ иныхъ селахъ
თანი, напр. ზჟა ფუკომი A я ზღ
пахтанье; у აჭარяна приведенъ
еще цѣлый рядъ, казалось бы, дѣ-

лектических разновидностей слова, маловѣроятных или невозможных, как то «mša (Bt), bca (X), tca (Tr)», ср. მკალვა; — ზეა-წკარი х закваска для кислаго молока, закваска, ср. მკათი; — მკა-წკარი см. თანი.

მუაი х кислый; у Аѳар. съ ссылкой на Bt въ томъ же значеніи приводится «ჟარი», ср. სვიპო, მჭობხ.

მუაილა рх названіе растенія: «если подавить листья, выступает молоко», по объясненію моего учителя.

მუივანე х птичка-гадальница (до-стаетъ «предсказаніе» изъ ящика).

მუირი А свѣжая кукуруза, ср. ქვაი.

მუოლი х, V тутა; у Аѳар. съ ссылкой на Bt приводится ჟოლი, ср. მ-ღუთი; მუოლიშ ჯა х, V тутовое дерево.

მუორა b, х солнце, ზეორა А, ჟორა V. Разновидности «jaga» (K) и даже «bšoga» (Ii) приходится отнести къ плодамъ недоразумѣнія; — მუორასულე V «названіе пещеро-каго цвѣтка; листья его служатъ лекарствомъ отъ раны», მუორა-ოსური х съ тѣмъ же значеніемъ, какъ მუორასულე V, по Аѳар. ჟორასულე А подсолнечникъ, однако въ Атіиѣ мои собесѣдники ото-звались незнаемъ; — ომეორე А, х солнечная сторона; — II-я пор. н. ვიმეორამ А освѣщаюсь солн-цемъ, ვიმეორაზუ х, აორ. ვიმეორი, ბ. ვიმეორარე, ვიმეორამინონ, страд. н. ვიმეორერ х, слышно и ჯ ვმ. ე.

მუურუი (арм. մուրու) V шмель, ср. მჭუჭი.

მსელი см. ფს.

მსიმარე А поздно поспѣвающий сортъ злаковъ и фруктовъ. Въ Вицѣ этого слова не знаютъ; здѣсь одинъ изъ собесѣдниковъ заявилъ, что слово существуетъ, но оно звучитъ მსუმარი; тогда виццы стали кричать: «онъ изъ Ризы, а ризцы не лавы, они лавскаго не . . . ютъ».

მსირსუ см. მსურსუ.

მსირულა см. მსურილა.

მსიჟონ: II-я пор. н. ვიმსიჟონუფ х думаю, აორ. ვიმსიჟონი, ბ. ვიმსი-ჟონამინონ.

მსკალა А лѣстница: вырѣзываются ступени на одномъ деревѣ, и это называется *მსტნიშეო* მსკალა, მწკა-ლა, ფსკალა V (гур. ჰწკალა), ср. კვალა.

მსორა (греч. ψάρα чesствя) х рх проказа [вѣроятно, и шаршъ, че-сотка], სორა V.

მსუა А, х крыло, перья, перо, ფსუა AV, *переносн.* სულეამანის მსუანუტროსუ у Сулеймана крылья сломались.

მსუმარი см. მსიმარე.

მსუმიარი см. ოზუმამე.

მსურილა А названіе птицы, она въ ростъ дрозда, пестрая, съѣдобная, მსირულა х, рх. Эту птицу и на-зываютъ турки *بوز بقال* [дроздъ].

მსურსუ V парывъ, шишка, х მსირსუ (ср. груз. სირსვალი).

მსქიბუ см. მსქიბუ.

მსქვ см. მსქვ 1 и 2.

მსქუა см. მსქუა.

მსქუერი см. მსქუერი.

მც: ომცინუ AV обращать въ бѣгство (но и бѣгать), бѣгство, II-я пор. ღწვსთ. ვალ. н. ვიმცამ AV უბწგაუ,

спасаюсь, ვიმტავუ ხ, чаще страд. зал. н. ვიმტერ, ზიმტერ, იმტერ, იმტენ, იმტერან, იმტენან, აორ. ვიმტი, ზიმტი, ბ. ვიმტარე; III-я пор. н. ვიმტინამ ი obrაშაю вь бѣгство, спасаю; — наст. გამა-ბტურ ხ, V избѣгаю, спасаюсь, აორ. გამაბტი, ბ. გამაბტამინონ, გამაბტარე, ср. ტ 1.

მტი см. ტი.

მტკველი: კატუ-მტკველი плоды растений მ-შეკერ-ლამი.

მტკო см. მ-ტკო.

მტუ см. მ-ტკო.

1. **მუ** что? მუ მკითხუვ о чемъ ты спрашиваешь меня? მუა A; მუნ ღლას ხ въ какой день? მუნღას [\leq მუნღლას] A когда? მუნღეს ხ, V, მუნღე b (но и მუნღეს); — მუ ვაკიტს когда? მუ ვასითს? მუთ на что? почему? — მუკო V сколько? ср. ნაკუ; — მუ ორას когда? მუშენი почему? для чего? — მუჭო какъ? какиmъ образомъ? მუჭე A, მუჭო რენს ეავ დებო (бука. какъ есть)? კაი რენს хорошо; — მუჭეთე какиmъ способомъ? — მუჭომფერი A ნაკოვი, მუფერი V; — მუთუ ხ, V что либо, нѣчто, მუთი V вещь, მუნთა, მუთხანი, მუნთხა, მუთუ ვარ ნичего, ჩქუა მუთუ ვარ მინონ ნичего больше не хочу, არ მუთუ ხ, რხ ნѣчто, არ მუთი A, არ მუთხუ V, არ მუთხანი ხ, ან მუნთხა რხ.

2. **მუ:** მუ-ქ იმე, Gr., § 39.

მუარნიძი (т.-არბ. معارف) ученый.

მუგვადლა см. მორგვადლი.

მუზარი см. მუ-ზარი.

მუთი см. მუ 1.

მუთუ см. მუ 1.

მუთხანი см. მუ 1.

მუთხუ см. მუ 1.

მუკაბილი (არბ. مغالبا) воздаянiе, см. ლოღ.

მუკო см. მუ 1.

მულა A ясень (такъ наглядно, указывая на самое дерево, объяснилъ слово одинъ лазъ въ Атинскомъ ущельѣ); — მულუ AV тополь.

მუმული см. მამული.

მუნღას см. მუ 1.

მუნღენერი см. ჰინღონერი.

მუნღეს см. მუ 1.

მუნღი х задница; მუნღი-კუნღონი (см. კუნღი) съ немитымъ задомъ (такъ лазы-мусульмане называютъ христіанъ).

მუნღული см. მოღული.

მუნთა см. მუ 1.

მუნთხა см. მუ 1.

მუნკა см. კ 1.

მუნტრი см. მუნტური.

მუნტური ხ, V червь (V большой червь), მუნტრი A, მეტაქსიში მუნტური ხ шелковичный червь, ქუბრი მუნტრი A червь ваштана; ср. ტქირ-მუნტური; — отым. გლ. ომუნტრუ სტანოვითა червивымъ, II-я пор. н. ვიმუნტრამ A, აორ. ლევიმუნტრი, ღი-მუნტრუ სტალს червивъ (напр. სორტი мясо), ბ. ვიმუნტრარე.

მუნჭყი см. მუნ-ჭყი.

მუჯფერი см. ყვავ.

მურა х овчарка, большая собака.

მურგვადლი см. მორგვადლი.

მურეგვი V облачный, пасмурный, ორა მურეგვი რენს погода пасмурная.

მურგი A, х влудобѣ.

მური V, х шмель; въ V¹ объяснили такъ: «водится въ ульяхъ, похожъ на пчелу, вусается», по другимъ, это — трутень.

მურუნა название рыбы.

მურუნცხი х, V звѣзда, მურუნცხი и მურუნცხა А, «მურიცხი» съ ссылкой на Реасоск'а и Ег. у Аѳар. (см. Н. Марръ, *Яфет. происхождение арм. слова margareu — пророкъ*, Изв. Имп. Ак. Н., 1909, стр. 1158, 14, b).

«მურღი Вт земляника» по Аѳар., однако ни въ AV или рх, ни въ х его не знаютъ, ср. კანდღუ.

მურწი х видъ крупной рыбы, быть можетъ, ღვანჩქი ვიწვევ.

მუსანდარა (т. *موسنداره*, ср. греч. *μουσαντερα* чердакъ) шкапъ въ стѣнѣ для храненія постелы (слышалъ въ Ламіо).

მუსლიმანი (т.-арб. *مسلمان*) мусульманинъ.

«მუსტაკი» [греч. *μυσταξ*] А усы по Аѳар., ср. ბუჯღი.

მუშ, **მუში** см. მუ 2.

მუშა (груз.; арм. *վաշ*) носильщикъ.

მუშენი см. მუ 1.

მუჭე см. მუ 1.

მუჭო см. მუ 1.

მუხუხი V кротъ, ср. ემხუ, ხუხული.

მფუფა см. ფუღო.

მფხორ см. მხორ.

მქირ см. ქინ.

მქორ: ომქორუ А, х зѣвать, II-я пор. н. ვიმქორამ (то опять ვიმქორემ), аор. ვიმქორი, ნ. ვიმქორარე; — объект. строя 3-го спр. н. მამქორენ V, მამქორანენ, аор. მამქორუ, ნ. მამქორასე, მამქორანერე.

მღ: მღუმს V тлѣть (когда горнтъ მანი 1), მღუმს х.

მღეჯ: страд. з. II-я пор. н. იმღეჯანენ А прокисаетъ внутри (плодь,

напр. груша), портится внутри, аср. იმღეჯანუ, ნ. იმღეჯანერე, ср. მღუნ.

მღირ: ომღირუ V мутить, смущать, III-я пор. н. ზომღირანამ (мы ожидали бы ზომღირანამ по IV-й пор.), аор. ზომღირანი, ნ. ზომღირანარე, ср. ნღვარ; — I-я пор. съ род. отнош. н. ე-ბუმღირამ, აუმღირამ, აუმღირამს, аор. ებუმღირი, აუმღირი ვამუთი რქ (голова), ნ. ებუმღირარე; — მღირერი А, х мутный; — მღირი V мутный (о водѣ и т. п.), ზღირი х, მზღირი мутная (въ менструаціи).

მღორ х, V: ომღორინუ кричать, рычать, н. მზღორამ V, аор. მზღორი, ნ. მზღორარე, ოზორძალაფე ქურამან, ქომოლეფე მღორამან V жовщины воютъ, мужнины кричать.

მღუ см. ზღუ.

«მშადღ» см. «მ-შადღ».

მშეირი см. მ-შეირი.

მშეირდონი см. შილიდონი.

მშეირონ см. უკორ.

მჩინ см. ჩინ.

მჩირე AV широкій, просторный.

მჩქირი см. მ-ჩქირი.

მციქა см. ციქა.

მცუღი см. ცუღი.

მცქ: ომცქუ брать медъ изъ улья, аор. ღობუმცქი რხ, ср. წონ მ, კარგონის თაფური ღობუმცქი რხ я взялъ медъ изъ улья.

მცქვ см. მ-სქვ.

მცხუღი см. ცხუღი.

მწილეს см. წილას.

მწირი см. მწკირი.

მწკალა см. მსკალა.

მწკირმე, см. მ-წკირმე, ср. ლოდა.

მწკირი V, х блоха, მწირი А.

მწკუფი см. წკუფი.

მჭოსა см. მ-ჭოსა.

მხენი см. ფხენი.

ფი-მხონა А папоротникъ, ლიმხანა V, ლიმფხვანა x, y A წარ. сь ссылкою па Bt приводится «ვიმხონა esprèce d'herbe (t. cygelti)», т. е. *ناپوروتنيكا*; — ლიმხანაფუნა V, ლიმფხვანაფუნა x მწესო, поросшее папоротникомъ, пустыня; — ლიმხონონა A пустыня.

მხორ: II-я пор. н. ვიმხორ A ზმზ,

ბ.

1. **ბ-** фонетический наростъ, появляющийся передъ звонкими и глухими зубными и гортанными, особенно послѣ гласныхъ.

2. **ბ:** объект. строя II-го спряж. н. მი-ნონ x, px, V хочу, გინონ, უნონ, მინონან, გინონან, უნონან, прош. нес. მინცუ, ოშუშუ მინონ px хочу пить, жажду, ср. უმინ. Въ A слово извѣстно, его поймутъ, но не употребляютъ, развѣ случайно.

ბა что (მწეს.); когда, если, გოფიონ ბა A когда я прошелся, погулялъ, მი-ნონ ბა если я хочу (прошу); — ნაკო x сколько, ნაკუ (но иногда и ნაკო) A, ср. მუკო, სათი ნაკო რენ x сколько часовъ? ნაკო ნდლა რენ сколько дней съ тѣхъ поръ? передъ гласнымъ ნაკო-ნ; — ნაკო A куда? что? — ნაქ A куда? гдѣ? ნაკონ (< ნაქ ონ) гдѣ есть? — ნაქელე ოთკუდა? — ნა ქონური b «откудышний»? ოთკუდა?

ბადირი (груз. ბადირი дичь) x дичий кабанъ, ср. კერი 1.

ბადოსკუდუ см. სკუდ.

ბაზული (т.-перс. بزرگ) вѣжливый.

ბაკ, ნაკო, ნაკუ см. ნა.

ბიმხორ V, аор. см. ჭკომ, впрочемъ говорятъ ჩალა ვიმხორი «я ъль сѣно», когда пища была безвкусная, ვიფხორ x, ვიმფხორ A, прош. нес. ვიმხორცი, ბიმხორცი, ვიფხორცი. ვიმფხორცი.

მხუჯი A плечо, ფხუჯი x, px, V; R приводитъ форму «ზსოჯი», но я ее не слыхалъ, хотя она вполне заковомѣрна.

მეგორ см. მეორა.

ბაღდა AV амбаръ для кукурузы на четырехъ столбахъ, кукурузникъ, ср. ზაგენი, სერენდე.

ბაღჩი (т.-арб. باغچه) желѣзная подковка на ятѣ башмака, чтобы не скользить.

ბამ A который, ნამუ Bt, ა კონი ნამუ ოძინი челоуѣкъ, который, ნამა V въ Хрест., A. II, 20,7; — ნამინფეუ ვь какия мѣста.

ბანა мать, ნანშ-ანგრისე или ნანშ-ანციში см. ანგრისე, «ანაპოსხე (At) вторая мать» по A წარ.; ნან-ლილი V бабушка, ср. ლილი и ლილი-ნანა; — უალვა-ნანა A молочная мать, кормилица, ნანა-ჭიტა x; — უნანელი безъ матери.

1. **ბანი,** ნანი, ჰანანი ბაკო, ბაკო, ბაკონი ბაკო.

2. **ბანი** см. Gr., § 46.

ბარი AV (т.-перс. بار) гравать, ср. ბერწყული.

ბაქ, ნაქელე см. ნა.

ბაღურ см. ღურ.

1. **ბახ** (груз. ბახ): II-я пор. н. შევიზნა-ზეუ x сохраняю, прячу, შინახეუ, შინახეუს, аор. შევიზნაი, შინახი. ში-

ნახუ, ნ. შევინახამინონ, შინახაგინონ, შინახსუნონ; вь А предлогъ груз. შე, gesp. ში воспринять какъ часть корня съ огласовкой ი: ოშინახუ, II-я пор. II. ვიშინახამ, აორ. ვიშინახანი, ნ. ვიშინახარე; — I-я пор. II. ეფშინახუმ А прячу, აორ. ეფშინახანი, ნ. ეფშინახარე; — формы объект. строя съ ссылкою на Vt приводятъ А чар.: «аор. ქომიშენახანი, ნ. ქომიშენახამინონნი.

2. ნახ вმ. ნახვ.

ნგ см. გ 1.

ნგოლლ см. გოლ.

ნგორ см. გორ 1 и 2.

ნღარი см. ღარი.

ნღინ см. ღინ.

ნღუნ см. ღუნ.

ნღღვარ: ონღღვარუ А мутить (воду), III-я пор. II. ვონღღვარუმ, აორ. ვონღღვარი, ნ. ვონღღვარარე, სრ. მღირ, ა. თავჯე ცალ (ოკონცალუ) 1.

ნგ- префиксъ вь именахъ дѣйствія II вообще вь существительныхъ.

ნეკნა см. ნე-კნა.

ნემზი (т.-არб. نبض) х пульсъ, ნემზი გეზავს ნულს ბეფ.

ნენა AV, х языкъ; слово, ნენა მენით დაფე слово; звукъ, გოლს, ეხო, არქაბიში или არხავეში ნენა архава-ский говоръ (буха. языкъ), но А ч ар. არხავიში ნენა.

ნენზი см. ნე-ში.

ნეში см. ნე-ში.

ნენკეფი см. ნო-კეფე.

ნეში перистая, крупная (рыба).

ნეჭელი см. ნეჭერი.

ნეჭერი х, рх, V сѣть для ловли птицъ, ნეჭელი А; — ნეჭერე х, рх мѣсто для разстановки птичьихъ

сѣтей; — ნეჭერული х, рх собрана-не сѣтей для ловли птицъ, მწი-сто ихъ.

1. ნოს: сь дат. отношеніемъ страд. звл. II. ნანოსენ попадааетъ; — გე-ვანოსერ А надаю, გაანოსერ, გაანოსენ, აორ. გევანოსი, გაანოსი, გაანოსუ, ნ. გევანოსამინონ, გაანოსაგინონ, გაანოსასუ ნონ, სრ. ც 1; — II. მე-ვანოსერ А ни талкиваюсь на что либо, споты каюсь обо что либо, ნანოსერ. ნას-ოსენ, აორ. მევანოსი, ნ. მევანოსაოე, ში-ნოსათუ А ударить, лягнуть, II. მეუნოსამ А, ნუნოსამ, ნუნოს. ში, მეუნოსიო х, ნუნოსიო, ნუნოსიოეს. აორ. მეუნოსი, ნუნოსი, ნუნოსუ, ნ. მეუნოსარე, ნუნოსარე, ნუნოსასერე, მეუნოსამინონ, ნუნოსაგინონ, ნეს-ოსასუნონ; — ოკვანოსუ А стажишися, боротся другъ сь другим: ოკანოსუ V, II. ოკვანოსერ, აორ. ოკ-ვანოსი, ნ. ოკვანოსარე.

2. ნოს см. ოსვ.

ნოსორ см. ოსორ 1.

ნისა см. ნუსა.

ნისალა см. ნუსალა.

ნისაფა см. ნუსალა.

ნიშანი (т.-перс. نشان) знакъ или чия; орденъ.

ნვ см. კ 1.

ნვალ: ონვალუ разойтися, усюкоити си, II. გო-მვალუმ, აორ. გომვალ-ბ. გომვალარე.

ნოდერი х помочь (работа) მიიხა за угощеніе, სრ. კალო, მეჭი 1. Лазистანѣ помочь собираиши для работъ какъ на пашнѣ, ти вь саду, орѣшнелѣ и т. II.

ნოველი см. ნო-ველი.

ნოთე V лучина, въ х нѣтъ этого слова или мало его знаютъ.

ნოკეფე см. ნო-კეფე.

ნოკურსენი см. კურსე.

ნომლორდე см. ღორ.

ნოსი см. ღნოსი.

«**ნოსცა**» см. «ნოსცონ».

«**ნოსცონ**» R вкусъ, смакъ, «ნოსცა Bt» по А чар.; — ნოსცონი х вкусный; — ნოსცონერი AV вкусный, ნოსცანეი по А чар.; — ნოსცონიი [ნოსცონიარი] V вкусный.

ნოსცონი см. ღოსცონი.

ნოლა рынокъ, базаръ, городъ; берегъ по R, ნოლაღენ ვმ. ნოლაშე. По толкованію R (ц. с., стр. 32, прим. 1), ნოლა собственно должно означать «берегъ»: только на морскомъ берегу находили, молъ, лазы каждаго ущелья ровное мѣсто, гдѣ они могли строить ряды лавокъ для торговли и общенія; — ნოლარი городской, горожанинъ, купецъ, ნოლარი ზოზოფე городскія женщины.

ნოლაზე или **ნოლაშისა** AV новобрачная, рх и повобрачный (греч. νεύγαμος ὁ и η'), по А чар.: «ნულაზე Bt სურუგ».

ნოშქერი см. ნო-შქერი.

ნოსაპულე см. ნო-საპულე.

1. **ნც**: გო-ნცაფუ A пахнулъ, распространять запахъ, цвѣсти, н. გონცამს, აორ. გონცუ, ნ. გონცასერე, ср. ც 1.
2. **ნც**: გ-უნცუ V προκαивать, н. გობუნცამ, გუნცამ ნ. т. д., აორ. გობუნცი, ნ. გობუნცარე.

ო-ნცულე V садъ; огородъ Bt по Ег. ნ-უ- преф. во 2-мъ и 3-мъ лицахъ глаголовъ, въ 1-мъ лицѣ нмѣющихся მე-უ-, *Гр.*, § 58.

ნუგუ AV подбородокъ, ნუშკუ х подбородокъ, все лицо, но и ნუშკუ х: კვინიშ ნუშკუ х влювъ, ср. კიკილი 1.

ნუშკუ см. ნუკუ.

ნუნკუ см. ნუკუ.

ნუსა AV новобрачная; «невѣстка» по А чар., мн. ч. ნუსლეფე (такъ по крайней мѣрѣ рх), ნისა х, мн. ч. ნისაღეფე.

ნუსავა см. ნუსალა.

ნუსალა рх двѣ невѣстки (жены двухъ братьевъ въ отношеніи другъ къ другу), ნუსავა V, ნისალა или ნისალა х.

ნუსქა (т.-арб. نَسَا) списокъ; текстъ заговора, талисманъ.

ნუქლა см. ლუქნა.

«**ნულამე**» см. ნოლაშე.

ნუსუ V, х полная гореть въ двѣ руки, пригоршня (груз. ცორი).

ნუჭუსი (т.-арб. نَحْوَسِي) души, лица.

ნქინ см. ქინ.

1. **ნჭე**: съ дат. отношеніемъ дѣйств. н. მე-ვანჭამ A, но лучше страд. მე-ვანჭერ A приближаюсь, достигаю, ნანჭერ, ნანჭერს, მევანჭერთ, ნანჭერთ, ნანჭერან, აორ. მევანჭი, ნანჭი, ნანჭუ, ნ. მევანჭარე, ნანჭარე, ნანჭასერე, ср. ჭ 3; — ოკონავანჭერ х отступаю [> остерегаюсь, не доверяю], ოკონავანჭერ, ოკვანჭერ, აორ. ოკონავანჭი, ოკონვანჭი, ოკვანჭუ, ნ. ოკონავანჭამინონ, ოკონავანჭავინონ, ოკვანჭასუნონ; — მე-ნჭონი პრიучень (ср. ჭკ 2).
2. **ნჭე** см. ჭ 3.

ნჭე > **ნჭავალ**: съ дат. отнош. или III-я пор. л. დო-ვონჭევალომ или დო-ვონჭევალომ A плюю, დონჭევალომ, დონჭევალომს, აორ. დოვონჭევალი, ნ. დო-ვონჭევალორე, см. «ლე-ნჭეკუ».

«დე-ნჭკუა» Вt по А'ар. слюна, ლემჭკუა V, ლემუკუა A, но п ლემჭკა A плевокъ, ლემჯგკვა рх, см. ნჭვ.

ნჯა см. ჟა.
-მა-ნჯეи хозяйнъ въ сложномъ словѣ, см. ოხორი.

დ.

დ см. ფვ.

1. და межд. о!

2. და (т.-перс. يا) плн, აღო плн же.

დავაშ-დავაშ (ت. يواش يواش) см. თა-შო-თაშო.

დაზ см. ფაზ.

დაზი (т. ياز) лѣто.

დაზმა (т. يازمه) вышивба.

დაზული (т. يازق) достойный сожалѣнiя.

დაილა (т. يايلا) яшла, лѣтнее кочевье.

დათალი (т. ياتاق) ложе, постель.

დაკინ (т. يقين) близкiй, близко, აკინდვ (т. يقيندنه) въ ближайшемъ.

დალი х, V зеркало; бинюкль.

დამჭი (т. يامچق) A бурка, ამში х, V.

დან (т. يان) въ сторонѣ.

დანო х, рх поздно, დიდო ანო რენб очень поздно, ср. ლეზა; — აორ. გაში-ანჭუ я запоздалъ.

დასაკ (т. يساق) запретъ, запрещене, დასაკ ვარ ონუ A იწბ ჯაპრეტა, რაზრწაეტსა.

დაცონი A ნაწბს, სჭდალო, шестъ ვიწბ კლწბკი, ვწ частности для ястреба.

დაჭინი (т. يقين) ნაწბწო.

დალი (т. ياغ) масло, по А'ар. только shuile, ფუჯიშ აალი A კოროვე მასლო; — აალი (т. ياغلو) ჯირნი Вt по А'ар., маслянистый.

დედედი (т. يدلك) кафтавъ.

დელი дикая азалия.

დემა A полдень, ср. ონდღერი подь ღლა; — «ემართო A» по А'ар. черезъ ტრი დნა, ჳიპართი A, ср. გენღლანი подь ღლა.

დეშლული см. ამშლული.

დერი (т. در) мѣсто.

დესირი см. ესირ.

დეშილი (т. يشل) зеленый.

დესც см. სც.

დილ см. ფვილ.

დინდრ см. ფირდ.

დომლული (т. دمجلا) ხ ясли, ემშლული х, ср. ო-თილე, ომოქსურა.

1. დონ см. ფონ.

2. დონ: გე-აონუ A რიწივავ, н. გეგო-აონამ, აორ. გეგოაონი, გოაონი, გოა-აონუ, ბ. გეგოაონარე, ჟე-აონუ ბ ი ვწ селлахъ, ср. შზონ.

დოქსე (т. دوخسه) ილი, ოქსე.

დოღურთი (т. دوغرت) ხისლი მოგოვო, აორღუთი рх, ср. ნეაფერი подь ფვაფ.

დოზ см. ჟოზ.

დურ см. ჟურ.

დურღუღუში (ср. т. يورلدق) ნაწბწ-სტო. Вწ მანსომъ, პოწდიწმო, ჯა-იმსტოვანო სწ ტურ. суффиксомъ 1-го лица.

დუქსერი верхнiй.

დუქსელი (т. دوکسه) високий, воз-вышенный.

ო.

1. **ო-** префиксы, диалектически **ო-ბ-**, когда за нимъ слѣдуетъ согласный съ нарастаемымъ **б-**: а) служить для образования III-й и IV-й породъ глаголовъ, б) выражаетъ въ глаголахъ же дательное отношеніе, в) въ именахъ выражаетъ мѣсто чего либо, собраніе, орудіе и т. п.

2. **ო-** см. უ.

ო-ბოდადე см. ბოდა.

ობლე AV (по A¹არ. и Bt) гнѣздо, კინნიშ ობლე AV птичье гнѣздо, вообще гнѣздо; ფუჯიშ ობლე AV плетенка для поворожденнаго теленка, ср. ფაცხა.

ოდა (т. օդ) комната.

ოდრიკონი см. დრიკ.

ოდრო см. ორდო.

ოვილივილონი см. ვირვილი.

ოვირვილონი см. ვირვილი.

ოვლე см. ო-ვლე.

ოვრიადლონი см. ვირვილი.

ოვრო восемь, ოვრო R, ოვრო შუშ, ოვრონერი, შაოვრო см. Gr., § 34 сл.

ოთიადლე см. ო-თიადლე.

ოთხო четыре, ოთხო შუშ, ოთხენერი, შაოთხო см. Gr., § 34 сл.

ოთხენეჩი A восемьдесятъ.

ოინი (т. օյն) пляска, игра.

ოკა (т. օკ) мѣра вѣса (въ завадной Грузин ოკა три фунта), см. შ-ცხული.

ოკადაფე б многие. На видъ это мн. ч. отъ ოკაღა = ოკაღა *столько*.

ოკანკალე см. კანკ 2.

ოკანკული см. კანკ 1.

ოკვანდუთა см. ო-კვანდუთა.

ოკინთე см. ო-კინთე.

ოკო- префиксы въ глаголахъ со зна-

ченіемъ взаимнаго мѣстоименія,

Gr., § 44.

ოკომაღლა }
ოკომაღლაში } см. ო-კომაღლა.

ოკონავანჭე см. ნჭე 1.

ოკონცადე см. ცადე 1.

«**ოკორი**» см. ოხორი.

ოკონწყორი V, x теплая (вода).

ოკული см. კული.

ოლაღუნუმი см. ლაღუნ.

ომან см. ლომან.

ომბრი см. ყომური.

ომინ см. ყომინ.

ომისურა см. ომოქსურა.

ომოქსურა A ясли, по R ომისურა (арм. մուկ); Ф.-бей производитъ слово отъ арб. *موسک* и считаетъ его не чанскимъ, съ чѣмъ трудно согласиться; ср. ო-თიადლე.

ომცინუ см. შც.

ომჰა см. უჰა.

1. **ომური** см. ყომური.

2. **ომური** (т.-арб. *مور*) x жизнь.

ომშოლინა см. შვალ 1.

ონ см. ყონ.

ონა см. ყონა.

ონგურე см. ო-ნ-გურე.

ონღერი см. ღღ.

ონთხირა см. თხირი.

ონთხორუ см. თხორ 1 и 2.

ონცაბუ см. ცაბ.

ონცვაბუ см. ცვაბ.

ონცვაპუ см. ცვაპ.

ონტული см. ო-ნ-ტული.

ონუ A есть, ჰომ ქუასა ჰამ ქუა დაჰა ჰეჯი ონუ *этотъ камень крѣче того*, Gr., § 109.

ონცორო см. ცორ.

ონგვლორე სმ. ო-გვლორე.

ო.ა.ა (т. а.а.) кайма, обшивка.

ო.ა.ორე სმ. ყოყორე.

ორ სმ. ყოროფა.

ორა (греч. ὄρα) V, x время, по-года; ჰუმ ორას V ვь то время, то-гда, ორა ოკოხუ ნოგოდა ისპორტილას, სრ. ვაკიცი; — ორა (греч. ὄρα) теперь, нынѣ.

ორაკანე სმ. ო-რაკანე.

ორანწვილონი (სმ. რანწკ) ხვოლოკоль-ჩიქ (для коровы и т. п.), ср. ცანგარა.

ორდი (т. اوردی) лагерь, стань.

ორდო AV, x рано, быстро, спѣшно; დიღო ორდო რეხ сейчас очень рано, ოდრო Bt по A чар., ოდრო ოდრო часто, непрерывно; — ორდონი-არი V ранний, ორდონარი рх, ორდო-ნალი x, ორდონარი მცხულ. სეჭე-ჭული V ранний сортъ груши «се-тетуб»; — ორდოში A ранний.

1. **ორე** სმ. ყოყორე.

2. **ორე** სმ. რ.

ორექსი (греч. ὄρεξис) A желудокъ, x, V ანეტით, ორექსი შიღუნ у меня анетитъ.

ორვო სმ. ოვრო.

ორთა (т. اورثی) V ვь середнѣх.

ორთიქი სმ. ორციკი.

ორშოთი სმ. ღორშოთი.

ორნედი (т. اورکنی) образецъ, примѣръ.

ოროსარი V «оросарь», мѣра ვь двѣ оку (ოკა), სმ. შა-თხორი.

ოროფა სმ. ყოროფა.

ორციკი (греч. ὄρσις) A перепелка, ორციკი, ორთიქი, ორთიქი; x, V ოციკიკე.

ორუბა სმ. რუბა.

ორბო (также ორზო) V скамья, стуль, ორბუ рх, სრ. ორონი, კული.

ოსური AV дѣвушка, V н ოსურე.

ოცი x (греч. ὄτι) что (союзъ); ვь томъ же x его можетъ замѣнить тур.

ქი (აკ), სმ. ჩქა.

ოცრები სმ. ო-ცრები.

ოცრიკე სმ. ორციკი.

ოფუცე სმ. ო-ფუცე.

ოფი: н. გე-ბოფში რх наполняю, გამოფში, აორ. გე-ბოფში, გამოფში, ნ. გე-ბოფში, გამოფში; — ნ. ე-ფოფში x, აოფში, აორ. ე-ფოფში, აოფში, ნ. ე-ფოფში; — ე-ფოფში x полный; — ფშიფერი AV наполнен-ный, полный; — ოფში V полный, много, A много, очень, სი ოფში ავროფენ თყ очень любишь (бука. თებყ очень онъ излюбленъ), ოფში ვაკიც по R часто, სრ. დიღო.

ოქე (т. اوق) x стрѣла ვь выражени ოქეშ კეცი x стрѣლა.

ოქრო золото (метафор.): ოქრო დო გუმში რე თყ золото и серебро, სმ. еше მ-ცხულ, такъ-то ვь значе-нии золота სმ. აღოფნი.

ოქსე სმ. აოქსე.

ოქსურა A (ვь селахъ) корзина осо-бой работы, სმ. სპირიდი.

ოღინე სმ. ღინ.

ოშანა счастье! блаженъ!

ოშვალენა სმ. შვალ 1.

ოსი сто, ოშ მუშ, ოშენერი, შაოშა, სმ.

Гр., § 34 сл.

ოსურათი რა тема, იო R ზისკი.

ოსქენა სმ. შქენ.

ოსქური (სმ. ოსური) A яб-локо, უსქური V, უსქირი x, მცური ოსქური ღწნოე яблочно; сорта яб-локъ ვь V: კავციშ უსქური ზიმ-ნი сорть, ვუსუნი, ქჩე კავციშ უსქური хорошии зимний сорть,

овальный, ფოშვოშ უშქური ძრავ-
 ყაიხიო სადკოე იაბლოკო, მაკუჭოა
 უშქური კრუიხო იაბლოკო, დოღო ნე
 დერჯიტსა, სკორო პორტიტსა, ჩუჩკუშ
 უშქური მიაკოე, სადკოე, არომათიო
 იაბლოკო, ზეიოშ უშქირი ხ სორტი ია-
 ბლოკა; — ღიხა უშქური V ზემიანი
 გრუში, ღიხა უშქირი ხ.

ოჩამურე სმ. ჩამურ.

ოცხეგვი სმ. ოცხოვე.

ოცხოვე სმ. ოცხეგვი.

ოწილაშე სმ. წილა.

ოხარხალონი სმ. ოხარხალონი.

ოხორი AV, ხ დომე, «ოკორი» პო
 Аѳар., ოხორმა (ვხ სტიხახე) დო-
 მოი, — ოხორჭკურა ხ ხოიიქა დო-
 მა, სარშია ვხ დომე, ოხორქურა

х, ოხორქურა V; — ოხორმანგე ხო-
 ვიანი დომა, სარშია ვხ დომე; —
 ოხორმა A ზენშია, მი. ჟ. ოხორ-
 ძალევე, ოხორგვა V, მი. ჟ. ოხორ-
 გვალევე, ა თავჟე სე პრედსე-
 ჩენიემ ო: ხორმა, ხორძალევე, ხორ-
 გვა, ხორგვალევე; — ოხარსკირი х, V
 შურიანი (ბრათ ზენი), *ბუკვ.* სანი
 დომა; — ოხარსურე V სვოიჩენიძა
 (სესტრა ზენი), *ბუკვ.* დოჩა დომა,
 ოხარსულე х, рх; — ოხომონღენი V
 ნიჟნია ჟატი ოჯაგა, პრотивопо-
 ლოჟნია კამნი კერა, სრ. ცრეპი.

ოხარსკირი სმ. ოხორი.

ოხარსურე სმ. ოხორი.

ოქირქილონი სმ. ოქირქილონი.

ოქირიღი (გრეჩ. ὀφρῦδι) AV ბროვი.

ჰ.

ჰ სმ. ჰ 1.

მა-პაჰულე V სვეტლიე, სრ. თანურა, წი-
 წინათერი.

«**პაიკაღე**» სმ. პაიკარი.

პაღა A გუხოი, პაღაღო х, рх.

პაღაკარი: ოპაღაკარე A პროსიტი, მო-
 ლიტი, II-ია პორ. ნ. ვიპაღაკარამ, აორ.
 ვიპაღაკარი, ნ. ვიპაღაკარანე, სე დატ.
 ოთნოშ. ნ. ვიპაღაკარამ, აორ. ვიპა-
 ლაკარი, ნ. ვიპაღაკარანე, ა რავნო
 აორ. ვიპაღაკარი ხ, სრ. ზევეწ.

პაღიკარი V (рх თოლხო ვხ სელახე)
 ხრებრი, დობლესნი, გეოი, «პა-
 კალე Вт» პო Аѳар., სრ. ღელიკანი.

პაღე (გრუ. პაღო კლიპე) სთღბიე,
 ვიპაღაკარი ვხ ზემი, ნაჟრ. ლოძო-
 ნიკომე დღა პრивязываниა კე ნემუ
 ლოძი, სრ. შეგუჯი.

პაღ: აორ. გა-პაღე [გა-ფანე?] მოღნი
 სვერქილა Вт პო Аѳар. (ნოდე «გარი»).

პანღა (გრეჩ. πάντα) ხ სვეღა, პანღა
 AV; — პანღანერი AV სვეღანი, პო-
 სთანი.

პაჰე სმ. პაჰელი.

პაჰელი დეღე; AV სარეცი, ვხ V
 უნობრეღიტი გეო ი ნე ზნაჩენი
 ოსობო ვაჟნიე ლიცი, ნაჟრ. ძარე; —
 პაჰე AV დეღე, დეღუშეა; — პაჰელი-
 ში рх დეღესია იგრა ვხ პიეტი კამ-
 შეკოვი, სმ. წიკვაპი.

პაჰეწი (ტ.-პერს. چاهک, გრეჩ. πα-
 ποστ(ς)) ხ დამსკია ობუვი: ჟელტი
 ტუფლი, ნადეღეაემა ნოვერხე წანგი,
 ნიჟნი; სზადი ოიწ სოვსემე ოთვერ-
 ტია, ნადეღეაეტი თოლხო ნა ნოსოქ.

პარამიო (გრეჩ. παραμύθι): ოპარამიოთე
 рх (ი ვხ A, ნო ვხ ნეკოთრიე დე-
 რევიეხე) ბესეღოვატი, გოვორიტი, კი
 პარამიოთის ხ კრასნორეჩნიე; — ოპა-
 რამიოთი рх პრედმეტი რეღოვორა,

подлежащій сообщенію, ср. ცკ 1.

პარასკე см. названія дней недѣли подь ღლა.

ლი-პარღე А гѣна (по Февзи-бею, нѣчто среднее между волкомъ и лисою).

პარკი х ичатоѣ кукурузы, ср. კარ-ცა 1.

პარშალი (т. *پارمقلق*, *پرمق*) V балконъ кукурузника (ნალა).

პაცი см. ბიათი.

პატოჯი А двѣ дощечки на ремняхъ, части ткацкаго станка, см. ღისალი.

მა-პატუღე V названіе птицы, товарки ჩინჩინი или ჩინჩინი, ср. კირიჭა.

პაჭა (т.-иерс. *پاچه* бедро) А но А ч а р. нога, собственно въ чанской рѣчн его употребляютъ въ b; V ноги, голова (иногда и внутренности), едѣланныя въ укусуѣ; ср. ცუცული.

პენტკა х шесть для сбиванія орѣха, ср. ო-ნ-ჩსაკაღე.

პეპერი см. პიპერი.

პერონი х, V деревянная перекладина между ножками стула, ср. ზაზა 2.

პეტელ: ოპეტელუ х, V бляеть, н. პეტელაჰს; аор. პეტელუ, ნ. პეტელასე; въ рх и про коровъ: мычать.

პეტრეპოლი Петербургъ.

პეტრესბული Петербургъ.

პეჩკო (русск. печка) печьа.

პეჯი AV толстый, плотный, но ни отъ кого я не могъ добиться, чтобы подтвердили существованіе прилаг. ზჯი въ значеніи крѣпкаго или плотнаго, какъ это свидѣтельствуєтъ R; — страд. II-я пор. н. დ-იპეჯანენ х, V становится жесткимъ, твердымъ, аор. დიპეჯანუ, ნ. დიპეჯანასუნონ, დიპეჯანასე.

პი см. უე.

პია AV неужели!..

პიათი см. ბიათი.

ნო-პინწყადღე х, рх осколки; искры.

პიპერი (т. *پپر*) перецъ, პეპერი рх.

პიპიღი V закваска для приготовления сыра.

პიპიღა (по R პიპიღი A) AV зерно, сѣмя плода (груши, арбуза), ср. კურკა.

პირ (груз.) въ формѣ барфской же основы პირებ-: страд. съ род. отнош. н. უპირებუნ «Вт» собирается, ქვამ უპირებუნ дождь собирается.

პირინძი см. პრინძი.

პიტკუპა см. პიჯო.

პიჯი ротъ; лицо; берегъ (см. აკრა, ჩინარი); პიჯიში წყარი V вода для омовенія лица (такъ въ рх), а потомъ честь, стыдъ, პიჯიშ წარი; პიჯამშითი х лицомъ вверхъ (напр. спитъ), პიტკუპა х навзничъ; — ოპიჯუ A при-сваивать, приучать, привлекать, II-я пор. н. მო-ვიპიჯამ приучаю или привлекаю къ себѣ, аор. ქომოვიპიჯი, ნ. მოვიპიჯარე, ср. ქკ.

პოგაზ V, рх (часто слышу н პორგა) колѣна, «лоно» (на колѣнахъ), ср. პოღა.

პოღა (греч. *ποδιά* передникъ) х объятія, лоно, ср. პოგა.

პოღი Константинополь, Стамбулъ, პოღ ღო თუნა въ Стамбуღ и на Дунаѣ.

«**პოპოჯი**» см. ფოფოჯი.

პორგაზ см. პოგა.

პოსკა см. პროსკა.

პოცე (греч. *ποτέ*) когда либо; нѣ-когда, давно; древній, პოცეს.

პრასა см. პროსკაა.

პრასკა см. პროსკაა.

პრიკე А горькій.

პრინძი А ризь, изъ усть же Ф.-бея слышалъ ბრინძი, პრინძი b, ფრინჯი V, ბრინჯი x. Т.-перс. چربه отнюдь не объясняетъ происхожденія этого слова.

პროსკაა А (по Ф.-бею) лугъ-порей, პოსკაა (Ламіо: слышалъ отъ мальчика, опять съ удареніемъ на послѣднемъ слогѣ), პრასკა x, рх, პრასა V.

პროც: ოპროცუ x, V очищать, опш-щать, чистить (плоды, овощи), (x: очищать ножемъ яблоко и т. п.), н. პროცუუ, პროცუმ, აორ. პროცი, ბ. პროცამინონ, პროცარე, см. ფრც и ср. ხოს.

ქ

მ-ჟალვა AV молоко, ზეალვა b, но и ჟალვა A, см. ნანა; — ზეალვასტერი ბნელი какъ молоко, чистый.

მ-ჟანგი V ржавчина, ჟანგი x; R приводитъ «დოლა»; — ჟანგერი ржавый рх, ჟანგერი x, ср. ცანგერი.

მ-ჟვაბუ V лягушка, ჟაბა, ჟვაბუ x «на сушѣ, большая, черная, сосеть коровъ» по объясненію хопца, ჟვაბუ A, ср. მარი 1, მამჟვაბულე (подъ ქინკა).

ჟვალ: ოჟვალუ V отдыхать, II-я пор. н. ზიჟვალამ, აორ. ზიჟვალი, ბ. ზიჟვალარე; — აორ. ღ-ჟვალეს полиняли; поблекли (звѣзды).

ჟვარ: ოჟვარუ V пороть (молодымъ прutomъ), н. ზეჟვარამ, აორ. ზეჟვარი, ბ. ზეჟვარამინონ.

ღე-ჟვარა x, V слюнявый (мальчнѣ).

ჟი: ეილე AV наверху; — ეილენი AV

პროწანა см. წანა.

მა-ბუზალე см. მა-ბუზალე.

პულა AV облако; — პულერა AV об-лачный, ср. ბულუთი.

პურმოლი x, V (V также პურმული) названіе птицы: желтая шея, бѣ-лая грудь, сѣроватый хвостъ.

პურწუმოლი V (нынѣ нъ селахъ произносятся პურწუმოლი) видъ терновника, съѣдобное растеніе: изъ него готовятъ особое блюдо (груз. ეკალი).

«**ბუცოჯი**» см. ბუცუჯი.

პუცუჯი см. ბუცუჯი.

პწკორა V (-рх) мѣсто вокругъ очага; по другому толкованію, самое мѣ-сто огня.

верхній; — ებ AV вверху, надъ, ჟინ (Артаშენ), ოსორის ები надъ домомъ, наверху дома; ოსორიენ ები выше дома.

ჟილ см. ეოლ 1.

ჟირ сь ეოლ 1.

- 1. ჟოლ** x, ეილ рх, ეირ AV: გე-ჟირუ вычеркивать, стирать, н. გე-ჟო-ლუუ x, გე-ჟილუმ рх, გე-ჟირუმ A, აორ. გე-ჟოლი x, გე-ჟილი рх, გე-ჟირი A, ბ. გე-ჟოლამინონ, გე-ჟი-ლარე, გე-ჟირარე.

- 2. ჟოლ** см. მეოლი.

ჟორა см. მეორა, მეორასულე.

ჟუ см. ჟურ.

ჟურ, ჟური AV, x два, въ Арташенѣ ჟური, а въ Лამіო 85-ти лѣтнѣй старикъ произносилъ отчетливо: ჟურ, ჟურ წანა два года; არ-ჟურ

одинъ, другой, нѣсколько, см. არ; ქუ, причеъ послѣдующій согласный получаетъ нарость ნ: ქუ ნლა

два дня; ქურ მუშ, ქურენეზი, მაქურა, *Гр.*, § 34 сл.

რ.

რ: а) основа *ორე*, I-я пор. н. *ვორე* А, х я есмь, *ბორე* V, *ორე* х, *ღ-ორე*, რენ есть, *ორენ*, *ღ-ორენ*, *ონუ* А, пов. *ორცას* А да будетъ, *ცას* V. б) основ. რინ: *ღორინუ* А зачать, родить, III-я пор. н. *ღვორინამ* А, *ღვორინავ*, аор. *ღვორინი*, ფუჯგიქ ქღორინუ *კოვა* отелилась, б. *ღვორინარე*, *ღვორინამინონ*; — *ღორინერი* родившійся; урожденный P

რაგი V западня. მთუგიშ რაგი, თუთიშ კაპანი *западня* — мышей, *კანკან* — *медвѣдя*.

ო-რაკანე рх название мѣста, гдѣ разставляютъ сѣть ნეჭერი для ловли птицы, ср. ნეჭერლული.

რაკანი А подъемъ по Шукри-эфенди, отвѣсная гора по Ф.-бею (то же самое н *რაკანი*), V небольшая гора, рх, х высокая гора.

ზა-რაველი х (груз. *სა-რეველი*) деревянный молоточекъ для жернова въ мельницѣ, ср. *ო-კანკული*.

რანწკ, **რანწ**: *ორანწკუ* рх звучать, *დრეზჯათ*, *ვენტტ*, *ორანწუ* А, н. *რანწკალათს* х.

რახან (греч. *ἀράχνη*) AV паукъ, ср. ზომბული.

რახუნ: *ორახუნუ* рх дрожать, объект. строя 3-го ср. н. *მარახუნენ*, аор. *მარახუნუ*, б. *მარახუნასენ*, ср. თირთ.

რაჭათი (т.-арб. *راحا*) покой; спокон.

1. **რე:** III-я пор. н. *ვორგამ* А *საჯაო*, *ბორგამ* рх, *ვორგათ* х, аор. *ვორგი*, *ბორგი*, б. *ვორგარე*, *ბორგარე*, *ვორგამინონ*; — н. *ღ-ვორგამ*, *ღობორგამ* и т. д., ლუ *ბორგამ* *საჯაო* *კაპუსტუ* (въ нѣкоторыхъ селахъ V также употребляютъ, но въ V обычно *ღობღ-გუშ* и въ этомъ значеніи, а въ рх *ღობღგამ* только ставлю).

2. **რე**, *გერ. რეინ* А, х, *ნგრინ* V: *ორგინუ* катать, крутить, III-я пор. н. *ვორგინამ*, *ბონგრინამ*, аор. *ვორგინი*, *ბონგრინი*, б. *ვორგინარე*, *ბონგრინარე*.

რღ: *ორღუ* расти, увеличиваться, *სტად. ზალ.* II-я пор. н. *ვირღერ* х *რასტუ*, *ირღენან*, аор. *ღვირღი*, б. *ვირღამინონ*; *ორღაფუ*, III-я пор. *ვორღაფ* х *როფუ*, *ვრაცხვაო*, аор. *ვორღი*, б. *ვორღამინონ*; — н. *ღ-ვირღერ*, аор. *ღვირღი*, б. *ღვირღამინონ*; — *რღერი* (иногда *ღერი*) *ვზოშენნი* х, V, *ჩქიმი* ხეს (*ხეშ*) или ხე *ჩქიმიში* *რღერი* *ვზოშენნი* *მოეო* *რუკო*; — *მურღაფუ* н *ომორღუ* AV *რასტი*, *სტად. ზალ.* II-я пор. н. *ვიმორღერ* А, *ზომორღერ* V, *იმორღენ*, *იმორღერიან* А, аор. *ვიმორღი*, *ზომორღი*, б. *ვიმორღარე*, *ზომორღარე*, IV-я пор. н. *ვიმორღაფამ*, *ზომორღაფამ*, аор. *ვიმორღაფი*, *ზომორღაფი*, б. *ვიმორღაფარე*, *ზომორღაფარე*; — [н *ღვიმორღუშ* А *увеличиваюся*, аор. *ღვიმორღი*, б. *ღვიმორღარე*]. *მტი* *ვზ*

скобкахъ стоящія формы сообщили одинъ афинецъ, а четверо, въ томъ числѣ Ф.-бей твердо отрицали его существованіе; — **მორღერი** **A** взрослый; большой, **მორღერი** **ორუბა** большая рѣка, **მორღერი** **თუგი** большая мышь, **სრ.** **ღიღი**; — **ნამორღერი** **A** взрощенный, **უკიმი** **ნამორღერი** взрощенный мною (полный сирота), **ჩქიმი** **ნამორღე** **რქ**, **ჩქიმი** **სეშღერი** (**სრ.** выше).

რენშეგენლული (**т.-перс.** رنجبرلی) земледѣіе.

რენგი (**т.-перс.** رنج) цвѣтъ.

რესიმი, **რესმი** (**т.-арб.** رسم) рисунокъ, портретъ. **რესიმი** **ჭარუმს** **V** фотографировать.

რთ: **п.** съ род. отношеніемъ **ვურთა** **x** раздѣляю, раздаю, **აორ.** **ვურთი**, **ბ.** **ვერთამინონ**; — **п.** **გო-ბურთამ**, **აორ.** **გობურთი**, **ბ.** **გობურთარე**; — **ლო-ბურთამ** **რქ**, **აორ.** **ლობურთი**, **ბ.** **ლობურთარე**.

ღე-რი **AV** чеснокъ.

რიკი **см.** **შუკალი 1.**

რინ **см.** **რ.**

რკვან (**რკუნდ**) **x**, **კვან** (**კუნდ**) **AV**: **II-я** **пор.** **п.** **ვირკვან** **x** **попрошайничая**, **ირკვანან**, **ვიკვან** **AV**, **იკვანან**; — **ოკუნდлу**, **ოკუნდინუ**. **II-я** **пор.** **п.** **ვირკუნდლუ** **желаю**, **прошу**, **ვიკუნდლამ**, **სъ** **дат.** **отпош.** **п.** **ვარკუნდლუ**, **ვაკუნდლუმ**; — **მარკუნდლე** **просителя**, **вищій**, **შაკვანდე**.

«ე-რკინა» **жѣлѣзо** **по** **мало-достоверному** **Ег:** **слова** **не** **знали** **мон** **собесѣдники** **ни** **въ** **A**, **ни** **въ** **V**, **ни** **въ** **рქ**, **ни** **въ** **x**.

რკუნდ **см.** **რკვან**.

«როსი **Вt** **вкусный**, **сладкій**; **изящный»**, **A** **ჭარ.** **ссылается** **и** **на** **At**, **но** **здѣсь** **этого** **слова** **не** **знаютъ**, **если** **это** **не** **ვორსი**, **გერс.** **გუროსი** **хорошій**.

რუბა **рქ**, **x** **ровъ**, **ორუბა** **и** **რუბა** **A** **ущелье** **съ** **рѣкою**, **рѣка**.

რუნტი **радуга**, **სრ.** **ცა** **ორცაფო**. **Шуири-эфенди** **отрицаетъ** **существованіе** **слова** **რუნტი**, **не** **зналъ** **его** **и** **Ф.-бей**, **но** **отецъ** **последняго**, **старецъ** **70-ти** **лѣтъ**, **сообщившій** **его**, **твердо** **стоитъ** **на** **томъ**, **что** **оно** **существуетъ**. **Въ** **V** **его** **также** **не** **знаютъ**, **სრ.** **სუნც**.

რუსი **русскій**, **ურუს**: — **რუსიში** **კონი** **русскій** **человѣкъ**.

მა-რქვალი **x**, **V** **яйцо**, **მაქვალი** **рქ**; — **ღიხა-მარქვალი** **картофель**.

რჩ: **გაურჩი** **ты** **постылялъ** **ему**; — **ლო-რჩე** **AV** **постылялъ** **постель**; — **страд.** **II-я** **пор.** **п.** **ღორჩენ** **стелется**; — **ლორჩელი** **A**, **x** **постель**, **მერჩელი** **x** (**чаша**); — **მერჩონი** **годный** **для** **настиланія**; — **ოკორჩონი** **для** **разстегиванія**, **разстегиваніе**; — **მო-რჩონი** **подлежащее** **разстиланію**; **раскрытие** (**одного** [**секретнаго**] **дѣла**).

ს.

სა- **картскій** **префиксъ** **отглагольныхъ** **именъ** **въ** **заимствованныхъ** **изъ** **грузинскаго** **словахъ**, **соотвѣтствуетъ** **тубал-кайнскому** **ოშ**, **გერс.** **ო** [**<** **შო**].

საათი (**т.-арб.** ساعت) **часъ**; **часы**; — **საათლული** (**т.** ساعتلی) **-часовой**.

საბაკონ, **საბაკონი** **см.** **названія** **дней** **подъ** **ღღ**.

საბასთან (т. صباحدن) утромъ.
საბრი (т.-არბ. صبر) терпѣніе.
სადე (т.-არბ. ساد) простой; просто; всѣ.
სადრაკი см. ფსარდაკი.
სავალი V плетенка для поклажи, ср. ტენური.
სააღი (т.-არბ. صياد) птицеловъ, охотникъ.
სანდალი (т. صندال) наружное судно поменьше გემი, ср. კარავი.
სანსარი (т. سنسار) бѣлодушка, камепная кунница.
საპარი слабый, разслабленный.
საპი (т. صاپ) рх рукоять, древно; палка.
საპუ A лишай, мохъ (на камнѣ), ср. ღლეპი.
სარაკელი см. სა-რაკელი.
სარგანა х угорь, სარგანა AV.
სარი (т. صاری) желтый; — და-სარუ пожелѣлъ.
სარდაკი см. ფსარდაკი
სარლა A, рх деревянное корыто для укладки хлѣба, სარლა V; деревянная миска, ср. გობი, სალანი.
სარლანა см. სარგანა.
საფანი (т. صپان) рх сошникъ, желѣзная часть на сохѣ, см. დემირი.
სალანი (т.-არბ. سکن sahan) A, х тарелка, ср. სარლა.
სალი (г. صاغ) здоровый; цѣлый.
სევგუელი (т. سوگيلو) возлюбленный, -ная.
სევდა (г.-არბ. سودا) грусть, тоска; срасть; — სევდალი (т. سودالو) влюбленный, любовникъ; — სევდალუი (г. سودالق) любовь.
სეთი (т.-არბ. صييت) голосъ; слухъ, молва; слава.

სეფ: ე-სეფუ рх подниматься, II-я пор. н. ე-ბისელამ рх, ევისელ X, აორ. ებისელი, ევისელი, ბ. ებისელარე, ევისელამინონ; — მო-სეფუ AV подниматься, вставать для совершения последней ночной трапезы въ рамазанъ, II-я пор. н. მოვისელამ A, მოვისელ X, აორ. მოვისელი, ბ. მოვისელარე, მოვისელამინონ; — მოსელა время вставанія въ рамазанъ для совершения ночной трапезы за два, три часа передъ разсвѣтомъ.
სელადი х задвижка деревянная, прибиваемая къ верху пролета двери: ее надвигаютъ на дверь и закрываютъ, ср. ტაკო.
სერენდე х кукурузникъ, амбаръ для кукурузы, ср. ბაგენი, ნალოა.
სერი AV, х ночь; (რѣдко) вечеръ, სერ Vt по A'არ. ночью; — ამ-სერი въ эту ночь; — სერი-მრუმალუ другое названіе птицы სერიში; — სერიში ночной: а) «свадебный» по R и A'არ., б) названіе птицы родѣ летучей мыши, постоянно чиркаетъ; гнѣзда она вьетъ въ августѣ, ср. სერი-მრუმალუ; — წოქ-სერი (ср. წოქ) позавчера, сюда же ცოქსერი [позавчера] х нѣсколько дней тому назадъ, по A'არ. позавчера (Vt), ცოქსერი A вчера.
სერსი см. სესი.
სესი (т. سسي) голосъ, სერსი V.
სეფილი (отъ арб. سفيل) рх глухой, მუ სეფილი კონი რებ вакой глухой человекъ! Ср. ქანდარა 2.
1. სვ: ოსუმუ V мазать (краскою и т. п.), тереть (рукою), гладить; съ род. отнош. сосл. ღო-გისვა поглажу у тебя; — н. მებუსვამ, აორ. მებუსვი,

ბ. მებუსვარე; страд. н. მებუსუმე რხ (ხო ი მებუსუმერ), ნუსუმე (ნუსუმერ), ნუსუმენ; — მისუმეს მაჯეთ მენი.

სვ: «მე-სვალუ» тянуть, тащить, сь род. отнош. н. მე-უსვავუ х, ნუსვავუ, ნუსვავუს, აორ. მეუსვი, ბ. მეუსვამინონ.

სვა см. სვა.

სვარ: ფსვარუმ (ფსვარუმ) AV ставлю въ рядъ, აორ. ღოფსვარი, ბ. ფსვარამინონ; А чар. сь ссылкой на Вt приводить формы: აორ. ღოზსვარი, нов. ღოზვარი, ბ. სვარამინონ; — გამისვარი დაი მიქ поняты; — გე-სვარაფუ V переплететь, плетень потолка; — მესვარაფუ AV частоколь, А по Ф.-бею: выложенныя въ рядъ балки, напр. кровли.

სი ты, სინ, ა ვь нѣкоторыхъ селахъ ი სინო.

სიპი см. სუპი.

სიკაღი V верхушка кукурузы, ср. თალასანი.

სიმი: II-я пор. н. ვისიმინუფუ х слышу, слышаю, აორ. ვისიმინი, ბ. ვისიმინამინონ.

სიმსი-კოკარი х маленькая птица, хвостикомъ бьеть, быстро пере-скакиваетъ, სიფსი-კოკარი х трясо-гузка, ср. მახუნალე, წინცანი.

სინაფუ: ოსინაფუ V говорить, бесѣдовать, II-я пор. н. ზისინაფამ, აორ. ზისინაფი, ბ. ზისინაფარე; — сь род. отнош. н. ზუსინაფამ говорю сь нпмъ; — ოსინაფონი V предметъ разговора, ср. ცკ 1.

სინდომი А сѣть треугольной формы для ловли ястреба; сѣть натягивается на двѣ пальи, сходящіяся угломъ.

სინო см. სი.

სინორი (т. سنور) граница, предѣлъ.
სირა (т. صر) рядъ, порядокъ; очередь.

სირაჭი см. სკურაჭი.

სირცი (т. صرت) А хребеть, вершина горы, по R ушелье.

სიფთენერი (отъ т. سفته, арб. استغناح) А презвій, равній, ср. იფთენერი.

სიფსი-კოკარი см. სიმსი-კოკარი.

მ-სიფი см. მ-სუფი.

სიჭოფერი (греч. ξοφτερι) А ястребъ (охотничій), ср. ამაჯა.

«სიქა» см. ციქა.

«სვადლაფი Вt суено» по А чар.

სვანი твой.

სვაჭინდი (греч. σκαφίδι) А дшиное корыто (для стирки бѣлья), ср. კანწა.

სვიდ см. სუდ.

ვლა-სვიდერი см. სუდ.

სვილიმუნცური см. ცქირმუნცური.

სვირ см. სკურ.

სვირაჭი см. სკურაჭი.

სვირი AV, х сынъ, въ А, повиди-мому, то же слово звучало и სვილ (< *სვილ skid), если записанное R'омъ ვსვილ представляетъ зват. надежъ, точнѣе — неоформл. сь междометіемъ ვ, см. ვ; сюда же «სირი» «трапезундскихъ лазовъ», если вѣрно записано слово А чар-номъ.

სვირმუცი см. ცქირმუნცური.

სვილ см. სვირი.

სვიჭინდრი, равно სჭინდრი AV (ხო ვь რხ იტუ) названіе дерева сь несѣдобными желтыми плодами, по ввду дерево похоже на мас-личное, на «пшаты», въ Тифлисѣ

называют барбарисомъ, ср. სოუთი. Въ груз. напоминает по созвучію სვინტრი, по это растение купёна, смидриехъ.

სკულ А по R, სკიდ х, V: н. დო-ფსკულემъ остаюсь, დოფსკილემъ V, დოფსკილუჲ х, аор. დოფსკული, დოფსკილი, б. დოფსკულარე, დოფსკილარე, დოფსკილამინონ; — ნაღოსკულეу остатокъ (ბუკვ. что осталось); — ელასკილეგრი х оставшійся; оставшаяся въ дѣвахъ.

სკურ V, **სკირ** х: страд. н. მე-ბსკირურ х гасну, მესკირინაჲ, аор. მებსკირი, б. მებსკირამინონ, ოსკურიხუ V, III-я пор. н. ბოსკურიხაჲ V гашу, сушу, аор. ბომსკურიხი, б. ბოსკურიხარე, н. მე-ვოსკირინაჲ х гашу, ნოსკირინაჲ, ნოსკირინაჲჲს, аор. მევოსკირინი, б. მევოსკირინარე.

სკურაჭი (греч. ξυρᾶφι) х бритва, სკირაჭი რх, სირაჭი А.

სკუჭუნი რх приспособленіе пѣ мельничномъ желобѣ для усиленія силы воды, ср. ლულა, სკვინა; по-гречески σκουφοῦნი носки, а στροῦნი мельничный вешнякъ (пролетѣ съ подъемнымъ замкомъ для спуска лишней воды).

სო гдѣ? куда? სოთი гдѣ бы то ни было; — სონთხანი куда либо, куда бы ни; — სოლე А откуда; — სოშა куда; — სონური откуда происходящій? სონი V.

სოი (г.-п. سو сторона, бокъ) около, сбоку.

სოკადი (т. سوقاق) V улица, სოლადი А, სოხანი Bt по Аѣარ.

სორა см. მსორა.

სოუთი х названіе дерева; одинъ хо-

ицеъ этимъ словомъ хотѣлъ объяснить аѣипское სკიჭინდრი, но не настаивалъ.

სოლანი (т. صوغان) რх лукъ, ср. კრომი.

სოლადი см. სოკადი.

სოლუნ (т.-арб. سكون) покой (?).

სოზანი см. სოკალი.

სპინ: ოსპინუ А свистать, свистаніе, свистѣ; н. ზსპინუმ, аор. ზსპინი, б. ზსპინარე, ср. სკვინ 1.

სპირ: ოსპირუ А внимать, II-я пор. н. ვისპირ ვнимаю, аор. ვისპირი, пов. ისპირი, б. ვისპირარე и т. д.

სპირილი (греч. σπυρίς) А а) или სვირილი по Ф.-бейо: корзина, плетеная безъ деревянныхъ прокладокъ, въ селахъ она называется н ოქსურა. Такъ называется и такъ же изготовляется сумочка, перевѣшиваемая черезъ плечо; б) по Шухриэфенди: корзина. По сообщенію обоихъ ее плетутъ изъ лубка черешни.

სპიტონი V желѣзная часть на бровнѣ, въ которой укрѣплена ось мельничнаго колеса.

სპიჭილი А птичка, бьетъ клювомъ, съ мѣста на мѣсто перескакиваетъ, желтаго цвѣта, въ ущельяхъ бываеъ, ზიზილი (въ селахъ ზიზიკოკარი) V, ზიზიკოკარი х, ср. მკული, а особенно სიშიკოკარი.

სტარიშინა, სტაროშინა см. თუთა.

სტერ: ოსტერუ რх плясать, по Аѣარ. и «толкать», ოსტერამუ по Аѣარ., II-я пор. н. ვისტერ х, ზისტერ რх, аор. ზისტერი, б. ზისტერარე.

სტელო (греч. στεγη, resp. στεγος) [кровь, домъ], по объясненію хонца: «пространство вокругъ дома внут-

რი ლინი სტეკანია ვაძეაფ სქ კრუში დომა».

სცვ: ოსცვინუ V, x სკოლვნიტ, ნ. ბუსცურ V, ვუსცურ, უსცურ, უსცურ, აორ. ბუსცვინი, ვუსცვინი, ნ. ბუსცვინარე, ვუსცვინამინონ; — ობქტ. სტოა II-გო სპრ. ი. გო-მისცუნ V იუსკალვნივაფეფ უ მენა ივქ რუქ, გუსცუნ, გომისცუნან, პროშ. ი. გომისცუტუ, აორ. გომისცუ; — ნ. მე-მისცუნ AV უ მენა სვოლვნიტ, მეგისცუნ, ნუსცუნ, მემისცურან, მე-მისცუნან, პროშ. ი. მემისცურტუ, მემისცუტუ, აორ. მემისცუ, ნენა მე-მისცუ V უ მენა სორვალოს სლოვო,

სცველი სმ. თუთა.

1. **სცვინ:** ოსცვინუ V სვისტაფ, ნ. ბსცვინუმ V, ბსცვინუფ x, აორ. ბსცვინი, ნ. ბსცვინარე, ბსცვინამინონ, სრ. სპინ; — სცვინა x, V პრისოსბლენიე ვქ მსლპიჩნომქ ჟლობქ დღა უსილენიე სვილ ვოდა, სრ. ლულა, სკუტუნი.

2. **სცვინ** სმ. სცვ.

სციბ: ი. დო-ფსციბუმ V მოღუ, დოფსციბურ x, აორ. დოფსციბი, ნ. დოფსციბარე, დოფსციბამინონ, სრ. მისა.

სციბო A კისლიქ, სრ. მეაი, მ-ქობა.

სცილო სმ. სცო-მ.

სცო-მ: სტრად. ზალ. II-ია პორ. ი. ვისცო-მერ x ბროსაქ; მეჩუ, სტრქლუ (ივქ რუჟხა), სრ. კან (დო-კანუ), ვ-მ ლ. მნ. ქ. ისცომერან. პროშ. ი. ვისცო-მერტი, აორ. ვისცოლო, ნ. ვისცოლამინონ, სრ. ცკო-მ ი ცკო-მ.

სცუედი სმ. თუთა.

სუა A მქსტო, სვა, მნ. სუალეფე, სვალეფე.

სუაღი (ტ.-არბ. سوال) ვოპროსუ.

სუბუქი (გრუჯ., იერს. سبک) x, V ლე-ვიქ, სრ. ელაქრონი.

სულ: ოსულუ A, x შეპნიტ (ბოვოპლუ ია ვერევი), ი. ფსულუმ A, აორ. ფსული, ნ. ფსულარე; — სტრად. ზალ. II-ია პორ. ი. ისულენ A, x შეპნიტა, აორ. ისულუ, ნ. ისულასერე; — სულერი AV იშხენლენაა კოვოპლუ, პრეგოვლენაა დღა ვიტი ვერევი.

მ-სულთუ სმ. ცულტუ.

სუმ სმ. უუმ.

მ-სუმიარი მქრა, რავნაი ტურეკოი მქრქ «qifa», ვქ A 30 ოქ, ვქ Хопэ — 20 ოქ (ოკა — ოვოლო ტრეხქ ჟუტოვქ); ვქ A 1 მსუმარი = 8 ოზუმაქ (სმ. ზუმ), 1 ოზუმაქ = 2 კაპიწი.

სუდაკი x ტორბეფ (რუბა), სოკი V, შაქი A.

სურეთი (ტ.-არბ. صورت) ივობრეჟენიე, პორტრეფ.

სური (ტ. سوری) AV სტადო; სტაი; ტოღა.

სურიე ჟ. იმია Сурія.

სურიკი A სკვორეფქ (შეპელნაგო ცვქ-ტა სქ ბქლიმი პიატამი, ლეტაფეფ ვქ სტაქ), ვრავქ სარაქი, სრ. მ-ქიკი.

სუს-გეში (ტ. سوزك) ცქდილა.

სუსერი ზამოქ.

მ-სუჯი V პლუცე, სუჯი At იო A'არ., მსიჯი x, რქ.

სფირიდი სმ. სპირიდი.

მ-სქიბუ Bt მსლპიწა, წკარიში მსქიბუ ვოდანაა მსლპიწა იო A'არ., ფსქიბუ x; ოსპოვა, ვქროტო, — სქიბუ; სრ. ქარმატე.

1. **მ-სქვ:** ი. ქო-გესქქამს V იესეფ (იწი), გესქქუმ რქ, გესქქუმს x, აორ. ქო-გესქქუ, გესქქუ. ნ. ქო-გესქქამსე, გესქქამსენ, გესქქამსენონ.

2. **მ-სქვ** AV, მცქვ x, რქ: ომსქუ AV კრავოსაფეფ, ხვასტაფეფ, ჟვანტილქ,

гордиться, ომცქუ x, pх, II-я нар. н. იმსქუმს чванится, აორ. ვიმსქუნი, н. ზიმცქვერ pх, აორ. ზიმცქვი, ბ. ზიმცქვარე, п. ვიმცქვერ x, აორ. ვიმცქვი, ბ. ვიმცქვამინონ x; — მე-გომსქუბ კъ тебѣ хорошо вдетъ.

მ. სქუა AV красивый, прекрасный, სქუა Ἀჭარ., ფსქუა x. R приводить и форму «bskuа»; — полн. форма:

სქუალი «Вн»; — სქუაონსა красивый; — მემსქუანერი x, pх нарядный, щегольской, по R прилич-ный, მემსქუამერი V, მომსქუანერი AV.

მ. სქუერი AV олень, и R, и Ἀჭარ. при-водить еще форму безъ префикса მ: «სქუერი» («სქერი» R).

სჭინდრი см. სკიფინდრი.

ტ.

1. **ტ**: сь дат. отнош. გე-ვატუმ A падаю на что либо, наталкиваюсь, ვსტრჩაюсь, გაატუმ и т. д. [მწი სდაეტსა, что лучше бы спрягать по страд. залогу: გე-ვატერ, გაატერ и т. д.], აორ. გევატი, ბ. გევატარე, пов. გე-ვატას და პონადეტ ვѣ тебѣ; у Ἀჭარ. подѣ «vat» (sic!) приведены აორ. «გი-ვატი», ბ. «გივატამინონ» сь ссылкою на Bt, ср. ნთს 1; — ე-ტაჟუ ვსტრჩა-ტა, ვსტრჩაეტსა, н. ვევატერ AV (V сь ზ ვმ. ვ) нечаянно сталки-ваюсь сь нимѣ, ვატი, ეატერს, აორ. ვევატი, ეატი, ეატუ, ბ. ვევატარე, ემა-ტუ ნონალ მწი (по ногѣ) — н. მე-ვატერ AV (V сь ზ ვმ. ვ) ვსტრჩა-ტა, ვსტრჩაეტსა, აორ. ნატერ, ნატერს, აორ. მევატი, ნატი, ნატუ, ბ. მევატარე; — сь род. отнош. н. მო-უტამ я напускаю на него; — сь дат. отнош. აორ. მო-მატუ x, V რაზილ ვѣ мена, მომანტუ A, ზიგა მომატუ палкою ударил мена, შურა მომატუ запахомъ ударило мена, ვაჟიულო на мена, მომატუ V пахнуло на мена, მომანტუ A, მოგატუ, მოგანტუ, ср. ცალ 2.

2. **ტ** (ღ) см. ლ 1.

3. **ტ** см. ტ 1.

1. **ტაბანი**: კუნსე-ტაბანი x подошва ноги, კუნსეში ტაბანი pх, ср. კუნსე-ტაბუ подѣ ტაბ.

2. **ტაბანი** V крючковатая часть сохи, на нижнемъ концѣ которой желѣз-ный сошникъ (ღემირი), ср. საფანი. «ტაბუ» см. ტაბ.

ტავა см. თავა.

«ტავარი»-ი (т. طوار) A скотъ; вѣ A форма «davari», приводимая Ἀჭარ., вызвала удивленіе, и слово согла-силнсь объяснить лишь вѣ качес-твѣ турецкаго.

«ტავერი» мѣдница, змѣеобразная ящерица по R, ср. მ-ტვერი 1.

ტაკო V деревянная задвижка, при-биваемая къ верху пролета двери: надвигаютъ на дверь и закры-ваютъ, также გოლატკომილონი, (ქ). სელადი.

1. **ტაღი**: a) აორ. მო-მი-ნ-ტაღეს у мени перемѣшали, ომინტალი თჳ ჳამუ-ტილ მენა; — ოკო-ნ-ტაღუ A სმწილი-ვატ, п. ვოკონტაღუმ, აორ. ვოკონტა-ლი, ბ. ვოკონტაღარე, სრ. ნღღვარ; b) н. ოკო-მტაღუ A вью версику, აორ. ოკომტალი, ბ. ოკომტალამი-

ნონ; — ოკონცაღე მწჷანო, სმწჷანო.

2. **ცაღ:** აორ. გე-მიცაღეს покинули меня; — ღო-მიცაღეს оставили меня; — ეკე-მიცაღეს подпустили; — შე-მიცაღეს валустили на меня, იაუს-ნალი; — მო-მიცაღეს поманил меня (глазомъ).

ცაღანი (груз.) x, V грязь, სრ. ცოლოფი, ჩაჷური.

ცამცრა x, V Транезунდ, ცრაპიზანი, ა თავჯე ცრაპუზონი A (ხო ვე იწ-კოროხუხ სელახუ ი ჯდსუ ოსოხო ნავანიე ცრამცრა).

ცანგა სმ. ცანგარა.

ცანგაღა სმ. ცანგარა.

ცანგარა A კოლოვლიჩიქ, იძიწჷნი-ვაემიქ ვე შეწ კოროვი ი თ. ი. («ცოვოლო» A ჟარ. მონაწინცი ნე ვიანუქ), ცანგაღა V, ცანგა რხ, სრ. ო-ნ-წკილონი, ორანწკილონი.

ცანგერი რხ რჯავიქ (იო ჯელწო), ოსოხო ვაღსეწეწჷლიქ (იო ფრუქტი), სრ. ჟანგერი, ჟანგური, ცენგარი.

ცაპ სმ. წაპ.

ცარონი რხ იოგოდა, ვრეია, ცარონი ღიღო უინი რენ იოგოდა — ოხო ვოლოდა, ვა მუ ჰატი ცარონი! ჟო ვა სკვერია იოგოდა! სრ. ორა.

ცას სმ. რ.

ცაჷვლო გრუჯ. სმ. წუკალი 1.

ცაქიმი V, x იღუგ, სოჯიშ ცაქიმი, ცსენიშ ცაქიმი.

ცაღანი AV სკოვოროდა, ციღანი AV, ცაღანი x კაენიია სკოვოროდა იო ჟარენია ჟამსი, ქაფსიშ ცაღანი, სრ. კაღა 2; — ოცაღანუ ჟარიქ ვე სოხო-სოხო სოკუ, ი. ზცაღანუჷ, აორ. ზცაღანი, ნ. ზცაღანმინონ.

ცას: ოცასუ ღომაქ, რასკაღვაქ, რაზივაქ, ი. ზცასუშ A, ზცასუშ V, ზცასუჷ x, აორ. ზცასი, ზცასი, ნ. ზცასარე, ზცასარე, ზცასამინონ; ლა-წუციში ოცასუ რხ სრყანიე იოჯა-კოვუ კუკურუზი, სოხო კუკურუზი; — ოცასუ V, x დოლო, ჯელწო ორუ-დი ილონიკა იო ვიხივანია დე-რევა; — შე-ცასუ A სლომაქ, ი. შე-ზცასუშ, აორ. შეზცასი, ნ. შეზცასარე; — მოცასერი რაზიწჷნი, ოლოლი ილი ოლო-ლეფუე მოცასერი სუ ვიკაღიწჷნი სუ გლაღამი.

ცასტრეგანდი სმ. მ-ცხოღარი.

ცეპი სმ. ცეპი.

ცეკიკე სმ. ღეკიკე.

ცელეპი (т. طلب) ოენიქ, მორღერი ცელეპი სტუდენტი.

ცელი სმ. ცეცელი.

ცენგარი x იოკიწჷნი ილი იწ-სკოლო-ხო იოგნიწჷნი, ოხო იო სოღ-სოღი, სრ. ცანგერი.

ცენი რხ ვიღნიქ, სოროი, სრ. ღი-მ-ცონუ.

ცენცელი სმ. ცეცელი.

ცენური (იო შუქრი-აფენდი ცენო-რი) A ჟეყრეოგოლია ილიეწკა (იოხიწჷნიე იო ზუბეა) სუ ჟეყრე-ოგოლია ვერევაკი, იო ვიღნიწჷნი კუ ჟეყრე-ოგოლია იო ოგლაქ: ვე იო ვაღ-რეწჷნიე იოკლაქ, ჟოხო იო სეწი იო სიწი. სოხო იო იოხიწჷნიე ვე ვერხიწჷნი (იოგორიწჷნი) სელახუ.

ცერი სმ. ოერი.

ცეცელი x გოლიქ, იოგოი, ცენცელი რხ, ოი-ცეცელი x სუ იო იოხიწჷნიე გოლოვი, ოი-ცენცელი რხ, ვე სოხო-ნიე იოხიწჷნიე ცელი: კუნცელი x სო-სოი, სრ. ქუნცუ.

ცეფურნი A ღასკიქ კრუგლიქ სოღ

на одной низкой пожѣ, см. *Изь пользди*, стр. 631.

1. მ-ცეცო V молочная каша, ღვეცო რხ, სრ. ფაფა.

2. მ-ცეცო см. მ-ცეცო.

ცვაპ см. ცვაფ.

ცვაფ: ოცვაფუ A лопнуть, разрываться, მიცვაფუნ AV, x у меня разрывается, аор. მიცვაფუ, б. მიცვაფუნსენ (მიცვაფსენსენ At по А'фар.), მიცვაფსუნონ, გური მიცვაფუნ (მიცვაფსენ At по А'фар.) сердце разрывается у меня.

1. მ-ცვერი A змѣя (красная, неядовитая), მკვერი (въ селахъ и კვერი) V, უვერი x.

2. მ-ცვერი см. მ-ცვერი.

ცო «Bt» вошь, მცო A.

ცობ см. ცუბ; — ცობუ см. ცუბუ.

ცობა см. ცობა.

ცოკ: дѣйств. зал. I-я пор. н. ციკამს или ციკუმს A какаетъ, аор. ციკუ, страд. зал. I-я пор. и. ციკუნს какаетъ, прош. нес. ციკუნსუ, სრ. წაპ, წროდ; — «ციკი ვაქია» A по R, სრ. წაპუ.

ციკანი см. თიკანი.

ციკინა A, x корзинка поменьше კალათი.

ციკინარსა см. названія дней недѣли подъ ღლა.

ციმცვირი x губы, სრ. ჩაბრი.

თ-ცირონი см. თონ 1.

ცირღონი (греч. τρυών) A, რ'ჟე რხ горлица, ვა A ვსტრ'ვაებასი ი ცრიგონი, სრ. კურმული, ცოროკი.

ციღანი см. ცღანი.

ციშურა несчастный. Это слово общица Ф.-бей, какъ вицское, но въ V мои собесѣдники его не знаи. Въ словъ какъ будто უნა

черный, но что тогда ცი? Не род. лп (ცი-შ) отъ ცი < арм. *սիa* день?

1. ც [< tkw], ც A, თქ x, VA: ოცუ გოვორი, читати, ოთქუ A, I-я пор. н. ზქუფ x გოვორუ, პრეკაზუ, სოცნიუ, ფოქუმი A (ჭარა ფოქუმი ჩითაუ, სრ. კითხ), აორ. ფოქუმი x, VA, თქუმი, თქუ (ჭარა ცუუ ბ), ფოქუმი, თქუმი, თქუფს. ღობქუმი V, ბ. ზქუმი-მინონ x, ფოქუმი VA; სტრად. II-я პორ. ზი-ცა A სლოво [zi-ta || k'ar]. si-tkva], ი. ვიტურ A учусь, სრ. ზი, იტურ, იტურს, ვიტურთ, იტურთ, იტურანს, ბ. ვიტურანს; ოთხ. გლგ. ოზიცუ A გოვორი, ოპიცუ ბ ჩითაუ, ობექტ. სტოა 2-ო სრ. მიპიცუფს ი ჩითაუ, უჩიასა, III-я პორ. ი. ოპიცაფსი უჩიტი, სრ. ოთხ. ი. ვუ-ზიცამ A я გოვორუ ემუ, აორ. ვუ-ზიცამ, ბ. ვუზიცარს; — თქვერი x სკაზანი [პომოლენი], Rea-სოკ თქვერი, resp. გამათქვერი პრევიდუ ვა ზნაჩენი *გენათიო-გუმადი ჩქიმი ბერე გამათქვერი რენ ჰემეშ დამა სმე ვოეო დიდი ზენათი ნა სო სსტრ', სრ. ნილერი, თაკე გამათქვერი (პოდ' ოს) ი ქომოკერი; — ოთქალუში x პრედეტი, რავოგორა, ოთქალუში ნენა სლოვსო სოოხენი, სრ. ზოპ, ღაფი, ჰარამი, სინაფ, ღარღალ, ზაპარ.*

2. ცუ см. ცკო-მ.

«ცვა Bt [დიკაა] ტრაва» პო А'фარ. მცვა x, V შიპოვიკი, სპეციალუ ვუსტი ლსოი ჩერი მალიჩა (სრ'ჟ. მაუვლო); — მცკური x ლსოი, დიკი, მცკორი რხ, V, ცური ი მცური A, მცკორი ღეგო რხ დიკი კაბაი, см. ქოთუმი.

ცვაპ რხ, ცვაპ V, ცაპ A: ონცვაპუ რხ,

ონცკაბუ V, нажимать рукою, напирать ногою, топтать; — ცკაბუ A: კუჩხე-ცაბუ подошва ноги, სრ. ცაბანი, სეცაბუ A ладонь руки, სეშ-ცაბუ рх.

ცკეზი V кожа, шкура, ცეზი A, გაანში ცეზი კორკა ხაზბა, Aჭარ. приводит и форму «კეზი» какъ тразундскую.

მ-ცკეცი V лубокъ, кора дерева, მცეცი A.

მ-ცკო x, V протяжение межъ большого перста и мизинца, растянутыхъ на плоскости (მცკეველი), მ-ცუ A, по R и ცუ, სრ. მ-ცილა.

ცკობ: შ. ზცკობურ x причусь, скрываюсь, აორ. ღობცკობი, ბ. ზცკობამინონ; — ცკობაშა x, V секретно, тайно, ცობაშა A, «ცკობაშა ოზობინუში ლაფი მილუნ ბე у меня пѣчто (бука. слово) для сообщенія тебѣ секретно» по Aჭარ.

ცკორინ V, ცორინ A: ოცკორინუ пердѣть, ოცკორინუ, შ. ზცკორინამ, ზცკორინამ, აორ. ზცკორინი, ზცკორინი, ბ. ზცკორინარე, ზცკორინარე. Есть и въ x.

ცკო-მ: ოცკომალუ V бросать, метать; стрѣлять (възъ ружья); — შ. მე-ზცკომერ бросаю туда; сыплю, проливаю (слезы); — შ. შეეო-ზცკომერ x отбрасываю, აორ. შეეოზცკორინი, ბ. შეეოზცკორამინონ; страд. II-я пор. ш. ზიცკომერ, съ дат. отнош. ш. ზოცკომერ, აორ. ზოცკორინი, см. ცკორი и სრ. სცო-მ; — შ. გური ოკობიკომერ разбиваюсь; убиваюсь (бука. сердце бросаю); — გო-ცკერი оторвавшийся, сорвавшийся; — ოცკომალე ружье.

ცკორი V, ცორი A: I-я пор. ზცკორიშ V,

II-я пор. ვიცორამ A, III-я пор. ш. ზოცკორიშ, ოცკორი V бросать, метать; стрѣлять (изъ ружья), სრ. კან (ღოკანუ), ოცორი A, ვოცორიშ или ვოცორამ, აორ. ზოცკორინი, ვოცკორინი, ბ. ზოცკორინარე, ვოცკორინარე. У Aჭარ. по недоразумѣнiю აორ. მე-ზცკორინი («მებდგოცი» sic) и ბ. მე-ზცკორინინონ («მებდგოცამინონ» sic) съ ссылкой на ბე приведены подъ основою კორი («გობ»). — пов. ქომეშ-უცკორინი брось внутрь, см. ცკო-მ и სრ. სცო-მ.

ცკუზი см. ცუუზი.

ცობა A (больше въ селахъ) озеро, прудъ, ციბა x.

ცოკსარი (грец. τοξόρα) V лукъ, въ V чаще орудіе для тренанія ваты, ცუქსალი A.

ცოღლოთვი V ярызъ, სრ. ცალანი, ჩამური.

ცონ: ცონუ A погружаться въ воду. страд. зал. II-я пор. ш. ვიცონერ A (— V, по въ деревняхъ встрѣчается ზიცონერ), ვინცონერ x, აორ. ვიცონი, ვინცონი, ბ. ვიცონარე, ვინცონამინონ, სრ. ლ 2; — дѣйств. зал. III-я пор. ш. გევონცონაფ x, გაონცონაფ, აორ. გევონცონი, ბ. გევონცონამინონ; — страд. зал. I-я пор. съ дат. отнош. ш. გევონცონერ x, გაანცონერ, გაანცონერს, აორ. გევონცონი, ბ. გევონცონამინონ; — აორ. ღ-მ-ცონუ A промощь, სრ. ცენი.

«**ცონგორთ**» см. ცანგარა.

ცორა см. ორა.

ცორინ см. ცკორინ.

ცოროჯი A голубь, также горлица, V, x горлица, სრ. კურმული, ცირლონი.

ცოცი V вѣтвь.

ცოქსერი см. წოქსერი подъ სერი.

ცოჩ სმ. ცკოჩ.

ცრამცრა სმ. ცამცრა.

ცრაპიზანი სმ. ცამცრა.

«**ცრაუდა**» სმ. ცრლოღუ.

ცრლოღუ (греч. τρᾶχυσός), ოცრა-
ლოღუ AV и́ние, А́чар. ცრაულა სь
ссылкой на Вt и А, н. ცრლოღუ-
მან поють, объект. строя 3-го спр.
п. მაცრლოღენ пою, у меня на-
строение и́ть, ср. ზირ.

ო-ცრები А камель очага, на который
владуть концы дровь;—ოცრებულე
А мѣсто, гдѣ горитъ огонь, очагъ,
ср. კერა, ოკრებულე.

ცრიგონი სმ. ცირღონი.

ცრიკი V часть ноги, х, по однимъ
выше колѣна, по другимъ ниже
лодыжки.

ცროც V, **ცრუც** х: ოცროცუ ოპრო-
ყიძვანება, разрушаться, ოცრუ-
ცუ х, п. ცროცუნ, მ-ცრუცურ, ცრუ-
ცურ, ცრუცუნ, აორ. ღომცროცუ, ღომ-
ცრუცი, ნ. ცროცასე, ცრუცამინონ.

ცროს: п. ზცროსუმ А ломаюсь, აორ.
ზცროსი, ნ. ზცროსარე;—სპრიაჲ სь
отнош. род. მე-გიცროსუ у тебя
сломался, სь отнош. дат. მეგო-
ცროსუ ოთь тебя ოтломался;— სь
дат. ოთნ. «მო-გოცროსო» по А́чар;
ср. ცას, სმ. შქა.

ცრუნჯი рх померанецъ (груз. თუ-
რინჯი, т.-перс. ترنج), ორუნჯი, სრ. არ-
ანანცი.

ცრუც სმ. ცროც.

მ-ცუ სმ. მ-ცკო.

ცუბ V, рх, **ციბ** х: ოცუბუ გრѣться, п.
ზცუბურ (ზცუბურ) V, აორ. ზცუბი, ნ.
ზცუბარე, III-я ოორ. ოცუბინუ V печь,
н. ზოცუბინამ V пеку, ღობოცუბი-
ნამ рх согрѣваю, ვოციბაჲ х со-

грѣваю, ზურუნჯი გარი ოცუბი-
ნამს V пекаръ печеть хлѣбъ, აორ.
ზოცუბინი, ვოციბი, ზურუნჯი
გარი ღოცუბინუ V пекаръ испект
хлѣбъ, ნ. ზოცუბინარე, ვოციბამი-
ნონ;— ცუბუ рх теплый, ციბუ х.

ცუბი სმ. ცუუბი.

მ-ცუერი х зола, სრ. მ-ცუცა.

ცუცხალი სმ. ცოკხარი.

ცულუმი (т. طوم) х мѣхъ, въ х это
турецкое слово—предпочтительно
въ сочетаніяхъ ქაფრას ცულუმი
მѣხъ для хамсы (рынь), ღინიშ ცუ-
ლუმი მѣხъ для вина, სრ. გულა;
зурна.

ცუპრანი სმ. ცურპანი.

ცურა სმ. ღურანი.

ცური სმ. ცკა.

ცურკეში სმ. თუთა.

ცურპანი (греч. τρῦπαν) х буравъ,
ცურპანი рх.

მ-ცუცა AV зола, სრ. მ-ცუერო.

ცუცული А бедро (встрѣчается и въ
V, равно рх); х исключительно про
бедро животныхъ, итиць; სმ.
მ-ცხული.

ცუცუჯი А крапива, სრ. ო-ჩხაჲულე.

ცუჭელი (г. تفنگ) ружье.

ცუცა А горячій, სრ. მოლა ი ჩუჩუნა;
кисель: ცუცა თუა представляетъ
кисель изъ винограднаго сока и
муки сь прпправою ორѣховъ или
другихъ фруктовъ. Разскажвანება,
что лазь изъ Атинскаго ущелья
спросилъ: «если этотъ кисель на-
зывается თუა горячій, то что же
онъ такое, когда остываетъ?» Сრ.
თურმონი.

ცუუბი х близнецы, ცუუბი გჲ, ცუუბი
А;— ცუუბიში Vрх, х.

უ.

უ-, resp. უნ- отрицательный префикс, не-, без- и т. п., *Gr.* § 31, 32.

უბა V груди, сныкъ; А, х пазуха, ოსორბალეფეს უბა ქელუნან, ამა ნოსი ვარ ულუნან V у женщины груди есть, но ума нѣтъ, უბას ქომეღიღუ положиლს за пазуху, უბას ქომეღიღუ х.

უბღუ см. ზღ 1.

უკვერღეღა см. გვერღი.

უვა по R финикъ.

უზერინე (т. اويزرينه) па, უზერინე უქიმი на мнѣ, со мной.

უკაღე см. უკანე.

უკანე А сзади, послѣ, черезъ, спустя; изъ усть одного деревенскаго жителя я слышалъ უკაღე; — უკანინერი послѣднѣй, ср. კულე 2; — უკანეღე по Реасоск'у сзади.

უშა (ср. греч. ὄμφαλος) х, V пушь, пупокъ, ოშა въ Арташенѣ, უშა მაქუნენ х, V у меня болитъ пушокъ, ср. წიპა.

უშქი см. вазванია дпей подѣ ღღა.

უნ- см. უ-

უნოსე см. ღნოსი.

უნქი см. названია дпей подѣ ღღა.

«ური» см. ური.

ურუს см. რუსი.

ურმენი см. ურმენი.

უსტუნე (т. اوستنه) поверхъ, за.

უსტუნი (т. اوستون) верхнiе, надстрочные знаки арабскаго письма для гласныхъ.

უფი потъ, «უფილი» Вt по А'чар, უფი გემჩუ А потъ выступилъ у меня, უფი ჯემჩუ ხ.

ულუნოსე см. ღნოსი.

«უშა» см. უნა.

უსკირი см. ოსქური.

უსქური см. ოსქური.

უნა чернѣй; нечальнѣй; А'чар, приводитъ и форму «უშა» съ ссылкой на Tr.

უსწილონი см. წილ.

«უნუნეი беременная Вt» по А'чар.

უჯგოში см. ჯგირი.

უჯგი, **უჯგ-** см. უეჯგი.

უჯეღი см. უეჯგი.

უჯგუზი (т. اوچوز) х дешевѣй.

ფ.

1. ფ- префиксъ см. ვ 1.

2. ფ- префиксъ см. მ 1.

ფავრი AV древесный листъ, въ рх нѣтъ, а въ х поспорили, есть ли слово у нихъ *ილი* нѣтъ; повидимому, нѣтъ; — **მაფავრი** AV мѣсто для листьевъ.

ფათქალ: ოფათქალუ V биться (о пульсѣ), ოფათქალაფს х бьется (пульсѣ), მი-ფათქალამს V у меня бьется (пульсѣ).

ფათქალს рх бьется (пульсѣ), აორ. ფათქალუ, ნ. ფათქალასენ, ср. ნემზი, ფათს; — ნ. ფათქალუმს взлетаетъ.

ფათს: ოფათსუ А встряхнуть; биться (о пульсѣ), ср. ფათქალ.

ფავ см. ფალი.

ფაღა х, V мечъ (такъ называются острые мечи) *собств.* съ длинными остриемъ, отсюда ბუაული ფაღა чедовѣкъ съ длинными усами.

ფაღუ *x*, *V* простой, одинъ: ფაღუ გაარი однь хлѣбъ (па хлѣбъ и на воду).

ფაღური *AV* пламя, ფარელი *x*.

ფამფაი *см.* ფამფარი 1.

1. **ფამფარი** (<ფანფარი) *V*, *x* кончикъ, нижняя часть, უუჯიში ფამფარი *x* нижняя часть уха (ушная мочка), გღი продѣвается серьга, უუჯიში ფამფაი (<ფანფაი) *рх*, *V*, *ср.* ფანწალა.

2. **ფამფარი** (также ფანფარი) *рх* гребешокъ (пѣтушій), *ср.* «კია» 2.

ფანკილი *A* гребешокъ (у пѣтуха), въ селахъ *V* ფანკელი, *ср.* კუკულა, კუკუჭ.

ფანფარი *см.* ფამფარი 1 и 2.

ფანწალა *AV* селезенка, ფწალა *x*, უუჯიში ფანწალა (ფანფარი или ფანფაი *x*, *V*) *A* низъ уха (ушная мочка), გღი продѣвается серьга.

ფარი (*т.-перс.* *ساج*) *x* деньги, монета.

ფარელი *см.* ფაღური.

ფართო (*груз.*) *x* широкий.

ფარფა *AV* крупное прясло веретена; *A*, *x* деревянная кашитель или покрывка столба въ формѣ круга у кукурузилка (ხალა).

ფარფალი *AV*, *x* бабочка, *ср.* ქეფენელი; — ფარფალონი *см.* კოჭა.

ფარჩა (*т.-перс.* *داچچا*) кусокъ, обломокъ; мелкій.

1. **ფაცი** *V* просо (*Hirse R*); судя по объясненію, данному мѣ въ *рх*, — высьвки, отруби, *ср.* такое же семасіологическое раздвоеніе *груз.* ფეცი въ различныхъ говорахъ, *ср.* ჩხარი.

2. **ფაცი** *A* кусокъ доски (*ср.* *арм.* *փայտ*).

ფაფა *x* молочная каша, *ср.* მ-ცეცი 1.

ფალი (*т.-перс.* *كاج*) *b* чистый, но и безъ именного окончанія: ფაკ.

ფაცა *рх* плетенка для собиранія листьевъ; плетенка-кѣтка для куръ; *x* плетенка-гнѣздо, въ котомъ куръ высидиваютъ яйца, *ср.* ქაცანცელი; კვინიში ფაცა *x* გინდი, *ср.* ოზღე; *V* хата изъ плетени.

ფაწალა *см.* ფანწალა.

ფახალი (*т.* *الو*) *x* дорогой; — *არ.* ღოკოფახალეს სძლელი დროგინი (*ქ*).

ფელი: *страд.* *зал.* იფელენ გიძელს; *II* и *пор.* ბიფელერ *V* გოჯუს, იფელერ, იფელენ *A* გიძისა, *აორ.* ბიფელი, *ნ.* ბიფელარე, იფელარე, იფელასენ или იფელასე; — ფელაფერი *рх* ძიქთაქიში.

ფემცქვა *V* верхняя шелуха съ мялочками каштановыхъ плодовъ, ფენცქა *x*.

ფენირი (*т.-перс.* *پنیر*) *A* сыръ, *ср.* ყუალი.

ფენწი *A*, *x* улитка, ფენწო *V*.

ფენჯერე (*т.-перс.* *چنجره*) окно.

1. **ფერი** (*груз.*) *V* дѣвѣ, *x* красная крыска для лица, *ср.* ო-მ-ჭითანონი, *см.* კალა 1; — ფერი-დაღალი *V* ჯირიჩი трава, ფერი *x*, *ср.* წიწილა ზოა; — უფერე *A* (რქდო) безцвѣтный, по линиямъ; — *Ф.*-ბეი въ качествѣ материала для *A* отъ этого слонимогъ припомнить лишь отым. *глагол.* *II*-я *пор.* *აორ.* ღ-იფერე окрасился.

2. **ფერი** (*п.* *فری*) *V* дивъ (такъ слышался и въ *рх*), ангель.

ფერი *см.* ფერი 1.

ფელი (*т.* *كاج*) очень, весьма, ფელი ღიღი очень большой, *ср.* ოფშა.

ფილა *груз.* *см.* წუკალი 1.

ფიზილი *x* борода, ფიზილი *AV*;

ფიფილონი х бородастый, по А Ч ар. и «царь» (ср. პაპული), ფიფილონი AV.

ფინ: ოფინუ A, х разстилать, III-я пор. н. ვოფინამ A, аор. ვოფინი, ბ. ვოფინარე.

ფინბილი см. ფიფილონი.

1. **ფინჭო** V видъ сосны.

2. **ფინჭო** х камышное растение невысокого роста: изъ него дѣлають вѣшникъ.

ფინფიცა х, V подмазокъ, дощечка для наматыванія нитей.

ფინშანი (т.-перс. شیبان) раскаившийся; — ოფინშანუ каяться, II-я пор. н. ვიფინშანამ каюсь.

ფიცარი (груз.) AV, х доска, по А Ч ар. «плотничья работа; срубъ; дѣса».

ფინგ, პინგ: ოფინუ AV поститься, II-я пор. п. ვიფინგამ, პინგამ V, ვიპინგამ х, аор. ვიფინგი, პინგი, ვიპინგი, ბ. ვიფინგარე, პინგარე, ვიპინგამინონ, პიჭი ვიტონუ წანერი ოფინგამს юноша постится, когда опъ — пятнадцатъ дѣтъ, ბოლოქი ოფინგამს дѣвушка также постится.

ფოვარი (т. پيکار) родникъ, источникъ, ср. წყარ-თალი.

ფოთინი (фр. bottin) башмакъ, сапоги.

ფოლო A нога (ниже бедра вся).

ფონწო х, V видъ рыбы, ფონცო A.

ფორჩა рубашка; мнѣ не довелось слышать формъ «ბოჩა», «როჩა», «ბოჩა», «როჩა» (см. А Ч ар., стр. 48); вѣкоторыя изъ нихъ безусловно фантастическiя; — ფორჩონი въ рубашкѣ, ქნე-ფორჩონი въ бѣлой рубашкѣ.

ფორჩუმადლე х одна изъ сорныхъ травъ.

ფორცუნი A животное вроде шакала, но поменьше. По Ф.-бею, ფურცესუ > ფურცუნი, ср. მუ-ნ-ჭეი.

ფოსკალი бахрома кукурузнаго початка, ფუნცქული х.

ფოსცი (т.-перс. شست) свина (?).

ფოფოკი х пѣна, ფოფოკი V, въ A слово не удостовѣрено: Ф.-бей произнесъ «პოპოკი», по съ сомнѣнiемъ.

1. **ფრინგი** (т.-перс. برنج) желтая мѣдь; бронза.

2. **ფრინგი** см. პრინპი.

ფრუჯ см. ფურჯი.

ფრც: ოფრცუ A очищать отъ кожуры плодъ. При образованii окончательныхъ временъ мои учителя сбивались и не знали, какъ собственно: н. ფორფცუმ, аор. ფორფცი, ბ. ფორფცარე или н. ფროფცუმ, аор. ფროფცი, ბ. ფროფცარე, см. პროც.

ფს: н. ფსუმ AV мочусь, аор. ფსი, ბ. ფსარე, съ предлогомъ ღო- н. ღოფსუფ х, аор. ქლოფსი, ბ. ღოფსამინონ, съ дат. отношенiемъ при предлогѣ ღო-и. ღოვოფსუმ A (но и ღოფსუმ), аор. ღოვოფსი, ბ. ღოვოფსარე;—ფსელი A, მსელი V (но и A) моча.

ფსარდაკი рх название невысокой травы, горькой на вкусъ, въ огородахъ и садахъ, да и вѣт ихъ: ею отравляютъ рыбъ [ср. греч. ψαρι рыба, ψαράδαιος рыболовъ], სარდაკი V, სარდაკი х.

ფსკალა см. მსკალა.

ფსუა см. მსუა.

ფსქიბუ см. მსქიბუ.

ფსქუა см. მსქუა.

ფუთის: ოფუთესუ V взлетать, н. ფუთესურ

V взлетаю, აორ. ფუთხი, ბ. ფუთხარე; ფორმა აორ. ვოფუთხი, ბ. ვოფუთხამინონ, приводимыя А'сар., — III-ი პორ. იдолжны означать: я заставляю взлетать, вснугибаю (птицъ).

ფულა (მფულა): ომფულე AV, x პრატა, хоронить, н. მფულეში, ფულეფ, აორ. მფული, ფული, ბ. მფულარე, ფულამინონ, III-я პორ. н. ვომფულეში, აორ. ვომფული, ვომფულარე.

ფული (греч. πωλί птичка) А (смышаль я пзъ усть мальчика Сервета въ с. Ламго съ удареніемъ на псходпомъ о) цыпленокъ, по мои учителя въ А и V утверждали, что это турецкое слово [حلیڈ молодая курочка], и что такъ говорятъ въ Рязѣ, ср. წიპილი, ქუჭული.

ფუნტურა x, V пустой (орѣхъ); Цунтура, прозвище одного лаза. По мѣшю сказителя Фахри-эфенди, въ стихотвореніи А. II, 3 игра съ этимъ словомъ и именовъ, къ носителю котораго и былъ обращенъ этотъ экспромтъ во время пляски съ перекрестными стихами.

ფუნჩა А кроха, крошки, у А'сар. «guncha (Bt) miettes de pain».

ფუნტული см. ფოსკოლი.

ფურკი А древесный листъ, ფურქი V, ფურქი рх, ფურქი x, ფურქი მცხელი видъ ароматной груши, ფურქირელი მცხელი x; — ოფურკე А цвѣсти, ოფურკე рх, н. ფურკრემს рх, ფურკრუს, ბ. ვიფურკარე А.

ფურფუ b лёгкое, легкия.

ფური см. ფურ.

ფურიცხი см. ფორცხი

ფურჯი AV почка;—отым. глаг. აორ. ლო-ფურჯეუ сложился въ почку, за-

вязался, даль завязъ, въ V произпесли ლოფურჯეუ, но при переспросѣ поправили въ ლოფურჯეუ, ср. კურჯი, ქეკი.

ო-ფუტე x мѣсто вокругъ дома, дворъ за ливію стекающа капель съ крыши дома.

ფუფული AV нармвъ, А и ფუფუ по увѣренію Шевки, а въ рх сообщаютъ, что ფუფუ употребляютъ въ бесѣдѣ съ дѣтми.

ფუქირი см. ფურკი.

ფუქური см. ფურკი.

ფუშკუნდი (< ფუჯიშ გუნდი) А коровій навозъ, см. კუნდი и ср. ლაზი.

ფური x, V, ფური А: ოფურე V клясться, н. ლოფურემ V, ლოფურეფ, აორ. ლოფური, ლოფურეუ А, ბ. ლოფურარე, ლოფურამინონ.

ფუტული глухой, безумный (слово, повидному, вульгарное: въ x, гдѣ мѣ его сообщили, оно вызвало смѣхъ).

ფუტბოლი: н. ფუტბოლეუ царापую ногтями, აორ. ფუტბოლი, ბ. ფუტბოლამინონ; у А'сар. съ ссылкою на Bt приведенъ глаголъ «ცის» царापать ногтями, ногтями.

ფუწი x, V полустлѣвшее дерево (хорошо загорается).

ფუჯი AV, x корова.

ფუაფერი см. ოფუა.

ე-ფუერი см. ოფუა.

ფუირიღონი см. შილიღონი.

ფუკერი см. მ-უკერი.

ფუქველა V ольха. Слово употребляется въ самомъ Виѣ, въ селахъ чаще ოხომბე; въ рх не знаютъ ფუქველა; въ x такъ называютъ

молодые экземпляры, а рослые
თხოშუ.

ფშვირღონი, ფშვირიღონი см. ში-
ლიღონი.

ქ см. 1) ქო, 2) ს < ს 2.

ქალამანი ლატი, სრ. ჩაფულა.

ქალე არქო: о, ძეშუშკა (всегда съ
ზოზო), რხ, еще მეჩხე ვაჯიუტ ქალე
ვხ.

«ქაში» см. ხაში.

1. ქანღარა х, V სილოქ, какъ объяс-
нили въ V; эти силки «для ловли
птички, которую лавы называютъ
ჭიჭიღენი, а турки ლაჭო» [у грузинъ
ლაქო]: ею потомъ ловятъ
ястреба, სრ. ლაჭო.

2. ქანღარა V, х глухой, სრ. სეჭიღი,
ქანღარა კოჩი малоумный человекъ,
მუ ქანღარა კოჩი რეხ! Какой глухой
человекъ!

ქაპი V, х нень (нижний обрубокъ на
корпию, неистявший).

ქარა ободокъ сига; *metaf.* задница.

ქართალი см. ქარცალი.

ქარმატე A мельница, სრ. მ-სქიბუ.

ქარცალი х бумага, ქართალი A.

ქარუღათვი V, х куски дровъ, вы-
брасываемые моремъ на берегъ.

ქარციმალი см. კარწიმალი.

ქაცო х перхоть.

ქაფია AV излюбленная у лавовъ
рыба «хамса», вродѣ сардинки
или скорѣе внялки, აპხოუს,
ქაფია х. Дустиშიე: ჰანწო ვარ ივუ
ქაფია: ბერეფე ჩქიმიხ მუ ზნა? Въ
этомъ году не было улова хамсы:

ფზენი AV веретено, მზენი b.

ფზორ см. მზორ.

ფზორუდე см. სოლურა.

ფზუგვი см. მზუგვი.

ჩიღ ზე მან დათ მომმე ძეტიმე?—
ქაფონი სხ «хамсой».

ქარ х, V, კან A: ოქანუ хватать, дер-
жать, II-я пор. н. ვიკანამ A, აორ.
ვიკანი, ბ. ვიკანარე, III-я пор. პ. ვო-
ქანაფ х, ზოქანამ V, აორ. ვოქანი,
ზოქანი, ქოღიქანი თხ хватилъ. ბ. ვო-
ქანამინონ, ზოქანარე. აუქსეღი გოქანი
ი თხი პრивилъ свысока; — страд.
зал. II-я пор. პ. ვიქანერ ხვათაუს,
ლოლუს, აორ. ვიქანი, ბ. ვიქანამი-
ნონ; — აორ. მე-ზიქანი V.

ქარულა (ср. т. *كاذ*) пахана.

ქაცანცავლი V плетевка-гнѣздо, въ
которомъ куры высиживаютъ яйца.

«ქაცანი» აჭარ. პრиводитъ въ каче-
სტი აჩინსკაго слова въ значеніи
пезрѣлаго виноградапаго сока, но
его не знають ни въ Аჩиш, ни
въ другихъ частяхъ обслѣдован-
ныхъ мною пунктовъ Лазистана;
въ Аჩиш теиерь извѣстна лишь
фамилія одного лаза ქაცანი, სრ. კ-
წანური. Не отъ хемшипа ли идетъ
слово? По-арм. *բացալ* уксусъ.

ქადერი (т.-арб. *كاد*) печаль, огорче-
ніе.

ქადი деревня P (kedi).

ქემერი (т.-перс. *کمر*) поясъ.

ქერენდი A коса. Слово, восходящее
къ арм. *գերանդի*, употребляется и
въ мѣстной турецкой рѣчи; у ла-
зовъ теиерь нѣтъ косы, სრ. ღრეპანი.

ქერეჭი (т. كيرح) рх пзвесть, ср. კირი.
ქერი (груз.)х, рх ячмень, А «кери» по Ф.-бею, который однако сообщилъ это съ оговоркой «быть можетъ», въ V слова не знаютъ.

ქერქი (груз.) х, V кора дерева.

ქერცალა см. ცვლა 1.

ქესარი А молотокъ-топорикъ (груз. ჩაქური), ქესერი рх.

ქესეთი (т.-арб. كيسه) кисеть.

ქესიმი (т.-арб. قسم) доля, часть; удѣлъ.

ქესტანე (т. كستانه) каштанъ, ср. ქუბური, также კასტანე.

ქეფანელი А червь (съ нимъ связана болѣзнь овецъ), такъ объяснѣлъ мнѣ Ф.-бей, а по Аѳар. «At, Bt бабочка», какъ въ турецкомъ كينك, ср. ფარფალი.

ქეფი (т.-арб. كيف) удовольствие.

ქვათანა х гявляный кувшинъ для приготовления зриани, ср. ღერგი.

ქვამჭკული V красная глина (негодная), ქვამჭკილი х.

ქო: ოქო AV крутиться, вертѣться; страд. зал. II-я пор. в. ვიქოერ AV, х кручусь, аор. ვიქოი, б. ვიქოარე, ვიქოამინონ, საათი იქოენ часы идутъ, ср. გზარ, ქარმატე (ფსქიბუ х) იქოენ мельница вертится; III-я пор. или съ дат. отнош. в. ვოქოერ A, ზოქოერ V, ვაქოერ и т. п. вращаю, кручу или вращаюсь, верчусь по отношенію къ нему, аор. ზქოი; — съ дат. отнош. аор. გო-ვაქოი A я обошелъ кругомъ чего л., по-сѣнилъ его; II-я пор. аор. გზაშე (გზაშენ х) გოვიქო AV, х я вернулся съ дороги, გოვიქო V онъ вернулся, გოიქო A (въ х говорятъ

გოვიქო, ხოცამъ пзвѣстна и форма გოიქო, по они ее пазывають აჩინსკოი); გომაქო ხა если сумѣю вернуться; — ოქოი х, V подъемъ.

ნო-ქოერიხა V, х мужъ двухъ женъ.

ო-ქოი см. ქო.

ქოირ см. ქოურ.

ქოურ AV, ქოირ х: II-я пор. в. ვინ-ქოურამ A мѣняю, мѣняюсь вещью, ბიქოურამ V, ვიქოირავ х, аор. ვინ-ქოური, ბიქოური, ვიქოირი, ბ. ვინ-ქოურანე, ბიქოურანე, ვიქოირამინონ; — II. ღო-ბიქოურამ V, აორ. ღობიქოური, ბ. ღობიქოურანე, съ род. отнош. ღოვექოირავ х, ღუქოირავ и т. д.

ქი (т. ძკ) б что; когда, разъ, см. ოცი.

ქიბირი (т.-арб. كبيير) гордый.

ქით: ოქითუ х складывать, в. ბქითავ, აორ. ბქითი, ბ. ბქითამინონ, ვრ. ქირ.

ქითაბი (т.-арб. كتاب) книга.

ქიმი (т. كمي) кто-либо, нѣкоторые, ქიმი — ქიმი одни — другіе, діалектически ჩიმი.

ქიმიხ: II. ბქიმიხუვ х мѣшу (хлѣбъ мѣснѣтъ), ბქიმიხამ რх, ვრ. შველ 2.

ქიმოლი см. ქომოლი.

ქიმოჯი, ქიმოჯერი см. ქომოჯი.

ქინ (ნქინ) რх, **ქირ** (ნქირ) V: I-я пор. съ род. отнош. в. მო-ზუნქინამ რх запону (руки, груз. მოვექინევ), მო-ზუმქირამ V, აორ. მო-ზუნქინი, მო-ზუმქირი, ბ. მო-ზუნქინარე, მო-ზუმქირანე.

ქირეც или **ქირეც-აჲ** см. თუთა.

1. **მ-ქირ** см. ქინ.

2. **მ-ქირი** см. ქვერი.

ქიც см. ქოც.

ქივ см. ქუმ.

ქირ: II. ბქირეუვ х мну, აორ. ღობქირი სმია, ბ. ბქირამინონ; Аѳარ. ხა

ссылкой на Вt переводить «скал-
дывать», აა მენდილი ღობქიჩი იო
Аѳар. значить «я сложил этот
платокъ», а въ х понимаютъ «и
снялъ этотъ платокъ», ср. ქით.

ქლიმ: ოქლიმე А приобрести; тор-
говля, ср. გ 4; — კლიმა (ვმ. ქლიმა)
приобрѣтене.

ქნალ: აორ. ქნალუ ვწჳულუ Р (кноl,
кноlu).

ქმარი (т.-перс. ڪم) ძწლო; выгода,
прибыль.

ქმონა А свѣтъ, ჩაონა (Арапашъ),
ср. თე.

ქმურდი курдь.

ქო х, V და, ср. ჰო: —ქო- утвердитель-
ная приставка въ глаголахъ, пред-
шествующая всякому префиксу и
даже предлогу, *Гр.* § 60.

ქოადლი см. ქოვადლი.

ქოვადლი А хлѣбъ, ქოალი х.

ქოთედი (т. ڪوٽو) напка.

ქოთუმე х, V კურიца, მცკა-ქოთუმე
ლწსная курочка, бекасъ, მცკორი
ქოთუმე рх, მცკური ქოთუმე х, ср.
ქორმე; — ოქოთუმალე V ვურატიქე.

ქოი (т. ڪوئ) деревня, село, прихо-
дилось слышать и ქოა.

ქოლო AV (—рх) лубокъ, кора де-
рева, изъ коей готовятъ корзины.

ქომ см. ქუმ.

«ქომი» см. ჩამი.

ქომოლი А храбрый, доблестный
мужь, герой, ქიმოლი х.

ქომოჯი AV мужь, ქიმოჯი х; — ოქო-
მოჯე V выдать замужь, ოქიმოჯე
х, н. ზოქომოჯამ, ვოქიმოჯაფ, აორ.
ზოქომოჯი, ვოქიმოჯი, ნ. ზოქომო-
ჯარე, ვოქიმოჯამინონ; — страд. II-я
нор. н. ვიქიმოჯერ х выхожу за-

мужь, აორ. ვიქიმოჯი, ნ. ვიქიმოჯა-
მინონ; — ქომოჯერი V; х замужня,
ქიმოჯერი, ср. გამა-თსწერი (подъ თსწ)
н გამა-თქწერი (подъ ცკ I); — ქომოჯონი
А замужня, ჩავი ქომოჯონი სь дур-
нымъ мужемъ; — უქომოჯე AV (ხო
Аѳარ. ოქომოჯი) безмужня, вдова,
ოქიმოჯე х, უქიმოჯე х.

ქონ = ქო ონ (< ონუ).

ქორზა AV, х животь, желудокъ,
«ქოლზა» Р, ქორზას იწსენ жеду-
დოაх у него дѣйствуетъ, ქორზა-
წსალა V дизентерия.

ქორთული см. ყომური.

1. **ქორი** коршунъ.

2. **ქორი** см. ქური.

ქორიცი V коза безъ рогъ (особый
видъ).

ქორმე А კურიца, მცა-ქორმე ლწსная
კурочка, бекасъ, ср. ქოთუმე.

ქოს: ოქოსუ подметать, чистить, сти-
рать, н. ზქოსუმ, ზქოსუფ, აორ.
ღობქოსი, ნ. ზქოსარე, ზქოსამინონ,
сь неоформл. отнош. ღომქოსი,
ღომქოსუ, ღოგქოსი, ღოგქოსუ; —
ოქოსალე А ვწინე.

ქოც А, **ქიც** х: ოქოცუ сложить
(plier), н. ზქოცუმ, ზქიცუფ, აორ.
ზქოცი, ზქიცი, ნ. ზქოცარე, ზქიცა-
მინონ.

ქოფაქ (т. ڪوٽو) собака, ср. ლაკი н
ჯოლორი.

ქოშაცი V годовалая коза, ср. თონლი.

ქოჩანი V носерь каждого жителя
въ Турци.

ქრა х, рх, V (მწ. ქრალეფე) рогъ,
აქრა А, აქრა მეგიცასარე *მეტაფ.* я
тебѣ сломаю рогъ.

ქროსოე рх точило круглое (коле-
сомъ).

ნო-ქროფე *А* початокъ (кукурузы).

ქრუსი *х* ударъ ногою, ქუსი *AV*, ცხენი ქუსი გეწუ; лошадь лягнула.

ქრუსი «журушъ», შიასრუ, но слышно и ქრუსე, სრ. გრუსი.

ქსინ: ოქსინუ *А* бздѣтъ, н. ფქსინამ, აორ. ფქსინი, ნ. ფქსინარე.

ქუა *AV*, *х* камень, *х* кремь для высканія огня, მნ. ყ. ქუალეფე; — ქუაონი *х* дѣтская игра въ пять камешковъ, სრ. წიკვაბი.

ქუბორი სმ. შ-ცხული.

ქუდი *AV* шапка, *х* феска.

ქუერი *AV* мука, შ-ქირი *х*, по ქირი по *А ѿ ар. съ* ссылкой на *Вт*; — ო-შქირალე *х* ящикъ для кукурузы, изъ коего она сыплется въ жерновъ (*собств.* «мѣсто для муки»), სრ. ო-ხარულე.

ქუი სმ. ქური.

ქულე სმ. კულე 1.

ქუმ *А*, ქომ *V*, ქიფ *х*: II-я пор. н. ვი-

ქუმ *А* дѣлаю, ზიომ *V*, ვიქიფ *х*, სმ. ქომინი.

ქუნ: დოლო-ქუნუ *AV*, *х* одѣваться, *А* платье, II-я пор. н. დოლოვიქუნამ *А*, დოლოზიქუნამ *V*, აორ. დოლოვიქუნი (ქოდოლოვიქუნი), დოლოზიქუნი, ნ. დოლოვიქუნარე, დოლოზიქუნარე, страд. н. დოლოვიქუნერ, აორ. დოლოვიქუნი, ნ. დოლოვიქუნაშინონ, III-я пор. н. დოლოზოქუნამ *V*, დოლოვოქუნაფ *х*, აორ. დოლოზოქუნი, დოლოვოქუნი, ნ. დოლოზოქუნარე, დოლოვოქუნაშინონ.

ქური *х*, *V* нята, ქუი *рх*, კუნსე *შ-ქური* (ქორი) *х* нята ноги, კუნსე-ქური *V* (по *А ѿ ар. н Вт*).

ქუსი სმ. ქრუსი.

ქუე სმ. ხწე.

ქჩანერი სმ. თხირი.

ქჩე სმ. ხწე.

ქც სმ. ხც.

ღ.

ღ [*ლვ*], ღმ > [ღმ]: გამოღმალუ *А* извлекать, II-я пор. пов. გამიღმალე რესიმი სპინი პორტრეტი მოი, *гесп.* для меня; — გამა-მიღი დოსანი მიღ; — ნ. გევიღამ *А* внизъ сношу, გიღამ, გიღამს; აორ. გევიღი, გიღი, გიღუ, ნ. გევიღარე, გიღარე, გიღასერე; — ნ. ქოდოლო-ღამს ონუსკაფე ვნიღ; — ნ. ქევიღამს (ქევიღამ) возносить, извлекаеть; — ნ. ეშკევიღამ *А* извлекаю, выношу, вывожу, ეშე-ღიღამ *V*, ეშავიღერ *х*, ეშკიღამ, ეშიღამ, ეშიღერ, ეშკიღამს, ეშიღამს, ეშიღერს (ეშიღემღს) > ეშიღემ *V*, აორ. ეშკევიღი. ეშე-ღიღი, ეშავიღი, ეშკიღი, ეშკიღუ, ნ. ეშკევიღარე, ეშე-

ღიღარე, ეშავიღამინონ, *сѣ* родит. отпощ. ეშე-მიღემღს *V* несеть для меня, ეშეგემღს, ეშეშემღს, აორ. ქეშემიღუ, ნ. ეშემიღასენ; — ნ. [შევიღამ *А*, შეზიღამ *V*] отпощу, შევიღარ, შევიღერ *х*, სმ. შ, აორ. შევიღი, ნ. შევიღამინონ; — შ. მენღევიღამ *AV* (*V* всегда съ ზ *вм. ვ*) уношу, отпощу далише, მენღავიღერ, მენღიღამ, მენღიღერ, აორ. მენღევიღი *AV*, მენღავიღი, ნ. მენღევიღარე, მენღავიღამინონ; — ნიღმ დხწვთვი შო-ღაღუ *AV*, «მო-ღაღუ» по *А ѿ ар.*, ნ. შო-ვიღამ *AV* (*V* съ ზ *нм. ვ*), შოვიღარ ილი შოვიღერ *х*, შო-ღამ. მუმერ, შოღამს, მუმერს, აორ. შოვიღი *AV*, *х*, შოღი *AV*, მული *х*, შო-

ღუ. მუღუ, ნ. მოვიღარე, მოვიღამინონ, მუღარე, მოღაგინონ, მოღასერე, მუღასუნონ, მოვიღამინონ, однако нъ V: მოიღამს и т. д., ნენაქ ნენა მოიღამს слово вызывает слово; — п. ოკო-მიღამს приносить млт; — п. ქეშემოგიღამ разстегну у тебя, resp. твое что либо.

დაც см. უაზ.

1. **დაცი** см. კაცი.

2. **დაცი** (т.-арб. خاص ?) чистая, подлинная монета; золото.

ღაღაგვიგვი или **ღაღაგვიგვა** V мышка, подмышка, по Ачар. сь ссылкой на Вt: «სეღაგვიგი» (въ А пе знают).

«ღაღღ Вt утомлять, уставать, аор. მოზღაღღი, ნ. მოზღაღღამინონ» по Ачар. Возможно, что это — заимствование изъ грузинскаго: მოღაღღა, ср. ქეცინ.

ღაღი V рѣчка, დიდი ღაღი рѣчка, წუჭა ღაღი ручей.

ღაღია A названiе животнаго («краснаго цвѣта, поднимается на дерево»).

ღანგვი A пога (jambe), х, V игра поги.

ღანჭკა х паразиты на животныхъ, вырастають крупныя, отпадаютъ.

1. **ღარ:** ოღარუ рх чертить, проводить линiи, п. ზღარუმ, аор. ზღარი, ნ. ზღარარე, ср. ზაზ 2; — ღარერი полосатый; — გელა-ღარერი V полосатый, გელაღარელი х, ср. გელა-ზარერი.

2. **ღარ:** ოღარუ V* очищать отъ хѣса, сорной травы садъ, орѣшникъ и т. п., ნ. ზღარუმ, аор. ზღარი, ნ. ზღარარე; — сь род. отнош. ნ. თხირის ეწე-ბულარამ V пропалываю орѣхъ; ср. ნ-ჭვარ.

3. **ღარ:** сь дат. отнош. ნ. გო-ზღარამ V обнимаю, аор. გოზღარი, ნ. გოზღარარე.

ღარა «Гара», пзъ поговорек (Хрест., А. I, 18), неизвѣстное слово (см. стр. 99, 1).

ღარამწო A (въ селяхъ) петрушка, ср. ქიჭამი.

ო-ღარაშე A удочка.

ღარი AV тѣнь (груз. ღანდი), ср. ვავა.

ღარღა см. მ-წკარ-ღაღა.

ღარღაღღ х: ოღარღაღღу говорить, бесѣдовать, ნ. ვუღარღაღღუ говорю, бесѣдую, аор. ვუღარღაღღი. ნ. ვუღარღაღღამინონ; — ოღარღაღღუში предметъ бесѣды, ოღარღაღღუში ნენა слово въ сообщенiи, ср. ტკ 1, см. ლაჭი, ჰარამით, სინაფ, ზაპარ.

ღარღაღღიჭა х, V болѣзнѣ горла; скарлатина.

ღაჭო х сорокопудъ (груз. ღაჭო), мать этой птички въ х называется ანაგვი, отецъ — შირა, дѣдушка — ჩიქი შირა, ср. გვიგვენი.

ღერი AV стволъ кукурузы.

ღეგი AV, х свинья, кабанъ, см. უომური; — отым. глаг. II-я пор. პ. ბიღეგერ V веду себя какъ свинья, ვიღეგერ х, аор. ბიღეგი, ვიღეგი, ნ. ბიღეგარე, ვიღეგამინონ.

ღვალუ V, х названiе травы.

ღვამვო х сажа на низу котла; въ V говорили, что такъ называютъ мягкую кожуру грецкаго орѣха, ср. ღღეპა.

ღვანჩი V крупная форель, лосось, ср. ინესი.

ღვარ: ოღვარუ A промокать, мочуть; молодѣть, быть свѣжимъ, зеленѣть; II-я пор. პ. ვიღვარამ, аор.

ვიღვარი. ნ. ვიღვარარე, იღვარანენე, а также страд. н. ვიღვარერ, იღვარენ, см. ლუარი, სრ. შოღ, შუგ.

იველიკ x, V, **ვლიკ** px: იღველიკუ იზივანება (о змѣнѣ), II-პორ. н. იღველიკამს, იღლიკამს, აორ. დიღველიკუ, ნ. იღველიკასენ.

ღვი x, **ღვი** V: н. ღვიავს мяукает, ღიავს, აორ. ღვიუ. ღიუ. ნ. ღვიასუ-ნონ, ღიასე.

ღვი см. ღვი.

ღინ: ოღინე передь, до.

ღინი см. ღვინი.

ღინჯგილი см. ჯინჯილი.

ღიქვა V мягкая кожа грецкаго орѣха, სრ. ღვამფო.

ღიქვი x, V лишай, მოხ (на камняхъ въ рѣкѣ или морѣ), см. სპუ.

ღიკი см. ღველიკ.

ღიქიმა A обмылокъ.

ვაზო-ვაზალუ см. ღ.

ვანოსი (греч. γωνιας; ნოსი A (Achar приводит н. ნოსე A) AV разумъ, умъ, დინო-ნოსი A безъ ума; ნოსითი свѣдущий, ученый, разумный, умный; — ნოსიარი V мудрый, разумный, умный, ფელი ნოსონი очень умный, «ნოსონი სოჯა докторი» по R; — უღნოსე или უღნოსერი px, x (также უღუნოსე) безъ ума, глупый, უნოსე A, x или უნოსერი A; — отым. глаг. II-я пор. აორ. დ-ღუნოსე x образумился.

ვანბერი AV плетень, ограда, изгородь.

ვანღ: ოლოღუ x ძღვალა, совершать; III-я пор. н. ვოღოღავ, აორ. ვოღოღდი, ნ. ვოღოღამინონ. ეღვლი გოღოღარე воздамъ тебѣ добромъ, თესლომი ვოღოღარეცუ я передалъ бы ему, მუკაბილი ვოღოღათ ოთმსთიმъ.

ღოვილი V (-px) შრშ (морской), სრ. კოვილი.

ოკო-ღოლი пришелн.

ღომან x вчера, ღომა AV, ომან Achar. (см. ჭუმანი): — ღომანერი AV вчерашний.

ღომი, **ღომუ** см. ჩხვარი.

ღორ: н. მო-ვალორ x обманываю, აორ. ქომოვალორი, ნ. მოვალორამინონ; — მო-ღორდინუ A обманываться, быть обмануто, н. მოზღორდუმ. აორ. მოზღორდი, ნ. მოზღორდარე: — ნომღორდე обманщикъ.

ღორმა V, x широкое отверстие.

ღორმოთი AV (въ V обыкновенно თანგრი) Богъ, въ Тран. по Achar. ორმოთი, въ x жеишнымъ еще говорить: ღორმოთიშე კაობა ოფი Бога благо, ღორმოთიქ გიშველას და მოშეფე თები Богъ, ღორმოთი ჭურცილა ругательное реченіе, смысль котораго неизвѣстенъ и тѣмъ, кто его произноситъ, სრ. თანგრი.

ღრამათი (греч. γραμματης) A писарь (Ф.-ბეი охотите произносить ღრამეთი).

ღრინდ: н. ე-ღრინდამს x, V, ფუჯი სოჯი კორუმს კოროვა страстно желаетъ быка, აორ. ეღრინდე, ნ. ეღრინდასე, ფუჯი ეღრინდე კოროვა ვოზამლა страстное желаніе (быка).

1. **მუ** см. ზღუ.

2. **მუ** см. ღუნ.

1. **მუა** V, x щекა; უ слышно и какъ ჴ: მი. ч. ღუაფე x, ღუაღეფე V, სრ. ხაარი.

2. **მუა** см. ფუა.

მუარი V потокъ, см. ღვარ.

მუინი x вино, ღინი V, სრ. შერაბი.

მუღა x гнутый, согнутый, ღული V, см. სვენ.

დუმი, დუმიარი см. კუმი.

დუნ: объект. строй 2-го спряж. н. მი-
დუნ у меня есть, გოდუნ и გოდუნს,
უდუნ, прош. нес. მიდუტუ, ომური
მიდუნ х живу.

დუნი А улей, ср. ბოგინა, კავრანი.

დურ: ღურა AV умрание, смерть; —
ოდურუ умирать, п. ბლურურ AV, х
умираю, ღურურ, ღურუნ, აორ. ღო-
ბლური, ნ. ბლურარე, ბლურამინონ; სვ
предлогом ღო могут быть все
формы; — აორ. გელა-ბლური я

умеръ; — страд. ოკობნაღურურ х, V
падаю въ обморокъ, лишаюсь
чувствъ, აორ. ოკობნაღური, ნ. ოკო-
ბნაღურარე; — ღურერი умерший,
мертвый.

დურნი V, х мельничный желобъ.

დურღულაფს см. გურღულაფს.

დურმული AV чума, несчастіе, V
ლდ, ნაჭკომი გაარი ღურმული გავას
სწედნნი ხაზბ ვь ядъ (чуму)
тебѣ да пойдетъ (букв. тебѣ да бу-
детъ).

ქ.

უ см. უვ.

უა вѣтъ, мн. უაღუფე. Въ западномъ
шарѣчи слово могло звучать а, что
и записано Розеномъ изъ аѣни-
скаго говора; мнѣ казалось, что
не удастся найти ни одного лаза,
который зналъ бы эту закономѣр-
ную западную форму слова; не
звалъ слова вовсе и Ф.-бей, а въ
значеніи вѣтви онъ предлагалъ არა,
но въ Ламіо я однако слышалъ:
ед. ა, мн. აღუფე. -რх, -V.

უაზ х, **ღაზ** V, **ზაზ** A, **ღაზ** A, **აზ**
V: ოუაზუ х тесать, стругать, ოღა-
ზუ V, ოზაზუ A, ოაზუ A, ოაზუ V,
п. პეაზუფ х, პაზუმ AV, აორ. პეაზი,
პაზი, ნ. პეაზამინონ, პაზარე, ср.
ღარ; — უაზერი тесавый, ღაზერი,
ზაზერი, აზერი.

უადი х шея, აღო A; х наголен-
никъ; — უაღონი სვ наголенникомъ
(обувь).

უაფ [квакать, ср. карт. უიე-ინი]: მ-
უაფი х лягушка, მაი [< მაი] რх,
გა-მაუაფი х древесная лягушка, ср.

მაარე. Груз. ბეაფი, но всей видп-
мости, представляетъ заимствован-
нiе изъ туб.-каинской группы სვ
подъемомъ მ ვь ლ.

უვ > უ (უ || ა), ვ: აორ. პი [< პეი] я
сдѣлалъ, ღოპი, ღოი, ღიუ, сосл.
ღოაას (ჰიმუქ A, ჰეაქ ხ), ნ. პარე,
[პარე], сосл. II ივასტუ; — სვ дат.
отнош. ნ. ღობავიკო я ублажу его,
ღავიკო, ღავუკო, ღოგავიკო и тебя
ублажу, ღოგავუკო тебя ублажить
(оувъ, то); — III-я пор. страд. п. ბი-
ვერ დღაიუს, становлюсь; бываю; —
св дат. отнош. ნ. გავასენ у тебя
будетъ; — ღო-მავუ სდღალსა уменя,
см. უინი; — ნ. უოფუმამინონ ვთ я
хочу сдѣлать, сдѣлаю, ღოუოფუმე
сдღლанный, готовый; зрѣлый; —
страд. ვალ. II-я пор. ვიუოფურ ста-
новлюсь, გრ., § 108.

უვაილი [< უვაილი] х оспа, კვავი-
ლი V, ვავილი A, კვაილი მეპკუათუმ
я прививаю оспу; — კვაილონი V
оспенный.

უვადი см. უვადი.

უვარ (სრ. უვარე); უვარელი ცხენი ხ ვыхолощенный конь, კვარერი ცხენი V, ვარერი ცხენი A (გურ. დაუვერილი), სრ. ვუა.

უვაფ: მუვაფური ხ вислое молоко (lait caillé), მუვაფური V, მუვაფური AV, მუვაფური A.

უვაჯი სმ. კვაჯი: უვაჯონი ცხენი ხ жеребец, სმ. აჯიონი.

უვერი სმ. მ-ცვერი 1.

უვილ ხ, **ილ** AV: ოუვილოუ ხ убивать, ოვილოუ A, ოილოუ [\leq ოცილოუ] V, ი. ბუვილოუუ ხ, ვვილოუუ, ვვილოუუს, ჰილოუმ [ჰცილოუმ] V, ვილოუმ A, ილოუმ, ილოუმს (это же 3-ье лицо — прилаг. убийственный, смертельный), აორ. ბუვილი, ჰილი, დოჰილი, ვილი, ი. ბუვილაშინონ, ჰილარე, ვილარე; — ი. მუპილოუუ ხ гашу (свѣтъ), მუევილოუუ, მუევილოუუს, აორ. მუევილი, მუევილიუ, მუპილი ი уничтожилъ, истребилъ, ი. მუპილაშინონ, პოი. თუ ქამუევილი გასი სვტუ.

უვილი ხ кость, ილი AV; — ვვილონი ხ костистый, ილონი A.

უი ხ, **კი** A: კია უიუი უიტუხა, მამული უიაფს ხ უიტუხს პოეტი; — აორ. დოკიაუ ვაიუზს (უიტუხს), სრ. კრი ი კრიალ.

უინ ხ, **ინ** AV: ოუინუ ხ мерзнуть, леденѣть, წკარი უინუუს ვოდა ჯამერჯაფს, წკარი დიუინუ ვოდა ჯამერჯლა; — უინი ხ холодь, ცინი V, ინი ხ, უინი ქოალი ხ холодный (кукурузный) ხლუზს, черствый ხლუზს, ინი ქოალი, ანდლა დიდუ უინი რენ სეგოდია ოჩენუ холодно, ანდლა უინი დიდორენ id., უინი ილი ინი მილუნ მიწს холодно, უინი მათუუ ხ ი ჯამერჯს, ინი მათუ AV, უინი მომჭუნ ხ მიწს

холодно, უინი ღალი холодная рѣка, უინი წკარი холодная вода; — უინერი ხ ледъ, ინერი AV. Въ A существовало слово «индирри», если правильно записаны R-омъ глагольные формы: «оиндирру» мерзнуть, «დოინდირრი» [ты замерзъ], წკარი «დოინდირру» вода замерзла; ინი въ A; ინი въ V теперь этихъ формъ не признали.

უირდ ხ, **ირდ** V, **დინდარ** A: ოუირდუ პოკუპატი, ოაინდარუ A პოკუპატი (мелочи), II-я пор. ი. ვიუირდუუ ხ, ჰიირდამ V (პო ი ხ ვირდაფ), აორ. ვიუირდი, ჰიირდი, ვიაინდარი, ი. დიუირდამინონ, ჰიირდარე, ვიაინდარარე, სრ. ინდარ ი ცხენარ.

უირუინცი ხ горло, სრ. სუნჭკული.

უოპლი სმ. უუალი.

უომინ, **ომინ**, **მზინ**, **მზ**: ოუომინუ ხ ჯაჟდატი, ომინუ A (იუ V უიტუ, ი სომუვაუთსა იუ სუცხოვანუი), ომზო; ობუექტი. სტოა I-го спряж. ი. მ-უომინს ხ я ჯაჟდუ, მ-ომინს V, გომინს, ომინს, მომინან, გომინან, ომინან, მომზოს A, გომზოს, ომზოს, მომზორან, გომზორან, ომზორან, 3-го спряж. ი. მა-უომინენ ხ, მომინს V, გომინს, აომინს, მაომინან, გომინან, აომინან, აორ. მაუომინუ, მაომინუ, ი. მაუომინასუნონ, მაომინასერე, წკარი მომზოს A хочу пить воду, მომზორან იამუ ჯოცეტსა უინტი, ი. მამზინენ A, გამზინენ, აორ. მამზინუ, ი. მამზინასერე, სრ. ნ 2; — უომინი ხ ჯაჟდა, ომინი A; — უომინერი ხ жаждущий, ომინერი A.

უომური ხ слива, ომური რხ, ომპრი A (ზ სლუშპო ვესუმა გლუხო, ტოჩო მ);

сорта сливъ, по сообщенію хопца: ყომურ ლავა, ყომურ მარიაშინა, ყომურ ქორთული, ყომურ ლეჯი, ყომურ ქაჭი (ср. гурійское названіе сорта сливъ: ქანჭური).

უონ **ხ**, **აონ** **А**, **ონ** **V**: მიყონუნ ყ მენა ესტ, შიჲონუნ, შიონუნ;—II-ყ იორ. ძნწსტ. ზალ. იოვ. შიონი **А** იონეზი მენა, სტად. ზალ. **ბ**. გიჲონარე **А** იოსლდუჲ ჲა თობოჲ (въ рпѣмѣ глѣонარი);—**ნოჲჲ** **А**, **ოჲონუნ** **V** იროვოჲჲ, სტად. ი. მე-გაჲონერ **х**, მე-გაჲონერ **AV** (**V** ბეჲჲ **а** ი სჲ **ბ** იმ. ვ), **ნაჲონერ**, **ნაჲონენ**, აორ. მეგა-აონი, **ნაჲონი**, **ნაჲონუნ**, **ბ**. მეგაჲონარე, **ნაჲონარე**, **ნაჲონასერე**, III-ყ იორ. ი. მეგოჲჲჲ **х**, **ნოჲჲჲჲ** ი **т. д.**, მეგოჲჲჲ **А**, **ნოჲჲჲჲ**, **ნოჲჲჲჲს**, აორ. მეგოჲი, **ნოჲი**, **ნოჲჲჲჲ**, მეგოჲარე, **ნოჲარე**, **ნოჲასერე**;—იოვ. მეგნდ-იონი **V** იოვედი, იოვეზი.

უონა **х** იაშიყ, იყა, იოლე, **ონ** **AV** (въ **V** სლყშეჲჲ ჲლიფჲ: **ქონ** **аона**), **рх** ჲაჲჲე **ონტულე**.

უონოჲა **х** ჲობოჲ, **ონოჲა** **AV**, ითიმ. გლგ. **უონოჲჲ** **х** ჲობიჲ, **ონოჲჲჲ** (იგონოჲჲჲ) **А**, სუბჲექტ. სტოყ ი. შიკო-რომ **V**, გეონოჲს **х** იონჲ თეჲა ჲობიგჲ, ფუჲი სოჲი კონუნს **V** კოროჲა იშეჲჲ ბყა, სრ. ჲონბდ. რაჲიო ჲოროჲჲ ი დჲჲჲე ჲოროჲჲ **V**, **ონრჲჲ**, **ონრჲჲს**, კასატელნო აორ. დჲა ვიწსკიჲ ჲაჲა რაჲოშლს: იო **Шевки** იი ჲოროი, იი **до-ჲოროი** იწჲ, იო **Кязим-ბею** ესტ, ი თოგჲ იოვ. **ონი**; იბჲექტ. სტოყ ი. **შაჲონოჲჲენ** **х** ჲობლუ, **გაჲონოჲჲენ**, **აჲონოჲჲენ**, **მეგონოჲჲენ** **А**, **გაგონოჲჲენ**, **აგონოჲჲენ**, **მეგონოჲჲენ**, იოშ. იეს. **შაჲონოჲჲეჲჲჲ** **х**, **მეგონოჲჲერეჲჲ** **А**, იოვ. **შაჲონოჲჲეჲტას** **х**, **მეგონოჲჲერეჲტას** **А**, იმ. **ч**.

შაჲონოჲჲეჲტეს, აორ. **შაჲონოჲჲჲჲ** **х**, **მეგონოჲჲჲ** **А**, იმ. **ч**. **შაჲონოჲჲეს**, **მეგონოჲჲეს**, **ბ**. **შაჲონოჲჲასმინონ**, **მეგონოჲჲასერე** (იო **пѣкоторымѣ** **მეგონოჲჲასენ**), იმ. **ч**. **მეგონოჲჲენერე**, აორ. **გაონოჲი** ი იოლჲობილს თებჲ, **тѣ** იოლჲობილჲ მენა, სმ. კორ **б**; — **უონოჲჲერი** **х** ჲობიჲიჲ, **ონოჲჲერი** **А** (იო **R** **ონოჲჲერი** **свѣтой**).

უოჲჲჲ— სმ. **ჲჲ**.

უოჲჲორე **х** თყკა, **ოჲორე** **А**, **ორე** [**<** **ოქორე** **]** **V**, **рх**, **А**, სრ. **ჲიგლი**.

ჲჲ: გე-შოჲჲეს (ჲუი) თეჲეჲჲ ყ მენა (იოტჲ); — **შოჲჲეს** **Вт** იო **А ъ ар**. თეჲეჲჲ ყ მენა, სრ. **ჲუი** **გე-შჲჲ**.

ჲჲა **х** ჲობჲ, **ლჲა** **А**, **კჲა** **V**, **გა** **А** იო **R**. **ჲ** სლყშიო ი კაჲჲ **ჲ**.

ჲჲადი (**ჲგადი**) **х** სყრჲ, **ჲოადი** **Вт** იო **А ъ ар**, **კჲადი** **V**, **ვადი** **А**, სრ. **ჲენიონი**.

ჲჲარი **х**, **კჲარი** **AV** **ვორონა**, იო **А ъ ар**. «**guri**» (ჲური?) **Вт**, **а** იო **R** ი «**ური**», სრ. **ჲური**.

ჲჲაჲი **х** შუაღნიჲა იყიჲა, **V** **კჲაჲი** (ი **А**); — **ჲჲაჲალა** **х** ბოლჲჲჲნი **შულ**. იყიჲა, **გრყჲა**, **V** **კჲაჲალა**; — **ჲჲაჲიონი** სმ. **ჲჲაჲი**.

ჲური: ი. ჲეურაჲჲ **х** კრყჲუ, სერჲჲჲს, რუგაჲუ, აორ. ჲეური, **ბ**. ჲეურიშინონ. სრ. **ბეჲჲ**.

ჲური **х** იაჲაჲიე ჲერნიჲა იტიჲა, იო-ხოჲეი ია **ვორონუ**, იო **კრუიწე** ია, **ური** **V**.

ჲურიშენი **х** ვიიოგრადჲ, **ურშენი** **AV**;—**ჲოლორ-ჲურიშენი** **х** იასლენჲ, **selamen pigum**, ისიჲკა (რასტენიე სჲ ჲერნიჲა იგოდაიი, იე სჲბდოიიჲი, **бука**. **სობაჲი** ვიიოგრადჲ).

ჲუჲი **х** **უჲი** **AV**; ითიმ. გლგ. სჲ როდ. ითიოშ. ი. მე-ბეჲჲჲჲჲ სლყაჲო

его, მეტიუჯამ слушаю тебя; —
უჯელი A (по R უჯელი) горшок,
глиняная утварь (ბუკვ. სუშვომ),

ср. ღერგულა; — «ლეტა-უჯელი» по
R глина; — უჯრონი x სუ უშკამი,
ушастый, უჯრონი AV.

შ.

შაბან ჰელიმი მ. იმია, Шабанъ
и Елимъ.

შათხ: ოშათხუ V, x встряхнуть пыль,
აორ. ღობშათხი.

მ-შაფ: აორ. ქომშალი я развернул, б.
ქომშალამინონ ბი по Аѳар. (это
груз. გა-შლა. აორ. გა-ვშალე); — ი.
მო-ზშალუფ x разстранваю, აორ.
მოფშალი, б. მოფშალამინონ

შაკვა (русс.) шапка; шляпа.

შაქარი см. შექერი.

შაქი см. სუაქი.

შაშ (т. شاشمق): გო-შაშუ V, x впасть
въ безуміе, остолбенѣть, II-я пор.
ი. გობიშაშერ, აორ. გობიშაში. б. გო-
ბიშაშარე.

შა-ჩ см. ჩ 2 (გოშანუ).

შეპი (т. شنب) V, x квасцы.

შერაბი (т.-арб. شراب) рх вино, см.
ღუინი.

შერეპი A большая ложка для чер-
нашя изъ котла.

შექერი (т.-арб. شکر) сахаръ, შაქარი въ
рнѳтѣ, Хрест, А. II, 21,28, если
здѣсь не чтение მუშა ქარი; см.
მ-ცხული; — შექერონი сахарный, сь
сахаромъ.

შვ см. შვ 1 и 2.

1. **შვალ, შოლ:** ოშვალენა A желобъ
(для питья воды изъ родника), по
R ოშშოლინა родникъ.

2. **შვალ** см. შვ 2.

შვან: შური ღობიშვანშა (я слышаль
ღობიშვანში) при каждомъ моемъ
дыханіи.

შვაჯ V: II-я пор. ი. მო-ბიშვაჯამ V
отдыхаю, აორ. მობიშვაჯი, б. მობი-
შვაჯარე; — მოშვაჯინონი бесѣдка
для отдыха у дороги, см. *Изъ по-
нъдки*, стр. 662.

1. **შველ V, შოლ x, V:** ი. ღო-ფშველამ
мочу, ფშოლუფ x, ღოფშოლამ V,
აორ. ღოფშველი, ფშოლი, ღოფშოლი,
б. ღოფშველარე, ფშოლამინონ, ღო-
ფშოლარე. II-ი пор. ღოვიშოლერ x
мокну, ср. ღვარ, შუვ; — შოლერი
x памокшій, влажный.

2. **შველ:** ოშველუ V мѣсить, ი. ფშვე-
ლამ, აორ. ფშველი, б. ფშველარე. ср.
ქიმი.

3. **შველ:** მე-შველუ AV помогать, сь род.
отнѳи. ი. მე-ფუშველამ A помогаю,
მეფუშველ x, ნუშველამ, ნუშველ, ნუ-
შველამს. ნუშველს, აორ. მეფუშველი,
б. მეფუშველარე, მეუშველამინონ.

შვენ см. შონ.

ში: ოშიუ V шумѣть (сь шелестомъ,
про море), ი. შიამს, აორ. შიუ, б.
შიამე.

შიალ: ი. შიალამს V, x шелестить,
ფაფრი შიალამს листья шелестять,
ср. შირალ

შილიღონი (греч. χιλιδόνι) A лас-
точка, შილიღონ ბ (იო ი A), შექ-
ლიღონი მწესამი, ფშირიღონი x,
ფშქირღონი рх, მშქირღონი V, ფშქი-
რიღონი მწესამი, ср. კუღელ-შაკასი.

შილაძა (греч. χιλιάς) тысяча, შილაძა,
ср. ვიო-ოშ.

მილოგოგია (груз. შელოგოგია) ხ
иволга, ср. მა-ლა-ლუც.

შინ: შური მშინა помни мою душу; —
II-я пор. съ род. отнош. გო-გიშინავ
х припоминаю тебя, аор. გოგიშინი,
ბ. გოგიშინაშინონ, გოგიშინარე А,
პანდა ქოგოგიშინარე всегда я буду
помнить о тебѣ, ნა შური მიშინ-
ნარე; объект. строя 3-го спряж.
аор. გომშინუ или ქოგომშინუ
х, А я вспомнилъ; — შინერი х, V
упомянутый, достопамятный, вы-
дающийся; помолвленый или по-
молвленная; — ელა-შინერი х, А
упомянутый.

შინა А волосъ изъ конскаго, равно
бычьяго, хвоста, ср. წარი 1.

შინახ см. ნახ.

- 1. შირ:** п. ფშირაფ х кипячу (вино-
градный сокъ), аор. ღოფშირი, ბ.
ფშირამინონ; — შირა (т.-перс. شیره)
сладкій сокъ винограда, свѣжій
виноградный сокъ, ср. ღოფა.
- 2. შირ:** ფშირაფ х изпашиваю, ღო-ფში-
რამ V, აორ. ღოფშირი, ბ. ფშირამი-
ნონ, ღოფშირარე; — ღომშირუ А у
меня износился.

1. შირა см. შირ 1.

2. შირა (греч. χήρα) AV, х вдова; по-
кинутаая мужемъ.

3. შირა см. ღაჭო.

შირადღ: შირაღავს х (ჭუღაქ) шумитъ
съ шелестомъ (море), ср. ში, შიადღ.

«შირი» см. სკირი.

შირიმი х, V (იხ V რქდო) песокъ (и
рѣчной, и морской), ср. კუმი.

შიშეღი (перс. شيشاک) V, х двух-
лѣтний барашекъ.

შიჭა (т.-арб. شفا) здоровье.

შეგმზე (перс. شكنب, شكم) V кишки,
внутренности.

შ-შეერი А, рх рододендронъ, ფშეერი
V, но и მშეერი; — მშეერ-ღაპი х
ныющеся терновое растеніе, об-
вивающеся около дерева, съ крас-
ными плодами; птицы ихъ ѣдятъ.

შევ: съ род. отнош. п. გე-ვეუშეუშ А
проглатываю, аор. გევეუშევი, ბ. გე-
ვეუშევარე, съ дат. отнош. п. გევე-
შეუშ А поглощаюсь, проваливаюсь,
страд. გევეუშეუმერ х глотаю, გე-
ბოშეუმერ V поглащаюсь, прова-
ливаюсь, аор. გევეშევი, გებოშევი,
ბ. გევეშევარე, გევეშევაშინონ, გებო-
შევარე, II-я пор. страд. п. გებშე-
უშერ V глотаю, аор. გებშევი, ბ.
გებშევარე.

შვიღ х, შვიღ А: ოშვიღუ душить,
топить, ოშვიღუ, III-я пор. п. ვო-
შვიღულუ душу, топлю, ვოშვიღუმ,
აორ. ვოშვიღი, ვოშვიღი, ბ. ვოშვიღ-
ღამინონ, ვოშვიღარე, страд. ვაღ.
II-я пор. პ. ვიშვიღერ задыхаюсь,
топу, ვიშვიღერ, იშვიღარან, აორ. ვი-
შვიღი, ვიშვიღი, ბ. ვიშვიღამინონ,
ვიშვიღარე.

შვიღ см. შვიღ.

შ-შეირი V мелкая птица съ цвѣтною
грудью вродѣ канарейки, მქეირი х.

შკორ AV, **შკირ** х, «ჩქირი» Вt по
Аѳар: п. ზშკორომ V я голодень,
შკორომ, შკორომს, объект. строя
1-е свр. პ. მშქირონს х я голодень,
ქშქირონს, შქირონს, მშქირონან,
ქშქირონან, შქირონან, მქქირონს (у
Аѳар. «ბქქირონს») и т. д., აორ. მშქი-
რონუ, მქქირონუ, 3-ე свр. პ. მამ-
შკორინენ А я голодень, მამშქირო-
ნენ х, აორ. მამშკორინუ, მამშქირონუ,

ბ. მამუქირონამინონ; — მუქორინერი პროგოდავიშიყსა, მუქირონერი.

შეკურ (შეკურ A): III-ყ პორ. ნ. ვოშეკურინინამ A უგაყო, უგროჟაყო, ვოშეკურინინაფ ხ, აორ. ვოშეკურინინი, ბ. ვოშეკურინინარე, ვოშეკურინინამინონ; — **ობჟექტ.** სტოყა 3-გო სპრჟჸ. ნ. მამუქურინენბოყსე, აორ. მამუქურინეუ (A, პოჟალუყ, ი V, ნო იე რხ: მამუქურინი), ბ. მამუქურასერე, მამუქურინინამინონ (ყაშე მუქურამინონ); ი. მამუქურინინ A, პროშ. ნეს. მამუქურინერცუ, აორ. მამუქურინეუ, მამუქურინეს, მუქურინეუ სტარჸ; — შეკურინა V, ხ, რავნო შეკურინა სტარჸ, ბოყსე, შეკურინა; — შეკურინერი ილი მუქურინერი ბოყსე-ვიყ, ტრუსლივიყ; — უნშეკური ბეზ-სტარჸვიყ.

შლეო სმ. ნულეო.

შლოპ: მშლოპუ A შლეპუტყსე ვე ლუჟუ, გრყვ, სტარჸ. II-ყ პორ. ნ. ვიშლოპერ, მშლოპერან, აორ. ვიშლოპი, ბ. ვიშლოპარე.

შლეოთ: III-ყ პორ. ნ. ბოშლეოთინამობორჸნივიყო რხ, აორ. ბოშლეოთინი, ბ. ბოშლეოთინარე, სრ. ნულეო.

შლო სმ. შევლ 1.

შონ A, შევენ ხ, V, A: ი. მებშონემ A ყ ვადეყსე, მეფშვენემ V, A, მეფშვენემფ ხ, სრ. ზე 2; — ნამშვენეუ სომეხე-ვარყსე იო **ობჟექსიე** A სლანბეყ: **ობჟექტ.** სტოყა 3-გო სპრჟჸ. ნ. მე-მამშვენენ, მეგამშვენენ, ნამშვენენ, აორ. მემამშვენეუ, ბ. მემამშვენენარე; — უმეშვენეუ ბეზნადეჟნო; ნეოჟინადინო.

1. **შე:** მშეუ AV, ხ იყე, ი. ფშეუ, ფშეუფ; აორ. ფშეი, შეი, შე, შეეს, ბ. ფშეარე, ფშეამინონ, II-ყ პორ. ბ. «ვი-შეარე» AV იაყსე, იყეყსე; —

შეყერი R **ყინყი**; — მშეონი A (Lamŕo) (ვოდა) დყა იყეყ, იყევეყ.

2. **შე:** მშე A თვარე, მშეალეუ ხ, V, იო A წარ: «მშემალო», «შელო»; «იყე», «იყესი», ი. ფშეუ AV, ფშეუფ ვიჟუ (იოსი), აორ. ფშეი, ბ. ფშეარე, ფშეამინონ; — **მშეალერი** V, ხ სწდლიწე დყა თვარე, თვადიყ სტაპოყ; — «მშეუშეი» იოდლეჸიყ თვარე, დყა თვარე იო A წარ.

შე: მშეუ V მოყნუტყ, ი. ლოფშეუ-გუე რხ მოყ, აორ. ლოფშეუი, ბ. ლოფშეუარე, სტარჸ. II-ყ პორ. ი. ლობიშეერ რხ მოყნუ, აორ. ლობიშეი ი ლობიშეი V, ბ. ლობიშეუარე ი ლობიშეარე, სრ. ღვარ, შევლ 1.

«**შევა** იგურეც» იო A წარ, სმ. მ-ცხელი.

შეში ტრი, სეში, შეე მუე, შეშენერი, მამუმა, Gr., § 34 სლ.

შეშენერ შეშედეყ, Gr., § 34 სლ.

შენ: **ობჟექტ.** სტოყა 1-გო სპრჟჸ. ნ. ქომშენ V, ხ იოყი, პროშ. ნეს. ქომშენცუ, ბ. მშენცასე V, ქომშენცასენ რხ.

შერე: ი. ფშერამ A იაყსე (V იერ: მეჩამს), ფშერაფ ხ ი თ. დ., მშერამ AV იოყარე, II-ყ პორ. ი. ვიშერამ A იოყარე, მშერამს (სობაკა) იწეყ, ბიშერამ V, ვიშერაფ, III-ყ პორ. ი. ვოშერამ დყო ვაიჸნუტყ, იაპრ. თაბაკუ ვიდერჟოყო, ბამშერამ V, იო ვე A ვამშერამ სდუვაო სე იეო (სე დატ. იოწი), IV-ყ პორ. ი. ვოშერამ დყო სობაკე იოყნუტყ სლდე (იო იოწი), ვოშერაფაფ, ბოშერაფამ; სე დატ. იოწი. ვე ხ: ვამშერეფ ვოსპრინიამო ვაიჸ; მშერ. ჟოლორი მშერს ხ სობაკა იწეყ; — შერამ AV ვაიჸ; — შერი დუონენი; დყა-

pie; душа; запах, შური გონცაჲს AV пахнет; — შური пахучий; A коза (слово есть и въ рх, но въ значеніи мяснстый), შური თიკანი козлепокъ.

შუშანი x ძროძე (სრ. გრუზ. შაშვი).

1. **შქა** A ძრესლა, ჩქა V; *მეტაფ.* შქა მეგოცხანე სლომაო თებე ძრესლა (სობუო სე თები სქესე, სოკრუშუ თება), ჩქა მეგოცხანე V, შქა ნუტროსეუ (V ჩქა ნოტროსეუ) ძრესლა ეგო სლომალისე (ოტეცე ილი მათე სკონჩალსე უ ნეგო; ობანკროტილსე).

2. **შქა** სერედნია, შქა-გური x სამაია სერედნია, სრედნე ჟეო ლიბო.

შქელილონი სმ. შილილონი.

შქენ: ოშქენ A სერედნია, სრედნიე, სმ. კითო.

მ-შქერი სმ. მ-შქერი.

ნო-შქერი AV, x უგოლ.

ლე-შქი A (სლყშალსე ი ლეშქი) გუბა, გუბს, სმ. კოლა-კიღერი, სრ. ჩახრი.

შქითი სმ. შქითი.

შქიმი სმ. ჩქიმი.

შქინ სმ. ჩქინ 1.

შქინი სმ. ჩქინი.

შქირ სმ. შკორ.

შქვ: მევაშქვაო ხეა პოხიდაო, ოსტავილაო, მევაშქვამ A, აორ. მევაშქვი, ბ. მევაშქვამინონ, უ A ჩარ. სე სსლყოო ია Bt პრედლოგე ში: შივაშქვაო ი თ.დ., სრ. ჩქვ.

შქუ სმ. ჩქინ 2.

შქუითი სემე, შქუითენერი, შაშქუითა.

გრ., § 34 სლ.

შქუნ სმ. ჩქინ 1.

შქუნი სმ. ჩქინი.

შქურ სმ. შკურ.

შსომი სმ. ჩსომი.

R.

1. **R:** ოჩამეუ x ვორმითე, ნასყშატე, გაარი ფჩამ (ფჩაოუ x) ვასყშაო; — გამ-ოჩამეუ პრედატე, ი. გამახნაოუ x პრედაო, აორ. ქოგამახნი, ნოვ. გამანი, ბ. გამახნამინონ x, გამახნაოუ V; — გეჩამეუ x ბითე, უდარატე; იგრატე შა ტრუბე, ი. გეპნაოუ x, აორ. გეპნი, გეჩე, ნოვ. გეჩი, ბ. გეპნამინონ, გეჩე ი უდარატე თება, ქეფესეოუ გეჩეუ ონე უდარატე, გერ. პობილ მენეა პალკო, ფესეა გეჩამს A (გეჩაფს x) ლეტატე, *სუკა.* ბეტე კრყლყმი, გური გეჩამ A ობრატეშე ვინმანე, უფი გეჩამს V (გეჩაფს) ვე პოტე უდარატე მენეა, პოტეო, უფი გეჩამს A პოტეტე, უფის გეჩალა x პოტეპიე, უფი გეჩეუ V ი ვსოტელე, სრ. გეპო-უფეს, დილო «ლინი» (ჩნაი: უინი; ინი რხ)

გეჩამს (აორ. გეჩეუ) V მიქ ოცენე ხოლოპი (ბყო ხოლოპი), ჟბე ვე x: დიდი უინი შილუნ (სრ. ქ 2); — გელოჩამეუ x, გელოჩაოუ x იგრატე (*სუკა.* ბყო) ია ინსტრუმენტე, აორ. გელოჩანი. ბ. გელოჩამინონ, ცულოში გელოჩამს V იგრატე ია ჰურნე, სრ. ქანდ; IV-ეა იორ. აორ. გელოვოჩამაოუ ი ჰასტანელე ეგო იგრატე, ბ. გელოვოჩამაოუამინონ; — მეჩამეუ x დავატე, ი. მებნაოუ x, აორ. ქომეპნი x, ქომეფნი AV, ნოვ. შეჩი დაი, ბეი (ვე პობოროდოქ = ლიცი), მეპნამინონ x, მეფნაოუ AV, ქომექოტოკო დადნე თება, გეა მეჩამეუ x დატე დოროგო, პუსტითე, ჯეფეპი მოპნი x დაი მიქ ოტვეტე, ლორმოთიქ (ვე სედაქ V, რხ, ვე სამიქე გოროდვოქ ორანგი-ქ x, რხ,

თანგრი-ქ V) შიქა მესას AV, x და დასტე ему Богъ здоровья, ღორმო-თიქ შიქა მექას Богъ დადასტე тебѣ здоровья; — II-я пор. п. ე-ზინამ предаю апаემѣ, проклинаю.

2. **ჩ:** გოშა-ჩუ V, x გოვორნტე безъ смысела пачи пушды, болтать, п. გოშა-ზჩამ, აორ. გოშაზჩი, ბ. გოშაზჩარე.

ჩა см. ცა.

ჩაზლა см. ჩაფულა.

ჩაზრი V губа, губы, ჩაზრი x, рх, ср. ციმიცვირი, ლე-შქი.

ჩაი (т. چای) რჩყა, ср. ლალი.

ჩაირი см. გიბერი-ჩაირი.

ჩაღ: ოჩჩაღუ x კოსიტე, п. ზჩაღუფ, ср. ცაღ и ჭკორ;—ჩაღა: ლაზუციში ჩაღა სუხოი სტებელე კუკურუзы, სჩპო, «ჩაღა სვირდე სჩპა» у Ачар. сь ссылкою на At, гдѣ его однако не знаютъ; — ოჩჩაღუ V ამბარე და სჩპა, ср. ოწულუე подь წუ 1.

ჩამი (т. چام) AV, x სოსა.

ჩამინ: ოჩამინუ A ჩესატე, ჩესატესა, ოჩჩამინუ V, II-я пор. п. ვიჩამინამ A, ზინჩამინამ V, ვინჩამინამ x, აორ. ვიჩამინი A, ზინჩამინი V, ვინჩამინი x;— ობჟექტ. სტოა 3-го სპრ. п. მაჩამინენ, მინჩამინენ ჩესუსე.

1. **ჩამურ:** ოჩამურე x თო ჯე, ჭტო ვე A მანგან; ოჩჩამურე рх, ოჩამრე A კამენოე ოსტრონოე კორыто, ზარытоე ვე ზემლუე и დოვოლნო ვысоко выдѣющееся надъ нею; ზჩვე узкѣй, ვე კორონუ ოდავო ვჩოდитѣ გოლოა მოლოტიკი. ვე ნეგო ბროსაოტე კუკურუზინე ნოჩატეი და ვეჩინავინა ზერეწ მოლოტიკოე, ნაზივამოე მანგან [ср. гур. ჩამური].

2. **ჩამური** (т. چامور) A გრიზე, ср. ცა-ლაზი, ცოლოფი.

ჩან: ოჩანუ A უროდიტესა (о плодахъ), ურძენი ვარ ჩანს x ვინოგრადა იწტე (иწტე его урожая), ურძენი ვარ ჩანს V, ურძენი ვა ნჩას; — აორ. გოფჩინი я პრეპრინა (придѣлалъ вѣ рядѣ, пришилъ);—სტად. II-я пор. п. იჩანენ როდიტესა, რატეტე, ღიჩანუ ნაჩალოსე ცვტენიე (плодоваго дерева);—აორ. მე-ზინჩინი я ვერაстилъ себѣ (крыльѣ).

ჩარზი см. ჩაზრი.

ჩაფა x, рх მოყა, ср. თოზი.

ჩაფუცი A მალეპეა კორვინი სე რუჩოე. სლოვო ზნაოტე ლიშე ვე იწკორორეხ სეზენიეხ.

ჩაფულა x ლატი, ჩაზლა AV (V თაკე и ქალამანი), ვე x, рх ვჩრჩიე: ჩაფულა «ჩუსტი» (груз. წულა), ა ქალამანი ლატი; — ჩაფულა A კოჯანი «ჩუსტი» სე პოდოშვოე, ნადზ-ვაემეა პოვერეხ მესცი, см. მესცი. ср. წულა.

ჩაქი (т. چاق) x სკლადნი პოჯე.

ჩაჩხა см. პაზავინა დნეი ნედზლი подь ლა.

ო-ნ-ჩახულე V, x გლინიანი სოსუდე და რეგოვლენია «არინი» სო ვესმი პრეპრეპრეტეი, см. ღერგი, მეაფერი დოლოზუმან, არინი იქოშან ოჩჩახულეოე სლივაოტე კვსლოე მოლოე и (пзъ остатка) дѣлаоტე пахтанье ვე გლინიანომ სოსუდე «იჩა-ხულე».

ჩე см. ქჩე.

ჩეოინი (т. چتئين) ტრუძინი, ონაჩინი.

ჩელამურე x სლეა, სლემე, ჩილამზრე V, ჩილამზრი AV, ჩილამზი A, ჩილამრე рх, იო Ачар. ვე A: ჩილამი; თოლიშ- или თოლი-ჩილამზრე, თავჯე თოლიშ- или თოლი-ჩილამზრი V სლეა (букв. слеза глаза), თოლიშ-

или толои-ჩილაშირე х, толоиშ-ჩე-
ლაშირე, также толои-ჩელაშირე х,
толои-ჩილაში А; — ჩელაშირანი х
слезливый, ჩილაშბრონი V. ჩილაში
вызвал у Ф.-эфенди недоумѣние;
когда же я назвалъ толои-ჩილაში,
онъ его призналъ какъ знакомое
слово, но въ значеніи глаznego
гноя, потому въ значеніи глаznego
гноя указалъ шибиди, а ჩილაში —
въ значеніи слезы. Шевчи Дж.
сразу далъ форму ჩილაშბრი.

ჩელოტი х плетенка, навкладываемая
сверху на балки «опшоня» или
«оцхопэ» въ лазскомъ домѣ, ჩელოტი
А, ср. ცელა შ, ონ-ცხონი.

ჩეპკენი (т. چيپکن) верхняя куртка
до чреселъ съ откидными рукавами;
теперь ея не носятъ.

ჩერგა (т. چرچا шатеръ?): აშმაგაში
ჩერგა სწვთა დია ლილი იარება, ср.
თენთა, შოსა.

ჩექმეჯე (т. چكمچه) комодъ.

ჩეჩხური А горячка, лихорадка, ჩხე
х, V.

ჩვ см. ჩვ.

1. **ჩით**: ოჩითუ А, п. ფჩითურ ოსვობჟ-
დაუს; — აორ. გამა-ფჩითი А я
освободилъ; — п. ღო-ფჩითამ AV,
ღო-ფჩითურ х кончаю, ოსვობჟ-
დაუს, აორ. ღოფჩითი, ღოჩითუ
освободился, კონჩილსა, ნ. ღოფჩი-
თარე V, ღოფჩითამინონ ხ.

2. **ჩით**: ოჩითუ, п. ფჩითუფ х рублю, აორ.
ღოფჩითი, ღოჩითუ ონ რასკოლოლ,
ნ. ფჩითამინონ, ღოშკა ფჩითუფ რუბლუ
дрова.

ჩილაში см. ჩელაშირე.

ჩილაშბრი см. ჩელაშირე.

ჩილი жена; — отым. глаг. II пор. п.

ღო-ვიჩილამ А женюсь, ღოზიჩილამ V,
страд. п. ვიჩილერ х, აორ. ღოვიჩილი,
пов. იჩილი, ნ. ვიჩილარე А, ვიჩილამი-
ნონ ხ; — ოჩილუში ბერე გიეონუნ х
у тебя сынъ—женыхъ (ხუკა. [არქ-
ლიშ] დია ვენიტხბი ილი კოტორუ
პორა ვენიტხსა), ოჩილუში ვუქთი
გილუნი ვრემა ილი თებ ვენიტხსა?—
пов. ღო-შოჩილი ვენი მენა; —
ჩილერი ვენათყმ, სრ. გამა-თქუერი
(подъ ცკ 1), также გამა-თქუერი (подъ
თხვ) ი ქომოკერი; — უჩილუ ვე-
ნათყმ.

ჩილივა-ჯოხი груз. см. წუკალი.

ჩიმი см. ქიმი.

ჩიშპირი (т. چمشير) самшитъ, назв.
дерева, ჩიშპირი. Бить можетъ, отъ
этого слова — ოჩემჩირე ოჩემ-
ჩირე, названіе мѣстечка, სრ.
შ-ჩირე.

ჩინ: ოჩინუ AV, х звать, бить звачо-
мимъ, II-я пор. п. ვიჩინამ А, ზიჩი-
ნამ V, ვიჩინავ х, აორ. ვიჩინი, пов.
იჩინი, ნ. ვიჩინარე, ვიჩინამინონ: —
ჩინაფერი AV ვიჩინამი, ჩინაფერი
х, სრ. ვნ-აფერი.

ჩინ (შ-ჩინ): სრ. ოთპო. п. უმჩინ-
ნამ AV ვიჩინავ, ვიჩინავ, აორ.
ღო-უმჩინი, ნ. უმჩინარე: — п. ვენდა-
უმჩინავ х, აორ. ვენდა-უმჩინი. ნ. ვენ-
და-უმჩინამინონ; у А чар, ვიჩინა-
ვარა, ვიჩინავ ვიჩინავ სრ. ოთპო.
შ-ჩინ, ვიჩინავ, ვიჩინავ, ვიჩინავ.

ჩინარი (т.-перс. کنار) берегъ, см.
აკრა.

ჩინდ: ოჩინდუ А чихать, ობъект.
სრ. ვ-გო სრ. პ. შ-ჩინდუ А
чихаю, აჩინდურან, შ-ჩინდინენ х, V,
აორ. შ-ჩინდუ. შ-ჩინდინუ, შ-ჩინდ-

სერე. მაინდანენე(-ენ), მაინდინამი-
ნონ, მაინდინასე.

ჩინჩინა x, V, равно ჩინჩინი, на-
звание крупной птицы, ср. მა-პა-
ტული; по Шевки-Козьмѣ Кадіа-
швилл: ჩიმჩინე x, px, ср. მა-ჟაჟღე.

ჩირ см. ჩუბი.

მ-ჩირე широкий; будто отсюда назва-
ние мѣстечка Очемчирь: «უჩა-მჩირე»
чёрно-широкий, ср. ჩიმშირი.

ჩირეზ-აჲ, resp. ჩირეზ-აი см. თუთ.

ჩირი по R, **მჩირი** A воскъ. R сои-
ставляетъ съ греч. χηρίον, но если
врпять отождествленіе, нѣтъ на-
добности свѣдѣть признаніемъ
ѳанскаго слова заимствованнымъ:
ჩირი čir-i (< *čwir-i) — тубал-кайн-
ская форма яфетическаго слова,
картская его форма — ცვილი čvil-i.

ჩიქარი V, x доброе дѣло, ср. კალუღი,
воздаяніе благое, выгода, თი ჩი-
მში ჩიქარი.

ჩიქი x название крупной птицы, кри-
чашей «чхир-чхир», მ-ჩიქი px
(فرعون قوشى, ср. ჩიხილი); — ჩიქი
შირა см. ლაქო.

ჩიჩეღი (т. چچک) цвѣтокъ, ср. ღაღალი.

ჩიჩი x моль, у А'чар. приведена
форма „či“ насекомое; червякъ
(арм. či [т. е. ԿԻ])“; п арм. ԿԻ,
песомѣипо, яфетическаго проис-
хождения, съ нимъ родственно
карт. čia, čiač'u червь, гады, но
эквивалентъ нашего ѳанскаго слова
въ армянскомъ — *սից* моль, ср.
წიწი 1.

ჩიჩუ см. ჩუბუ.

ჩინჩილი V мелкое пернатое тем-
наго цвѣта, бываетъ въ дубѣ, стре-
вочетъ, ср. ჩიქი.

ჩღონა см. ქაონა.

ჩოზანი см. ჭკეში.

ჩოდ: III-я пор. п. ღოვოჩოღინამ A опо-
раживаю, трачу, кончаю, ზოჩოღი-
ნამ V, გზა ღოზოჩოღინამ, ვოჩოღინამ
x, აორ. ღოვოჩოღინი A, ვოჩოღინი x,
ბ. ვოჩოღინარე A, ვოჩოღინამინონ; —
მო-ჩოღინე A опоравливать, в. მო-
ვოჩოღინამ.

ჩოღი (т. چوچ) пустошь) V, x бо-
лотное мѣсто.

ჩომენა V глуповатый.

ჩონჩი V листья, облегающая куку-
рузный початокъ, ჩონჩილა A; —
ჩონჩონი въ листья початка.

ჩორზა (т. چورچ) супъ.

ჩოღენი см. ჩუკენი.

ჩოშელი название рыбы.

ჩოჩოქა A грива, ცხენის ჩოჩოქა
грива лошади, V хохоль, ჩოჩოქა x,
ср. კუკუჭ.

ჩოსა AV верхняя куртка, обыкно-
венно изъ шерсти, მჩოსა x, px.

1. ჩზ: съ род. отнош. п. ვრუმ A, ვრუ-
მერ x толкаю, гоню, спровоживаю,
ბრუმერ V, რუმერ, რუმერს, აორ.
ვრვი A, x, ბრვი V, ბ. ვრვარე A,
ბრვარე V, ვრვამინონ; — მენლა-ვრ-
რუმერ x туда погоняю, доставляю,
მენლა-რუმერ (2-е лицо), აორ. მენლა-
ვრვი, ბ. მენლავერვამინონ . A'чар.
основа звучитъ «čr» съ ссылкой
на Bt.

2. ჩზ: п. ფრუმერ падѣюсь, увѣренъ, ср.
შონ; у А'чар. «či» ждать.

ჩუკენი x котель (по А'чар. «chaudron en fer»), ჩოღენი V.

ჩუბი x, px, **ჩირ** A: ომჩირე V, ონ-
ჩირე A плавать, п. ვინჩირი или
ვომჩირი x, ზომჩირი px, ვინჩირ A,

ბინჩვირამ V, აორ. ღოვინჩვირი x, ღობინჩვირი px, ბინჩვირი V, ღევიჩვირი A, პოვ. იჩვირი, ნ. ვინჩვირამინონ x, ვინჩვირარე A, ბინჩვირარე V.

რულოთ AV, შლოთ x, px, V: ოჩულოთონუ AV избавлять, спасать, ოშლოთონუ x, px, V, III-я пор. н. ვოჩულოთინამ A, ბოჩულოთინამ V, ვოშლოთინაფ x, ბოშლოთინამ px, ღობოშლოთინამ V, აორ. ვოჩულოთინი, ბოჩულოთინი, ვოშლოთინი, ბოშლოთინი, ღობოშლოთინი, ნ. ვოჩულოთინარე, ბოჩულოთინარე, ვოშლოთინამინონ, ბოშლოთინარე, ღობოშლოთინარე, სრ. შლოთ.

მ-რუშაღუ см. სერო.

რუნქი (т.-перс. *راند*) такъ какъ, რუნქი Bt по Ачар.

რური AV vulva.

რურუნა x, px V тешый, см. შოლაп. ცუცა.

რურქუ [я слышалъ собственно руркву] V мягкій, пѣжый, x, px ჩიქუ.

რქა см. უქა 1.

ნო-მ-რქა V пещель, ნომრქვა x.

რქარ въ выраженіи: ჩქარ ვა რენ ძღ ჩქარ ვარ V ничего пѣтъ; у Ачар. ჩქარვა сь сылкою на Bt со значеніемъ пнвогда.

რქვ см. ჩქვ.

რქვა см. ჩქვა.

რქიმი x, V мой, უქიმი A, ჩქიმი რე принадлежить мѣ, *бука*. [это] — мое; — ჩქიმეპურა x, px, V по моему.

- 1. ჩქინ:** ოჩქინუ px звать, слышать, внимать, ოშქინუ A, ოჩქინაფუ x звать, *собств.* давать звать, н. მიჩქინ x, გიჩქინ, უჩქინ, მიშქუნ A (по слышу и მიშქუნ), გიშქუნ, უშქუნ, прош. пес. მიჩქიტუ x; — IV-я пор. აორ. გოჩქინაფი я тебѣ сообщилъ.

2. ჩქინ [*ჩქუნ*] x мы, უქუ A, ჩქუ V, ჩქუნ px.

ჩქინი x [*ჩქუნი*] нашъ, უქუნი *пн* უქინი A, ჩქუნი V.

«**ჩქირ**» см. უკორ.

მ-ჩქირი x сьворецъ, სრ. სურიკი, მ-უკირი.

ჩქვ x, უქვ AV: н. ვოჩქუმერ я посылаю; провожаю, сироваживаю, აორ. ვოჩქვი x, ვოშქვი AV, ნ. ვოშქვარე, ვოჩქვამინონ, გოშქვარე я послѣдую за тобою, სრ. უქვ 1.

ჩქუ см. ჩქინ.

ჩქვა, а также ჩქვა x, V другой, остальпой, ჩქვა მუ გინონან ოტი (||ქი) მოგელა чего еще хочешь, чтобы я принесъ тебѣ (вамъ), x; въ V лишь არ ჩქვა *пн* ა ჩქვა еще разъ, хотя въ стихахъ встрѣчается (*Хрест.*, A. II, 19,51) и самостоятельно ჩქვა.

ჩქუნ см. ჩქინ.

1. რხ: испражняться, *п.* ვიჩხერ x, აორ. ვიჩხი, ნ. ვიჩხამინონ.

2. რხ: ოჩხუ мыть AV, x, *п.* ფჩხუმ, აორ. ღოფჩხი, ნ. ფჩხარე, ფჩხამინონ, *по* კორიუ ორქვა = *карт. რქვა*, т. е. რეცხა стирать, სრ. ბონ.

რხა см. ღლა.

მა-რხა V, x желобокъ (у источникъ).

ო-ნ-რხაკაღე A шесть для сбиванія ორქვა, ოჩხალე px, სრ. პეჩქვა.

ო-ნ-რხაღუ A, x сбиваніе шестомъ или собираніе грецкаго ორქვა, см. ო-ნ-რხაკაღე.

რხამი x ядъ.

ო-რხაპულე px, V крапива, სრ. ღიჭკიჯი, ცუტუჯი.

რხე см. ჩეჩხური.

ო-რხე ножны, ხამი (V ხამიშ) ოჩხე.

რხვარი A, x, მჩხვარი A ხლებное расте-

pie; изготовляемый из него хлѣбъ (собств. каша) — ღომუ A, x, ღომი A; въ Ламго 80-ти лѣтній старикъ меня увѣрялъ, что მხვარი и ღომი (sic) — одно и тоже, по ღომი моль тур. слово. По названію это — гур. ღომი видъ пшена.

ჩხვათა (ჩხუათა) AV жаркій, теплый (про воздухъ, погоду), ჰვა (ცარონი рх) ჩხვათა ონ (რენ რх) погода жаркая, жарко, ჩხოთა (занисано у мевი и ჩხოპა) x, ცარონი ჩხოთა რენ жарко, ср. ტუცა.

ჩხვინ см. ჩხუნ.

ჩხვინდი x ность, ჩხინდი AV. У Ачар. приводится форма ჩხვინჯი, архапческая, но я не слышалъ ея; კვინიშ (კინნიში) ჩხვინდი x клювъ, კინიშ ჩხინდი V, კინჩი-ჩხინდი A; — უჩხინდე безносый.

ჩხომი AV, x рыба, ჩხომიშ შარქვალი икра, A и უხომი; см. კოპჭა.

ჩხოთა см. ჩხვათა.

ჩხორო девять, «ჩხოლო» по P, «ვეღო ჩხორო» по Ачар. двадцать

девять; ჩხორო მუშ, ჩხორონერი, მანჩხორო, Gr., § 34 сл.

ო-ჩხოცადე V, x доска съ зубцами для расчесыванія «სულგერი» конопли; — ი. ჰჩხოცუმ расчесываю пити конопли, аор. ჰჩხოცი, ბ. ჰჩხოცარე.

ჩხუ A толстый, მჩხუ x, V, но ი A, თი-მჩხუ важный, знатный, თოლი-მჩხუ V съ широкими глазами, съ шпювыми петлями (ო სჭტი), თოლი-მჩხუ ურძენი випоградъ съ крупными ягодами, თოლი-მჩხუშ უურძენი x.

ჩხუნ: ოჩხუნუ ი ოჩხუნუ A, II-я пор. ი. ვინჩხუნამ A მიწ жарко, გრქუსე, аор. ვინჩხუნი, ბ. ვინჩხუნარე, III-я пор. ი. ვონჩხუნამ A согрѣваю, ვომჩხვინავ x, ზომჩხვინამ V, аор. ვონჩხუნი A, ვონჩხვინი x, ზომჩხვინი V, ბ. ვონჩხუნარე A, ვომჩხვინამინონ x, ზომჩხვინარე, დემირი ზომჩხვინამ V раскалю желѣзо.

ჩხური AV по R овца (теперь въ A კოინი), მჩხური x.

6.

ცა nebo; изъ цѣлаго ряда будто бы діалектическихъ разновидностей этого слова, собранныхъ у Ачаряпа («са», «заа», «за», «ка», «са») первая («са») представила бы настоящую чанскую, вообще тубалкапскую форму, если читать ее ჩა, что и приводитъ особо Ачар. съ ссылкой на Vt, на основани одного Ег., но такая форма неизвестна и малодостовѣрному Ег. (182), да и მიწ ее не пришлось пи-

гдѣ слышать самостоятельно, въ составѣ же ჩანსა четвергъ она сохранилась вездѣ; — ცაშ ოცკაფუ რხ радуга (ჩარტ. ცის სარტეფელი), ცა-ოცკაფუ V, ცაორცაფო A (ср. რუნცი).

1. **ცად** смотрѣть, ოცადე. I-я пор. ი. ჰცადეშ смотрю, ცადუმან (ხო ი ცადომან) V пробую (ვეც), ჰცადეფუ x, аор. ჰცადი, ბ. ჰცადარე, ჰცადამინონ, II-я пор. ი. ვიცადეფუ x я смотрю для себя, у себя, аор. ვიცადი, ბ. ვიცადამინონ.

2. **«ცად** записаться, работать» по Ачаряну, судя по имени дѣйствія ცადინუ, названнаго Ачаряномъ «cond.», записаго со словъ лаза, подвергшагося грузинскому илїанїю, какъ указываетъ и его помятка «Вт». Формы, приводимыя у него: «и. ვიცაღბ, аор. ვიცადი, б. ვიცაღმინონ».

ცად: ოცალუ А очинить; носить (დრეზანოუ), аор. დომცალი, ср. ჩალ и ქკორ.

ცანა А мелкая итчка: красношейка.

ცანცა V корзина для собираяия винограда и другихъ плодовъ, отличная отъ გუდელო; дѣлается она изъ «ცულტუ» каштановаго дерева, а также изъ лубка черешни.

ცარა х, V грубая, бесплодная земля, ср. გა-ხადერი.

1. **ცაღა** или **ქერცაღა** х ворочка на раян; чешуя.

2. **ცაღა** V бѣлокъ (яйца), ცილი х (въ груз. ცილი желтокъ).

3. **ცაღა** V плетенка, накладываемая сверху на балочный потолокъ въ лазскомъ домѣ, ср. ჩეღტი.

ცვ: გონცვერი х ясный.

ციგ: ოციგუ, ი. ზციგუჟ ხ დრძვაო, დრძვაო, დრძვაო, აორ. ზციგი, ბ. ზციგამინონ, სრ. ცონ;—მ-ციგურა ხ რაწენი სჳ დრძვაო დოღაქამ, დრძვაოქამი კჳ დრძვაო (ხუკი. ვაჯივადრძვაოქამი ვჳ დრძვაო).

ციგარა папироса.

მ-ციღა (груз. ციღა) х пядь, пядевъ.

ციღ см. წიღ.

ციღი см. ცეღა 2.

ნო-ცინქცაღე или **ნოცინცაღე** х пскра, ср. წიღილი и მ-წკა.

ცირ см. ცორ.

ცირასქუა (მინგრ., სრ. გრუჳ. ქალი-შვილი) дочка Р.

ციფრი см. წიფური.

ციქა А, по Ачар. и Вт, мало, «სიქა» R, მციქა V, х (იჳ ხ დრძვაო ქიქა), მციქა ქალი და ყვადი დომდი х დრძვაო მრძ ნემოღი ხ სჳ, ციქა ლაზური მიჩინ ხ ჳაო ნემოღი ნო-ლასკი (ნო-ჩაღსი); — «არციქა (Вт)» по Ачар. ნემოღი (იჳ რეუ), არ-მციქა х, ა-მციქა AV, «მსიქა» A:— ციქობა დოდრძვაო, დოდრძვაო.

ციცი V (არმ. ԲԻԲ) სჳსი, ვჳ ხ იწჳ, ნო დრძვაოქამი, სრ. ზუმი: — ციცი-ლი id.

ციში (გრუჳ.) ხ ტჳსო, სრ. ჳიში.

ციონ: ოციონუ AV, х, ი. ფციონუ, ზციონუ დრძვაო (გრუჳ. განწონავ); დრძვაო (თაბაქ), აორ. ფციონი, ზციონი, ბ. ფციონარე, ზციონინონ:— III-я დრ. ი. დოციონამ A, აორ. დოციონი, ბ. დოციონარე, ჳალუ დოციონი დ ვადრძვაო იწი დ ვიწი კლიჳ, ქეციონი ვბეი ვჳ დრძვაო: — ი. მეციონამ, აორ. მეციონი, ბ. მეციონარე, დეჳმი მეციონი დ დრძვაო ვჳ დრძვაო დოღე, სჳ მეციონი სუჳ მრძ ვჳ რუჳ, სრ. ციგ.

ცორ AV, **ცირ** х: ზცორუჳ V დრძვაო დრძვაო სიღო, ზცირუჳ ხ; — ონ-ცორო AV სიღო, ონცირუ ჳ.

ცული А, х დრძვაო, დრძვაო, მცული AV ი ლეჳ, მცული ზციონი დრძვაო დრძვაო; — ცულა ლეჳ, დრძვაო, მცულა V.

ცულტუ V დრძვაო დრძვაო დრძვაო (ნე სმრძვაო სჳ მცეცი), დრძვაო მსულუ V, სრ. ქერქი.

ცუნცუღერი x рѣзвый (про дѣтей).

Слово было истолковано вѣсовѣмъ иено, и тогда мнѣ его объяснили другимъ хопскимъ же выраженіемъ: ელა-მ-წკვერი.

მ-ცქა x улей въ двѣ створы, въ двѣ половины; если въ одно дерево, то — კავრანი.

ცქაპი рх, V западня, сплехи.

ელა-მ-ცქვერი см. ელა-მ-წკვერი.

ცქიალი x ვიწკ სვ სერებრიანი პუგოკანი, დადნითა ნა ნიშიეი სტოროფი რუკა ნენსკაი პლათა დო ლექთა, სრ. კუმბი.

ცქიმუტი см. ცქირმუნცური.

ნო-ცქიპაღე рх щепки отъ работы плотника, ნო-ცქიპოღე V въ частности и «щепка» для чистки зубовъ.

ცქირმუნცური рх башмала (плодъ), ვიზილიპიე, ცქიმუტი V, ცხიმუნცური x, სკილიმუნცური A, а также სკირმუტი, безъ ნ передъ ც, какъ въ ცქიმუტი V, но это, очевидно, лишь диалектическія особенности.

ცქვ см. მ-სქვ 2.

ცხ см. ძღ.

მ-ცხადე x, V ძაყუ.

ცხანაკო см. კაცხანაკო.

ცხაპ: ნ. გომცხაპუ x, აორ. გომცხაპი, გონცხაპი, გონცხაპუ. ნ. გომცხაპ-მინონ, კონიქ ცქეპი გონცხაპუ ძეღვებე содралъ лубокъ.

მ-ცხემზრი სრ. ცხემური.

ცხემური x, рх გრან, მცხემზრი A.

ცხენი лошади. ცხენი-ბუცხა или ცხენი ბუცხა A копыто, ცხენი მონთა A жеребенокъ, ცხენი მონთა V.

ცხერ x: II-я нор. ნ. ვიცხერაუ или ვიცხერუფ x беру въ долгъ, აორ. ვიცხერი, ნ. ვიცხერამინონ.

ცხიკი x хворость.

ცხიმუნცური см. ცქირმუნცური.

ღი-ცხირი x, VA кровь, но и ღინცხირი AV, x; ღინცხირი ექოფუმუ x пустить кровь, ღინცხირი ექოფოსერე სუქა-მიშკუნ A я знаю мѣсто, гдѣ можно пустить кровь.

მ-ცხოდარი кровать b по словамъ A Лиренца, но и по справкѣ Ф.-бея, лазы отвѣтили, что это «ცხცრე-ვანლი» (sic), т. е. опять таки кровать, собственно носилки (г.-перс.

تختروان).

ცხონი V, x яство вродѣ сыра: его готовятъ съ яйцами изъ трехдневнаго молока, какъ въ x въ доволненіе пояснили, «отъ коровы при молодомъ теленкѣ».

ო-ნ-ცხონი A потолокъ изъ балоеъ, не сбитыхъ вмѣстѣ (груз. სვგენი), ოცხონე x, სრ. ოცხონღურე, ქერი;— ონ-ცხონღურე A «такъ, кажется, называется плетенка (ღობერი), накладываемая сверху на потолокъ «ოიქონი» въ лазскомъ домѣ», объяснили мнѣ въ A сначала. При дальнѣйшихъ справкахъ Ф.-бей сообщилъ, что эта плетенка называется ჩელთი (см. ჩელტი, ცელა მ), а ოცხონღურე тоже, что ოცხონი.

ცხოტ: ოცხოტუ A, ნ. ქაფი ცხოტუმს სრываетъ голову хамсы, ქაფი ცხოტუფს x.

ო-ცხოტეი x, рх გრებოქი, A ოცხოტეი, ოცხეტეი V.

ცხუკუმბი (< ცხული კუმბი) растение: კრესსი или сердечникъ, სრ. ცხუკუმბი.

ცხუკუმბი см. მ-ცხულ კუმბი.

ცხული A, «В!» გრუშა, მცხული AV,

х, აჭარა-მცხელი А айарская груша: еще названия сортовъ груши въ Внѣ: მცხელ ზადი «груша-старушка», изъ нея готовятъ хорошии бекмезъ, მცხელ გვერდანი сочная, кислая груша, მცხელ კარაზურუნ «чернополая» груша, средней величины, зимняя (созрѣваетъ послѣ сбора), მცხელ კოჭალი мелкая груша, მცხელ შალაღურე желтая, ароматная груша, მცხელ-ოკა «трехфунтовая» груша, крупная, მცხელ ცუცული изъ лѣтнихъ сортовъ груши, მცხელ ქუბორი изъ зимнихъ сортовъ груши, მცხელ ჯუმორი «груша-уксусъ», сочная, кислая груша, изъ нея готовятъ отличнии бекмезъ, въ Хопз: თავრეჯული მცხელი

таврвзская груша, მცხელ კალასპი (მცხელ კაში V) зеленая, стебелекъ толстый, загнутый, მცხელ კვანცა сортъ крупной груши, მცხელ კვიზი желтая, продолговатая, сочная груша, по меньше «груша-золота», მცხელ მეტაქსი «шелковая» груша, მცხელ ოქრო «груша-золото», желтая груша, მცხელ შექერი сахарная груша, მცხელ შუკა груша-тыква или груша-огурецъ, см. შუკა.

მ-ცხელ-კუბური х, рх пастбище въ ушельт, V, х: ცხუკუმბრი, ცხუკუმბრი, ср. ცხუკუმბი.

მე-ცხური А суставы, მემცხური V, მე-მცხვერი х, рх; х также: перевязанная веревка.

- ჰ.

ჰ: н. გე-ბმურ А валяюсь, лежу, გე-ბმირ х, рх, V, გეპურ, გეპირ, გეპუნ, გეპინ. გეპურან, ნ. გეპურტარე А, გე-ბმირტარე рх, V, გეპურტარე, გეპურტარე; — გაუპინ у него находится; — ვარ გეწეპინინ იქნე у меня поддержки, опоры; — ეწე-გინინ поды тобою валяется; — მე-გინინ протянуть тобою, перекинуть тобою (мостъ); — ნუპინ находится у него.

ჰანკალი см. ზანკალი.

ჰარო плетеная кѣтка для птицъ, nichet по Ачар. сь ссылкой на Вt) (груз. პარი).

ჰგიფ: ონბგიფუ х палить, наполнить, н. ჰბგიფუფ, აორ. ჰბგიფი, ნ. ჰბგიფამინონ.

1. **ჰგვ:** н. ჰბგუმ AV пспражняюсь,

ბბგუფ х, აორ. ჰბგუი, ქილობგუი, ნ. ჰბგუარე AV, ღობგუამინონ.

2. **«ჰგვ»** см. მ-პგულ.

მ-პგულ: страд. н. მპგულენ растеть, прорастаетъ, пробивается, აორ. მპგულე, ნ. მპგულსერე, въ V также понимаютъ, по говорить предпочитаютъ: н. აულენ (ფილისი), აორ. ესტუ, ნ. ესტასე, какъ въ х, гдѣ, однако, ნ. ესტასუნონ; — მპგულა А стволъ кукурузы (до сбора) или, повидимому, ვწრბე, какъ объяснили также, სწბჟე - выросшии стволъ кукурузы, ფილისი V. Агнинское слово მპგულა напрашивалось бы на сближение съ [корнемъ ჰგვ>] «ზგი», если бы онъ существовалъ; «ზგი» приводится у Ачар. со значеніемъ «расти» (о деревѣ) съ ссыл-

кою на Вt, по Аchar. «žgudu» [аор. შგუდუ] принявъ за прош. несов. и тому же сомнительному корню «žgu» присвоилъ имя дѣйствія глагола «кормить», собственно «насыщать» (см. ძღ) въ искаженной передачѣ Ег. 485—dzguta = Аchar. žguta [груз. ძღმა].

ქემური V большая горнаямышь, ქემურური რხ, х, ср. შან-წეფურა.

ქერგუ V (-რხ) пень, пегодная часть дерева.

ძი V, х « жало » пчелы.

გეძი AV орѣхъ, А и ნეზი. х ნეძი внутренняя мяквяя съѣдобная часть орѣха, ср. კაკალი.

ძიკვა см. ^ა კა.

ძიმიდი A гной въ глазу, глазной гной, ср. ჩელამურე. წამი 2.

1. **ძინ:** მო-ნ-ძინუ увеличивать, прибавлять, н. მოგუნძინამ AV, მუნძინამ. მუნძინამს, მოგუნძინაფ х, аор. მოგუნძინი, მუნძინი, მუნძინუ, ნ. მოგუნძინარე, მუნძინარე, მუნძინაფრე, შოგუნძინამინონ, მუნძინაგინონ, მუნძინასუნონ, съ род. отнош. მომინძინამ, მომინძინამს, მოგინძინამ, მოგინძინამს н т. д., II-я пор. н. მოგინძინამ.

2. **ძინ** см. წინ 1.

3. **ძინ** см. ძ.

ძირ: ოძირუ видѣть, смотрѣть; находить, н. ჰძირამ AV вижу, ჰძირაფ х, аор. ჰძირი, ქოძირი (ქომძირი ты меня увидѣлъ), ნ. ჰძირარე, ჰძირამინონ; — II-я пор. аор. ჰძირით по-видались; — объект. строя 3-го спряж. н. მაძირენ могу видѣть.

ძიც см. ზიცა.

ძიქვა см. ზიქვა.

ძიც х, ღიც AV: ოძიცნუ х, V смѣяться, ოღიცნუ A, I-я пор. н. ჰღიცამ A смѣюсь, аор. ჰღიცი, ნ. ჰღიცარე, II-я пор. н. ჰიძიცამ V смѣюсь, ვიძიცაფ х, аор. ჰიძიცი V, ვიძიცი х, ნ. ჰიძიცარე V, ვიძიცამინონ х, კონიკალა ოძიცნუ ონგლორე რენ смѣяться при [чужомъ] человѣкъ — срамъ.

ძღ: ოძღუ, ძღუ насыщаться, пахдаться, II-я пор. н. ვიძღერ A, ჰიძღერ V, аор. ვიძღი, იო Аchar. ღო-ვიცი, ნ. ვიძღარე, III-я пор. н. ვიძღამ насыщаю, аор. ვიძღი, ნ. ვიძღარე, IV-я пор. ოძღაფუ заставлятъ насыщать, н. ვიძღაფამ заставляю его насыщать, аор. ვიძღაფი, ნ. ვიძღაფარე; — ძღერი AV, х сѣтый, ძღელი х; ძღაფერი AV насыщенный.

ძღაბულერი (нѣкоторые: ძღამბულერი) V, х рябой (отъ осы).

ძღებუ V дѣтская игра въ пять ватмешковъ, ср. წიკვაბი.

წ.

1. **წ** см. წკ.

2. **წ:** ოკო-ნ წუ A одивъ къ другому подошель (по цвѣту, характеру и т. п.).

წა: წალე AV внизу, внизу; — წალენი нижній.

წათხ х солить: ოწათხუ, н. ჰწათხუფ, аор. ღო-წათხი. ნ. ჰწათხამინონ, ср. წუთხ.

მო-ნ-წალერი A чвавшийся, пѣжашійся, ср. ელა-მ-წკვერი.

1. **წამი A** (въ самомъ городѣ Atinქ) ремешъ для связыванія палокъ ар-ма, ср. ზეველე.

2. **წამი** гной въ глазахъ: წამიარი A гнойный, ср. ძიმიდი.

წამწამი см. კამწამი.

წიკვა см. წიკა.

წიკვაბი А пять круглых камешков или дѣтская игра въ нихъ: въ эту игру обыкновенно играютъ дѣвочки, рѣдко мальчиш, ср. ჰაპულიში, ქუარი, ძღუბუ.

წიღ: срывать плоды, собирать, ჟუშენ მებწილი AV, х я собралъ съ дерева, А въ провзношенი ღ-ბეა მწე послышалось მეფცილი; — უშკური-წიღობი V сѣтка для собиранія яблокъ, ოწილაშე х, рх, ср. ზოდა; — ი. გამა-წიღოუს (მარქუალეუფე) х высаживаетъ (яйца), аор. გამაწილეუ, ბ. გამაწილასუნობ.

წიღობ: ოწილასუ А давить руками, выжимать сокъ руками, ი. ჰწილასუშ, ბწიღობსუფ, аор. ჰწიღობი, ბწიღობი, ბ. ჰწიღობასრე, ბწიღობამინობ, ურძენი იწიღობენ, ოშკური ვარ ჭინასაშ ვარ იწიღობენ винограდъ выжимается рукой, по нзъ яблока нельзя выжать сокъ иначе, какъ прессомъ. Приводимое съ ссылкой на Вt А чаряпомъ «მწიღებს» выжимать тяготѣеть сюда, какъ п аор. «ღო-მ-წიღებსი», ბ. «უმწიღებსამინობ».

წიღილი А искра, ср. მ-წკა ი ნოციცხალე.

ღლა-წიმერი см. წკ.

1. **წინ** А, **ძინ** V: ოწინუ расплавлять, топить, III-я пор. ი. ვონწინამ, ზონძინამ, аор. ვონწინი, ზონძინი, ბ. ვონწინასრე, ზონძინასრე.

2. **წინ** см. წონ.

წინარი см. წვინარი.

წინდექი А носки, წინეკი А, წინეკი х, V, у А чар. приведены еще формы: «zendeki», «sindeki».

მა-წინდი см. მა-წკინდი.

წინწინ: объект. строя 3-го спряж. ი. მაწინწინენ х я вытягиваюсь (მაწოღინებს), მაწინწინენან, аор. მაწინწინეუ, მაწინწინეს, ბ. მაწინწინასუნობ, მაწინწინასუნობან.

წინცანი рх маленькая зеленая птичка, хвостикомъ бьетъ, быстро перескакиваетъ, ср. მახუზალე, სიმსიკოკარი.

წიპა А пупъ, пунокъ, წიპა მაწუნენ у меня болитъ пупокъ, ср. უშპა.

წიპი х, рх мелкія рыбешки, წიპია V.

წიპილი V дыленокъ, ср. ფული, ქუჭული.

წირ: показывать, III-я пор. ი. ვოწირამ V, аор. ვოწირი AV, ი. ვოწირაფ х, аор. ქოვოწირი, ბ. ვოწირამინობ, ср. ძირ; — ო-წირაშე V яйцо, оставяемое подъ несущееся курицею, ოწირაფუ х, ср. კუჭოლი.

წირღუ х червеобразный паростъ на половомъ органѣ коровы; онъ мѣшаетъ случкъ быка, и потому его выжигаютъ раскаленнымъ жѣлѣзомъ.

წიფრი см. წიფური.

წიფური х, рх букъ, буквое дерево, წიფრი AV (въ А слышалъ я и ციფრი).

წიფს см. წოფს.

წიწ (груз. წიწვა) Вt по А чар. тянуть, ი. [ბწიწუფ.] წიწუფ. წიწუფს.

1. **წიწი** ბ моля, х, рх красный червякъ, ср. ჩიჩი.
2. **წიწი** х кишки, внутренности, ср. ჭინჭყვალა.

წიწილა AV, х змѣя, R приводитъ форму «sisila»; — წიწილა-ზოა А жирная трава, ср. ფერი-ღაღალი; —

წიწილა-თენა V სწქტაქე, წიწინათური რხ, სრ. შთანურა подь თან; — მაწიწილე V ანეთ (бука. змѣвникъ), მაწიწილი A, წიწილა-მკორობუ х (бука. подбирающий змѣй).

წიწინათური სმ. წიწილა-თენა.

წკ: ოწკიმუ х пороть (шовъ), рвать, вырвать, ოწკუ V, х, ოწკუ A, н. ზწკივ, აორ. ღობწკი, ბ. ზწკამინონ, აორ. ღობწი A; Аҫар. съ смылкой на Vt переводить «стирать, портить», у него же фраза «ანღლა [даже ანღლა!»] ცარონი ღობწკუ сегодня нога испортилась; — «გონწკიმუ Vt», გონწკაუვ V отпрывать, გონწკაუ A, н. გობწკივ х, გამწკუმ V, გამწკუმ A, გონწკუმ, გონწკუმ, გონწკუმს, გონწკუმს, გონწკამან ხ открываютъ, აორ. გობწკი (но и გამბწკი х, გამწკი V, გამწი (даже მგამწი, но и გამწი) A, нов. გონწკი х, V, გონწი A, ენა გონწი A открой дверь, ბ. გამწკამინონ х, გონწკამინონ, გონწკასუნონ, გამწკარე V, გამწკარე (დაჯე მგამწკარე), გამწკარე; — გონწკიმერი и გონწკერი х, V открытый, გონწკემერი и გონწკერი A; — აორ. ე-ბწკი х, V я вырвалъ, ებწი A; — ელაწკემერი A приотворенный, пемпोगораскрытый (о двери), ელაწკემერი ხ ვოვорахъ A, ელაწკემერი V, ზოზო ქოგემაჯალუ ელაწკემერი (ელაწკიმერი V) ეკანა (ნეკანა V) ძეუშკა ოзарпа меня молнією въ полуоткрытую дверь; — აორ. მობწკი х, V я содралъ кожу, корку, მობწი A, II-я пор. მობწკი я снялъ съ себя, III-я пор. თმ снялъ съ него (эта же форма повел.); — об-

ект. строя ვ-е спряж. н. მემაწკენ я могу рвать.

მ-წკა V пскра, სრ. ნო-ცინცხალე и წიწილი.

წკარი V, х вода, წარი A; форма «скакалѣ», приводимая у Аҫаряна, сомнительна; ჰიჯოში წკარი советъ, стыдъ (бука. вода лица), ჰიჯოშ წკარი მოკვათური безсовестный (бука. у кого отсѣчена вода лица); — წკარ-თალი V источникъ воды, родникъ, სრ. ფოვარი; — მ-წკარ-ღალა V видъ анета: ростомъ съ кулики, опъ одиноко летаетъ, пелельнаго цвѣта. красноватъ у крыльцехъ, съ длинными клювомъ, на высокихъ ногахъ, წარი-ღალა A, ღარღალა х; — წარიარი A водный, водяной; — წკარონი V влажный, водянистый, обильный водою, წარონი A.

წკად: ოწკელუ V, ოწკიმუ V смотреть, осмотреть, ოწკუ х, н. ვოწკერ х смотрю, ჰეპქ ოწკენ ოზონი ონъ смотреть за домою, აორ. ღოვოწკელი, ბ. ვოწკელამინონ, აორ. ზოწკელი V; — გამ-ოწკელი ვзгляни; — გეწკე-ბიწკერი V смотрю сверху внизъ; — ჰეპქიმქ გამოწკელუ докторъ осмотрѣлъ меня; — II-я пор. н. ეკე-ბიწკერი оглядываюсь; — н. მენღოვოწკერი х смотрю въ ту сторону, აორ. ქომენღოვოწკელი, пов. მენღაწკელი, III-я пор. н. ვოწკელავ.

ელა-მ-წკვერი V чвалящійся, ивжашійся, ელაშკვერი х, სრ. ცუნცულერი, მონწალერი.

ო-ნ-წკიადონი V колокольчикъ (на шеѣ коровы и т. п.), სრ. ცანგარა.

წკინ: ოძქალე, კოჩათ, н. გოვოწკინავ х, აორ. ქაგოვოწკინი. ბ. გო-

ვუწკინამინონ; — *н.* მებუწკინამ რხ, ნუწკინამ, ნუწკინამს, აორ. ქომებუწკინი *н т. д. id.*

მა-წკინელი V кольцо, *спец.* обручальное кольцо, მაწინელი A, *х* (Ф.-ბეი) сближалъ съ ოჭანელუ приглашать).

წკინტილი x пометъ (птичий).

წკიპილი x колючее растеніе, въ *х* сообщил, что такъ называютъ მ-ციგურა.

მ-წკირმე x хорошо скрученная или витая пить; — მწკირმე კოჩი კრზი-ჩი, энергичный человекъ.

მ-წკო x, V лавровишня (قره يمشی), წუ A, მწკო ფავრი или ბუტკა გოხვანის *х, V*, მწუ ფავრი გოხვანის A когда спадуť листья лавровишни, *т. е.* никогда.

წკუნ: მაწკუნე V, *х* у меня болить (*бука.* заболѣлъ), მაწუნე A [«მაწონე» Aჭარ. съ ссылкой на *Вт* я не слышалъ, какъ не слышалъ и «*таскопи*»], თი მაწკუნე V, *х* у меня заболѣла голова, თი მაწუნეб A у меня болить голова, თი მაწკუნეб წოხლეგლო голова болить у меня спереди, მწკუნე *х* у меня болить; — წკუნე V боль, წუნე A, ქორბაწუნე A желудочная боль; — წკუნი боль, *მ. ч.* წკუნეფე.

მ-წკური x прясло, мелкій иаковечникъ веретена, მწკურის-თი V, წკურის-თი A, *ср.* ფარავა.

მ-წკუფი V, x темный, мрачный, წუფი, чаще მწუფი A; — წკუფობა *х* темнота, мракъ.

წო *см.* წანა.

წობს *см.* წოფს.

წოლა (по Ф.-бею მწოლა) A сажа, копать, მწოლა *х, рх.*

1. წონ: A *в*წათ, *взв*წивათ, წინ *х:* აორ. ფწონი A я *взв*силь; ოწინაფუ *х, н.* ფწინეფ, აორ. ფწინი, *б.* ფწინამინონ, у Aჭარ. *приведены формы* *относ. спряженія:* აორ. «ქაეუწინი», *б.* «ფუწინამინონ»; — აორ. დაწონე *онъ* подумалъ; — კონ-ბოწონი я догадался, *понялъ.*

2. წონ: одобрять, нравиться, *н.* მაწონეб *рх* *мн*б *правитс*я, აორ. ღომაწონე, მაწონე *х, კაი* მაწონე *очень* *мн*б *поправилс*я, *б.* მაწონესეб *или* მაწონესუნონ; — წონ *с*ь *карт.* характеромъ *прош. несов. г* — წონდ *встр*ѣчается *въ вост. нар*ѣчїи: აორ. მო-მწონდე, *б.* მომწონდასუნონ; აორ. მომწონდე я *слышалъ* и *въ рх.*

3. წონ: брать медь изъ улья, აორ. ღოფ-წონი *х, ср.* მცქი *и* მ-ცქა, კარვანის *თოფური* ღოფწონი *х* я *взялъ* медь *изъ* улья.

4. წონ *см.* წკუნ.

წორი x ровный; прямой.

წოფ-უფ: *страд. зал.* II-я *пор.* *н.* ვიმწოფულერ *х* *учусь,* *мудр*бю, *б.* მწოფლამინონ, III-я *пор.* *б.* ვონ-წოფლამინონ я *обучу,* *сд*ѣлаю *мудр*ымъ. Слово *встр*ѣчается и *въ V.*

წოფს AV, წიფს x (иногда *слышны* წობს, წიბს): ოწოფსე AV *строить,* ოწიფსე *х, н.* პწოფსემ, ბწიფსეფ, აორ. პწოფსი, ბწიფსი, *сосл.* პწოფსა, ღობწოფსა, *б.* პწოფსანე, ბწიფსამინონ; — მოწოფსერი A *украшенный,* *наряженный.*

წოქ *см.* სერი.

წონ (*ср.* წოქ): წონლე *х* *передь;* — წონლენი V *прежв*й, *ранн*й, *ср.* იფთინერი, სიფთენერი; — წონლეგლო *спереди.*

წროდ: н. წროდუმს V капаеть, წრო-
დუმს х, страд. н. წროდუმ V, ср.
ცოც, წაბ.

1. **წუ V (-рх)** солома (стебель пшеницы,
ячменя, кукурузы); — **ოწულე** Вt по
Аჭარ. (ოსცაღე) амбарь для сѣна,
ср. ონწაღე подь ხაღ.

2. **წუ** см. წუწონე.

3. **წუ** см. მ-წკო.

ო-წულე V четыре бревна, соединяю-
щия сверху четыре угла кукуруз-
ника, х полка.

წუთხ: მწუთხურ V (-рх) созрѣваю,
прокисаю, ср. დულე, х я солень,
აორ. დობწუთხი, ср. წაახ; — მწუთხე
А солёный.

1. **წუკალი** AV игра въ палки, წუკალი
собственно деревянная палочка съ
заостренными концами: по одному
изъ ея концовъ бьютъ большею
палкою მეტი, и когда она подска-
киваетъ, повымъ ударомъ въ нее,
уже на воздухъ, мечутъ ее по-
дальше, въ рх წუკალი называється
რიკი, а მეტი, большая палка, — რი-
კიშ ბიგა; въ х вся игра извѣстна
подъ названіемъ მილონი: წუკალი
называютъ მილი, а მეტი — მილიშ
ბიგა или დაფა. Въ Лазистанѣ мнѣ
говорили, что по-грузински эта
игра называється «ბილა»; мнѣ, од-
нако, извѣстно лишь гурійское на-
звание этой игры რიკ-ცაფულა, რი-
კი—ჩან. წუკალი A, ცაფულა—ჩან.
მეტი A; по словамъ студ. Ак. Ша-
ндзе, на грузинскомъ въ этой
игрѣ существуетъ терминъ ფილა
въ значеніи *осъчки, неудачи*, такъ
въ Верхней Имеретіи; въ Гуріи
и въ Нижней Имеретіи въ томъ

же значеніи терминъ ფუწი, от-
сюда по-грузински выраженіе ფუ-
წიმე *виновать, я ошибся*. Въ Кар-
талиніи та же игра называется
ჩილიკა-გოხი; въ ჩილიკა имѣемъ
т. *چیلیک* *палка для игры*, откуда
и арм. *լիლիկ* *თამაშ* *играть съ палку*.

2. **წუკალი** см. ქუკანი.

წულე A маленький, წულე კითი მი-
ზივეць, ср. ქუტა.

ელა-წუმერი см. წკ.

წუნ см. წკუნ.

1. **წუნა** A ядь, წუნა უკომარე перевозно.

2. **წუნა** х самка, წუნა მწურეი х овца,
ср. ზურა.

წუპუტი см. ქუპუტა.

მ-წურველი рх півка, «ველა» Вt по
Аჭარ.

წურიკი V карликъ, ср. ქუტა კონი.

წუცა см. ქუტა.

მ-წუფი см. მ-წკუფი.

წულა V кожапня «чувств» съ по-
дошною, надѣваемыя поверхъ მე-
ტი, ср. ჩაფულა.

მა-წულე см. მზუჯი.

წუწონე V сосать, н. ბწუწონუმ V,
ბწუწონუმ х, аор. ბწუწონი, ბ,
ბწუწონარე, ბწუწონმინონ. Мнѣ
не пришлось слышать основы «წუ».
приводимой Аჭარიномъ въ томъ
же значеніи съ ссылкой на Вt:
аор. «დობწუი», ბ. «ბწუამინონ».

წიან: наскучать, надоѣдать, страд.
III-я пор. н. გა-ბწუეგდურ х я на-
скупаю, мнѣ надоѣдаетъ, аор. გა-
ბწუეგდი, ბ. გაბწუეგდამინონ: приво-
димыя у Аჭარ. съ ссылкой на Вt
формы аор. მო-ბწუეგდი, ბ. მო-ბწუეგ-
დამინონ [სწმდოვადსაღი, ი. н. მო-ბ-

წყენდურ], по словам хонцев, |
встрѣчаются въ «грузинскихъ се-

лахъ», т. е. въ Русскомъ Лавистанѣ,
ср. ჭირ 1.

ჭ.

1. ჭ: ოჭუ шить, п. ბჭამ A (по Ф.-эфенди возможно и ბჭუმ), ღოფჭამ AV, ბჭაუ x, аор. ბჭი, ღობჭი, ბ. ბჭარე, ბჭამინობ. У R глаголъ приведенъ со значеніемъ aufrichten, это — недоразумѣніе, возникшее отъ смѣшенія т. كَمَا دِيكَمْ *umt* съ كَمَا دِيكَمْ *aufrichten*.
2. ჭ (ср. ჭვ): ღიღო უინი მომჭუნ x მიჭ очень холодно, ср. გეჩამუ подь ჩ.
3. ბ-ჭ (>ბ-ჭ): II-я пор. аор. მე-ბინჭი я достигъ, прожигъ (созрѣлъ?); — III-я пор. н. ვო-მო-ნჭინამ A даю дозрѣть, аор. ვომონჭინი, ბ. ვომონჭინარე, страд. зал. II-я пор. н. მო-ინჭენ x созрѣваетъ, аор. მონჭეუ V, ქო-მონჭეუ x, ბ. მონჭასუნონ; — ომ-ონჭეუ A пезрѣлый; — მონჭაფერი AV зрѣлый, спѣлый, მონჭაფერი მეფეფე зрѣлые фрукты, მონჭაფერი ლული зрѣлый инжиръ; — მონჭონი зрѣлый; — аор. ღი-მონ-ჭეუ A созрѣлъ.
4. ჭ см. ჭკ 1.
5. ბ-ჭ см. ჭვ.
ჭაბუ V растительный наростъ съ вѣтвями, на нихъ подобіе несъѣдобныхъ плодовъ, листья остаются и зимою, бываетъ на яблоняхъ и грушахъ; x растительный клей.
მა-ჭაბულე V ящерица зеленого цвѣта, см. ოსოლა-მანჭამულე подь მ-ოსო-ლარი. Грузины называютъ такъ лавовъ, по словамъ послѣднихъ.
მე-ჭაბულე V (-рх) «клей», образу-

ющийся на деревѣ, особенно пер-
сиковомъ, ср. ჭაბუ.

ჭად см. ჭკად.

ჭაკი V зеленая шелуха мелкаго
орѣха, ჭაჭი, см. უომური, ср. ზომქვა.

ჭალა რх мелкій, круглый камень,
голышъ; ოი-ნჭალა безволосый чело-
вѣкъ (*ბუკი*. съ головою, какъ го-
лышъ).

ჭალიმი A, x красная глина (въ
x специально для изготовленія че-
репцы, ср. კერემიდი), а въ V მიჭ
объясняли: «грязь такая».

ჭამი V, x лѣварство.

ჭანგი (т. - перс. چنگ) коготь
(птицы); — аор. съ неоформл. от-
нош. ღო-მჭანგუ онъ опаралъ
меня, ср. ხაკარ.

ჭანდ: ოჭანდე AV приглашать, н. ბუ-
ჭანდამ V, ვუჭანდაუ x, аор. ვუჭანდი,
ბ. ვუჭანდამინონ; — III-я пор. съ
ინ ნ. ვოჭანდინაუ заставляю пригла-
шать; — аор. ქო-გოჭანდე (A ოჭარ.
ქოგოჭანდრე); — ჭანდა A пригласе-
нiе; x брачная процессія: когда
брачная процессія съ невѣстой
прибываетъ къ стѣнамъ женьхова
дома (სტელო-ს), ее осыпаютъ день-
гами (ფარა ნობლაფან) свекровъ, шу-
рня, свояченица; — III-я пор. съ
ინ: ოჭანდინეუ A играть на инстру-
ментѣ, н. ვოჭანდინამ, аор. ვოჭან-
დინი, ბ. ვოჭანდინარე, x приглашать
ср. გელა-ჩამუ (ჩ).

ჭაპარასტი см. კოპჭა.

ჭარ: ონჭარუ A писать, н. ზჭარუმ AV, ზჭარუფ x, ღოზჭარუფ, აორ. ზჭარი (ხო R: მჭარი A), ღოზჭარი, ბ. ზჭარარე (ხო R: მჭარარე A), ზჭარამინონ: — ჭარა грамотность, наука; — ჭარალი написанный, ჭარალი მიღუნ я написал, ჭარალი მიღუცუ (მიღურცუ A) у меня тогда было написано; — ჭარერი писанный, ჭარერი მიღუნ V, ჭარერი მიღურცუ: A пестрый, чаще гоჭარერი, ср. ქვეჭარერი; — ჭარუ по А чар. A, Вt буква, наука, учение; — ჭარონი грамотный, ученый; — ოჭარონი x, V чернильница, чернила съ перомъ, ონჭარონი A; — უჭარუ не написанный, უნჭარუ; — გეჭარელი x деньги, გენჭარერი, ср. თუთხუ ში.

ჭარხა см. წარხა.

ჭაფუ см. კაფუ.

1. **ჭაფხ:** н. გო-ზჭაფხუფ x натягиваю шею на налки (ხაშარი), აორ. ჯაგოზჭაფხი, ბ. გოზჭაფხამინონ.
2. **ჭაფხ:** ოჭაფხუ прильнуться, прильнуть; — სь род. отнош. ელ-უჭაფხამს A тащится около, трется о кого либо, ელ-უჭაფხუფს x.
3. **ჭაფხ:** აორ. ღო-ჭაფხუ A поблиз трос-точкою, см. ჭეფხე.

ჭაფხუ x, V шнуръ, правило плотниковъ съ ремнемъ и краскою.

ჭალანა (т. چاغانوس) V (ხო R и въ A) ракъ, x, рх ჭალანი, მჭალანი x.

ჭაჭი см. ჭაკი.

ჭახი см. კახი.

მ-ჭაფი AV, x муха, форма безъ префиса ჭაფი приводится у А чар. сь есмью и на R, и на Вt, но въ сомнительной, точнѣе ошибочной транскрипци «jajj», ср. კამკული.

ჭე междуом. 0!

ჭელი (> ნჭელი): объект. строя 3-го спряж. н. გო-მანჭელინ x тоскую по дому, აორ. გომანჭელი. ბ. გომანჭელასუნონ; — გონ-ჭელიერი x тоскующій (по дому), ოზორიში გონჭელიერი.

ჭელიერი см. ა) ჭელი, ბ) ჭერელი.

ჭერელი (груз. ჭრელი) x пестрый, ჭელიერი V, ჭირილი рх.

ჭერი x нотолокъ изъ балокъ, не сбитыхъ вмѣстѣ, ср. ონ-ცხონი; V პოლ ჯუკურუნიკა изъ рѣдко проложенныхъ бревенъ, ჯერა x.

მ-ჭეფრი см. კერვი.

ჭეფხე AV, x пруть; вѣтвь; тростинца, хлысть; V тростинца, прокладываемая въ тѣани во время тѣанья.

ჭეში см. ჭკეში.

ჭვ см. ჭვ.

ჭვალ: ონჭვალუ A, x донть, н. ზჭვალუმ, აორ. ზჭვალი, ბ. ზჭვალარე, ფუჯი ზჭვალარე подою корову.

ჭვაი x молодая кукуруза, ср. შვირი, ჭიცირი, ჭლოლო, а также ჭყინცი.

შო-ნ-ჭვა x насѣдка, V მონჭვე.

ნ-ჭვარ: I-я пор. сь род. отнош. გო-ზუნჭვარამ ოჩნაო отъ сорной травы, ოხირის გოზუნჭვარამ (გოყუნ-ჭვარამ x) рх пропалываю орѣхъ ср. ღარ 2.

ო-ჭვეოვლა V მბეგო для сора во дворѣ дома, ოგორავიხამე ოსობო კამიანი, x ოჭვეოურა.

ჭვინ: сь род. отнош. აორ. ღოუეჭვინი я сжалъ (ხო Ф.-ბეი не знаетъ).

ჭივთი (т.-перс. چغت) нара.

მ-ჭიოთა AV, x красный, А чар. н R заносятъ и форму ჭიოთა; — ომჭიოთა-ნონი V красная краска для лица, ср. ფერი.

ჭიკრიკი V, რხ орудіе для пшты.

ჭილირიჭჭაღა см. ჭინჭყვალა 1.

ჭიმა (რქდო), **მჭიმა** A дождь, у Ачар. ჭჭმა сь ссылкою на Вt; — отым. гл. ონჭიმუ AV падать дождю, н. მჭიმს AV, მჭიფს x, аор. მჭიმუ, б. მჭიმასერე A, მჭიმასუნონ x; — გო-მჭიმს. A протекает.

ჭიმოლუ: ოჭიმოლუ x, V ვიწხ ვერевку, н. ბჭიმოლუ x, аор. ბჭიმოლი, б. ბჭიმოლამინონ.

ჭინ см. ჭკინ.

ჭინას A: ოჭინასუ сжмать, давить, н. ბჭინასუმ, аор. ბჭინასი, б. ბჭინასარე; — ოჭინასუ прессь сь корытомъ для выжиманія винограда.

ჭინკა x лѣсной человекъ, лѣшій; — ჭინკა მამევაბულე x ანეჭ, ჭინკა მომევაბულე V.

ჭინო A чайка, ср. ალიონი.

ჭინუ см. ჭუნუ.

- ჭინჭყვალა** x வின்கი, внутрешности, ჭინჭვალა რx, V, у Ачар. сь ссылкой на Вt ჭილირიჭჭაღა, ср. წიწი 2, მ-ჭუ.
- ჭინჭყვალა** x суматоха или возня дѣтвора.
- ჭირ**: наскучать, надоѣдать, страд. III-я пор. н. მე-ბჭირღურ V наскучаю, მიწხ надоѣдается, მეჭირღურ, მეჭირღუნ, аор. მე-ბჭირღი, მეჭირღი, б. მე-ბჭირღარე.
- ჭირ**: объект. строя 3-го спряж. н. ლო-მაჭირენ მიწხ пушень онъ, მიწხ недостаеჭ, ღვაჭირენ [$<$ ღოაჭირენ] A ему недостаеჭ, ср. კორ 3; — ლო-ჭირონი A пушний.

ჭირილი см. ჭერელი.

ჭირღირი V молодой кукурузный початокъ, ср. ჭვაი.

ჭიფე по Ачар., **მჭიფე** AV, x мелкий, ბჭიფე At по R, მჭიფე მჭი A мелкая вошь, მჭიფე მთუკი x тонкая бичевка.

ჭიშ: მე-ჭიშუ A (по R н მე-ჭიშორუ) достигать, н. მე-ბჭიშამ ნლი მე-ბჭიშუმ AV, მე-ბჭიშურ x (3-е л. мн. ч. მე-ბჭიშუნან, но пезадолго передь этимъ въ такомъ же случаѣ про-изнесь сь რ ვმ. ნ: მეჭიშურან), аор. მე-ბჭიში, б. მე-ბჭიშარე, მე-ბჭიშამინონ, сь неоформл. отпош. н. მე-ბჭიშამ A я тебя договляю; достигаю, მე-ბჭიშურ x, V, аор. მე-ბჭიში, б. მე-ბჭიშარე, მე-ბჭიშამინონ.

ჭიჭამი x петрушка, ср. მე-როგა, ლარამწო.

- ჭკ** $>$ **ჭე**: გე-ჭკაფუ V начинать, გაოჭკაფუ A (по Ачар. გეჭკაფუ), н. გე-ვოჭკაფუ x, გე-ბოჭკამ V (по н გე-ბოჭკუმ), გე-ვოჭკამ A (по н გე-ვოჭკუმ), გაოჭკამ, გაოჭკამს, аор. გე-ვოჭკი x, გე-ბოჭკი V, გე-ვოჭკი A, ქო-გე-ვოჭკი, გაოჭკი, გაოჭკუ, б. გე-ვოჭკამინონ, გე-ბოჭკარე V, გე-ვოჭკარე A; — страд. зал. II-я пор. н. გ-იჭენ [$<$ გე-იჭენ] A начинается.
- ჭკ**: ომჭკუ პრუყაჭ V, x, III-я пор. н. ბომჭკამ V, аор. ბომჭკი, б. ბომჭკარე; — ჭკერი სიჭთერი (რx ათმაჯა) прирученный ястребъ; — II-я пор. н. მო-ბიჭკამ პრუყაჭ კъ себѣ, ოს-ვომჭკინაფუ x.

ჭკად x, V, **ჭკად** A: н. ბჭკადუმ V ვბნავო გვოძე, ობნავო, ბჭკადუმ x, ბჭკადუმ A, აор. ბჭკალი V, x, ბჭკალი A, б. ბჭკადარე V, ბჭკადამინონ x, ბჭკადარე A; — მე-ჭკადუ V პრღვოძ-ღიჭ, მეჭკადუ A, н. მე-ბოჭკადამ (sic, такъ какъ мой учитель сначала

продивитоваль მეზოჭკაღუმ, по-
томъ призналъ самъ «ошвбуку» и
просилъ исправить въ форму 1-го
класса -ამ) V, მე-ვოჭკაღუმ A, აორ.
მე-ზოჭკაღადი V, მევოჭკაღადი A, ბ. მე-
ზოჭკაღადრე V, მევოჭკაღადრე A; —
მე-ჭკაღერი კოვანყი; твердый (о
мясѣ); — ქვეტე-ჭკაღერი хотя и крѣпко
кованый.

ჭკვეში x სჳმია; почка, ср. კურუმში,
ფურჯი.

ჭკვეში по R вастухъ, форма восточ-
ная, по мвѣ удалось слышать лишь
ჭვეში A, ჩობანი (т.-перс. چوبان)
x. рх; — отым. глаг. ш. ზჭვეშუმ сто-
роჲუ.

მე-ჭკვაღერი Хрест., A, II, 17,2.

ჭკვიდი см. ჭკული.

ჭკვინ (> ჭინ A) и **ჭკვინდ**: ონჭინუ A
уставать, III-я пор. ш. ვონჭინამ
უთმლიუ, აორ. ვონჭინი, ბ. ვონჭი-
ნარე; — объект. строя 3-го спр. ш.
ლომაჭკვინდენ V, ღომანჭკვინენ A
устаю, აორ. ღომაჭკვინდუ, ღომან-
ჭკვინუ, ბ. ღომაჭკვინდასერე, ღომანჭ-
კვინასერე, ср. ღაღდ; — ჭკვინერი V
уставший, ჭკვინერი A, ჭკვინდერი V,
ლოჭკვინდერი x.

1. **ჭკვინდ**: ოჭკვინდუ V პრიობრტათ, ვინ-
გრивать, იმტე ვიგოდუ, ბარიშ; —
объект. строя 3-го спряж. ш. ღო-
მაჭკვინდენ პრიობრტაუ, см. აინდრ
подъ ფირდ, ср. также გ 4, ქლიმ.

2. **ჭკვინდ** см. ჭკვინ.

ჭკვირ см. ჭკორ.

მ-ჭკვირი x გნიდა, «мелкія бѣлыя на-
сѣкомыя въ волосахъ, какъ вши,
по не вши».

ჭკვად: აორ. მე-ჭკვადუ рх разорвалъ,
оторвалъ, მეჭკვადუ V, მეჭკვადრე A.

ჭკვამი: ოჭკვამუ V, ოშკვამუ A, ш. ვიმსორ
A, იმსორ, იმსორს (ხო и შქომ), ბი-
ფსორ рх, ვიმფსორ, ბიმფსორ V,
აორ. ზჭკვამი V, ოზჭკვამი x, ოშქომი
A, ბ. ზჭკვამარე A (въ A избѣгается
это буд.), ზჭკვამიმინონ; у A чар.
съ ссылкой на Vt приводится и
ш. ქოზჭკვამუ; страд. зал. II-я пор.
ш. ზიჭკვამერთ V другъ друга съѣ-
даемъ (во время вражды), აორ. ბი-
ჭკვამით, ბ. ზიჭკვამითერე; — ოჭკვო-
მაღე კუაშაზე, ისტა, ოშკვამიღე
A; — ოჭკვამონი სჳდობიშ, ოჭკვო-
მონი მცესული გრუა [пастолько
созрѣвшая, что] можно ее ѣсть; —
ჭკვამურა V, x ობჯორა.

ჭკვონდ: აორ. გომო-ჭკვონდუ V я за-
былъ, გოჭკვონდუ ონъ забылъ, გო-
მოჭკვონდუ A, по A чар. Vt: აორ. გუ-
მოჭკვონდუ, ბ. გუმოჭკვონდასუნონ; —
გო-მიჭკვონდინამტი забываешь меня.

ჭკვონი V დუბე, მჭკვონი x, рх, მჭკვონი
A (по R и ჭონი), ვე ვნიფა я слы-
шалъ и მიქონი.

ჭკვორ > ჭკვირ: ოჭკვორუ V косить
(стричь V), ოჭკვირუ x, ш. ზჭკვორუმ V,
ზჭკვირუ x, აორ. ღოზჭკვორი V, ღოზჭ-
კვირი x, пов. ღოჭკვორი V, ღოჭკვირი, ბ.
ზჭკვორარე, ზჭკვირამინონ, ср. ჩაღ и
ცაღ; у A чар. я приведена фраза
ღიშკა ღოზჭკვირი ვე значени я па-
рубилъ дрова, по ვე этомъ случаѣ
и ვე x, и ვე V предпочитаютъ го-
ворить: ღიშკა ღოზკვათი я парубилъ
дрова; — ქომე-ზჭკვორუმ V ოტრѣзы-
ვაю, მეზჭკვირუ x, აორ. ქომეზჭკვორი,
ქამეზჭკვირი, пов. ქამეჭკვირი, ბ. მეზ-
ჭკვორარე, მეზჭკვირამინონ.

ჭკვორდ см. ჭკოდ.

ჭკუად см. ჭკოდ.

ჭკუდი V (и A) маисовый хлебъ, чурекъ, მჭკუდი რხ, ჭკიდი ხ, სრ. გარი.

ჭკუდიდ x, ჭკიად V: п. ბჭკიდილუფ x რაზრხვაო, ღომაო, п. მო-ბჭკიადმ V, აორ. მე-ბჭკიილი я оторвалъ, მო-ბჭკილი V, ბ. ბჭკიდიამინონ, მობჭკი-ღარე. А́ѳар. приводитъ основу къид со значеніемъ гнать, вьводитъ съ ссылкою на Bt.

ჭკილი: «ონჭკილაფუ» по А́ѳар. отгазывать, п. ვუნჭკილამ A отгазвваю, აორ. ვუნჭკილი, ბ. ვუნჭკიღარე.

ჭკილი V свѣжая кукуруза, სრ. ჭჭაი, ჭიჭირი.

ჭკინი см. ჭკინი.

ჭკორ: ონჭკორუ A ბურავით, п. მჭკორუმ, აორ. მჭკორი, ბ. მჭკორარე, სრ. სვ 5.

ჭკოფ: ოჭკოფუ AV, x хватать, брать, ловить, понимать, п. ბჭკოფამ A (დაჲე ფჭკოფამ), ბჭკოფუმ V, ბჭკოფუფ x, აორ. ბჭკოფი, ბ. ბჭკოფარე; — ეჭკოფაღა x ბრათ, ეჭკოფუმუ, п. ებჭკოფუმ A, ეჭკოფუმან პოკუნაუთ, სურეთი ეჭკოფუ ონъ снялъ фотограფიუ, ებჭკოფი A, x, ეუჭკოფი или ქაეუჭკოფი «Bt» по А́ѳар. ბ. ებჭკოფარე AV, ებჭკოფამინონ x (აეუჭკოფამინონ «Bt» по А́ѳარ.), ემიჭკოფარე ვოზემეშ სь мѣня; — ობъект. строя 3-го спряж. и. მჭკოფენ მოგუ ვაზე.

ჭკიჭყლოფი x топкое мѣсто.

1. **მ-ჭკოსა** см. კოსა.

2. **მ-ჭკოსა** A პაზვანიე პტიცი.

ჭჭ: п. ბჭუმ AV ჯარუ; ჯაჲგაო, ბჭუმ x, აორ. ბჭუმ, ღომაჭუმ, ბ. ბჭუმარე, ბჭუმამინონ, ღარსურის ბჭუმ V რაზვოჲ ოგონ, ღარსურის ბჭუმ x; — მე-ბოჭუმ სჲგაო; — სტად. ჯალ. II-я пор. и. ბინჭვერ რხ გორო, სრ.

გზ; — ჭუმერი სოჲჲენნი, ჯაჲაჲენნი.

მ-ჭუმ A кишка, სრ. ჭინჭუმეღა 1.

ჭუმარი рожь по А́ѳар. съ ссылкою на Bt [груз. ჭჭავი]. სრ. ჩხვარი

ჭუმბრი см. ჭუმბური.

«ჭუმბული» см. ჭუმბური.

ჭუმბური x, რხ каштанъ, каштановое дерево, ჭუმბრი AV, ჲინგეტურეძე პრიჲიჲეშ ჭუმბრი, უ А́ѳარ. პრიჲეღა ფორმა ჭუმბული სь სсылкою на Bt, и если она существуетъ, въ ней ლ ჯამწინღ რ, по всей вѣроятности, подъ вліяніемъ груз. წაბლი, სრ. ქესტანე; — ჭუმბურიშ-ჯა ჲე - ტაჲოვოე დერეო.

ჭუმკალი см. ჭუმკანი.

ჭუმკანი A большой котель, но Шубри увѣряеть, что въ А́ѳინღ ჭუმკალი, წუმკალი V, სრ. კარღაღა.

ჭუმკი x, V большой (по ниным: и большой, и малый) котель, ჭუმჭი [\leftarrow *ჭუმკი] A ბოლშოი კოჲელ, სრ. ჭუმკანი.

ჭუმანი AV, x утро, ჭუმანღან V სь ოტრა, ღომა (ღომან x) ჭუმანი ონჯირუ AV ვჩერა ოტრომъ ჯასულ, უ А́ѳარ. ვზაჲენი «ვჩერა ოტრომъ» «ღომან ჭუმანი», ოჭუმე A (ჭუმე x, V) ჯავტრალი დენ, პა სლѣдующій დენ, ჯავტრა, ოჭუმე (ჭუმე V) ნოღაშა იღარეი? AV პოიღეშ ლი ჯავტრა პა რიჲოქ? უ А́ѳარ. პრიჲეღა ფორმა «ჭუმენ» ვზაჲენი ჯავტრა, სუღა პო ირიჲერუ სь გლაგოღომ ვ ბ. პა -მინონ, იზვ ოვოტოჩნაო პარწიჲა: ჭუმენ სი ჩარ-შიშა იღარეინი? პოიღეშ ლი ტჲ ჯავტრა პა რიჲოქ? — ჭუმანიშე

завтра утромъ; — ჭუმანერი утренняя, см. გაარობა.

ჭუნუ А тонкие прутья, которыми заплетаются колы (სოჴკა = груз. სარი) плетня (ღობერი), ჭინუ х, груз. წნელი, герс. წენელი.

ჭუნჭუ AV голый, нагой, თი-ჭუნჭუსь обнаженной головой, კუნსე-ჭუნჭუსь босой (ხუთ. голоногий), ср. ტეცელი.

ჭუპუტა рх маленький (меньше, чъмь ჭუტა), малюсенький, წუპუტი V.

ჭურბი см. ჭუბური.

ჭურია х растение, употребляемое въ пищу, тоже, что въ V კუკუმბოლი.

ჭურჭა V, х название маленькой птицы.

ჭურჭი А см. ჭუკი.

ჭუტა рх маленький, ჭიტა х, წუტა V, ჭუტა კონი рх варляк, ср. წურკი, ჭიტა ლალი ручеек, ср. წულუ.

ჭუჭი V маленький, ჭიტა, см. კვაჭი.

ჭუჭული х пылепок, ср. ფული, წიპილი.

მუ-ნ-ჭუი название животного, по Ф.-бею, тоже, что ფორცუხი. Произносится п мუნнх.

ჭუინტი х кукуруза пастолько молодая, что ее пельзя їсть, ср. ჭვაი.

б.

ბ см. ხედ.

1. **ხა** см. ხე.

2. -**ხა** до, -ქ, равно -ქ-ის, ლუმჯიშა-ქის до почи; подобный, подобно, какъ; ბაბა უქიშიშხა какъ мой отецъ, въ степи моего отца (заслуженный), ჰამუშხა подобно этому.

ხაბერი (т.-арб. خبر) V и А вѣсть, новость, ხაბერი ქებქოვი V я узналъ новости (ხანი о тебѣ), по Аѳар: «ხაბერი ქეგიქოვი я узналъ новости о тебѣ» [вѣроятнѣе: для тебя], ср. ხაპარი.

«**ხაგური**» см. გური.

გა-ხაღერი А худой; грубая, бесплодная земля, ср. ცარა.

ხავა воздухъ; погода, ჰავა (груз.).

ხავი А дурной, ხაი А, ხავი გვახვერ-ная дорога, ср. პატი, ხიჯანი.

ხაი см. ხავი.

1. **ხაზ** см. ფაზ

2. **ხაზ**: ოხაზუ AV (-рх) чертить, про-

водить линии, н. ფხაზუმ, аор. ფხა-ზი, ბ. ფხაზარე; III-я пор. п. გეზოხა-ზინამ рх (говорятъ такъ пѣкото-рые), ср. ღარ; — ხაზერი полосатый.

ხაზი см. ხაძი.

ხაზირი (т.-арб. حاضر) готовый; — отым. глаг. ოხაზირუ готовить, н. ფხაზირუმ готовлю, пов. ღოხაზირი приготоვე, ღე-მიხაზირი приготоვე მიქ.

ხაკარი: н. ფხაკარუმ V дараяю, аор. ღო-ფხაკარი, ბ. ღოფხაკარე, сь неоф. отнош. ღომხაკარუ ოფ ოდარაპაშ მექი, ср. ჭანგი.

ხაღე: ოხაღე V, х пережарить, н. ხაღამს, аор. ღოხაღე, ბ. ხაღასე; — ხაღერი перегорѣлый.

ხაღალი V ящерица, ჰაღალი рх, а также მხაღაი.

ხაღალი жертва, «курбан».

ხაღე (т.-арб. خلا) отхожее мѣсто по

It (у А'чар. почему-то нѣм. Abtritt перенедено французскимъ degre).

ხადი (გ.-არბ. حال) положеніе, состояніе, ჰერ-ხადი (т. - перс. - арб. حال) во всякомъ случаѣ, ჰალი At по А'чар.

ხამამი (т.-არბ. حمام) А баня, точнѣе было бы ჰამამი, что также приходилось слышать.

ხამი AV, х пожь; если формы «kamī (К.), komī» А'чаряна результатъ сколько побудь правильного наблюденія, то онѣ должны звучать «ქამი», «ქომი», а не «კამი», «კომი».

ხამია AV (-რх) тифъ.

ხამნელა (по-чхальски) болѣзнь; — ხამნელი больно; — ხამნელობა ბოლѣзнь.

ხამსი (т. خمسی) рыба хамса, см. ქაფხა.

ხანგამი რх (одни знаютъ, другіе — нѣтъ) серпъ, ср. ღრეპანი, მანგალი.

ხანედანი (т.-перс. خاندان) членъ знатнаго дома.

ხანძ: II-я пор. п. ზიხანძმ V у меня болить горло, ломаетъ меня, аор. ლოზიხანძი, ბ. ზიხანძრე, объект. строя 3-го сир. аор. სურხი ღომა-ხანძე горло заболѣло у меня.

ხანჭადლი А рука (отъ плеча до кисти), мышца, по А'чар. мышка, подмышка.

ხანჭელი х полузрѣлый (плодъ: яблоко, груша и т. п.).

ხაჯარი, рѣдко ხარაი А щека, ср. ღუ 1.

ხაჯაცი (т.-არბ. حیات) дворъ) балкоть, терраса.

ხაპარ: ოსაპარუ А говорить, II-я пор. н. ვისაპარ, აორ. ვისაპარი, ბ. ვისაპარანე, ვორსი ხაპარს (бываетъ слышно

и ხაფარს) А краснорѣчивъ; — отглагол. იმა IV-ი პორ. ოსაპარაფუთ А для бесѣды, ср. გუ 1; — ხაპარი (т.-არბ. خبر?) свѣдѣніе, новость, ср. ხაპერი.

ხაპერაში х черная тыква: უოუორო ხაპერაში.

ხო-ხაპულე х щетка.

ხარ: аор. съ род. отнош. ღო-ბუხარი я разсыял у него, разгромилъ.

ხარაბი (т.-არბ. خراب) развалины.

ხარაი см. ხაარი.

გელა-ხარერი А полосатый, გილახარერი V, გელახარელი х, ср. გელა-ღარერი ღარ 1.

ხარი х раскрытия, разставленные ноги, ხარი გონთხი раскрой или растопырь ноги.

1. **ხარკი:** ხარკიშ ბერე V чужое дѣтя [сыщъ паложника, гесп. паложницы, ср. арм. հարձ-որդի].

2. **ხარკი** V (употребляется и въ турецкой рѣчи) канавка для воды мельничной, оросительной и т. п., ср. სელკი.

ხარო (груз.) V четырёхугольное отдѣленіе въ углу или вдоль любой стѣны кукурузника, амбара и т. п. для хранения фруктовъ, хлѣба и подобной провизіи.

ხარსუე (греч. χαρίζω): ოხარსუე V жаловать, дарить, съ род. отнош. н. ბუხარსუვამ, აორ. ღობუხარსუეი, ბ. ბუხარსუვარე

ხარცომა х, V дрань (груз. ფვარი), ср. ბეღურა.

ო-სარულე რх ящичь для кукурузы, изъ коего она сыплется въ жерновъ, ოხარე V, ср. ო-მ-ქირალე подь ქუერი.

ზარხალ: ოზარხალუ x, V კნიწთ სჷ
шумомъ, шумъ кннщвнн, п. ზარხა
ლამს, ზარხალავს, აორ. ზარხალუ, ბ.
ზარხალასჷ, ზარხალასუნონ.

ო-ზარხალონი рх дѣтская игрушка,
см. ვირვილი.

ზარგ (т.-არბ. خرج): პ. ზსარგჷუ x
расходую, აორ. ზსარგჷი, ბ. ზსარგჷა-
მინონ, ნ. ლოზსარგჷმ A, აორ. ლოზ-
სარგჷი, ბ. ლოზსარგჷარე.

ზაცირი (т.-არბ. خاطر память; уваже-
ние): აორ. ლო-ზიზსაცირი я вспомнилъ
(часто слышно было ლოზიზსაცირი); —
ზაცირლი (т. خاطر) пользующийся
уважениемъ.

ზაშარი x палки (для патгивания
шкуръ), см. ზოშკა.

ზაშკ см. ზაჩქ.

ზაშკაღაოთი см. კალათი.

ზარ-კეცი см. ზოშკა.

ზარქ x, V, **ზაშკ** A: ოზარქუ V კოპათ,
ოზაშკუ A, პ. ზსარქუმ V, ზსარქუმ
x, ფსაშკუმ A, აორ. ზსარქი, ფსაშკი,
ბ. ზსარქარე, ზსარქამინონ, ფსაშკარე; —
ზარქერი, ზაშკერი выкопанный, рас-
копанный.

ზამი (სლყმალჷ я и ზაზი) A, ოსობ. ბ
хорошо, прнятно, угодно, ზამი
მაიენ (> მაიენ) მწჷ პრнятно. Ф.-ბეი
снптаеть слово арабскимъ خاص,
პო, ბყჷ მოჷჷტ, სოვო სონტჷ ბჷ
связи сѷ арм. հատյ ყიծიный.

1. **ზაგჷი** фасоль.

2. **ზაგჷი** (т.-არბ. حاجى) паломникъ.

ზაჭაჭური ვძჷ გრჷში: ზაჭაჭური
მცხელი A, მცხელ ზეჭაჭელი V,
მცხელ ზეჭაჭური x.

ზე рука; чистая тубал-кайнская форма
ზა: она сохранилась лишь вѷ нѷ-
которыхъ сложныхъ словахъ (см.

გური, ღურჷუ, კალათი, კლავი) и вѷ
качествѷ послѷзлога (см. ზა); — ზეში
x სიონჷ, собственно охана, ср. ზევა.

ზე-გური см. გური.

ზედ > ზ, **ზუნ** (основ. III-й пор.): ლო-
ზუნუ სიძჷტ (бухл. сажать), I-я пор.
п. ზსერ, სერ, სენ სჷკუ, прош. нес.
სეკუ (< სერკუ), აორ. ზსელი,
ლოზსელი, ბ. ზსედარე, ლოზსედარე,
ზსედამინონ, ლოზსედამინონ; III-я
пор. აორ. «(ზ)სუნი» я спрятаѷ,
ბ. «(ზ)სუნამინონ» по Ачар. — გე-
ზუნუ სიძჷტ ზერომჷ, პ. გეზსერ; —
პ. გელო-ზსერ სажуе вѷ засаду; —
III-я пор. [გელოზსუნამ სажу вѷ
засаду], გელოზსუნი A სიძჷბიე; за-
сада. გელოზსუნუში x, გელოზსუნონი рх.
x; — ნ. ქელო-ზსერ V подсаживаюеь,
сажусѷ сѷ боку, со стороны; —
сѷ род. отнош. п. ელოზსერ са-
дншса около него; — ქეწჷ-ბუნელი
я сѷზჷ ვიძჷ; — პ. მელო-გიენ па-
ходится у тебя; — პ. მელო-ზსერ V, x
прячусѷ, მეზსერ, მეზსენ, აორ. მე-
ზსუნელი, ბ მეზსედარე, მეზსედამი-
ნონ, III-я пор. п. მეშკელოზსუნამ A
сажжю, заключаю (во что либо),
хоропо, прячу (напр. птицу вѷ
кѷтку), მეშკელოზსუნამ V, მეშკელო-
ზსუნაუ x, მეშკელოზსუნამ, მეშკელოზსუნამ,
მეშკელოზსუნამ, მეშკელოზსუნამს,
მეშკელოზსუნამს, მეშკელოზსუნამს,
მეშკელოზსუნამს, აორ. მეშკელოზსუნი,
მეშკელოზსუნი, ბ. მეშკელოზსუნარე, მე-
შკელოზსუნარე, მეშკელოზსუნამინონ; — სჷ
род. отнош. მო-ვესერ сажусѷ на
него, მუსერ, მუსენ, ср. ზე ზ.

ზედილი лѷжи.

ზე-ღური см. ღურჷუ.

ზე-კლავი см. კლავი.

1. **ზეფ:** ოზელუ AV ბყჷ დოვѷльнымъ,

веселымъ, радоваться, II-я пор. II. ვისელამ AV, ვისელაჲ или ვისელ x, აორ. ვისელი, ნ. ვისელარე, ვისელამინონ; — სელა радость; — სელოერი V обрадованный, веселый.

2. **ზეგლ** см. ზველ.

«**ზეგლაჯიჯი**» см. ლლაჯიჯი.

ზეგლი рх вапавка для воды мельничной, оросительной и т. п., ср. სარკი 2.

ზემშელი хемшпъ.

1. **ზენ** см. ზვენ.

2. **ზენ** см. ზედ.

ზენწკელი см. ზენჭკელი.

ზენჭკელი V маленькая корзинка, სინჭკელი V, ზენწკელი x, рх.

ზინჭკელი см. ზენჭკელი.

ზერემი рх лѣстница въ каменной стѣнѣ вложенными камнями, особливо въ каменныхъ оградахъ.

ზევა V, x სიონი, собств. горсть, см. სეჴი; — თი-ზერსერი სь распиченной головой (сь гребешкомъ).

ზერსი V, x შილა; — თყმ. глаг. ოზერსუ. II. ფზერსუმ, აორ. ფზერსი, ნ. ფზერსარე; — თი-ზერსერი სь распиченной головой (сь гребешкомъ).

ზეშ-კალათი см. კალათი.

ზეჭეპა x, V скорлуна орѣха, ოხირიშ ზეჭეპა.

1. **ზე**: II. ღო-ზენუმ рх нолю (прополоть), აორ. ღობევი, ნ. ღობვარე.

2. **ნა-ზე**: ონასუ AV, x стирать, II. ნა-ფხუმ, ნაფხუჲ, აორ. ნაფხვი, ნ. ნაფხვარე, ნაფხვამინონ.

3. **ზე**: III-я пор. II. ღო-ვოზუმ AV (V სь ზ ვმ. ვ) хороню (покойника), პო-გრეპაჲ, II. ღოვოზვოჲ x, აორ. ღოვოზვი, ნ. ღოვოზვარე, ღოვოზვამინონ, სრ. ზუნ подъ ზედ.

4. **ზე**: II. შე-ბესუმ AV ვიდაჲ, ვყლივაჲ, შებესუჲ x, აორ. შებესუი, ნ. შებესვარე, შებესვამინონ.

5. **ზე**: II. გამა-ბესუჲ x, გამაბესუმ рх ნურავლი, აორ. გამაბესვი, ნ. გამაბესვამინონ, გამაბესვარე, სრ. ჭორ; — გამაბესვერი V, x пробуравленный, продырявленный.

6. **ზე**: пов. ქოლო-მოსვი ვსტრქე მენა, სრ. ზვად.

ოკო-ზე: ოკოსუ A портить; разбить (войско), II. კოკოზესუმ A порцусь, კოკოზესუმ, კოკოზესუმს (o погодѣ). ოკოზესუჲ x, აორ. კოკოზესვი, კოკოზესვი, კოკოზესუ ისპორტილას (o погодѣ) ნ. კოკოზესვარე, ოკოზესვამინონ (хопскія формы, копечно, сь ნ. ოკოზესვარე ვსტრქაჲთესი ი ვь Атинской вазѣ, но вь селахъ); რამქივაჲ: II. ოკოზესუჲ, აორ. ოკოზესვი, ნ. ოკოზესვამინონ, ზავა ქოკოზესას-ის (სლშნო ი კოკოზესასის) ჯოდა პოგოდა ისპორტილას, სტანეჲ ღოლოდა; — ოკოზესვერი x მელიჲ (дѣвги), ოკოზესვერი ვარ შილუნ ქქეჲ უ მენა მელიჩი.

ზევად: II. მო-გზევადონ ვსტრქაჲთესი სь თობოჲ, სმ. ზე ნ, სრ. ზეაჴ.

ზევად: ოზევალუ AV кашель, кашлять, აორ. ზზევალი ი ზაკაშლიაჲ, ობექტ. სტრი 3-го сиряж. აორ. ღომაზევალუ ი ზაკაშლიაჲ; — ზვალი იზევოჲ.

ზევალა см. ზეალა.

ზევამ, ზვამ: ოზევამუ x მოლქესა, მოლქესა, ოზევამუ AV, სь როდ. ოთნი. ზუხვამ V, აორ. ზუხვამი, ნ. ზუხვამარე, II-я пор. II. ვისვამამ, ვისვამავ, აორ. ვისვამაჲ, ვისვამი, ნ. ვისვამარე, ვისვამამინონ; — ოზევამუჲ დომჲ მოლქესა, ქერკოჲ.

ხნაფერი см. ხვენაფერი.

სოღ: ზსოდუჲ х совершаю половой актъ, аор. ღობსოდი, ბ. ზსოღამინონ; — «ხოღურა Вт педерастія» по АЧар.; — «ხოღუროზა Вт занятіе педерастією» по АЧар.

1. **სოღ:** მე-სოღაფუ А ვრბლვჯაჲსა (по Ф.-ბეю, тихоцько приблвжжася), ნ. მეგობოლუმ А, მეგობოლურ х, ნოხოლოუმ, ნოხოლოურ, ნოხოლოუმს, ნოხოლოუნ, აორ. მეგობოლი, ბ. მეგობოლარე, მეგობოლაშინონ; IV-я пор. II. მეგობოლაფამ ვრბლვჯაჲ, მეგობოლაფაჲ, აორ. მეგობოლაფი, ბ. მეგობოლაფარე, მეგობოლაფაშინონ; — სოლო х близко, около, სოლოს id., ჩქიშდა სოლო რეб близъ меня находится, ближе ко мнѣ находится.

2. **სოღი** см. სოლო 2.

1. **სოღო** см. სოლო 1.

2. **სოღო** AV назадъ; оняѳ, снова, სოლო გოვოქოი я снова вернулсѳ, სოღ'.

3. **სოღო** теперь.

«სოღურა» ящерица по R; Ф.-ბეი ვრბლვჯაჲსა «მ-ხოლოლე», ნო თუთჲ одиѳ нзъ аѳинцевъ произвествფხოლოლე, II სѳ нмѳ соглასиლსა Ф.-ბეი სѳ поправкаჲ ფ ვѳ მ: მხოლოლე, ср. მ-ხოლოარი.

სომ: აორ. ღობომჲ х просохъ, висушѳнѳ, ღობომჲჲ V, ჳჳმ მეგვეჲ ღობომჲ ღორეб эти илоды просохл, каѳ я слышалъ (გამმარან); III-я пор. ობომინჲ რх сушитѳ, ობომინჲჲ A, ნ. ბობომინჳ რх, ვობომინჳჲ, აორ. ბობომინი, ვობომინი, ბ. ბობომინარე, ვობომინარე; — სომჲჲ ჲ х, რх сухой; суша, სომჲჲჲ AV; სომჲჲჲჲ засохшій каѳ, см. თოფი.

სონდ: II. მე-ვობონდუმ А живу, ნობონდუმ, ნობონდუმს, აორ. მევობონდი, ბ. მევობონდარე; — ნუხონდუ ჯიჳჳ; — მე-ვობონდურ х терпѳю, მე-ბუხონდურ, ნუხონდურ, ნუხონდუნ, აორ. მევობონდი, მე-ბუხონდი, ბ. მე-ვობონდამინონ, მე-ბუხონდარე.

სონც х, V, **სუნც** A: II. სონცუნ х, V громъ гремитѳ, აორ. სონცუ, ბ. სონცასუნონ, სონცასე, ср. გურგულჳშ, II. სუნცჳშ А сверкает ѳ молнѳя, აორ. სუნცუ.

სოპ: ობომინჲ V, х затягивать, свѳзывать, стѳгивать, ნაჳრ. კნсетѳ, სѳ როდ. отнош II. ბუხობინჳჲ, აორ. ბუხობინი, ბ. ბუხობინარე.

სოპე А лопатка; весло. R сопоставляеть სѳ греч. κωπίον, სორფე სѳ κωπίη слѳдуетѳ сопоставитѳ, ნო ვიწროსა ო ვრეხოჲჲჲჲნი ეთო ნე რფჳაეთ.

სორონ (греч. χορός): ოსორონჲ AV, х играть, плясать, II. ზსორონჳჲ х, აორ. ზსორონი, ბ. ზსორონამინონ; II-я пор. II. ვიხორონჳ AV (V სѳ ზ ვმ. ვ), აორ. ვიხორონი, ბ. ვიხორონარე.

სორს-არ V, х, **სოს-არ** х, V, **სოს-იარ** A: ოსოსიარჲ A სოტრѳѳე ჩერезѳ шель, ოსოსარჲ V, III-я пор. II. ვოსოსიარჳ A, ვოსოსარჳჲ, აორ. ვოსოსარი, ბ. ვოსოსიარარე; — II. მე-ბობორსარჳმ ვაგლვდვѳю, აორ. მე-ბობორსარი, ბ. მე-ბობორსარე, ღორმჳ-შენ მე-ბობორსარჳმ რх ვაგლვდვѳю ჩერезѳ ოვრსტѳიე, ფენჯერემჲ ჳირი-დაჲჲ მე-ვობორსარი я посмоტრѳѳლჲ на тебѳ ჩერезѳ просѳѳѳтѳ მეჲჲჲ სვორამი II რამკოჲ ოვბა, ნ. მე-შე-ბობორსარჳმ ვაგლვდვѳю нзъ უვრო-

ნაგო მწება, იპვ-პოდვ ვუალი; — მეშ-
ობრას-ს ზოდა ტყ სოტრინშ იპვ
სვრყტაგო მწება.

მ-ზორუდე სმ. «ზოლურა».

ზორშა სმ. ზოშკა.

ზორშაკადლი სმ. ზოშკაკალი.

ზორცი (გრუ.) AV, x მყო.

ზორშა სმ. ოზორი.

ზორჯა სმ. ოზორი.

ზოს: II. ფზოსუმ b სყიპაო კოჟურუ
ილოდა, ოყნიშვაო, ყიშუ ილოდ, აორ.
ფზოსი, ღოზზოსი A, b. ფზოსარე, ო
Aყარ.: «ზოც ი ტ. დ.», სრ. ჰროც.
ზროცკ.

ზოსკ: მე-ზოსკინეუ გასიშ, III-ყ ორ.
II. მეგოზოსკინამ AV (V სშ ჰ ვმ. გ)
გაშუ, ნოზოსკინამ, ნოზოსკინამს, აორ.
მეგოზოსკინი, b. მეგოზოსკინარე.

ზოცორ სმ. ზოჭორ.

ზოშკა A კოლ (გრუ. ზანი) ილეყი
(ლოზერი), ზოჩკა V, ზორშა რხ; კოლ
ილი ტყჩიკა (გრუ. ზარჯგი), ვო-
კრუგჲ კოტორი ვეშყა ფასოლ (სი-
შაღ ვშ ლამბო), ზორშა რხ, ზაშარი
x, ზაჩ-კეცი V.

ზოშკაკადლი AV გრადჲ, ზორშაკადლი
x, რხ.

«ზოც» სმ. ზოს.

ზოჭორ > **ზოცორ:** ზოცორუ A
სტრიშ ვოლოსი, შერსტ, სშ ორ.
ოტოშ. II. ვუზოჭორაფ x, ომა უზო-
ცორამ A სტრიუ ვოლოსი, აორ. უზო-
ცორი, b. უზოცორარე, სრ. ჭკორ.

ზოჯა (ტ-არბ. اچا) ყჩიშელ, არი-
ფიშ ზოჯა ყჩიშელ ყეყიშ.

ზოჯი AV, x ბიშკ.

«ზრაკ» (გრუ.) ოო ჯარიშ, აორ.
ღიზრაკუ.

ზრიშყანა სმ. ოუთა.

ზროსკ > **ზოსკ** A, **ზროცკ** x, V: ო-
ზროსკუ ილი ოზოსკუ A იპდოჰუშ, ო-
კოლშ, ოზროცკუ x, V, II. ფზროს-
კუმ, ფზოსკუმ, ფზროცკუმ, ფზროც-
კუფ, აორ. ფზროსკი, ფზოსკი, ფზროც-
კი, b. ფზროსკარე, ფზოსკარე, ფზროც-
კარე, ფზროცკამინონ, სრ. ზოსკ.

ზც: აორ. ე-ბკუ AV, x («აეცკუ» ო
Aყარ.) ვზოშელ, ოიიყა, ო-
იიყა, b. ეცკასენ V, ეცკასენონ,
ჰეორა (მეორა V, ოო ფ-ბეო ი A)
ქეცკუ A სოიიე ვზოშო, აწი მეო-
რა ეცკასენონ (ოო Aყარ. «აეცკასუ-
ნონ») სეიყაშ ვზოიშელ სოიიე.

ნაეს. აუღუნ ვოხოიშელ სმ. ლ 1.

ზუაღა AV ოიიოკო; ოოლკო, ზუაღა.

«ზუაწ» **Вт** ვსტრყაშ, აორ. ქომოზზუა-
წი, b. ზუაწამინონ» ოო Aყარ., სრ.
ზუაღ.

ზუთ იყა, ზუთ მეშ, ზუთენერი. მანუთა
სმ. *Гр.*, § 34 სლ.

ზუთათუღი A სორტ ვიიოგრადა, ზუ-
თათური მცხელი სორტ გრუში, ვშ
V: ზღუთური.

ზუდე სმ. კულე.

ზუდეზი x, V რუყაი სიშ სშ დუმა
ილკამი დღა ლოვი რიშ.

ზუნ სმ. ზედ.

გეღა-ზუნაში სმ. ზედ.

ზუნც სმ. ზონც.

ზუნჭკული V გორო, გოტან. სრ.
ყირყინცი, ზურნი.

ზურ: ოზურუ რხ, x ჰაყიივა, სვა-
იივა, სყიივა, ნავრ. კისეშ, II.
მე-ფზურუმ რხ, სრ. ზოს.

ზურმაღი V რასკალენი ყოღი, სრ.
მარზვა.

ზურზი რხ გორო.

ზუცადი A (იპვ ოეს ბუღეცა) სტრღა
სრ. ისიყი.

ზუტულა ႁ, x отверстие, дыра.

ზუტენი V, x бесплодные экземпляры в коноплѣ.

ზუტუპალი V маленькая корзинка (წუტა ცანცა): дѣти кладутъ въ нее шишу, когда идутъ въ школу.

ზუზულა V хата изъ досокъ; пргрусечная хата для дѣтей.

ზუზული x кротъ, ср. შუზუსი.

ზრე x бѣлый, ქრე AV, меджидი (сереб. монета), въ V можно слышать и ქუე (изъ группы лазовъ одинъ въ V ქრე и самостоятельно произнесъ ქუე, но другіе поправили въ ქრე), возможна и форма რე, хотя мнѣ не приходилось слышать, но «kise» и «dze», приведенныя у A ႁ-ряна, маловѣроятны или плохо транскрибированы; — ქრე-ჭარერი рх пятнастый (съ бѣлыми пятнами), нестрый, ზრეჭარერი x; — ქრეჯა A (по здѣсь чаще კატუნჯა *бука*: кошачье дерево), тополь, ქუენჯა V,

ზრენჯა или ჯაზრე x; — ქრინი въ бѣлой одеждѣ, ср. ქრე-ფორნინი.

ზრინი x [сѣдой, сѣдая] старикъ, старуха, ქრინი AV (и въ x) посѣдѣвшій, состарившійся, V старуха (иногда и въ A старикъ); — ႁზრინუ სძდѣთ, ႁქრინუ, II-я пор. н. ვიზრინერ, იზრინერ, იზრინენ, აორ. ვიზრინი, ვიქრინი, ბ. ვიზრინამინონ, ვიქრინარე; III-я пор. აორ. ვიზრინი, ვოქრინი, ჰამ ზერეკე დომოქრინუ (დომოზრინუ x) ეთოტ მალეჩიე (სწყ) ზაღაღილ მენი ნოსძდѣთ.

ზც x, ქც AV: ႁცუ გიტი, н. ფცურ, ფქცურ გიუ, აორ. დოფცვი, ფქცი, ბ. ფცვიმინონ, ფქცარე; III-я пор. н. ვოქცამ ზაღაღილ ილი დოფცაკო გიტი, აორ. ვოქცი, ბ. ვოქცაფარე; IV-ი пор. н. ვოცცაფაუ ზაღაღილ ეგო დოფცტი, გიტი, ვოქცაფამ, აორ. ვოცცაფი, ვოქცაფი, ბ. ვოცცაფამინონ, ვოქცაფარე; — ზცაფერი, ქცაფერი გილი, იპორცხვი.

ჴ.

1. ჴგ: н. დოლომჯარ A ზოჯუსъ въ воду, ႁფускаюся въ воду, დოლოზჯარ, დოლოზჯარს, დოლომჯარან, დოლომჯარან V, დოლოზჯარ, დოლომჯარს, ср. ჴგინ 1.

2. ჴგ см. ჴვ.

ბ-ღგ см. ბ-ჭ 3.

ღა x, VA дерево, мп. ч. ჴაღაფე, ჴგა A, см. ქრეჯა; — ჴაში V იპვ дерева, деревянный, ჴგაში V.

ღაზი создание.

მა-ბ-ღაღე (კოზი) V человекъ, способный нести сколько угодно дровъ или дсрва, по и შენჯელონი.

ღამე (т.-арб. جامع) соборная мечеть; мечеть со школою; школа.

ღამი (т.-перс. جام) стекло; зеркало, ср. ააღი.

ღამუში (т.-арб. جاموس, арм. . რւշ) A буйволъ, ჴაზიში ႁx, V.

ღანგარა x, рх тупой (ложь, человекъ), ср. ჴენჯელა.

ღანგერი см. ქანგერი.

ღანგი см. მ-ქანგი.

ღანლი (т.-перс. جانلو) мясистый, жирный.

ღანუმ (т.-перс. جانم) душа моя! дорогой мой!

გვარი см. გარი.

გვას: ონგვასუ х, рх бить, молотить, н. ზგვასუჲ х, аор. მგვასი А я уда-
ришь, ср. ზას.

მა-გვავლელე AV название птицы: похожа
на *მსურილა*, съѣдобная, но меньше
ея, მავლელე х, рх. «Кажется, это по
тур. *دوزخ* *دوزخ*», сказалъ мнѣ
Ф.-бей, но ср. *მსურილა*, ჩინჩინა.

გვინ (см. გვინი): III-я пор. н. ვო-
გვინამ А побѣждаю, ვოგვინავ х,
аор. ვოგვინი, б. ვოგვინარე А, ვო-
გვინამინონ х.

[**გვინი** мингр. хороший, откуда
сравнительн. степень] უგვინი х,
рх, რქო V лучший, ირის უგვინ
лучший изъ всѣхъ, лучше всѣхъ,
ср. გვინ.

გვები (т.-перс. *جيب*) карманъ.

გვებაბი (т.-арб. *جواب*) отвѣтъ.

გვება имя, Джеза.

გვენგი (т.-перс. *جنگ*) война.

გვინი см. გვინი.

გვირ: ოვერუ А, х вѣрить, II-я пор.
н. ვივერ А, х (а также ვივერამ А),
аор. ვივერი, б. ვივერარე, ვივერა-
მინონ; — н. დო-ბივერ რხ ვერю; —
аор. 2-ე ლ. დო-მავვერი თყ მნე по-
вѣрилъ; повѣрь мнѣ; аор. დო-
ვერუ онъ мнѣ повѣрилъ, б. დო-
ვერასე онъ мнѣ повѣритъ.

გვირა см. გვინი.

გვის: ონგუ AV настись, I-я пор. н.
მგუამ А я пасусь, ზგუჲ х (въ пер-
вомъ лицѣ эта порода у лазовъ
вызываетъ смѣхъ, такъ какъ вы-
ходить такъ, точно говорящій,
т. е. человекъ, свидѣтельствуеъ
про себя, что онъ пасется), аор.
3-ე ლ. დოგუ х, б. 3-ე ლ. გვისუნონ,

напр. დუგუი გვისუნონ კოროა ბუ-
დეთъ настись, ონგვინუ V, ონგვინუ
А; III-я пор. н. ვონგვინამ А пасу,
ვოგვინავ х, ბოგვინამ V, დობო-
მგვინამ V, აორ. ვონგვინი А, ბომ-
გვინი V, ვოგვინი х, დოვოგვინი х,
ბ. ვონგვინარე А, ვონგვინამინონ х;
въ V *მეტაფ.* надуваю, провожу
(точно скотину пасу); формы გუენ,
приводимой А чаряномъ, отъ этой
основы мнѣ не удалось слышать.

გვაბუ А см. მ-გვაბუ.

მ-გვეში см. გვეშ.

გვინ см. გვ.

გვიბალ см. გუბალ.

გვიბეთი см. ბეთი.

გვიგერი (т. *جگر*) печень, ქნეგვიგერი
А (ср. т. *اق جگر*) легкiя, სნეგვიგერი
х, უნა გვიგერი (т. *قرف جگر*) печень.

- 1. გვინ:** ოვერუ А ложиться, лежать (по
и спать), II-я пор. н. დევიგინამ А,
დევიგინამ V, აორ. დევიგინი, დევი-
გინი, б. დევიგინარე, დევიგინარე; —
н. დოლოვიგინამ А ложусь внутрь,
аор. დოლოვიგინი, б. დოლოვიგი-
ნარე, значенiя «*tomber en guinea*»,
указываемаго А чаряномъ, мои
лазы не знаютъ; — III-я пор. н. მო-
ლო-ვოგვინამ А заставляю ложить-
ся, укладываю, повергаю, მოლო-
ბოგვინამ V, მოლოვოგვინავ х, აორ.
ქომლოვოგვინი А, х, ქომლობო-
გვინი V, б. მოლოვოგვინარე А, მო-
ლობოგვინარე V, მოლოვოგვინამინონ,
გვინ < გ'ვ'-ინ, ср. გ 1.

- 2. გვინ:** ნოგვინუ прислониться, н. მე-
ვაგვინამ А, მეზავგვინამ V, მევაგვინავ,
აორ. მეავაგვინი А, მევაგვინი А, х, მე-
ზავგვინი V, б. მეავაგვინარე II მევა-

გინარე A, მეზაგინარე V, შევაგინა-
მინონ.

3. გინ см. გვინ подь გვ.

4. გინ см. უინ подь უი.

გინიქი A (რძიკო) шель, у A чар. сь
ссылкою на Bt.

გინლი (т.-არბ. جنلی) дьявольскій;
дiаволь.

გირ: ონგირუ AV, რხ, х, გირიმა Bt
по A чар., спать, по A чар. лечь Bt,
II-я пор. н. ვინგირამ A. ღოვინგირაუ
х, прош. нес. ვინგირამცი или ვინ-
გირცი, აორ. ვინგირი, ბ. ვინგირარე,
ვინგირამინონ; III-я пор. н. ვინგირ-
რამ A уснуваю, აორ. ვინგირი, ბ.
ვინგირარე; — объект. строя 3-го
спряж. н. მა მანგირენ ხ я хочу спать,
სი განგირენ, ემუს ანგირენ, აორ. მა
მანგირე, სი განგირე, ემუს ანგირე,
დიღო მანგირენ მიწ იყენი ხочется
спать; — გირი სილ, გირითე A зас-
нувший, заспанный; — გირონი со-
ня; — ღონგირერი A уснувший, ле-
жащий, больной, ღონგირელი х ус-
нувший, по A чар. лежащий, въ по-
стели; — ონგირე х постель; —
უნგირე безсонный, бдательный.

გირგირი A десна, ღონგკირი х.

მ-გინი AV кулак; у A чар. сь ссыл-
кою на Bt გინი, ср. სიგინი.

გირგი A, х корень, см. ღლაგირგი.

გირგელენი A сорокопудъ, ср. ღაჭო.

გორღორი х, რხ собака, ср. ღაკი и
ქოღაკი.

გოს х, V, **გოს** A: н. ვუგოსუვ х
зову, называю, ბუგოსამ V, ვუგო-
სამ, აორ. ვუგოსი х, ბუგოსი V,
ვუგოსი A, ბ. ვუგოსამინონ, ბუგო-
სარე, ვუგოსარე; II-я пор. н. ბიგო-
სამ, ვიგოსავ, იგინი იგოსამს (მულა)

выкрикиваетъ «азанъ», муэззинъ
зоветъ; — страд. н. გოსუნ зовет-
ся; მუ გგოსონს? V какъ тебя зо-
вутъ? — გოსო х, V იმი, აოსო A,
გგოსო სკანი მუ რენს? х, გგოსო სკანი
მუნ ორენს? V какъ твое имя? —
გგოსონი х, V прославленный, име-
нитый, აოსონი A, ა კონი დიღო სა-
თირლი ღო გგოსონი კონი რენს ოთოტ
человѣкъ очень уважаемъ и про-
славленъ.

გუზალ х и **გვზალ** A: ოგვზალუ
ловить, вярывать, II-я пор. н. ვინ-
გუზალაუ х, ვიგვზალამ A, აორ. ვინ-
გუზალი х, ვიგვზალი, ბ. ვინგუზა-
ლამინონ, ვიგვზალარე. გესრ. ვინგვი-
ზალარე A.

გუზ (ნ-გუზ): გო-ნგუტუ. объект.
строя 3-го спряж. н. გო-მანგუტენ A
მიწ ნადოზდაეტ, ნასკუჩაეტ, про-
тивно, აორ. გომანგუტუ. ბ. გომანგუ-
ტასერე, ср. ქელ.

გუმი старый, древний, გუმეში V, მგვე-
ში х; ოდინъ въ V უწერალს; что
გუმე, მგვეში и მგვეუ х; у A чар.
приводится и форма «ნი» сь ссыл-
кою на Tr; გუმე ოსორი старый
домъ по A чар., გუმე ღაზეფე дре-
внiе лазы по A чар., მგვეში მგვეში
предревный, ср. წინგერი.

გუზი (т.-არბ. گوز) ორბხ, ср. ნე-ბი.

გუმა братъ, мп. ч. გუმალეფე; — გუ-
მაშ-ბერე х, V სინს ბრათა, ილემი-
ნიქ, გუმა-ბერე A по R. также Bt
по A чар.; — გუმალი х, V ბრათ
матери (ср. ღი) или отца, дядя,
у A чар. только братъ отца; კრომს
того, у него же — старший братъ
сь ссылкою на Bt и A, въ послѣд-

немъ пунктѣ никто мнѣ не подтвердилъ значенія слова.

ჯემარსა см. названія дней подѣ лла.

ჯემენი названіе съѣдобной травы.

ჯემორი укусъ, см. მ-ცხული.

ჯემუ соль, у Аѳар. приведены еще другія формы этого слова, именно «jim (Ег.)», «guimu (К.)», «ѣtimo (Гр.)», частью сомнительныя, частью возможныя, ჯემუ-კაბი AV солонка, ჯემუ-კაბი x; — ჯემონი соленый, посоленный, произносятся и მჯემონი; — ონჯემალე V, x солонка, «ოჯემალე» Bt по Аѳар.; — «ონჯემორუ» A по R солить, н. ბჯემორუ x соли, аор. ბჯემორი, б. ბჯემორამინონ x, «მჯემორარე» A по R; — უნჯემელი A безъ соли, უნჯემელი მო ისპარამ (рх მოთ ისპარამითამ) не говори ношло (бука. безъ соли).

ჯემღ: н. ვაჯუნღუ x цѣлюю его, аор. ვაჯუნღი я поцѣловалъ его, б. ვაჯუნღამინონ поцѣлюю его, IV-я

нор. п. ვაჯუნღაუ я заставляю его цѣловать, ср. გო-ბველ.

ჯუნჯული V уѣчный, კუნხე-ჯუნჯული съ погою култышкою (безъ палецъ отъ огня или раны), ხე-ჯუნჯული съ рукою култышкою (безъ палецъ и т. п.), ср. ჯუნჯური.

ჯუნჯური x грубый, глупый, по Аѳар. съ ссылкой на Bt «ჯუნჯული grobe, grossier».

ჯური см. ჟური.

ჯლიმ: н. ბჯლიმუ x мну, аор. ბჯლიმი. б. ბჯლიმამინონ; — ჯლიმერი x помятый.

ჯღირერი A сгнившій.

ჯღონ: ონჯღონუ посылать въ даръ. дарить, раздавать, доставлять. н. ვონჯღონამ A, аор. ვონჯღონი, б. ვონჯღონარე; — съ род. ონჟი. н. მევენჯღონაუ x, მუნჯღონაუ, მუნჯღონაფს, аор. მევენჯღონი. б. მოგინჯღონარე, მევენჯღონამინონ.

«ო-ჯღორე Bt» по Аѳар. стыдъ, срамъ, ონჯღორე A.

სა.

ჰა этогъ, Гр., § 41, ჰა კონი рх (подѣ древнимъ вліяніемъ восточнаго нарѣчія) этогъ человекъ.

ჰავა см. ხავა.

ჰავესი (т.-арб. هوس) страсть, желаніе, рвеніе.

ჰაი b здѣсь.

ჰაკუ [какъ будто слышно ჰაკკუ] A столько (კადობე, груз.ამდენი), ჰაკო V (metaf. чуточку, съ коготочекъ, шепотку), აკო x въ такой степени,

такъ, ср. ეკო подѣ ჰე, а также ნაკო, გერ. ნაკუ подѣ ნა.

ჰალაღი см. ხალაღი.

ჰალი см. ხალი.

ჰამ A этогъ, мн. ч. ჰანი, ამ Vid., мн. ч. ჰამთეფე, ანთეფე, Гр., 41, b, 4; «ჰამ აერი» это мѣсто, ჰამ სუა A, ჰამუშახ A такъ, подобно сему, ჰამუშაქის рх, ამუშაქის x, ჰანიშახ подобно симъ; — ჰამინეფე здѣшніе.

ჰამამი см. ხამამი.

ჰამელა см. ღლა.

ჰანი სმ. ჰამ.

ჰანწო სმ. წანა.

ჰანა ათოტ, *გრ.*, § 41, b, 1, სრ. ჰამ.

ჰასთერი სმ. თერი.

ჰაქ სმ. ჰაქო.

ჰაქო и ჰაქ ა ჰდს; сюда, такимъ образомъ, ჰაქ V, აქო Bt по A ოარ., აქ x; — ჰაქოლე AV სь этой стороны; сюда, აქოლე x; აქოლე ექოლე x სь этой и сь той стороны; — ჰაქონი ჰდშინი V, აქონი x, ჰაქონისცერი подобный ჰდშიнему; — აქონაში «Bt» [ჰდშინი;] ჰდს.

ჰაშო A сюда, «сякъ».

ჰაწი A, აწი x თეპერ, აწიმ «Bt», ჰაწიშ-კულე V თნიშ, აწიშ-კულე x, ჰაწი ღოთანსერენ ვოტ რავსვტეტ, აწი მჟორა ეგზოსუნონ თეპერ ვოიდეტ სოლნცე; — ჰაწინერი V ნიშნი, აწინერი x, სრ. ჰუს.

ჰე, *გრ.*, 41: ე-კო სოთხო, ვь такой степени, სრ. ჰაკუ.

ჰედადღული (ტ.-არბ. حلال) законность; одобрение, согласие.

ჰედაქი ჰალვი.

ჰეღეო (ტ.-არბ. البت) конечно, навѣрно.

ჰეღიმი სმ. შახა.

ჰეღჰად (ტ.-არბ. الحال) თეპერ, ნიშ, სმ. ხალი.

1. ჰემ V თოტ, *გრ.*, § 41, b, 5.

2. ჰემ (ტ.-პერს. هم) также, и; ჰემ — ჰემ и — и.

ჰემინდონერი სმ. ჰინდონერი.

ჰერ სმ. ხალი.

ჰერსლი (ტ.-არბ. حرص) сердитый, вспыльчивый.

«ჰეფიჯე» [ت. ايووجه] R порядочно.

ჰეჰიმი (ტ.-არბ. حكيمة) докторъ, врачъ.

ჰეჰო A თამ, თოდა, ჰიქო A, ჰიქ b, ჰექ V, ექ x, ექო и თამ; — ჰეჰოლე A თამ; თუდა, თუდა, ჰიქელე, ექოლე x; — ჰიქელენდ თუდა, ჰიქელენდთი თუდა თაჰე; — ჰეჰონ თამ; — ჰიქონი თამოში; — ექონაში [თამოში;] თამ «Bt» по A ოარ.

ჰეშო V თუდა, თაქ, ეშო «Bt» по A ოარ., ჰეშო A, იშო b; — იშოთ b თაქ.

ჰიმ A თოტ, მნ. ч. ჰინი, *გრ.*, § 41, b, 6; ჰიმუშახა თობო თო; — ჰიმინეფს ვь тѣхъ (мѣстахъ).

ჰიმაართი სმ. ემართი.

ჰინდოს თოდა, ვь такомъ случаѣ; — ჰინდონერი A თოდაში, ჰემინდონერი V, მუნდენერი x.

ჰინი სმ. ჰიმ.

ჰიქ სმ. ჰექო.

ჰიქო სმ. ჰექო.

ჰიშო სმ. ჰეშო.

ჰიში (ტ.-პერს. هیچ) V ნისკოხო, ნი-კოდა, ვოფსე.

ჰო და A, b, но вь Худисѣ оть мѣстнаго лаза я слышалъ ქო, სრ. ქო.

ჰურიეთი (ტ.-არბ. حرية) свобода.

ჰუს A თეპერ, ჰუსიშ-კულე თნიშ, ჰუს მჟორა ეგზოსენ, გერ. ეგზოსერე თეპერ ვოიდეტ სოლნცე, ჰუს ღოთანსერე თეპერ რავსვტეტ; — ჰუსუნერი ნიშნი, ჰუსუნერი დუღა თეპერინე დხო, ჰუსუნერი ვაკიცი ნიშნი თეპერ, სრ. ჰაწი.

ჟ.

ჟანა х, V რაზ, -კრატ, ან ჟანა
 ოდჳაჯდ, რაზ, ან ჟურ ჟანა რაზა
 დვა, პწსკოლკო რაზ, სრ. ჟორი.

ჟელენგი ბალკა, პოდკლადჳაემაი
 პოდ სუდნო, ჟობი ლეგე პრატაძე
 ეო ნა ბერეგ.

ჟელი V ტყევა, სრ. ჟოჟორი.

ჟელუკა (ტ. فلوكة) «ჟელუკა», ჟელუ-
 გა, პარუსია ლოდა, ვობე ლოდა,
 სრ. კარავი.

ჟესი (ტ. فس) ჟეს, ჟესკა.

ჟი სმ. ჯ 1.

ჟიღისი V ჟოჳე, ჟო ვა A მ-ჟგუღა.

ჟიღაღღეს ლაზი სანი პერევი
 «ბრჳპუღი». ბჳ ჟოჳე გლაგოლ
 ოფ *الحال في الصرغ*.

ჟირიღა V პრ᳚ვწე (ოღერეი)

მეჳუ სტვორამი ნ რამკო ჳერი
 იღი ოკნა, სმ. ჳორსარ.

ო-ჟირჟიღონი რხ დწსკა იგრუშკა,
 სმ. ვირვიღი.

ჟისთანი (ტ. فستان) არხალუხ.

ჟიქირი (ტ.-არბ. فكر) მჳსლ; — ჟი-
 ქირღი (ტ.-არბ. فكلو) ჳდუმჳივი,
 რაზუღიღივი, უმჳი.

ჟღამურღი (ტ. فلامور, فلامور) ლიპა.

ჟორღი (გრეჩ. φορδ) A რაზ, -კრატ,
 სრ. ჟანა.

ჟრანგუღი х ვისაჳი ჳოგ.

ჟუკარა (ტ.-არბ. فقرا) ბწღივი.

ჟუნღი სმ. ჟურღი.

ჟურღი (ტ. فزون) х, რხ ნეჳ ლწბო-
 ნეკა, პო A ჳარ. «funni Вt»; — ჟუ-
 რუნგღი (ტ. فوزنجي) ნეკარ.

წ.

წაა სმ. აა.

წინი სმ. უინი.

წონა სმ. უონა.

წურ სმ. უურ.